

■
■ ■

Source gallica.bnf.fr / Bibliothèque nationale de France

Tourian, Ghevont (1879-1933). : .. 1924.

1/ Les contenus accessibles sur le site Gallica sont pour la plupart des reproductions numériques d'oeuvres tombées dans le domaine public provenant des collections de la BnF. Leur réutilisation s'inscrit dans le cadre de la loi n°78-753 du 17 juillet 1978 :

*La réutilisation non commerciale de ces contenus est libre et gratuite dans le respect de la législation en vigueur et notamment du maintien de la mention de source.

*La réutilisation commerciale de ces contenus est payante et fait l'objet d'une licence. Est entendue par réutilisation commerciale la revente de contenus sous forme de produits élaborés ou de fourniture de service.

Cliquer [ici pour accéder aux tarifs et à la licence](#)

2/ Les contenus de Gallica sont la propriété de la BnF au sens de l'article L.2112-1 du code général de la propriété des personnes publiques.

3/ Quelques contenus sont soumis à un régime de réutilisation particulier. Il s'agit :

*des reproductions de documents protégés par un droit d'auteur appartenant à un tiers. Ces documents ne peuvent être réutilisés, sauf dans le cadre de la copie privée, sans l'autorisation préalable du titulaire des droits.

*des reproductions de documents conservés dans les bibliothèques ou autres institutions partenaires. Ceux-ci sont signalés par la mention Source gallica.BnF.fr / Bibliothèque municipale de ... (ou autre partenaire). L'utilisateur est invité à s'informer auprès de ces bibliothèques de leurs conditions de réutilisation.

4/ Gallica constitue une base de données, dont la BnF est le producteur, protégée au sens des articles L341-1 et suivants du code de la propriété intellectuelle.

5/ Les présentes conditions d'utilisation des contenus de Gallica sont régies par la loi française. En cas de réutilisation prévue dans un autre pays, il appartient à chaque utilisateur de vérifier la conformité de son projet avec le droit de ce pays.

6/ L'utilisateur s'engage à respecter les présentes conditions d'utilisation ainsi que la législation en vigueur, notamment en matière de propriété intellectuelle. En cas de non respect de ces dispositions, il est notamment passible d'une amende prévue par la loi du 17 juillet 1978.

7/ Pour obtenir un document de Gallica en haute définition, contacter reutilisation@bnf.fr.

ՊԱՐԶ ՔԱՐՈԶՆԵՐ

Գ Ր Ե Ց

ՂԵՒՈՆԴ ԵՊՍ. ԴՈՒՐԵԱՆ

ՀՈԳԵՒՈՐ ՀՈՎԻՒ ՄԱՆԶԵՍԹՐԻ

○○○○○○○○

Բ. Հ Ա Տ Ո Ր

« Աւեսարանել աղփատաց առաքեաց
զիս, բժշկել զբեկեալս սրտիւ, քարոզել
զերեաց զքողութիւն եւ կուրաց ճեսանել,
արձակել զվիրաւորս ի քողութիւն, քա-
րոզել զսարեկան Տէառն ընդունելի: »

(ՂԱԿ. Գ. 18—19:)

ՏՊԱԳՐՈՒԹԻՒՆ

Կ. Յ. ՆԵՐՍԻՍ

Փ Է Ր Ի Զ

1924

Պ Ա Ր Զ Ք Ա Ր Ո Զ Ն Ե Ր

Գ Ր Ն Ց

ՂԵՒՈՆԴ ԵՊՍ. ԴՈՒՐԵԱՆ

ՀՈԳԵՒՈՐ ՀՈՎԻՒ ՄԱՆԶԵՍԹՐԻ

Բ. Հ Ա Տ Ո Ր

« Աւեսարանել աղփատաց առաքեաց
զիս, բժշկել զբեկեալս սրտիւ, քարոզել
գերեաց զթողութիւն եւ կուրաց ճեսանել,
արձակել զվիրաւորս ի թողութիւն, քա-
րոզել զսարեկան Տեառն ընդունելի: »

(Ղուկ. Գ. 18—19:)

Տ Պ Ա Գ Ր Ո Ւ Թ Ի Ւ Ն
Կ. Յ. ՆՍՐՍԷՍ
Փ Ա Ր Ի Զ

1924

Առ

Շնորհապալլ եւ Առաքինազարդ

ՏԻԿԻՆ ՎԷՐԺԻՆ ՔԷՕԼԷԵԱՆ

’Ի ԼԻՎՐՔՈՒԼ

Բարեպաշտուհի Տիկին,

Քաջ գիտնալով որ *ն’րախի* նախանձախնդրու-
թեամբ կը հետեւիք կրօնաքարոյական շարժումներու
եւ *ն’րախի* բարերարական ոգւով կ’նշգեք գնահա-
տել հոգեւորական ձեռնարկներն, հարկ համարեցի
ՊԱՐԶ ՔԱՐՈԶՆԵՐունս սոյն երկրորդ հասորը Ձեզ
ձօնել, ի յիշատակ Ձեր ողբացեալ ամուսնոյն Տիար
Ե.Ի.ՆՏԻԱ ՔԷՕԼԷԵԱՆԻ:

Օրհնելով յիշատակն հանգուցելոյն եւ Ձեր շնոր-
հապալլ ազնուութեան արեւշատութիւն մաղթելով,
կը նուիրեմ արճագին օրհնութիւններս եւ ֆիստուս-
ւանդ սիրոյ ողջոյններս:

Մնամ աղօթարար

Մանչեսթր
13 Մայիս 924

Հոգ. Հովիւ Հայոց Մանչեսթրի
ՂԵԻՈՆԴ ԵՊՍ. ԴՈՒՐԵԱՆ

Յ Ա Ռ Ա Ջ Ա Բ Ա Ն

Ինչպէս 1907 ի հրատարակած ՊԱՐԶ
ՔԱՐՈՉՆԵՐՈՒԱ Յառաջաբանին մէջ յիշած
եմ, քարոզներս խորունկ համոզումիս և հա-
ւատքիս շունչովը գրած եմ, և հերկայ սոյն
Բ. Հատորս ալ՝ նոյն համոզմամբ և ոգւով
սլատրաստած եմ հետեւելով իմ Դաստիարակ
Ուսուցչիս և Հոգեւոր Ծնողիս Ամեն. Եղիշէ
Արքեպս. Դուրեանի անմոռանալի թելադրու-
թեանց, Ս. Գրքի ողջամիտ մեկնիչներու բա-
ցատրութեանց եւ քարոզչական ասպարէզի
ռահվիրայ հկատուած ականաւոր քարոզիչնե-
րու հեղինակութեանց:

Յամենայնի վստահ ըլլալով որ սոյն աշ-
խատութիւնս սլիտի կրնայ հանրութեան
հոգեւոր զարգացումին նպաստել, ի լոյս
կ'ընծայեմ զայն հերոդամտութիւններ միայն
ակնկալելով:

Հոգեւոր Հովիւ Հայոց Մանչեսթրի
ՂԱՅՈՆԴ ԵՊՍ. ԳՈՒՐԵԱՆ

Ա.

ԱՍՏՈՒԾՈՅ ԱԶԳԸ

ԱՍՏՈՒԾՈՅ ԱԶՔԸ

« Յո՞ երթայց ես յնգւոյ հումմէ. կամ
յերեսաց հոց ես յո՞ փախեայց: Թէ ելանեմ
յերկրնս՝ դու անդ ես. թէ իջանեմ ի դժոխս՝
եւ անդր մօտ ես: »

(Սաղմ. ճԼԹ. 7-8:)

ԱՏ ԱՆՔԱՄ կ'խօսուի աչքի զօրութեան և
ազդեցութեան վրայ. աչքը իբրեւ պատուհանը
հոգւոյն, կ'տեսնես անոր միջոցաւ հոգւոյն խորը անցած
դարձածը և սրտին ամենածածուկ խորհուրդները: Զգա-
ցումներ կան՝ որ հազիւ կարող ես լեզուով, բերնով ար-
տայայտուիլ, խօսքով բացատրել. մինչդեռ ականարկ մը,
պարզ ականարկ մը, ծայրիւ աչաց հայեացք մը գուշակիչ
կուտայ զգացումներդ: Երբ մահամերձը իր մահուան ան-
կողնին մէջ իր սիրելիներով շրջապատուած է, չէ կարող
արտայայտել բերնով ինչ որ կ'զգայ իր սրտին մէջ, ինչ
որ կ'խորհի իր մտքին մէջ, ինչ որ կ'անցնի կ'դառնայ
իր հոգւոյն մէջ, և երբ զինքը շրջապատողներն չեն
համարձակիր իրեն խօսիլ՝ վախնալով որ մի՛ գուցէ

յոգնեցնեն զինքը, յայնժամ մահամերձին և շրջապատողներուն միջեւ աչքերու միջոցաւ խորունկ և խորհրդաւոր հաղորդակցութիւն մը կ'սկսի, որը աւելի կարող է հասկըցնել տալ միտքը քան ամենէն պերճախօս բառերը։ Նաև մօր մը նայուածքը իր սրտի հատոր զաւկին վրայ, կամ զուգավառ աչքերու հրապոյրը իր սիրելւոյն նկատմամբ նրբան խօսուն, ինչքան պերճախօս ու ազդեցիկ են։

Ինչ որ յայանի է մարդուն աչաց համար՝ բոլորովին ճշմարիտ է Աստուծոյ աչաց համար։ Անոր աչքը նայնքան զօրաւոր և նայնքան կենդանի է՝ որ թագապսակ մարգարէն Դաւիթ կ'ըսէ իր Սաղմոսին մէջ. « Ո՛չ ննջէ և ո՛չ ի քուն երթայ պահապան Իսրայէլի », և ոչ ոք ալ կարող է անոր ականարկէն փախուստ տալ. « Յո՞ երթայց ես յՈգւոյ քումմէ կամ յերեսաց քոց յո՞ փախեայց »։ Ինքն Դաւիթ, զգաց իսկապէս թէ Աստուած զինք կը քնէ խորունկ կերպով, կ'ճանչնայ իր սրտին ու մտքին խորը անցած դարձածը, թէ իսկ ինք փորձէր փախչիլ՝ աչքը իրեն պիտի հետևէր. անոր անքուն ու արթուն աչքը, որ կ'թափանցէր իր գաղտնի խորհուրդներուն, միշտ իր վրայ սևեռած զգաց և բացագանչելով ըսաւ. « Յո՞ երթայց, յո՞ փախեայց յերեսաց քոց »։ Իսկապէս մենք չենք կարող մեր տկար լեզուաւ բացատրել ու հասկցնել Անոր ամենատեսութեան, ամենագիտութեան չափը. ո՞ր կողմ որ երթաս, ո՞ւր որ ալ գտնուիս, թէ ըլլաս լերանց բարձունքներու վրայ, թէ ըլլաս կապուտակ կամարին երկնքի մէջ, թէ ըլլաս անձայրածիր ովկիանոսի անդունդներու խորը,

Թէ ըլլաւ սենեակիդ չորս պատերուն մէջ հազիւ ունենալով լուսամուտ մը, գիտցիր թէ Աստուծոյ աչքը քեզի կը հետեւի. ան կ'տեսնէ շատ մօտէն, քու մօտդ է, ներկայ է, քու շուրջդ է, քու գլխուդ վերեւն է, քու գլխուդ մագերն իսկ համրած է. և գիտցէք որ եթէ վայրկեան մ'իսկ իր աչքէն վրիպէր զմեզ՝ նոյն այդ լոպէին կ'քանդուէինք, կ'փճանայինք: Խորհեցէք որ ահաւոր ներկայութեան մը առջև կը գտնուինք, ձեր խորհուրդները քննող մը կայ, աչք մը կայ որ « ոչ երթայ ի քուն »:

Աստուծոյ աչքը մեզ երկիւղ կ'ազդէ, սոսկում կ'պատճառէ, մեզ կ'հիւժեցնէ, մեզ կ'հալածէ, մեզ կ'տանջէ երբ չենք կրցած իրականացնել մեր և Աստուծոյ միջև բաղձալի խաղաղութիւն մը, ուրիշ բացատրութեամբ երբ մեր խղճին աղու և աստուածային ձայնին դէմ շարժած և ըմբոստացած ենք անոր թելադրութեան հակառակ: Աստուած սուրբ է, անոր աչքերը մաքրամաքուր պապղուն են, անոր աչքերը կարող են տեսնելու ամենէն ծածկուած չարիքներն իսկ. անոր առջեւ Սերովբէք և Քերովբէք որոնք չեն մեղանչած, կ'ծածկեն իրենց երեսը գոչելով. « Սուրբ, սուրբ, սուրբ՝ Տէր զօրութեանց լի է ամենայն երկիր փառօք Նորա »: (Եսայ. Զ. 3.) Ան որ անմաքուր է և տիղմերուն մէջ աղտոտուած, ան որ բռնաբարած է Աստուծոյ օրէնքը, ան՝ որ ըմբոստացած է Արարչին Աստուծոյ դէմ, այնպիսին՝ չարութիւն գործող տղու մը պէս որ մօրը ականարկներէն կը ջանայ հեռու մնալ, Աստուծոյ նայուածքէն սարսափահար պիտի ուզէր միշտ

հեռու մնալ, չխորհիլ բնաւ Աստուծոյ վրայ, և հաճոյք պիտի դգար այն անհաւատներու ջանքերէն որով կ'ուզուի Աստուծոյ գոյութիւնը ուրանալ. բայց Անեղին աչքը կը մնայ դօրաւոր, սրաժափանց և հոգեւոր աշխարհի իբր *Բոսնթկեն* ճառագայթներ: Անմիտ մըն է այն որ նախաձեռնաց պէս անկումի երեկոյին կը քաշուի ծառերու ետին կամ կ'ապաստանի իր վահանին ետև Սուրբերու Սուրբին խուզարկու աչքերէն ինքզինքը պահպանելու խորհրդով:

Երբ Փրանսացի հրամանատարը Լաֆայէթ բանտէն արձակուեցաւ, կը պատմէր՝ թէ իր բանտին մէջ ամենէն անհանդուրժելի բանը եղած էր իր խցիկին դրան վրայ բացուած փոքր պատուհանը, ուրկէ բակին մէջ սպասող սուինաւոր պահակ զինուորը կրնար ամէն վայրկեան հըսկել զինքը և լրտեսել բոլոր իր շարժումները. ամէն ատեն կը մտահոգուէր ու կը մտատանջուէր ըսելով. « Ահ՛ զիս կը տեսնեն, զիս կը քննեն, զիտեն ինչ որ կ'ընեմ », և իրեն ճշմարիտ չարչարանք մը եղած էր զինուորին հսկող նայուածքը. ասիկա պատմութիւնն է նաև բոլոր անոնց որոնք կը նշմարեն սոսկումով Աստուծոյ աչքը իրենց խղճին խորը, որոնք կորուսած են իրենց հոգեկան անդորրութիւնը, խղած ըլլալով այն սուրբ և լուսեղէն կապը որ զիրենք կը կապէր իրենց Աստուծոյն:

Ծանօթ է Վիկտոր Հիւկոյի, նշանաւոր մեծ բանաստեղծ խորհողին « Կայէն » վերնագրով բանաստեղծութիւնը, յորում իմաստասէր այս մեծ խորհողը կը նկարագրէ առաջին մարդասպանին, Կայէնի հալածական վիճակը.

անիկա ամէն կողմ կ'տեսներ Աստուծոյ ահաւոր Աջքը, այս նայուածքը զինքը կը խռովէր, կ'ահաբեկէր, ան կ'աշխատէր ամէն գնով այդ նայուածքէն ճողոպրիլ, բայց ի զո՛ւր. աջքը միշտ անոր կ'հետեւէր, ու ինք կ'տեսներ սարսափով հորիզոնին վրայ Աստուծոյ աջքը որ շեշտակի իրեն կը նայէր. ան խոշոր պարիսպներ շինել տուաւ հորիզոնը ծածկելու համար և սակայն դարձեալ Աստուծոյ աջքը զինքը կ'հետապնդէր. վերջապէս Կայէնի զաւակները տեսնելով իրենց հօր կրած հոգեկան տառապանքները փորեցին խորունկ եւ խոշոր գերեզման մը, իբր ստորերկրեայ բնակարան և հոն իջեցուցին իրենց հայրը, ու Վիկտոր Հիւլօ հոս կը գերազանցէ ինքզինքը երբ կ'զրէ.

« Երբ մուսյլ մութին մէջ՝ նստաւ աթոռին վրայ,

« Եւ երբ գետնափորը ծածկեցին,

« Դարձեալ Աջքը Անեղին՝ գերեզմանին մէջ էր

« Եւ կը նայէր Կայէնին... »

Մարդոց մեծ մասը երբ ինքզինքնին քննեն և դարձնեն իրենց աջքը իրենց հոգւոյն խորը, հոն պիտի հանդպին խղճի աջքին, որ իբրեւ Աստուծոյ աջքը սեւեռած է իրենց վրայ կարծես համար պահանջէր. շատեր այս աներեւոյթ աջքին չեն ուզեր կարեւորութիւն տալ զայն նկատելով իբր երեւակայութեան հետեւանք և իրական արժէքէ զուրկ բան մը։ Այսպիսիներ, այս երեւակայական կարծուած աներեւոյթ աջքէն բոլորովին զերծ մնալու նպատակաւ՝ կ'ուրանան Աստուծոյ գոյութիւնը և կ'աշխատին

ամէն փաստերով ջրել Աստուծոյ գոյութիւնը և անձնա-
վատահութեամբ մը կը կարծեն թէ իրենց նպատակին
հասած են անաստուածութեան պատը բարձրացուցած
ըլլալով: Ո՛ր որքան տկար են անոնք, անոնք հազիւ թէ
անաստուածութեան պատը հիւսած են, ահա Անեղին
աչքը պատին վրայէն աներեւոյթօրէն դարձեալ կ'նայի
խորունկ կերպով մարդուն: Շատ անգամ ընդդէմ Աս-
տուծոյ բանախօսութիւններ կ'ըլլան, ահագին բազմու-
թիւն ներկայ կը գտնուի. ունկնդիրներ ծափահարու-
թեամբ կ'ողջունեն անաստուածութիւն քարոզող բեմբա-
սացը այն յոյսով՝ որ Աստուծոյ աչքէն վերջնականօրէն
ազատած պիտի ըլլան, բայց քիչ յետոյ Աչքը կը հետեւի
և կ'հետապնդէ զիրենք:

Ուրիշներ ուրիշ փորձի կը դիմեն. անոնք տեսնելով
որ Աստուծոյ հայեացքէն կարելի չէ խուսափիլ, համոզ-
ուած ըլլալով որ զԱստուած ուրանալ անկարելի է, կը
դիմեն այնպիսի միջոցներու որոյցմով կարելի ըլլար գէթ
մոռնալ Աստուծոյ գոյութիւնը. անոնք ինքզինքնին կը
յանձնեն ծանրածանր աշխատութեանց, դժուարահանգոյց
գբադումներու կամ հաճոյից և զուարճութեանց, յուսալով
որ ուշադրութիւննին իրենց զբաղմանց և հաճոյից կեդրո-
նացուցած ըլլալով կրնան ցրուել իրենց մտքէն Աստուծոյ
գոյութեան գաղափարը և հետեւաբար հեռացնել սրտոնս
և հետապնդող աչքը. բայց կուգայ յոգնածութեան, տը-
կարութեան վայրկեանը և ահա յանկարծ դարձեալ անե-
րեւոյթ աչքը սարսափեցիւորէն սեւեռած իրենց կ'նայի:

Աւաղ, այս վտանգաւոր փորձերը չեն կրնար օգուտ բերել, չեն կրնար նպաստել մեր նպատակին որ է հեռացնել Աստուծոյ աչքը. ընդհակառակը աւելի սուր հանգամանքի մէջ կը դնենք աներեւոյթ աչքը հանդէպ մեզի և Դամոկլեան սուրի պէս վտանգը կը մնայ սպառնալից մեր գլխուն վերև. ամէնքս ալ որ և է կերպով սխալումներ և թերութիւններ ունեցած ենք և կարծես կ'ըզգանք թէ Աստուծոյ աչքը մեզ կը հետապնդէ մեր մեղանջումներուն համար. յիմարներ են անոնք որոնք այդ աչքը 'կ'ուզեն հեռացնել անհաւատութեամբ, անտարբերութեամբ կամ զգայական զուարճութեամբ. անոնք կը խոստովանին թէ չեն կարող հեռացնել այդ աչքը, վասն զի իրենց ներսիցին անհաւատութեամբ և զգայական զուարճութեամբ կարելի չէ ապահովել խաղաղութիւն, հանդարտութիւն, քաղցրութիւն և պարզութիւն: Արդ, ինչ է այդ աներեւոյթ աչքին սպառնալից հանգամանքը դադրեցնելու ապահով միջոցը: Սիրելի հաւատացեալներ, Աստուած մեզ կը տեսնէ և ընդ միշտ իր աչքը մեզի դարձուցած է. անոր հայեացքին մէջ տրտմութիւն և կարեկցութիւն կայ քան բարկութիւն և վրէժխնդրութիւն. վասն զի Աստուած « Ոչ կամի զմահ մեղաւորին, այլ զղառնալ նորա ի չար ճանապարհէն և զկեան »: Եթէ Աստուծոյ աչքը կ'հետևի քեզ ոչ թէ չարիք հառցնելու համար է այլ իր սիրոյն արդիւնքն է, Անոր աչքը՝ սիրոյ, փրկութեան աչքն է. դարձիր, և ուշադրութեամբ դիտէ այդ աչքին և պիտի տեսնես թէ այդ աչքը

հօր մը աչքն է որ կ'ուզէ քու դարձդ և իր բազուկներուն մէջ ըլլալդ. չէ՞ս ուզեր հաւատալ այդ բանին. կը կաակածի՞ս սրտով այդ մասին. յիշէ Պետրոսի պարագան. ան երբ ղՅիսուս երեք անգամ ուրացաւ, Յիսուս քահանայապետին գաւիթէն անցած ատեն դարձաւ Պետրոսի նայեցաւ և Պետրոս աղղուած այս նայուածքէն, նայուածք մը շատ տխուր և միեւնոյն ատեն շատ գորովալիր, դուրս ելաւ և լացաւ դառնապէս: Փրկուած էր սակայն. այս կարճ և փրկարար նայուածքն էր որ ղՊետրոս փրկեց: Յիսուսի աչքը Աստուծոյ աչքն է. « Որ ետեսն զիս ետես զհայր »: Եթէ կը մերժես նայիլ և խղել ականարկդ այս ականարկէն, գիտցիր որ ան քեզ պիտի հալածէ մինչեւ վերջը. երկիւղդ և սարսափդ պիտի աւելնայ ու այդ աներեւոյթ աչքը քեզ պիտի ըլլայ ահաւոր չարչարանք մը, ահուելի դժոխքի նախաբանը: Սաղմոսերգուն ինչքան գեղեցիկ կերպով կը հրաւիրէ մարդը հաշտուիլ Աստուծոյ հետ, դառնալ անոր և խնդրել Անոր ողորմութիւնը, թէ իսկ Անոր աչքերը դատաւորի մը սրատես աչքերն ըլլային և Անոր դէմքը խստապահանջ օրէնսդիրի մը երևոյթ ունենար. « Խնդրեցի ի Տեսունէ և լուաւ ինձ. յամենայն նեղութենէ փրկեաց զիս. մատիք առ Տէր և առէք զլոյս և երեսք ձեր մի ամաչեացին »: (Սաղմ. ԼԴ. 6-7: « Իմաստուն արարից զքեզ և խելամուտ ի ճանապարհ յոր և գնացես, և հաստատեցից ի վերայ քո գաջս իմ »: (Սաղմ. ԼԲ. 8:) Երբ տղայ մը խղճի հանդարտութիւն ունի, իր մօրը նայուածքէն

չվախնար. ընդհակառակը կը փնտռէ զայն երջանկութեամբ և կ'ուրախանայ երբ մօրը քնքուշ ականարկը կը տեսնէ: Երբ մարդ կը դառնայ Աստուծոյ որդի, այն վստահութիւնը կ'ունենայ թէ ամէն կողմ և միշտ Աստուած զինքը կ'տեսնէ, Աստուած իրեն կ'հետեւի, Աստուած իրեն կ'ընկերանայ և իր կեանքը փոփոխուած՝ անհունապէս երջանիկ կ'զգայ ինքզինքը:

Երբ մարդ պարտաւոր է առաւօտուն իր օրուան ծանր աշխատութեան վերսկսիլ, երբ գիտէ իր ականարկներն բարձրացնել, հանդպակցութեան մէջ զնել Աստուծոյ հայեացքին, աչքին հետ, յայնժամ կ'զգայ Աստուծոյ աչքին ամէն կողմ իրեն հետեւիլը, և այս զգացումն է որ զինքը աւելի կ'արիացնէ, նոր և թարմ զօրութիւն մը կը հոսի իր երակներուն մէջ, այդ աչքէն վախնալու տեղ երջանկութիւն կ'զգայ, և կ'դառնայ այդ աչքը իրեն համար անսպառ ոյժ մը իւր կեանքի դժուարին պայմաններուն ու պահանջներուն մէջ: Ուրեմն դէպի վեր պարզ ականարկ մը հաւատքով՝ կը բաւէ մարդուն ստանալ Աստուծոյ օգնութիւնը և զօրութիւնը:

Աստուծոյ այս աչքն է դարձեալ որ մեր փորձութեանց, մեր հիւանդութեանց և տառապանաց մէջ մխիթարութեան ճառագայթ մը, սփոփանքի լուսեղէն գիծ մը, ուժի ջերմ հոսանք մը կ'ըլլայ մեզի և որ զմեզ կարիացընէ, մեզ կը գօտեպնդէ եթէ մենք մեր աչքերը վեր վերցուցած անոր օգնութիւնը խնդրած ենք. « Համբարձի

զաչս իմ ի լերինս ուստի եկեացէ ինձ օգնութիւն » :

Հին եկեղեցեաց խորաններուն ճակատը եռանկիւնի մը մէջ գծուած է շնա խորհրդաւոր կերպով Աստուծոյ աչքը . Աչքը եռանկիւնի մը մէջ դրուած է ցոյց տալու համար թէ Աստուծոյ աչքը երեք որոշ բնութիւն ունի . Ան կը նայի բարութեամբ, արդարութեամբ և սրբութեամբ :

Եւ երբ մարդ իր կեանքին մէջ տեսաւ Աստուծոյ բարութեան, արդարութեան և սրբութեան աչքը, ան իր մահուան մահիճին մէջն ալ երբ մարմինը տկարացած և ընկճուած է, երբ հազիւ շունչը կ'լսուի, երբ հազիւ սիրտը կ'բաբախէ, երբ այլ եւս մարմնոյ աչքերը նուազած և հազիւ կ'նշմարէ իր շուրջը գտնուողներն, երբ այլ եւս մութը կ'տիրէ Փիղիքական աշխարհի համար, ո՛ր, հոգեւոր նոր լոյս մը, երկնային լոյս մըն է որ կ'տեսնէ հոգւոյ աչքերովը . Աստուծոյ հայրական աչքն է այն :

Երբ կ'համոզուինք թէ Աստուծոյ աչքը կ'հետեւի մեզ ամէն տեղ, պէտք է որ այս համոզումը մեզ թելադրէ մաքուր, ուղիղ և բարի վարքով մը ապրելու : Քիչ առաջ ըսի թէ եթէ կ'ուզէք որ Աստուծոյ աչքը հալածողի հանգամանքէն դադրի, պէտք է դառնաք անոր . այն աչքն որ ձեզ կ'հետապնդէ՝ Սիրոյ Աստուծոյ աչքն է, որ կ'ուզէ զձեզ փրկել . իւր ականարկն գթութեամբ և կարեկցութեամբ լի է : Մի մոռնաք որ Աստուծոյ հսկող աչքերուն տակ կը գտնուիք . թէ ներս և թէ դուրս, թէ հանրութեան մէջ և թէ առանձնութեան մէջ, թէ ձեր

երջանկութեան և թէ տառապանքի մէջ, թէ ձեր գործ-
քերուն և թէ խօսքերուն մէջ, թէ ձեր բարձրացումնե-
րուն և թէ անկումներուն մէջ, թէ ձեր ծնած և թէ
մեռած պահուն. « Տեսեր զիս և քննեցեր զիս » խօսքը
կեանքի բոլոր ելեւջներուն համար է: Ուրեմն ո՞վ հաւա-
տացեալներ զգուշանանք չարիք գործելէ, արդարութեան
և խղճի հակառակ շարժելէ, դադրինք անմաքուր արարք-
ներու մէջ գտնուելէ և ջանանք ունենալ մաքրամաքուր
խիղճ մը առաջի Աստուծոյ և առաջի մարդոց և յայն-
ժամ պիտի կրնանք Դաւիթի հետ ըսել. « Փորձեցեր
զսիրտ իմ և քննեցեր ի գիշերի, փորձեցեր զիս և ոչ
գտաւ յիս անիրաւութիւն »: (Սաղմ. Ժէ. 3): Եւ երբ այս
աշխարհէս բաժանման ժամը կ'հնչէ, Անեղին աչքը
հանդերձեալի հորիզոնին վրայ տեսած ատեննիս, փոխա-
նակ սոսկումով բացագանչելու, « Յո՞ երթայց ես յՈգւոյ
բումմէ, կամ յերեսաց քոց ես յո՞ փախեայց », կարե-
նանք ըսել խղճի հանդարտութեամբ. « Հայր ի ձեռս քո
աւանդեմ զհոգի իմ »: Ամէն:

Բ.

ԾԱԾԿԵԱԼ ԱՍՏՈՒԱԾԸ

ԾԱԾԿԵԱԼ ԱՍՏՈՒԱԾԸ

« Արդարեւ դու ես Աստուած՝ որ
թափուցանես զեզ, Աստուած Իսրայէլի
փրկիչ : »

(Եսայ. ԽԵ. 15:)

ԻՐԱԽԻ, դուն քեզ ծածկող Աստուած մըն
ես, ո՞վ Իսրայէլին փրկիչ Աստուածը : »

Եսայի մարգարէն որ գրած է այս բնաբանս, շատ
լաւ գիտէր թէ հաւատքը մարմնոյ աչքերով ի յայտ
չ'բերեր զԱստուած, ամպերէն դուրս մարմնոյ երեւոյթով
դուրս չհաներ զայն, եթէ այնպէս ըլլար, Աստուած՝
Աստուած մ'ըլլալէ պիտի դադրէր, զի տեսանելի
աստուածը՝ աստուած չէր կրնար ըլլալ: Այս բնաբանս
մարգարէն գրած է հեթանոսներուն բերանը, որոնք
դառնալով ճշմարիտ և միակ Աստուծոյ, պիտի խոստո-
ւանէին իրենց անհաւատութիւնը և իրենց տգիտու-
թիւնը: Անոնք իրենց դարձի օրը այլ եւս չպիտի սպա-
սէին որ Իսրայէլի Աստուածը իրենց աչքերովը տեսնէին,

զի այն ծածկեալ Աստուած մըն էր: Անոնք տեսած էին տեսանելի աստուածներ, Բաաղի կամ Մողոքի եպերելի կուռքեր, որոնք աչք ունէին և չէին տեսներ, բերան ունէին և չէին խօսեր, ականջ ունէին և չէին լսեր: Իսրայէլի Աստուածը աներեւոյթ Աստուածն էր որ իրենց փրկութիւնը պիտի ըլլար:

Եւ մենք ալ միթէ հեթանոսներու պէս չե՞նք փնտռեր երբեմն որ տեսանելի ըլլայ Աստուած. մեր կեանքի զանազան դժբաղդութեանց և աղէտներու կամ անարդար տառապանքներու միջոցին միթէ չե՞նք ուզեր որ Աստուած շօշափելի կերպով երեւի, և ի զուր սպասելէ վերջ մեր բուռն բաղձանքներու իրականացումին՝ կը դարձնենք աչքերնիս դէպի երկինք և կ'ըսենք. « Երդարեւ դուն քեզ ծածկող Աստուած մըն ես »: Չենք գիտեր թէ ի՞նչ ոգիով, բայց զօրեղ հաւատքի թափով մը Էրնէսթ Ռընան, այս մեծ բանասէր գիտուն պատմաբանն, իր մահէն առաջ գոչեց իր աչքերը երկինք սեւեռած. « Ո՛վ Աստուած, դուն արդարեւ ծածկեալ Աստուած մըն ես »:

Ծածկեալ չէ՞ միթէ Աստուած որ կ'թոյլատրէ ահռելի ու անտանելի դժբաղդութիւններ, որոնք օրէ օր կ'աւելնան և կ'բարդուին մարդկութեան վրայ. օր մը կը տեղեկանանք թէ հանքային փլուզումի մը, պայթումի մը հետեւանօք հարիւրաւոր զործաւորներ երկրի ընդերքներուն մէջ, հողերուն տակ մնացած են, ուրիշ տեղ դարձեալ, սարսուռով կ'իմանանք կոտորածներու շարք մը, անմեղներ անթիւ անհամար կ'զոհուին վրէժխնդիր

սուրերու և սուիններու տակ. ուրիշ օր մըն ալ կ'տեղեկանանք հրաբուխի մը ժայթքումը, որուն հետեւանօք անհամար գիւղեր և բազմաթիւ քաղաքներ կ'վտանգուին հրեղէն տարափի մը ներքեւ, հազիւ այս լուրերուն յուզումը անցած ահա կ'հաղորդուի ահռելի երկրաշարժի մը լուրը, որուն հետեւանքով մարդկային ֆիզիքական և նիւթական զոհեր անհաշուելի քանակութեան մը կը հասնին. ահաւոր կործանում մը որ կ'գերազանցէ կարծես բոլոր նախորդ աղէտներն. յայնժամ կ'լսենք ամենուն բերնէն. « Ո՞ւր է Աստուած, ի՞նչ կ'ընէ Ան, միթէ այսպիսի աղէտներ զինքը չէ՞ն խռովեր. միթէ այսպիսի աղէտներ պատճառ չէ՞ն ըլլար մարդուն հաւատքը խախտելու »:

Իսկապէս մարդ կ'տարուի խորհելու թէ եթէ Աստուած բարի է, ի՞նչպէս կ'թողատրէ այս սոսկալի չարիքները. հանքային փլուզումը, մարդկային կոտորածները, հրաբուխի ժայթքումը և երկրաշարժները. եթէ հզօր է Աստուած, ինչո՞ւ չարգիլեր իր մեծ զօրութեամբը ցաւերն ու տառանքները և եթէ ան իմաստուն է, ինչո՞ւ կ'թողու որ կատարուին բաներ որոնք տարակոյսի կ'առաջնորդեն մեր միտքը իր իմաստութեան մասին:

Մենք քարոզիչներս չենք կարող լուռ մնալ այսպիսի աղէտներու և դէպքերու առջեւ. մեր լռելը պիտի ըլլար նուիրական պարտականութենէ խուսափում. և եթէ խօսէինք բարոյական այլ նիւթերու վրայ, մեղադրանաց պիտի ենթարկուէինք նկատելով որ այնքան այժմէութիւն

ունեցող խնդրոց վրայ անտարբեր կ'գտնուինք: Խուսափիլ
ներելի չէ. պէտք է ընդառաջ երթալ, լուսաբանել,
մխիթարել և յոյս ներշնչել. ծածկեալ է Աստուած, այն
կամ ոչ: Աստուծոյ ճամբաները յայտնուած են թէ ոչ:

Ձէ թէ միայն մեծամեծ աղէտներու առթիւ է որ
այս հարցը այժմէութիւն կ'ստանայ, չէ թէ հազարաւոր
անմեղ զոհերու հետեւանքով է որ « ո՛ւր է բարի, ար-
դար, հզօր Աստուածը » կ'հարցնենք, այլ նոյն իսկ մեր
անհատական դժբաղդութեանց մէջ յաճախ նոյն հարցումը
կուգայ մեր շրթանց վրայ և մեր սիրտը եւս առաւել
կ'իւռովի յուսահատութեան և յուետեսութեան շունչով:
Ընտանեկան վիշտեր, հարուածներ, սիրելիներու կո-
րուստներ կ'առաջնորդեն մեզ Աստուծոյ վրայ տարակու-
սելու: Աստուծոյ վրայ կասկածիլ կամ տարակուսիլ
սոսկալի բան է: Ասիկա ուրիշ խնդրոյ վրայ կասկածելու
չի նմանիր. այս կասկածը կ'աւելցնէ մեր մէջ յուսահա-
տութիւնը և կ'առաջնորդէ մեզ մահուան: Ուրեմն ի՞նչ
պատասխանել պէտք է այս հարցումին. ի՞նչ լուծում
տալու է այս խնդրին:

Նախ կ'ուզեմ կարեւոր զանազանութիւն մը դնել մեր
վրայ հասած դժբաղդութեանց մէջ. մեր վրայ հասած
չարիքներէն կայ մաս մը որ մարդոցմէ կուգայ, կայ ալ
որ մարդոցմէ չի գար: Այն դժբաղդութիւններն որոնք
մարդոցմէ կուգան, կրնամ առանց երկբայելու ըսել թէ
անոնք Աստուծմէ չեն գար. օրինակի համար հանքային
պայթումի պարագան. յանցաւորը հանքային գործարանին

հսկողներուն մէջ պէտք է փնտռել. զգուշութիւն և կանխահոգութիւն պէտք է ունենային և չեն ունեցեր և կամ պէտք եղածին չափ զգոյշ չեն եղեր: Անշուշտ գիտական յառաջդիմութիւնները աւելի պիտի պակսեցնեն արկածները, անշուշտ գիտական միջոցներով վտանգները յաճախապէս չպիտի դառնան և շնորհիւ յառաջդիմութեան օր մը վտանգները պիտի դադրին: Հետեւաբար երբ կ'ըսուի թէ « ինչո՞ւ Աստուած կ'թոյլատրէ այս ինչ դժբաղդութիւնները », ի՞նչ կ'ուզուէր արդեօք, Աստուած առաջուց անխոցելի ընէր արդեօք բոլոր հանքին մէջ իջնող գործաւորները: Տղայական պիտի ըլլար այս պահանջքը. մարդ կամքի ազատութիւն ունի, ան սխալներ և թերութիւններ կ'ընէ կամքի ազատութեան հետեւանօք. թերեւս ըսուի որ քանի որ կամքի ազատութեան հետեւանօք է որ այսպիսի աղէտները մեր վրայ կուգան լաւ է որ Աստուած մեզ ստեղծած ըլլար առանց ազատ կամքի. այս կ'նշանակէ ըսել թէ ինչո՞ւ Աստուած մեզ քարէ, փայտէ, պղնձէ արձաններ չէ շինած: Արտաւոց բան է Աստուծոյ վերագրել պատասխանատուութիւն մը այս վերեւ յիշած աղէտին մէջ և յիմարական է ըսել. « Եթէ Աստուած գոյութիւն ունէր այդ աղէտը չէր պատահեր » : Նոյնը պիտի ըսէի հարիւր հազարաւոր սպանեալներու, նահատակեալներու համար. պէտք չէ խօսիլ Աստուծոյ ձեռքին համար այնպէս իբր թէ կրնար տոյգ կոտորածներն արգիլել, այն անխղճութիւններուն առաջքն առնել, որոնց մէջ ընդհակառակը յայտնի

կ'երեւի մարդոց չարութիւններն, անհոգութիւններն, անզգուշութիւնները, վրէժխնդրութիւնները և անխղճութիւնները: Աստուած օր մը Կայէնի ըսաւ. « Ո՛ւր է եղբայր քո »: Ըստ մեր նորեկ քննադատներուն Աստուած պէտք էր արգիլէր Աբէլի սպաննիչը և քանի որ այդ արգելքը չէ դրած, հետեւաբար սպանման բուն հեղինակը Աստուած պէտք էր նկատուէր և պէտք էր իրեն հարցուէր. « Ո՛վ Աստուած, ի՞նչ ըրիր, ի՞նչ փորձանք հասցուցիր Աբէլի գլխուն ».—Ո՛չ, ո՛չ, Սիրելիներ, Աբէլի մահուան հեղինակը Կայէնն է և մարդկային ներկայ կեանքին մէջ Կայէններ շատ կան, որոնց պէտք է հարցնել. « Ի՞նչ ըրիք դուք ձեր եղբայրներուն »: Եթէ քիչ մը կանխատեսութիւն և խոհեմութիւն, քիչ մը արդարութիւն և գթութիւն, քիչ մը մարդասիրութիւն և բարեացակամութիւն ունենային, չարիքներուն առաջքը մեծապէս առնուած կ'ըլլար:

Կան սակայն դժբաղդութիւններ ուր մարդը որ և է բաժին չունի, ուր որ և է պատասխանատուութեան կապ չկայ իրեն հետ, ուր չարիքը մարդոցմէ չիզար այլ բնութեան օրէնքներէն կուգայ. ուր բնութիւնն է որ կ'գործէ կամ ոչ ուղիղ քրիստոնէական համոզմամբ Աստուած է որ կ'գործէ. օրինակի համար, հրաբուխի մը ժայթքումին և քաղաքի մը երկրաշարժի հետեւանօք կործանումին մէջ աւելի անձանօթ ոյժն է որ կ'գործէ. այսպիսի աղէտներու մէջ մարդը բնաւ պատասխանատուութիւն

չունի և չկրնար ալ պատշաճիլ անոր որ և է բաժին պատասխանատուութեան :

Հաւատացեալներ կան որ կ'մեկնեն այս դժբաղդութիւններն. բայց բոլոր իրենց տուած մեկնութիւնները յաչս իմ շնտ յոռի են և չեն կրնար գոհացնել որ և է խորհող միայն. — Ահա թէ անոնք ինչ կ'ըսեն. այս դժբաղդութիւններն՝ այսինքն հրաբուխի և երկրաշարժի հետեւանօք քաղաքներու կործանումներն ու աղէտները Աստուծոյ կողմանէ պրկուած պատիժներ են և գոհերը անշուշտ յանցաւորներ են և արժանի պատժոյ. ահ, ինչ յախուռն դատաստան. բայց եկէք տեսէք որ Յիսուս այսպիսի համոզման նախապաշարում մը ըլլալը երեւան կ'բերէ Սելովամի աշտարակին տակ մնացողներու մասին արտայայտուելով. « Համարի՞ք եթէ նոքա պարտապանք եղեն քան զամենայն մարդիկ որ բնակեալ են յերուսաղէմ. ո՞չ ասեմ ձեզ : » (Ղուկ. ԺԳ. 4) Միթէ հրաբուխին կամ երկրաշարժին հետեւանօք աղէտեալ քաղաքներու բնակիչներն աւելի յանցաւոր էին Մանչեսթրի, Լոնտօնի կամ Փարիզի բնակիչներէն : Տարօրինակ պատիժ, որուն առաջին նկարագիրը պիտի եղած ըլլար յայտնի անարդարութիւն :

Ուրիշ հաւատացեալներ ունինք որք կ'ըսեն. « Այսպիսի աղէտներ վերապրողներու համար ազդարարութիւններ են » : Ո՛հ, ստուգապէս ահռելի ազդարարութիւններ. բայց անօգուտ ազդարարութիւններ միանգամայն. վասնզի ազդարարուողները հեռո՛ւ, շնտ հեռու

ըլլալով ապաշխարելէ, զղջալէ, ընդհակառակը շատ յաճախ Աստուծոյ արդարութեան և բարութեան վրայ աւելի եւս կը կասկածին և անհաւատութեան կը մղուին։ Այս ազդարարութիւնները միայն կը ծառայեն անոնց՝ որոնք արդէն կ'գտնուին իրենց զգուշաւորութեանց մէջ և ճանչցուած են բարեպաշտ և բարեբարոյ և անոնք պիտի ըսէին. « արթուն կենանք և աղօթենք դարձեալ » . մինչ միւսները, այսինքն անոնք որ ազդարարութեան պէտք ունէին և արթնութիւն ուսանելու պէտք ունէին ընդհակառակը Աստուծմէ կը հեռանան և կ'ընդլզին Աստուծոյ դէմ։

Իսկ ուրիշ այլ հաւատացեալներ կան որք կ'ըսեն . « Աստուած չուզեր այս դժբաղդութիւնները միայն զանոնք կը թոյլատրէ » . ինչ հակասական խօսք է այս . երբ Ամենազօր էակը կը թոյլատրէ, ուրեմն կ'նշանակէ թէ համամիտ է, կ'ուզէ . ստոյգ է որ եթէ Աստուած ուզէր հրաքուխը չէր ժայթքեր և քաղաքներ երկրաշարժի հետեւանքով չէին կործաներ։

Ի՞նչ կ'մնայ ըսել . արդեօք Աստուծոյ հակընդդէմ Ո՞ւժ մը կայ . Չարին զօրութիւն մը կայ . ի հնումն մեծ խորհող միտքեր շատ զբաղուած են այս մասին . Չարին համար Աստուած մը, Բարւոյն համար Աստուած մը խորհած են, բայց այսպիսի մտածում մը շատ հեռու է ներկայ մեր խորհելակերպէն և բաղմաստուածութիւնը անընդունելի է . այս մասին չեն կրնար հին տեսութիւններ և կարծիքներ մեզի ընդունելի ըլլալ։

Ի՞նչ պէտք է ըսել ուրեմն ո՞վ հաւատացեալներ , և ի՞նչպէս պէտք է բացատրել սոյնպիսի դժուարութիւններ :

Նախ և առաջ պէտք է ըսեմ թէ Աստուծոյ գոյութիւնը կամ չգոյութիւնը դատողութեամբ և տրամաբանութեամբ ջանալ ապացուցանելը միամտութիւն է և դատողութեամբ ապացուցանելու ջանք մը միշտ ենթակայ և նշաւակ կը լինի հակառակ դատողութեան և ժխտումի . այսպիսի խորախորհուրդ հարցի մը մէջ իմ առաջին ապաւէնս իմ տգիտութիւնս է . զի բոլոր դժուարութիւններու հանդէպ, որոնք մեր բոլոր ծրագիրներն վեր ի վայր կ'շրջեն, որոնք մեր սիրելեաց կորուստին պատճառ կ'ըլլան, որոնք զմեզ կ'շուարեցնեն և սարսափի կ'մատնեն, ոչ մէկ բան կրնանք գիտնալ, ոչ անոնց նշանակութեան և ոչ նպատակին համար, միայն կրնանք ըսել. « Աստուած կ'ծածկէ իւր երեսը » . բայց իրաւունք չունինք ըսելու . « Աստուած չկայ և մարդիկ ձակատագրական և կոյր ուժերու խաղալիկներ են . պէտք չէ այսպէս ըսել, վասնզի չենք գիտեր . կ'պնդեմ որ մեզմէ ոչ մէկը չգիտեր և չկրնար գիտնալ այս մասին որ և է բան . չկրնար Աստուծոյ գոյութիւնը ուրանալու և կամ հաստատելու ապացոյցներ ի յայտ բերել . թէ իսկ բերէ, բոլորն ալ տկար ապացոյցներ են և այսու մարդ միայն իր հպարտութիւնը գոհացուցած և յաւակնոտութիւնը յագեցուցած պիտի ըլլայ, ուրիշ ոչինչ . բան մը ուրկէ պէտք է հրաժարիլ իսպառ :

Այս չափով չվերջանար : Տգիտութեան այս խոստո-

փանութեամբ պէտք չէ բաւականանալ. բայց անշուշտ լաւ է խոստովանիլ մեր տգիտութիւնը հանդէպ սոյն մեծագոյն խորհուրդին:

Դարձեալ, եթէ ըսեմ թէ Աստուած չկայ, այն Աստուածը որ Յիսուս Քրիստոս քարոզեց, սիրոյ և բարութեան երկնաւոր Աստուածը, ինչ շահած կ'ըլլամ. ոչինչ: Եթէ չկայ Աստուած՝ ուրեմն կեանքը դիպում է մըն է, ուրեմն « Ուտենք և խմենք քանի որ վաղիւ պիտի մեռնինք » (Ա. Կորնթ. ԺԵ. 32), ուրեմն մարդը ողբալի եղերերգութեան մը դիւցազն է. ուրեմն ապագան ոչնչութիւն է: Խորհեցէք անգամ մը, կ'ուզէ՞ք որ այսպէս ըլլայ. բայց ինչո՞ւ չէք տեսներ որ աշխարհի մէջ ամէն բան նպատակի մը կ'ձգտի. մեղուն, մրջիւնը, կուղբը, շնիկը բոլորն ալ նպատակի մը կ'ձգտին. միթէ մարդն է որ առանց նպատակի պիտի ըլլար աշխարհի թատերաբեմին վրայ. եթէ մարդուն վախճանը ոչնչութիւն է, ուրեմն աւելորդ էր որ ան ունենար մեծաոքանչ բանականութեան կարողութիւնը, աւելորդ էր որ ունենար զգացումը և գիտակցութիւնը, աւելորդ էր որ ունենար կատարելութեան ձգտումը:

Մի ըսէք թէ մարդս բնազդին խաղալիկն է և թէ ճակատագրուած է ոչնչութեան. այս ահռելի եզրակացութիւնը յոռետեսներու գաղափարն է և ճշմարտութեան բնաւ չհամապատասխաներ. վասն զի կրօնական փորձառութիւններ կան որոնք տարբեր վկայութիւններ կուտան. աղօթքի, զղջման և ներողամտութեան արցունք-

ներով Աստուծոյ վերանալու ձգտումը չէ կարելի մարդուն մէջէն արմատախիլ ընել, զի այդ ձգտումը բնածին է և մարդուն հետ կ'ապրի այն ու կ'ապրեցնէ զմարդ. ինչպէս աղօթքը նմանապէս և հաւատքը, թէև որոշ չափով կախեալ են այս աղէտներէն, բայց չէ կարելի ըսել թէ աղօթքը և հաւատքը աշխարհի բարեբաւոտիկ դէպքերուն ծնունդն են. վասն զի եթէ դժբաղդութիւններն են որ կ'հեռացնեն դձեղ Աստուծմէ, պէտք էր որ երջանկութիւնն ալ ձեղ մօտեցնէր Աստուծոյ. ընդհակառակը կը տեսնենք որ շատ անգամ և քիչ բացառութեամբ, բարօրութիւններն ու երջանկութիւններն են որ մարդուն սիրտը կը կարծրացնեն և կ'հեռացնեն զինքը Աստուծմէ. ուրեմն ո՞վ ըսաւ թէ դժբաղդութիւններն և վիշտերն կը հեռացնեն զմեզ Աւետարանի Աստուծմէն, ընդհակառակը կրօնական փորձառութիւնները ցոյց կուտան թէ աղէտները ևս առաւել զմեզ կ'մօտեցնեն մեր Աստուծոյն:

Մի փնտռէք ուրեմն ապացոյցներ Աստուծոյ գոյութեան կամ չգոյութեան մասին կեանքի դէպքերուն մէջ. փնտռեցէք ապացոյցները ուրիշ տեղերու մէջ. Աստուծոյ հարցը մի կապէք աշխարհի աղէտներուն հետ. ինչ կ'ուզէ ըլլայ աշխարհի դէպքերը, Աստուծոյ հարցը հարկ է կապել կեանքի մեծ և սուրբ անտեղիտալի իրականութիւններու հետ, որոց աւաջինը խիղճն է. մի հարցնէք թէ « Ինչո՞ւ Աստուած այս ինչ աղէտը թոյլատրեց, ինչո՞ւ այն ինչ զարհուրելի ջարդը չարգիլեց »: Այսպիսի հարցում մը ամբոխալին մարդոց հարցումն է

և այսպիսի խորհողներ մանկական, տղայական պիտի նկատուէին : Հարցը կը կարծեմ որ սապէս պէտք է դրուի. « Այս աղէտներուն մէջ կ'ուզէք բարին ընել և բարւոյն համար ապրիլ ու ապրեցնել : Պատասխանատու էակներ չե՞նք միթէ : Առանց պատասխանատուութեան միթէ անասուններ չպիտի ըլլայինք . մեզմէ իւրաքանչիւրը խիղճ ունի : » Եթէ ունինք խիղճ, կարելի չէ որ արտօնէ ձեզի չհաւատալու Աստուծոյ այս ինչ կամ այն ինչ դժբաղդութիւնը ձեր վրայ հասած ըլլալուն համար . ան պիտի հրամայէ որոշապէս հաւատալու Աստուծոյ :

Երբ դժբաղդութիւններ կուգան մեր վրայ չըմբոստանանք, այն ածխահանքի գործաւորներուն պէս, որոնք հանքի փլուզումին հետեւանօք կ'մտադրեն գործադուլներ կազմակերպել, և կ'սկսին վրէժխնդրութիւն, ատելութիւն սնուցանել գործատիրոջ նկատմամբ : Երբ դժբաղդութիւններ մեր վրայ կուգան, չդիմենք աւելորդապաշտութեանց անոնց պէս, որոնք հեթանոսական մոլեռանդութեամբ մը նռնախաներու և թերափներու կ'ապաւինին և կ'կարծեն զերծ մնալ վտանգներէ : Երբ դժբաղդութիւններ մեր վրայ կուգան և կամ ահաւոր ջարդերու հետեւանօք կ'կորսնցնենք մեր սիրելի սրտի հատորներն ու մեր ստացուածքներն, բարոյական արիութեամբ մը հարկ է դորանանք ու գօտեպնդուինք, և նուիրուինք վերաշինութեան գործին, աշխատինք անտրտունջ բարւոյն համար և ահա պիտի տեսնէք առաջինէն շատ աւելի ճոխ, շատ աւելի փայլուն, շատ աւելի առոյգ և հաս-

տատուն պայմաններու մէջ բարգաւաճումը ապահովուած և յառաջդիմութիւնը նոր զարկ ստացած:

Աստուծոյ գոյութեան ապացոյցը տրամաբանական, դատողական բացատրութեանց մէջ չկայանար. այլ բարոյական պարտականութեանց կատարման և խղճի պարտականութեանց, շինարար գործի կատարման, այլոց նուիրուելու, ուրիշին համար ապրելու, իր անձէն աւելի ուրիշին վրայ խորհելու պարտականութեանց մէջ:

Աստուած կ'ժառկուի. ճիշտ է: Անիկա ծածկեալ կը պահէ ինքզինքը. շատ ճիշտ է. բայց Ան մեզի կ'ցուցնէ շատ բաներ որ մենք չենք ուզեր կարծես տեսնել. եթէ աչքեր ունիք պիտի տեսնէք որ Աստուած յայտնեալ կողմեր ալ ունի. և եթէ տեսնէք զանոնք պիտի ըսէք թէ Աստուած յայտնեալ է, եթէ կարող ըլլաք տեսնել զանոնք՝ ժամանակ չպիտի ունենաք նոյն իսկ խորհելու թէ Աստուած ծածկեալ կողմեր ալ ունի. վասն զի Ան բաւականին ինքզինքը յայտնած է որպէս զի իր մասին վստահ ըլլաք և կատարէք ձեր խղճի և բարոյական պարտականութիւնները:

Մի ըսէք թէ աշխարհը գէշ է. գէշութիւնը մարդ պէտք է իր մէջ փնտռէ. և եթէ աշխարհը գէշ է, ջանացէք լաւ ընելու աշխատիլ. և ձեր ձեռքն է զայն լաւ ընելը. պէտք չէ վհատիք. վհատութիւնը եսասիրութեան արդիւնք է. ընդհակառակը պէտք է քաջասիրտ, գործունեայ և բարեգործ ըլլաք:

Կը դառնամ իմ Փրկչիս Յիսուսի և կ'հարցնեմ անոր.

« Ի՞նչ ըրիր դժբաղդութեանց վերաբերմամբ, ի՞նչ ըրիր երբ Սելովամի աշտարակին տակ Քաջողներու մասին խօսեցան և երբ Պիղատոսի հրամանաւ անմեղ Գալիլիացիներու ջարդուիլը քեզի հաղորդեցին. միթէ ատոնց մասին բացատրութիւններ տուիր. ո՞չ. միայն ապրողներու համար ապաշխարութեան կոչ մը ուղղեցիր և յաւակնոտութիւն չունեցար հասկնալու աղէտներուն շարժառիթը. և ի՞նչ ըրիր երբ դուն ալ քու կարգիդ զարնուեցար, ի՞նչ ըրիր քու ժողովուրդիդ հակառակութեանց առջեւ, քահանայից ատելութեան և աշակերտացի զբեղ լքելուն հանդէպ »: Ո՛վ հաւատացեալներ, բոլոր այդ աղէտներու հանդէպ Յիսուս միշտ յուսաց եւ միշտ սպասեց. երբեք չէք հանդիպիր իր շրթներուն վրայ անօգուտ բացատրութիւններու. Ան միշտ պահեց անպայման վստահութիւն հանդէպ Երկնաւոր Հօր, որովհետեւ Ան զգացած էր Անոր ներկայութիւնը և սէրը իր մէջ. և պատմութեան ամենամեծ խորհուրդին կատարման պատեն, այսինքն Խաչի մահուամբ հոգին աւանդած պահուն ըսաւ. « Հայր ի ձեռս քո աւանդեմ զհոգի իմ »: Կրնա՞ք և կ'ուզէ՞ք կոչել զԱստուած դարձեալ ձեր Հայրը, ձեր Աստուածը՝ երբ խռոված էք սոսկալի աղէտի մը հետեւանօք, երբ կ'տեսնէք սոսկումով ձեր սիրելեաց կորուստը, երբ սուգի մատնուած էք և երբ շուարած էք դժբաղդութեանց հանդէպ : Պիտի ըսէք թէ Աստուած կ'ծածկէ ձեզմէ իւր երեսը. պիտի պատասխանէի. ինքզինքը ծածկեց նոյն իսկ Յիսուսէն երբ Ան խաչին վրայ

լքեալ զգաց ինքզինքը և գոչեց. « Ընդէր թողեր զիս » : Աստուած ծածկեալ ըլլայ կամ ոչ, Յիսուս ահա կը տեսնենք թէ իր հոգին կ'աւանդէ, զգալով որ Երկնաւոր Հօր բազուկներուն մէջ է : Ինչպէս արեւը կը ծածկուի ամպերուն ետին, և մենք գիտենք թէ չէ մարած, Աստուծոյ սէրն ալ չէ մարած. միայն պէտք է զգալ այս սէրը, զայն պէտք է ճանչնալ և ըստ այնմ ինքզինքը յանձնել Երկնաւոր Հօր բազուկներուն մէջ, ինչպէս տառապեալ մանուկը կ'յանձնուի իր մօր բազկաց մէջ :

Աստուծոյ նկատմամբ հաւատք չէ կարելի ձեռք բերել այնպէս ինչպէս գիտական ճշմարտութիւն մը ձեռք կ'բերուի ապացոյցներու շարքով մը : Մաքուր հոգիներու, բարի ու բարձր հոգիներու առանձնաշնորհումն է այդ հաւատքը, որուն ամէն մարդ, տգէտ ու գիտուն, աղքատ ու հարուստ, տառապեալ և երջանիկ մարդ կարող է արժանանալ, բաւական է որ մաքուր հոգի կրէ. « Եթէ կամիս առնել զկամս Աստուծոյ, գիտասցես » : Ո՛հ, չպիտի գիտնանք սակայն բոլորն ալ. բայց պիտի գիտնանք այնքան՝ որքան բաւական է մեզ և պիտի կրնանք ըսել ծնրաղրած և արցունքով. « Ներէ ինծի ո՞վ Աստուած իմ, ներէ քեզ դէմ մեղանշած և քեզ նկատմամբ տարակուսած ըլլալու համար » :

ԿՐԹՆԸ ԵՒ ԲԱՐՈՅԱԿԱՆԸ

ԿՐՕՆԸ ԵՒ ԲԱՐՈՅԱԿԱՆԸ

« Սիրեցես զՏէր Աստուած քո յամենայն
սրտէ քուսմէ եւ յամենայն անձնէ քուսմէ եւ
յամենայն մտաց քոց: Այս է մեծն եւ առաջին
պատուիրան: եւ երկրորդն նման սմին, սիրե-
ցես զընկեր քո իբրեւ զանձն քո: Յայս երկուս
պատուիրանս ամենայն օրէնք եւ մարգարէի
կախեալ կան »:

(Մատթ. ԻԲ. 37-40:)

ԻՍՈՒՍ այս երկու լծորդուած պատուէրնե-
րով ցոյց կուտայ թէ մարդուն անհա-
տական, ընկերական և ընտանեկան կեան-

քին մէջ խիստ անհրաժեշտ կարևորութիւն ունին կրօնը
և բարոյականը. առանց որոց մարդը անզգամ, անօրէն
մը պիտի նկատուէր թէ իսկ զարգացեալ և ուսեալ ըլ-
լար: Կը շեշտէ նաև թէ կրօնի և բարոյականի միջև
պէտք չէ տարբերութիւն ըլլայ. մին աւելի միւսը պա-
կաս խստութեամբ պէտք չէ ըմբռնուի. ընդհակառակը

աւելցնելով անմիջապէս իւր սա խօսքը. « Յայս երկուս պատուիրանս ամենայն օրէնք և մարգարէք կախեալ կան », ցոյց կուտայ թէ կրօն և բարոյական ունեցող մարդը միայն կրնայ կատարելութեան հասնիլ և Աստուծոյ շնորհաց արժանանալ: Կրօն ունենալ և բարոյականէ զուրկ ըլլալ և փոխադարձաբար, ընդունելի չեն վասն զի մէկը միւսին հիմն ու ուղղութիւնը պէտք է որոշէ: Կրօն և բարոյական մէկ ամբողջութիւն կազմող միութեան մը երկու մասերն են. մարդ կրօնը լաւ ըմբռնած կ'ըլլայ այն ատեն երբ լաւ ըմբռնած է բարոյականը և փոխադարձաբար: Կրօնը և բարոյականը մարդուն երջանկութեան համար են. կրօն և բարոյական մարդուն ամենաազնիւ զօրութիւններն են: Բայց ինչ է կրօնն, ինչ է և բարոյականն որ անհրաժեշտ կ'նկատուի անոնց լծակցութիւնը կեանքի մէջ:

Կրօնը մարդուն և Աստուծոյ յարաբերութիւնն է. իսկ բարոյականը մարդուն և իր նմանեաց յարաբերութիւնն է. երկուքն ալ սէրէն կը ծնանին. բաւական չէ որ մարդ հաւատայ տիեզերաց Արարչին, այլ պէտք է սիրէ զայն. իմացական հաւատքը կրօնական հաւատք ըլլալու համար անհրաժեշտ է որ մարդ կրէ աշխարհի ցաւը և տառապանքը. մարդ կրնայ հաւատալ Արարչին Աստուծոյ, ասիկա պարզ իմացական հաւատք մըն է. որ պէս զի այն կրօնական հաւատք մ'ըլլայ պէտք է կարօտ զգայ Արարչին. պէտք է կապուի, սիրէ, յարաբերուի, և կարօտութեան այս կախումի զգացումէն է որ կը ծնի

կրօնքը, ինչպէս ըսած է Բրուսիացի Աստուածաբանն Շլէյմախը. « Մարդու Աստուծմէ կախում ունենալու զգացումէն է որ ծնունդ կ'առնէ կրօնը » : Իսկ բարոյականը կը կայանայ. « Ըրէք ուրիշին ինչ որ կ'ուզէք որ ուրիշները ձեզի ընեն » պատուէրին գործադրութեան մէջ. բարոյական կը նշանակէ յարգել, սիրել ուրիշին անձը, վարուիլ ուրիշին հետ այնպէս ինչպէս պիտի ուզէինք որ ուրիշները վարուէին մեզ հետ. այն որ այս բարոյականը չունի, այնպիսին նրապի կրօնի ալ պատկանած ըլլայ, բարբարոս կ'նկատուի. անոր հաւատալիքները մոլութեանց և մոլորութեանց քառս մը կ'կազմեն. նախապաշարմանց վրայ հիմնուած են այնպիսոյն կրօնական համոզումները. յուեզոյն ձգտումներու զսպումը և բարին չարէն զատորոշելու ընդունակ ուժը պէտք է կենդանի ըլլայ մարդուն մէջ, հակառակ պարագային կրօնական զգացումը արժէք չպիտի կրնար ունենար :

Կրօնը իր օծութիւնը և վսեմութիւնը կ'կորսնցնէ, երբ մարդ բարոյականէ զուրկ կ'ըլլայ. այն վայրենիները որոնց կրօնական կեանքը ուսումնասիրութեան առարկայ եղած է, դիտուած է որ անոնք իրենց տարրական կրօնական զգացումներու մէջ բարոյական հասկացողութիւն ամենևին չունին և իրենց կրօնական ծէսերն և աղօթքներն երբեք բարոյականութեան հետ կապ չունին. արդ այդ կրօններն երբեք փրկարար դեր մը չեն ունեցած և մարդ անհատը մնացած է վայրենի և բարբա-

րոս իր ընտանեկան և ընկերական կեանքի մէջ: Բարձրակ անկարելիութիւն մըն է մարդկային ցեղէն ջնջել յուեզոյն կեանքի առաջնորդող չար դրդմանց որ և է մին առանց կրօնի և բարոյականի: Առանց կրօնի և բարոյականի բոլոր եղած գիտական և ուսումնական ջանքերն ապարդիւն են և յիմարական:

Դարձեալ, ծէսերու կապուած մարդը չկրնար ունենալ բարոյական. այն կրօնն որ խեղդած է զգացումն ու հոգին իր ծէսերով ու արարողութիւններով՝ այնպիսի կրօն մը չը կրնար փրկարար դեր կատարել, այն կրօնն որ բարոյականի հետ չէ լծորդուած՝ հիւանդոտ է, ախտաւոր կրօն մըն է և ֆնասակար է մարդկութեան. այդպիսի կրօն մը պառակտումի, բաժանումի պատճառ կըլլայ. կրօնը դաւանանք չէ, կրօնը « հաւատամք » ը չէ, կրօնը փիլիսոփայութիւն չէ. և երբ կրօնը հաւատալիքներու կուտակում մըն է այնպիսին կ'ճնուցանէ վէճեր, պառակտումներ և կարծեաց տարբերութիւններ: Ոմանք կ'կարծեն թէ պէտք է հեռանալ կրօնէ վասն զի վէճեր կը ճնուցանէ. բայց ճշմարիտ կրօնը չունի պատճառ պառակտումի, վասն զի սիրոյ վրայ հիմնուած է:

Կրօնը բարոյականով և բարոյականը կրօնքով. եթէ ոչ ժողովուրդներ կ'փճանան, և զիրար կ'խաճատեն. բարոյականը առանց կրօնի չկրնար ըլլալ, անխուսափելիօրէն ոճիրներ կ'յաջորդեն. եթէ ըսուի որ ճշմարիտ կրօնքն ալ միութիւն չբերեր, բայց սա 50-60 տարուան մէջ միմիայն բարոյականի կապուած Թրանսան ինչո՞ւ

չկրցաւ ապահովել միութիւն ընկերական և ընտանեկան կեանքի մէջ: Կը տեսնենք որ Ֆրանսա մերժելով կրօնը և միայն ապաւինելով բարոյականին, փոխանակ մարդը աղնուացնելու դայն դարձուց աւելի անպատկառ և աւելի համարձակ, աւելի խիստ և ոխերիմ. ահա հետեւանքը անկախ բարոյականին. վիճակագրութիւնք կ'հաստատեն մեր ըսածները, և օր մը՝ ինչպէս ըսած է Ռընան՝ « Հոն բարոյականի շուքն ալ չպիտի մնայ »:

Առանց կրօնի բարոյականը մարդը կ'փճացնէ. որքան սուրբ ըլլայ, որքան ալ խեղալական, այնպիսի բարոյականը վերջ ի վերջոյ յուսահատութեան կ'առաջնորդէ, վասն զի հոն կրօնը կը պակսի. վկայ ամենէն ազնիւ բարոյական դպրոցը, հնոյն մէջ « Ստոյկիեան բարոյականը » որ աշխարհի հիացման արժանացած է իւր բազմաթիւ աշակերտներով. ինչ կը տեսնենք սակայն ի վերջոյ անոնց մէջ, յուսահատութեան մը շունչը, որ անքան բուռն հտնգամանք մը կ'ստանայ և աւերներ կը գործէ, որ շատեր անձնաապականութեամբ իրենց կեանքին վերջ կուտան: Բարոյականը առանց կրօնի որքան ալ սուրբ և բարձր՝ անքան ալ ճնշիչ և ծանր կ'ըլլայ զմեզ յուսահատութեան մղելուն մէջ: Բարոյականը հիմ չպիտի կրնայ գտնել ոչ մէկ տեղ, մինչև որ անոր չկցուի կրօնի քարոզութիւնը. հարցուցէք բոլոր նոր առաքեալներու որոնք թերակիրթ ժողովրդոց կ'երթան բարոյական քարոզելու: Կը կարծէք որ անոնք քրիստոնէական բարոյականը կրնան ներշնչել առանց կրօնի. սրտերու

դարձը կարելի է միթէ միայն բարոյականով :

Կան աւելի զգոյշ անձնաւորութիւններ որոնք հակառակ քրիստոնէական կրօնի հոգւոյն ներքեւ դաստիարակուած ըլլալնուն, կ'ըսեն թէ եկեղեցւոյ բեմէն հարկ չէ խօսիլ կրօնական նիւթերու վրայ, այսինքն պէտք չէ խօսիլ հոգեւոր փրկութեան, Աստուծոյ յաւիտենականութեան, Խաչի փրկագործութեան խորհուրդի, Յարութեան և այլ սոցնալիսի նիւթերու վրայ: Ինչ որ կրօնքի կը պատկանի պէտք է միայն և առաւաւելն կրօնականաց վերապահուի. ժողովուրդին միայն բարոյական նիւթերու վրայ խօսուի, այսինքն քրիստոնէական բարոյականի, մեր պարտաւորութեանց, գթութեան և սիրոյ վրայ խօսուի և այսու աչապիսի քարոզութիւն մը աւելի ընդունելի պիտի ըլլայ, բարոյական եռանդը պիտի արծարծի, ունկնդիրներու թիւը պիտի աւելնայ, քանի որ անոր մէջ չկայ վարդապետական կամ դաւանաբանական տեսութիւններ և գերբնական արտայայտութիւններ: Ուրեմն՝ ինչպէս կ'տեսնենք, աչապիսիք կ'ընդունին քրիստոնէական բարոյականի առաւելութիւններն բայց աւելորդ և անպէտ կը նկատեն քրիստոնէական կրօնի վերաբերեալ մասը:

Այս առարկութեանց պատասխանելէ առաջ կ'ուզեմ գիտնալ թէ ո՛րքէ կուգայ այս բաժնելու, բարոյականը կրօնէն ազատագրելու տենչանքը. ի՞նչ անցած դարձած է որ կրօնի պատկանած ամէն բան աւելորդ կը նկատեն և կ'ուզեն բաւականանալ միայն բարոյա-

կանով. ինչո՞ւ կ'ուզեն կրօնը բարոյականին զոհել: Բայց անկեղծ ըլլալու համար պէտք է ձեռքերնիս խղճերնուս վրայ դրած ըսենք որ շատ անգամ՝ կրօնականք իրենց ըմբռնած կրօնի շահերուն և հաշիւներուն համար Աւետարանը և անոր վսեմ բարոյականը զոհած են. բայց եթէ կրօնականք իրենց շահերուն համար զոհած են բարոյականը, ասով բարոյականը իրականին մէջ զոհուած չըլլար կրօնքին, զի կրօնականք չեն կազմեր կրօնը. և իրաւունք չունին երբ անոնք կ'ըսեն. « Քանի որ կրօնքի մարդիկները, կրօնականները չեն ուզեր բարոյականը յարգել, մենք ալ բարոյականի մարդերս չենք ուզեր յարգել ձեր կրօնքը »:

Զմեզ այսպէս ամբաստանողներն որո՞նք են. անշուշտ քրիստոնէականեր են այնպէս չէ՞. ուրիշ կրօնքի պատկանողէ մը, լսած էք այսպիսի առարկութիւն մը. ո՞չ. արդ այս նախանձախնդրութիւնը ո՞վ ներշնչեց զմեզ ամբաստանողներուն հոգւոյն մէջ, անշուշտ այն դատաւարականութիւնը զոր ստացան անոնք քրիստոնէական կրօնի շուքին տակ. ուրեմն այդ չհաւնուած քրիստոնէական կրօնի բարոյականն է որ իրենք կը պաշտպանեն. արդ ինչպէս կրնայ կրօնի մը բարոյականը պաշտպանող մը նոյն կրօնին հակառակիլ. վասն զի քրիստոնէական բարոյականը սերտօրէն կրօնի կապուած է. կամ այն է որ մեզի ըսին թէ քրիստոնէական բարոյականը չէ որ կը պաշտպանեն, կամ եթէ կ'ընդունին քրիստոնէական բարոյականի վսեմութիւնը ինքնին պէտք է ընդունին

քրիստոնէական կրօնը, զի քրիստոնէական բարոյականի վսեմութիւնը հեռւանք է քրիստոնէական կրօնի վսեմութեան: Նայեցէք անգամ մը անջնգան բարեգործական ձեռնարկներու, անհատնում ողորմութիւններու, անթիւ հիւանդանոցներու և որբանոցներու. ո՞վ է որ այս ձեռնարկները կը շարժէ և աշխարհի զարհուրելի չարիքներուն դէմ կը մաքառի: Բաց աստի եթէ ուզէինք բաժնել կրօնքէն բարոյականը և մարդուն ըսել. « Բարոյականով բաւականացիր, կրօնքի պէտք չկայ », միթէ կարելի՞ է խեղդել կրօնական զգացումը մարդու հոգիէն. կարելի՞ է արգիլել մէկը որ ինքզինքը միայն կարող է հանդարտեցնել հոգեւոր պաշտամունքով, չէ՞ մի որ նոյն իսկ անոնք որ հակառակ են կրօնի, իրենց հոգեկան յոյզերը հանդարտեցնելու համար նուազահանգէսներ կ'երթան, հոն վերանալու համար մելամաղձոտ և գրաւիչ եղանակներու թւերու վրայ, և իրենց հոգին հանգչեցընելու և կազդուրելու համար և ի՞նչ, հոնկէ կը մեկնին սակայն անյագ և աւելի խռովայոյզ:

Դարձեալ, միթէ կարելի՞ է բաժնել բարոյականը կրօնէն. ո՞չ սիրելիներ, ո՞չ. բարոյականը՝ որով մենք կ'ապրինք ամէնքս, եթէ դուք զայն բաժնէք կրօնէն, կը դատապարտէք զայն մահուան, զայն շրջել ուզելով այն պիտի շրջէ զձեզ. դուք չէք ուզեր լսել ինչ որ կը պատականի կրօնին, և կ'ըսէք. « մեզի միայն բարոյական քարոզեցէք վարդապետական նիւթերը տատուածաբանութեան կը պատկանին. ներկայ արդիականութիւնը կրօնի

մասին չուզեր խօսիլ. դաւանաբանական հարցեր մեզ բաժնած են և դեռ մեր երակներուն մէջ կ'մնայ ատեւ լութեան ոգին. հետեւաբար մեզի միմիայն բարոյական քարոզեցէք, զի բարոյականը մեզ կ'միայնէ և արդէն դուք ձեզ շրջապատուած պիտի տեսնէք ունկնդիրներով» :

Կը հաւատամք այս առարկութեանց. պահ մը ես ալ համակարծիք ըլլամ՝ ձեր տեսութեանց. ես ալ զոհեմ կրօնական զգացումը բարոյականին. չխօսիմ ստեղծագործութեան, մեղքի, մարդեղութեան, փրկագործութեան վրայ. չխօսիմ յաւիտենականութեան, դատաստանի, կենդանի և անձնաւորեալ Աստուծոյ վրայ. կը կարծէք սակայն որ միայն բարոյական քարոզելով ներկայ դարու մարդոց համակրութիւնը շահած պիտի ըլլամ. կը կարծէք որ Աւետարանի բարոյականը աւելի ժողովրդականացուցած պիտի ըլլամ. կը կարծէք որ դայն պիտի սիրեն և պիտի ուզեն: Տեսականապէս այո, զի նորոյթ է, նորաձեւութիւն է, և հետեւաբար հիացում պիտի շարժէ, ամէն ոք վսեմ պիտի հռչակէ զայն, բայց երբ գործադրութեան դայ, երբ այդ վսեմ հռչակուած բարոյականին գործադրութեան ժամը հասնի, յայնժամ պիտի տեսնէք որ նոյն տրամադրութիւններն գոյութիւն չունին:

Շատ սխալ է կարծել որ Աւետարանի բարոյականը միայն քարոզելով կարելի պիտի ըլլայ ներկայ դարը բարոյականացնել և մարդիկ պահել միութեան մէջ. բացարձակ սխալ մըն է այս տեսութիւնը. ընդհակառակը

նոր պայքար մը պիտի սկսի աւելի բուռն, աւելի ուժ-
գին, զի ամէն ոք պիտի ուզէր քարոզուած այդ բարո-
յականին մէջէն վերցնել այն կտորները որք վիրաւորիչ
են. ամէն ոք պիտի ուզէր իր տեսակէտին համաձայն
կտրատել և կրճատել դայն և փոխանակ կարծեցեալ
միութեան, պիտի տեսնէինք վիճելի բաղմաթիւ բարո-
յականներ Աւետարանի աւերակներուն վրայ: Ուրեմն
հպիտի ունենայինք շահ մը կրօնը բաժնելով բարոյակա-
նէն, այլ և նոյն իսկ պիտի կորսնցնէինք ունեցածնիս ալ:

Քրիստոնէական կրօնը իր մեջ ունի բարոյականը և
քրիստոնէական բարոյականն ալ ունի իր մէջ կրօնը.
անոնք իրար միացեալ են սերտօրէն և չէ կարելի բաժ-
նել մէկզմէկէ. ինչպէս որ ողջ մարդուն մարմնոյն որ
կողմին որ ալ սուրով թեթեւ ինչ հպիտ արիւն կ'ցայտէ,
նմանապէս քրիստոնէական կրօնի որ կողմին որ ալ
հպիտ բարոյականն է որ կը ցայտէ. անոնք իրարմէ չէ
կարելի բաժնել ինչպէս ճառագայթը արեւէն:

Թերեւս ցոյց տաք ինձ մարդ մը որ բարոյականի բո-
լոր պարտականութիւնք կատարէ լիովին, առանց հաւա-
տալու կրօնի, բայց նոյն իսկ այսպիսի անձի մը հոգւոյն
մէջ աստուածային դրոշմ մը կայ որ կանուխէն քրիս-
տոնէական ճեղղաց կողմէ դրոշմուած է. այսպիսեաց
պիտի ըսէի. որքան ալ ուրանաք կրօնը՝ դարձեալ չէք
կրնար ուրանալ ձեր ճեղղոյը, այն արիւնը որ կը հոսի
ձեր երակներուն մէջ, քրիստոնէական կրօնի հաւատացող
ճեղղաց արիւնն է, և հետեւաբար այդ կրօնի ուժն է

որ ձեզ կը մղէ կատարելու բարոյական պարտականութիւններ . չէ կարելի խուսափիլ քրիստոնէութենէն, ինչպէս չէ կարելի խուսափիլ արեւէն :

Մեր մատաղատունիկները կ'կարծեն թէ կրօնը տգէտներու և անմիտներու գործ է : Հապա ինչ պէտք է ըսել այն գիտնական ականաւոր մտքերու՝ որոնք քանի գիտութեան գաղտնիքներուն թափանցել ուզած են , այնքան Արարչին Աստուծոյ իրենց հիացումն ու պաշտումը աւելցած է . ինչ պէտք է ըսել Քէփլէրի, Քէլվինի, Կոպերնիկոսի, Նեւտոնի պէս մեծամեծ դէմքերու՝ որոնք Աւետարանը գոց գիտէին, և ջերմ՝ կրօնասէր հաւատացեալներ էին : Նեւտոնն ամէն անգամուն որ խօսակցութեան ատեն Աստուծոյ անունը կ'արտասանէր կամ կ'արտասանուէր , գլխարկը պէտք էր հանէր : Քէփլէր կ'ըսէր թէ « Աստուծոյ իմաստութիւնը ճառագայթած է մարդուն մտքին մէջ և անկարելի է որ չկապուի մարդ իր բոլոր հոգւոյն թափովը Արարչին » . Վօլթէր , այս անհաւատ կարծուածն իսկ կ'ըսէր . « Որքան դժուարութիւններ կան Աստուծոյ հաւատալուն մէջ , նոյնքան և աւելի անհեթեթութիւններ կան Աստուծոյ չհաւատալուն մէջ » . Վօլթէր աւելորդապաշտութիւններն էր որ հեզնեց և ոչ թէ Աստուծոյ դոյաթեան հաւատալու ձգտումը :

Յաւալի բան մը որ կ'տեսնենք այս օր՝ բարոյականի տկարացումն է . ծիսակատարութեան մեծապէս ուժ տրուած ըլլալուն հետեանքն է . ծիսակատարութիւնն ալ կրօնի մէջ անհրաժեշտութիւն մըն է . ծիսակատարութիւնը

կրօնի ծառին կեղեւն է . եթէ կեղեւնս ծառը , կը չորնայ ծառը, անպտուղ չոր փայտ կը դառնայ . բայց ծէսը որոշ չափով, տարզ և վայելուչ պէտք է ըլլայ . խճողուած ծէսն ու արարողութիւնը կը խեղդեն կրօնի հոգին . անոնք որ ծէսին շատ կ'արեւորութիւն տուած են, անոնք լաւ ըմբռնած չեն կրօնը, ինչպէս և բարոյականը . դժբաւոր և վաւերական կրօնը կը բերէ դժբաւոր և մաքուր բարոյական մը : Կ'ըսեն թէ Յիսուսի քարոզած բարոյականը իտէալ, դադափարական բարոյական մըն է, անմատչելի դադափարի մը վսեմ՝ արտայայտութիւնն է . անոր խօսած լերան քարոզը տառականապէս գործադրել կարելի չէ կ'ըսեն, դի եթէ փորձ մ'ըլլար գործադրելու, այդ պիտի նշանակէր խանգարել ներկայ պետութեանց հիմերը, կարգերն ու կանոնները, հարկ պիտի ըլլար ջնջել ստիկանութիւնը, դատարանները, բանակը, նոյն իսկ կառավարութիւնը, վեր ի վայր պիտի շրջուէր ճարտարարուեստը, վաճառականութիւնը, դրամատունը և վերջապէս վախճան մը դրուած պիտի ըլլար քաղաքակրթութեան : Կը հարցնեմ, արդեօք փորձեցի՞ք գործադրել անոր պատուէրները . ոչ . և եթէ փորձեցի՞ք , կիսկատար գործադրեցի՞ք . մի՛ առարկէք թէ անկարելի է . « Ամենայն ինչ հնարաւոր է այնմ որ հաւատայն : » Ձեր կեանքին մէջ ողբերգուած հաւատք գրէք , կորովով գործեցէք, սիրեցէք զԱստուած և սիրեցէք ձեր նմանները, եթէ ոչ, որքան ալ գեղեցիկ եկեղեցիներ և սիրուն

բնակարաններ ունենար, անոնք համան պիտի ըլլան մար-
մարեաց զերեղմաններու որոնց տակ մեռելներու սկիորո-
տիքներ և նեխտթիւններ միայն կան: Աստուածասէր
եղէք, մարդասէր եղէք, եթէ ոչ ձեր սղօթքները, ձեր
երգերը, ձեր պատարագները կատակերգութիւններ պիտի
հկաատին: Սիրեցէք կրօնը, սիրեցէք բարոյականը, եթէ
ոչ, նախապաշարեալ և աւելորդապաշտ զառամածներ
պիտի նկատուիք: Ջանացէք ձեր տուներէն ներս, ձեր
ընկերական շրջանակներու մէջ շարկսեցնել կրօնական
ղղայումը և բարոյական ոգին, եթէ ոչ, կ'ենթարկէք
ինքզինքնիդ պատիժներու և կը զրկէք ձեր հոգին Աս-
տուծոյ շնորհները վայելելու հաճոյքէն:

2.

ԵԿԵՂԵՑԻՆ, ԵՒ ՊԵՏՈՒԹԻՒՆԸ

ԵԿԵՂԵՑԻՆ ԵՒ ՊԵՏՈՒԹԻՒՆԸ

« Տու՛ք զկայսերն կայսեր, եւ զԱստուծոյն՝ Աստուծոյ: »

(Մատթ. ԻԲ. 21 :)

ԵՄ ԳԻՏԵՐ ԹԷ ըմբռնած էք այն ծանր և վտանգաւոր դրութիւնը յորում կը գտնուէր Յիսուս երբ այս ուշագրաւ խօսքը արտասանեց . հարկ է որ այս մասին մի քիչ բացատրութիւններ տամ:

Իսրայէլի քաղաքական մթնոլորտը շատ մռայլ էր և խառնաշփոթ. հրեայք չէին հանդուրժեր հռովմէական տիրապետութեան. հակառակ ասոր կար ժողովրդեան մէջ կուսակցութիւն մը որ համակիր էր հռովմէական տիրապետութեան և որ իր զօրեղ ներքին միջոցներով Օգոստոսի և Տիբերիոսի աշխարհակալ քաղաքականութեան ուժ կուտար. այս կուսակցութեան պատկանողը կը կոչուէին Հերովդիանոսեանք. բայց հրէական ազգին

մեծ դանդաղածը միշտ կ'երազէր իր անկախութիւնը, իր աւանդութիւններու և օրէնքերու պահպանումը, և այս երազին ջատագովներն էին Փարխեցիք. անոնք կ'ջանային ժողովուրդի հոգւոյն մէջ այս նուիրական հուրը վառ պահել: Ահա այս երկու հակընդդէմ ուժերը մոռնալով իրենց հին ատելութիւնը, պահիկ մը միացած՝ կ'ներկայանան Յիսուսի, և ծայրալիր ճարտարմասութեամբ մը այնպիսի հարց մը կ'դնեն անոր առջեւ՝ որ կրնային որ եւ է կերպով վտանգել Յիսուսի բարոյական դիրքը հանդէպ պետութեան կամ ժողովրդեան. կը հարցնեն Անոր. « Պարտ է հարկս տալ կայսեր թէ ոչ »: (Մատթ. ԻԲ. 18:) և որպէսզի Յիսուսի կողմէ որ եւ է խուսափում անկարելի դարձնեն, կաւելցնեն. « Տացո՛ւք, թէ ոչ տացուք »: այս յաւելուածը Մարկոս աւետարանիչինն է: (Մարկ. ԺԲ. 14):

Դիտեցէք այն վտանգաւոր կացութիւնը յորում են թարկուած էր Յիսուս. եթէ պարզապէս պատասխանէր. « Հարկը պէտք է վճարէք », ազգային անկախութեան ուրացում պիտի նկատուէր և վիրաւորանք մը հանդէպ Իսրայէլի: Եթէ պատասխանէր. « Մի՛ վճարէք », այն ատեն զինքը պիտի ներկայացնէին յեղափոխական ըմբոստ մը և շատ դիւրութեամբ պիտի առաջնորդէին Պիղատոսի՝ զինքը ամբաստանելով « իբր թշնամի կայսեր »:

Ի՞նչ պատասխանեց Յիսուս. ուղեց դահեկան մը, առաւ ձեռքը դաշն՝ որուն վրայ կայսեր պատկերը կար, որը խորհրդանիշն էր իրենց հպատակութեան,

և նաչելով իրեն հարցնողներու երեսին հարցուց անոնց.
« Որո՞ւն պատկերն է այս դահեկանին վրայի պատ-
կերը » . և անոնցմէ ստանալէ վերջը պատասխանը՝
որ իրենց քաղաքական կախումը յայտնող վկայութիւնն
էր, պատասխանեց սա յաւիտեան յիշատակելի և անմահ
խօսքը . « Տուք զկայսերն կայսեր և զԱստուծոյն՝
Աստուծոյ » :

Այսպէս Յիսուս յայտնապէս կ'մերժէ արտայայտուիլ
քաղաքականութեան վերաբերեալ խնդրոյ մը մասին,
ինչպէս որիչ տունն երկու եզրարց ժառանգական խնդրոյ
մասին մերժեց վճիռ արձակել, երբ հարցը դատարանի
կ'վերաբերէր. Յիսուս այսպիսի հարցեր լուծելու համար
չէր եկած. անօգուտ կերպով պիտի փնտռուի իր մէջ
մէկը՝ որ դատական կամ քաղաքական հարցերով զբաղ-
ուելու նուիրուած ըլլայ. եթէ խորացելի անկախութեան
ի նպաստ արտայայտուէր, Աստուծոյ թագաւորութիւնը
անկէ ինչ պիտի շահէր. և միթէ արժանի էր Իսրայէլ
անկախութեան. եթէ ուռումնասիրենք Յիսուսի շրջանի
պատմութիւնը, պիտի տեսնենք քաղաքական, հանրային,
ընկերայնական բոլոր խնդրոց մէջ երկպառակեալ
վիճակ մը, և մարդ կ'հիանայ տեսնելով որ Յիսուս ամ-
բողջ իր հրապարակային կեանքի մէջ թոյլ չտուա-
կնքդիներին պետական հարցերով զբաղելու:

Հակառակ իրենց ատելաւառ զգացումներուն՝ Յիսուսի
հակառակորդները արուած պատասխանին վրայ հիա-
ցումով և գլխիկոր մեկնեցան: Անկէ ի վեր 20 դարեր

տնցած են. Յիսուսի այս խօսքը շատ աւելի ճիշտ, շատ աւելի լուսաւոյցծաւ, շատ աւելի հրահանգիչ կերպով կ'ներկայանայ մեզ այսօր քան երբեք. ահա այս պարագան է, որ պիտի ջանամ ձեզ լուսաբանել:

Այս խօսքը արդարեւ կ'ձանձնայ յայտնիօրէն երկու դանդաւածներ մարդկային ընկերութեան. մին բացարձակ քաղաքացիական, որուն դաւին է կայսրը կամ պետութիւնը, որ կրնայ կոչուիլ իր վարչական գրութեան համեմատ հանրապետութիւն, սահմանադրական պետութիւն, հանրաժարական պետութիւն եւ այլն. իսկ միւսը զուտ կրօնական է, և որուն վախճանը կ'փերանայ Աստուծոյ: Արդեօք Յիսուս իր այս յայտարարութեամբ ուզեց քաղաքացին, պետական կեանքէն վերցնել բոլոր կրօնական մտածումը, կամ արդեօք Յիսուս ուզեց կազմել տեսակ մը կալուած որ փակեալ ըլլայ Աստուծոյ գործին հանդէպ: Այսպիսի ենթադրութիւն մը արտառոց պիտի նկատուէր, և ուժգին հարուած մը տրուած պիտի ըլլար Աւետարանի ծակտին: Աւետարանի որոշ և յստակ նկարագիրն է միայն խղճի և հոգւոյ հետ գործ ունենալ. ան չնայիր դաւանանքի, ցեղի, սեռի, քաղաքացին կուսակցութեան. անիկա չփնտռեր թէ քաղաքացին և ընկերացին ո՞ր կալուածին կ'պատկանի մարդը, ան նկատողութեան չառներ ընտանեկան դասակարգութիւնները, ծերակոյտները, խորհրդարանները, դատարանները, ան կ'ուզէ մտնել մարդուն խղճին, սրտին, հոգւոյն կալուածներէն ներս, անոր մօքին մէջ արդարութիւնը գնել, ճշմարիտ հաւատարու-

թեան գաղափարը ճանչցնել, անոր խղճին մէջ դիմութեան
և կարեկցութեան ոգին ներմուծել, անոր ներշնչել ուղ-
ղամտութիւն, արդարասիրութիւն, տկարին և չքաւորին
փութացնել օգնութիւն. վերջապէս Յիսուսի նպատակն է
վերցնել կեղծիքը ընկերական կեանքէն, առաջնորդել
գալն ճշմարտութեան, ստեղծել անոր մէջ ներդաշնակու-
թիւն և եղբայրութիւն: Ուրեմն Աւետարանը գործ ունի
մարդուն հոգւոյն, խղճին, սրտին հետ և ոչ թէ քաղա-
քացին հարցերու կամ պետական խնդրոց մէջ:

Պետութեան գործը ներկայ ընկերական կեանքի
շահերը պաշտպանելու մէջ կը սահմանափակուի. պե-
տութիւնն է որ պարտաւոր է ապահովել իւրաքանչիւր
քաղաքացիի իրաւունքներն և պարտաւորութիւններն.
անոր բարձր և վսեմ գաղափարականն է արդարութիւնը,
և խղճի աղատութիւնը, մանաւանդ անհատական խղճի
աղատութիւնը, որուն պէտք է զոհուի նոյն խոկ արդա-
րութիւնը: Կը սխալին ամէն անոնք որոնք կ'կարծեն թէ
քաղաքացին կեանքը միայն նիւթական շահերով պէտք
է զբաղուի, և իր զօրութիւնը նիւթական ուժի վրայ
պէտքէ կառուցանէ, նկատելով որ իրաւունքը զօրաւո-
րինն է. սխալ է այս: Մարդուն մէջ ինքնաճին առա-
ւելութիւններ կան որոնք պէտք է նկատողութեան առ-
նուին: Պետութիւնը բարոյական նկարագիր ալ պէտք է
ունենայ, քանի որ ան քաղաքացիին նկարագիրը պիտի
կազմէ. պետութիւնը բարոյականի հետ գործ ունի և
հետեւաբար ըստ այնմ պէտք է ձեռնարկութիւններ

ընէ ողջամիտ բարոյականով մը պատրաստելու քաղաքացին: Բայց չկրնար և պէտք չէ ձեռնարկութիւններ ընէ բոլոր մարդուն համար. պէտք է կենաց կրօնական խզճին սեմին տուչեւ. երբ կ'հանդպի կրօնքի, վարդապետական, դաւանաբանական հարցերու, պէտք չէ ըլլալու իւր իւր անանցմով. երբ մարդուն ծագման և վախճանի հարցեր կ'ըլլան, պէտք չէ միայն զբաղեցնէ աշղպիտի խնդիրներով. ան միայն պէտք է պահանջէ մարդէն անպայման հնազանդութիւն պետական օրինաց և կարգաց հանդէպ: Միւս կողմէ սակայն պետութիւնը չկրնար անտարբեր մնալ կրօնական այլադան աշնպիտի վարդապետութեանց մասին, որոնք կրնան ուժգին հանդամանք առնել և հանրութիւնը մեծապէս վրդովել և յուզել: Նսեւ երբեմն աշնպիտի մոլեռանդ կրօնական դասեր կ'աւանդուին, որոնք մարդուն մէջ ծնունդ կուտան ընկերական կեանքի հանդէպ ատելութիւն, և պետական կարգ ու սարքին հանդէպ անհաշտ արամադրութիւն: Պետութիւնը իրաւունք ունի հետեւաբար որոշ չափով մը և միջամտելու աստիճան հետաքրքրուիլ կրօնական կալուածի ծրագրով. բայց իրաւասութիւն չունի ուղղակի միջամտելու զուտ կրօնական հարցերու՝ որպիսի են Աստուծոյ, մարդկային հոգւոյն, կրօնական շարժառիթներու, հոգեկան ձգտումներու, յաւիտենական կեանքի յոյսի և ասոնց նման յարակից խնդրոց մէջ:

Կ'ըսուի թէ ներկայ Խորհրդային պետութիւնը (— ԽՍՀՄ-ի պետութիւնը) անառտուածեան է. այս հաւաստումը

առնուազն սովետական կրնայ նկատուիլ, զի պետութիւնը աղանդի մը դրօշին տակ մտցուցած կ'ըլլան: Ինչպէս ըսի, և պէտք է այնպէս ըլլայ, պետութիւնը բացարձակ պէտք է չեղոք մնայ զանազան հաւատալիքներու մասին որոնք երկրի քաղաքականութեան վնաս բնաւ չեն բերեր, և պետութեան նկարագիրը պէտք է ըլլայ պաշտպան կանգնիլ խղճի ազատութեան և ամէն կրօնական մաքուր հաւատալիաց ազատութեան: Ամէն անգամ որ պետութիւնը իր այս հանդամանքէն դուրս կ'ելնէ և միջամուխ կ'ուղէ ըլլալ վարդապետական, դաւանաբանական հարցերու, պաշտպանելու նպատակաւ այս ինչ կամ այն ինչ աստուածաբանական տեսակէտը, ինքզինքը կ'ղնէ շատ վտանգաւոր և միեւնոյն ատեն շատ ծիծաղելի դրութեան մը մէջ: Կը յիշէք Բիւզանդական Կայսրութեան շրջանի կրօնական վէճերը, ուր կրօնի նկարագիրը յաճախ կախուած կ'ըլլար կնոջ մը քմահաճոյքէն, ինչպէս ի Սպանիա կրօնական կացութիւնը կախում կ'ունենար Փիլիպպոսներու բռնապետութենէն:

Միայն ասով չէ որ Եկեղեցին կ'տարբերի պետութենէն, այլ գործադրութեան եղանակներով, միջոցներով ալ կ'տարբերի. այսպէս զոր օրինակ, պետութեան զէնքը ուժն է. ան ունի իշխանութիւնը և իրաւունքը նուաճելու, հնազանդեցնելու նիւթական ուժով, բռնութեամբ ի հարկին, ամէն ընդդիմութիւն որ իւր օրէնքներուն դէմ է: Եկեղեցւոյ զէնքը խօսքն է. եկեղեցին չկրնար և պէտք չէ պարտադրէ որ եւ է հաւատալիք

նիւթական ուժով. « Զի զէն զինուորութեան մերոյ ոչ է մարմնաւոր » (Բ. Կորնթ. Ժ. 4) կ'ըսէ Առաքեալն Պօղոս:

Եկեղեցւոյ պատմիչը հիացմամբ կ'տեսնէ քրիստոնէական կրօնը տարածողներուն այն հրաշալի հերոսութիւնները որով տնոնք ոչ թէ սուրի և բիրտ ուժով, այլ հոգեկան ուժով մը, սուրբ և անգին զոհողութիւնով մը, բարոյական գերակշիռ արժանիքով մը յաղթանակ տարած են բարոյապէս վատթարացած և ապականուած աշխարհի վրայ:

Ինչպէս քիչ առաջ ըսի, բաւ է որ պետութիւնը ապահովէ խղճի ազատութիւնը, և եթէ հարկ ըլլայ, նոյն խիստ բռնի ուժով. և անգամ մը երբ պետութեան մէջ խղճի ազատութիւնը ապահովուած է, եկեղեցին փրկուած կրնայ նկատուիլ և կրնայ տարածել սիրոյ, եղբայրութեան, արդարութեան, աստուածային ճշմարտութեան սկզբունքներն՝ որուն պահապանն իսկ է, և իրենց գործիք ունի այն սուրբ՝ որ Աստուծոյ խօսքն է, և այն խաչը՝ որ նշանակն է զոհողութեան և սիրոյ: Այսպէս պետութիւն և եկեղեցի պէտք է պահեն իրենց անկախութիւնը նախանձախնդրութեամբ և առանց վիրաւորիչ հանգամանքի: Երբ եկեղեցին իր կոչումէն կ'հեռանայ և հոգեւորական կալուածէն կ'ելլէ, ու կ'մտնէ քաղաքական կալուածին մէջ, ան իր վսեմ սկզբունքէն շեղած կը նկատուի և դատաւարաւորուած է վտանգուելու. եկեղեցին կրնայ պետութեան քաջալերութեան և համակրութեան արժանանալ, ան կրնայ խաժամուժ ամբօխի խանդավա-

ռութեամբ ուժ գտնել, սակայն ինչ որ ալ ըլլայ, եկեղեցին պէտք է միշտ լուրջ և չէղոք մնայ և չփտահի քաղաքային համակրութեանց և ամբօխի քաջալերութեանց: Յիսուսի սկզբունքին և պահանջքին համեմատ եկեղեցի և պետութիւն բաժանեալ պէտք է մնան ընդ միշտ:

Պէտք չէ մոռնալ որ խղճի ազատութեան հետեւանքով է որ ծնունդ առած է քաղաքակրթական և վերանորոգչական այն շարժումը որ կ'տեսնուի աշխարհի ամէն կողմը. այս յարատեւ շարժման ծնունդ տուողը միմիայն եկեղեցին է. եկեղեցին հակառակ չէ բնաւ խորհրդային կամ հանրապրական և այլ ահուամբ պետութեան, բաւ է որ պետութեան մէջ խղճի և կրօնի ազատութիւնը կաշկանդուած չըլլայ: Պետութիւն մը որ պաշտօն կ'բանայ կրօնի դէմ՝ պետութիւն ըլլալէ կ'դադրի և կ'ըլլայ կրօնական աղանդ մը: Պետութիւնը պէտք չէ միջամուխ ըլլայ կրօնական կալուածի մէջ՝ երբ եկեղեցին իր կոչումին համեմատ կ'շարժի և ըմբոստութիւն կամ դժուարութիւն չցարուցաներ ընդդէմ պետութեան: Անշուշտ եկեղեցին իր ներկայացուցչական հանգամանքը պէտք է ունենայ յանձին եկեղեցականներու, որոնք հովիւներ են հօտին և առաջնորդներ՝ հոգեւորական գործերու: Ո՛րքան լուրջ, ո՛րքան բանական, ո՛րքան զգոյշ պէտք է ըլլայ եկեղեցականը. ահ պէտք է խղճի և սրտի, ազնուութեան և խոնարհութեան, անձնագոհութեան և բարութեան, ուղղամտութեան և սրբութեան մարդը ըլլայ, այնպէս որ պետական մարդը ստիպուած ըլլայ յարգանքով մօտենալ իրեն.

ինք պէտք չէ բնաւ հետաքրքուի քաղաքական հարցերով. ինք միայն պէտք է ներկայանայ իբր պաշտպան իր հօտին հոգեւորական իրաւունքին, ազատութեան և խաղաղութեան: Երբեմն եւրոպիոյ մէջ, ինչպէս Արեւելքի մէջ, կրօնականը իր պաշտօնական տեղը ունէր պետական ժողովներու մէջ. այժմ՝ կ'մերժուի ան ամէն կողմէ. չեմ ողբար այս բանին համար. ընդհակառակը կ'ուրախանամ: Կրօնականին մասնակցութիւնը պետական գործոց մէջ ոչ միայն եկեղեցւոյ համար օգուտ մը չէ ունեցած, այլ ընդհակառակը աւելի վտանգ մը եղած է և այդու միշտ տկար մնացած է եկեղեցին: Կրնայ կրօնականը իր քաղաքական անձնական համոզումները ունենալ, իր հայրենասիրական բոցաշունչ տրամադրութիւններն ունենալ, սակայն հարկ է որ ան խեղդէ, չքայնէ իր մէջ դայնա, և կամ, պէտք է հեռանայ կրօնական ասպարէզէն, հակառակ պարագային աւերակի կ'ենթարկէ եկեղեցին: Ինչպէս որ կը յանձնարարուի բանակի և դպրոցի մարդոց որ քաղաքական և կուսակցական հարցերով չզբաղուին և չզբաղեցնեն զինուորը և աշակերտը, որպէս զի բանակը երկպառակութեան չենթարկուի և աշակերտներն ընտանեկան վէճերու պատճառ չըլլան, նմանապէս և կրօնականին պէտք է զեկուցուի՝ որպէս զի հեռու մնայ միշտ կուսակցական խնդիրներէ և վէճերէ. եթէ ոչ ժողովուրդին մէջ այսպիսի հարցերու հետեւանքով ծնունդ առած վէճերը և կիրքերը աւելի եւս գրգռած կ'ըլլայ:

Եկեղեցին մեզ պէտք է դնէ Յաւիտենականութեան

առջեւ դէմ դիմաց. ան պէտք չէ անպիտի հարցերով
զբաղեցնէ մեզ որ օրուան մը, ամսուան մը կամ տարի-
ներու տեսակէտը ունին. ան՝ յամանակներու վրայ և
մեր անցաւոր և ախտաւոր վէճերուն վերեւ պէտք է
մեզ ցոյց տայ լուսապայծառ հորիզոն մը՝ ուրիշ կա-
րենաց հոգին տեսնել յաւիտենականութեան մեծ իրա-
կանութիւնները, անպիտի իրականութիւններ՝ որոնք չեն
անցնիր, որոնք զմեզ Աստուծոյ հետ հաղորդակցութեան
մէջ կ'դնեն, որոնք վերջապէս մարդը կ'աստուածացնեն:
Ասիկա պետութեան գործը չէ. ասիկա բուն իսկ եկեղեց-
ւոյ գործն է և ան պէտք է ջանայ իրականացնելու
հոգեւորական այս ծրագիրը: Մինչդեռ պետութիւնը կը
դիտէ մարդը իր ներկայ, ֆիզիքական և իմացական
վիճակին մէջ. ան կ'ապահովցնէ զմարդ հոն՝ ուր պիտի
տպրի և բարգաւաճի, ան կ'հաստատէ զմարդ այն մի-
ջավայրին մէջ՝ ուր ստիպուած է իր շահերը և իր երկրի
քաղաքական կեանքը պաշտպանել և տեսականացնել,
ան ձեռք կ'առնէ բոլոր այն միջոցները պաշտպանութեան՝
որոնք հանրութեան հասարակաց շահերուն հետ առնչու-
թիւն ունին:

Այս որքան կարելի էր այս երկու կալուածներու
իրաւասութիւնները բացատրեցինք. ամէն անոնք որ
պետական կամ եկեղեցական անձնաւորութիւններ են,
պէտք չէ շփոթեն իրաւասութիւնները և պէտք չէ իրարու
խառնեն կամ միացնեն այս երկու կալուածները՝ զորս
Յիսուս բաժնեց որոշապէս իրարմէ: Այն կալուածին մէջ

ուր կ'զոնուիք, կատարեցէք ձեր պարտականութիւնը, եթէ եկեղեցւոյ՝ ինչ որ եկեղեցւոյ կ'պատկանի, եթէ պետութեան՝ ինչ որ պետութեան կ'պատկանի:

« Տուք ղկացսերն կացսեր և զԱստուծոյն Աստուծոյ »:
 Կացարը քաղաքացին կեանքի աշխինքն պետութեան անձնաւորումն էր. ներկայիս Պետութիւնը անձնաւորողը կացարը չէ որ վերին քմահաճ կամբովը և բռնապետական ուղղութեամբը ուղէր տկարացնել իր հպատակները: Ներկայիս՝ պետական խորհրդարանն է որ կ'անձնաւորէ պետութիւնը, ուր ազգը իր ներկայացուցիչները ունի և աչտու ազգը ինքն է որ ինքզինքը կ'կառավարէ, հնազանդելով իր դրած օրէնքներուն, զոհողութիւններ ընելով իր ժամանակէն և իր ուժերէն ընդհանուրի օգտին և բարւոյն համար: Ներկայիս պետութիւնը կ'ձգտի հետզհետէ ըլլալու ընկերական, եղբայրական կեանք մը. և քրիստոնեայ անհատը աչս ընկերութեան և եղբայրութեան մէջ պէտք է մեծ բաժինը բերէ իմաստուն, օրինական և անձնուէր մրցակցութեամբ մը:

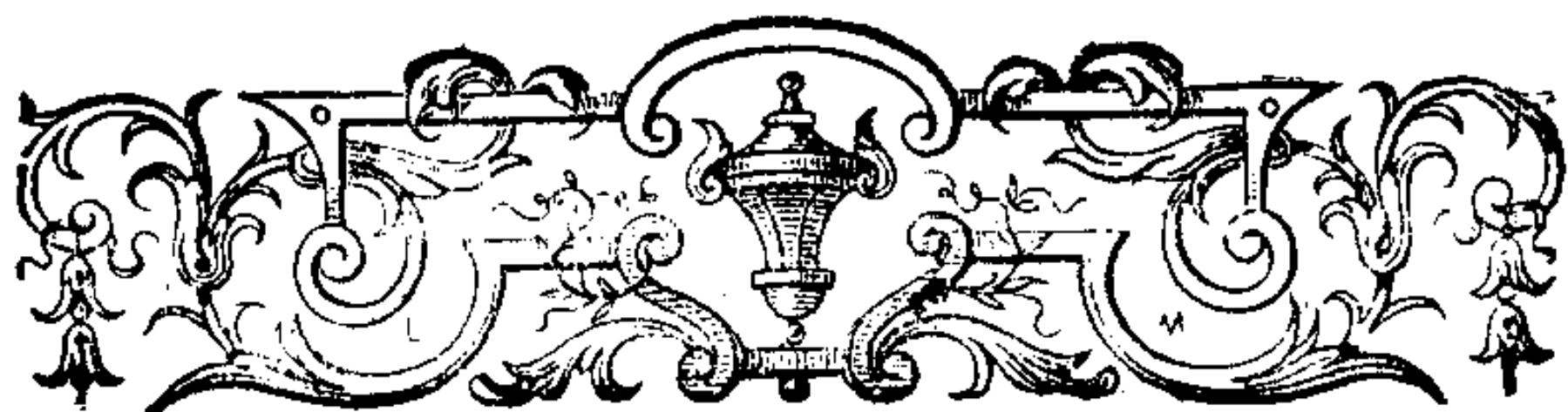
Եւ երբ կացսեր կուտանք ինչ որ կացսեր կ'պատկանի՝ ուրեմն պէտք է տանք Աստուծոյ ինչ որ Աստուծոյ կ'պատկանի: Ո՛վ հաւատացեալներ, ինչ որ Աստուծոյ կ'պատկանի ձեր հոգին է այն, ձեր ամբողջ հոգին, այն, ձեր հոգին որ Աստուծոյ պէտք է ընծայուի: Քրիստոս իրեն եկող Հրեաներուն գրեթէ աչսպէս ըսաւ. « Յուցուցէք ինձի դահեկան մը և ես հոն ցոյց պիտի տամ կացսեր պատկերը »: Ես ալ պիտի ըսէի ձեզ. « Յուցու-

ցէք ինձ մարդու հոգին և ես հոն ցոյց պիտի տամ ձեզ Աստուծոյ պատկերը »։ Այն, Աստուծոյ պատկերը, փոյթ չէ թէ յաճախ ան եղծուած, աւրուած և գրեթէ ջնջուած ըլլայ աշխարհի և մեղքի շփումով և ազդեցութիւնով. սակայն նայեցէք և լաւ նայեցէք. հոն տակաւին պիտի գտնէք աստուածային ծագման մը դրոշմը և ապացոյցը թէ կը պատկանինք « Աստուծոյ ցեղին »։ (Գործք Ժէ. 28։) Ուրեմն ինքնամիոփութինք հոգեւորապէս և նուիրութինք Աստուծոյ, իբր դաւակները Աստուծոյ, որուն կը վայլէ միայն փառք, պատիւ յաւիտեանս. ամէն։

Ե.

ՀԱՅ ԵԿԵՂԵՑԻՆ.

ՀԱՅ ԵԿԵՂԵՑԻՆ

« Որ է եկեղեցի Աստուծոյ կենդանւոյ,
սիւն եւ հաստատութիւն համարտաքեան »:

(Ա. Տիմ. Գ. 16:)

ՄԷՆ ԱԶԳԱՅ եկեղեցիներու պէս մեր եկե-
ղեցին ալ իր հիմնարկութեան մթին ու
անհաստատ աւանդութիւնն ու զրուցախառն
պատմութիւնը ունի. հայ եկեղեցւոյ
հիմնարկութեան աւանդութիւնն կը

վերանայ նոյն իսկ առաջին լուսաւորիչներու Թադէոսի
և Բարթուղիմէոսի Հայաստանի մէջ աւետարանական
քարտղչութեան ձեռնարկելէն առաջ, զի ազգային եկե-
ղեցւոյ աւանդութեան համեմատ Յիսուսի ծննդեան եր-
կըրպագութեան եկող Արեւելքի մօզերը « Մոզուց
աշխարհ » էն կ'նկատուին և առաջին անգամ աչդ մո-
ղերը կ'համարուին ատուածաչին յայտնութեան աւե-
տիար Հայաստան բերողները. ըստ այսմ՝ ազգային մատե-

նագիրներն ալ, « Մոկաց աշխարհ »ը՝ Մոգուց Աշխարհ
կ'իմանան և մոգերէն միոյն Գառալարի գերեզմանը
« Մոկա » աւանին մօտ Ակնդաշտայ վանքին մէջ ցոյց
կուտան:

Իր տեսակին մէջ անհամեմատ խորհրդաւոր կերպով
սկզբնաւորութիւն առած, ապա Թադէոս և Բարթո-
ղիմէոս առաքեալներէն կերպաւորուած և յետոյ ալ
Գրիգոր Լուսաւորիչով զմայլելիօրէն կառուցուած հայ
եկեղեցին՝ պանծալի հաստատութիւն մըն է, որ դարերէ
ի վեր անխախտ ու անապական կ'մնայ, և եղած է միութեան
ուժը բոլոր հայ ժողովրդի զանազան խաւերուն, եղած է
ազգիս գոյութեան խարխալը՝ որով աշխարհի ճանչցուցած
է հայ ժողովուրդը, եղած է փրկութեան փարոսը՝ տա-
ռապող ժողովուրդի մթաւտուեր ու մռայլ շրջաններուն,
եղած է Նոյեան տապանն՝ որով ովկիանոսի ահեղ փըր-
փրադէղ ալիքներու վտանգներէն ղերծ պահած է, եղած
է խանդակաթ մայր մը՝ որ իր ծնգաց վրայ, իր բազուկ-
ներուն մէջ և իր ստեանց վրայ կ'անուցանէ և կ'պահէ
հաւատապեալը, եղած է ազատութեան դրօշը՝ և իր ծալ-
քերուն մէջ հայ ժողովուրդին խրախուսանք և քաջա-
լերութիւն եղած է, և վերջապէս եղած է նախախնա-
մական քաղցրութիւն մը և յաւիտենական խաղաղու-
թեան սիւզը:

Այսպիսի պանծալի սիւն մը, հաստատութիւն մըն է
հայ եկեղեցին, որուն շուրջ աւանդ չեն պակսիր խըն-
դիրներ որոնք սակայն ոչ մէկ կերպով կրնան տկա-

րացնել կամ ստանեցնել զայն. այդ խնդրոց հետ առնչութիւն ունեցող նիւթերու վրայ է որ կ'ուզեմ խօսիլ հետեւեալ դասաւորութեամբ.

1. — Եկեղեցին և իր դերը,
2. — Եկեղեցին և իր թշնամիները,
3. — Եկեղեցին և պետութիւնը,
4. — Եկեղեցին և իր նշանը,

1. — Եկեղեցին և իր դերը. — Կը կարծուի թէ եկեղեցիին դերը այժմէութիւն ունենալէ դադրած է և թէ նոյն իսկ արդէն իր գոյութիւնն ալ վտանգուած է քաղաքային իշխանութեան գոյութեամբ, անհաւատներու շատանալովը և ընկերվարականներու տարածուելովը: Մեր օրերուն նորաձեւութիւն դարձած է կարծես եկեղեցւոյ դէմ արտայայտուիլը. սակայն եկեղեցին անարգողներ անդիտակ կ'Մնան թէ կենցաղական և ընկերական բոլոր առաւելութիւնները՝ որոնցմով ներկայ դարը կ'աճածենայ, ամէնքն ալ քրիստոնէական հանձարին արդիւնքն են, թէ ազատութեան սկզբունքները առաջին անգամ քրիստոնէական եկեղեցին հռչակեց, թէ աշխարհի մէջ տեղի ունեցած ամէն բարւոքումներու և զարգացումներու սկիզբը եկեղեցիէն ստացան և թէ անոր մէջ արմատանալով զօրացան: Եկեղեցին միակ յօդակապը եղած է, և Հայկայ սերունդին ցրուած մնացորդներն կրցած է իրարմէ անքակտելի պահել և իբրեւ մէկ ազգ պահպանել: Եկեղեցին է որ անվիճելի կերպով ներարկած է հաւատացեալին ներքին կենսունակութեան իսկութիւնը

և պատրաստած է արտաքին միջոցներ և դործնական եղանակներ և դործառնական ձեռնարկներ հայ ազգութեան գոյութիւնը ապահովելու համար: Եկեղեցւոյ շնորհիւ է որ հայութիւնը մնացած է իրր յատուկ և ինքնուրոյն մարմին մը դարերու աշխարհութեանց մէջ և արկածներու բռնութեանց ներքեւ ալ ինքն իր մէջ շարունակուելով միշտ նոյնը մնացած է:

Ազգը դարերէ ի վեր քաղաքական միջոցներէ զերկուած, սերտ փարած էր եկեղեցական կեանքին և դաշն ձանչցած ըլլալով իր ալեկոծեալ կեանքին փրկութեան խտրխտը, անոր շնորհիւ իր գոյութիւնը կրցած էր պահել և ապահովել. այդ մեծ դորութիւնը որ հայուն անցեալին վրայ դործունեայ և արդիւնաւոր դեր մ'ունեցաւ, չէր զաղրած տակաւին իր կենտական ոգին ներշնչելէ և պիտի շարունակէ ապագային ալ միւսնոյն բարոյական և հոգեւորական փրկարար դերը պահել ինչ որ ալ ըլլայ իր քաղաքական և կենցաղական պահանջքը:

Եկեղեցին ազգին համար հաւարական ոյժ մը, միութեան կեդրոն մը եղած է. ան եղած է մեզի հայրենիք մը, եղբայրասիրութիւն ներշնչող վայր մը, վշտաբեկ սրտի համար մխիթարութեան ապահով վայր մը և յուսոյ կրկնքի դուռը: Ո՞ր կրնանք ուժ և ապահովութիւն զգալ քան եկեղեցիին մէջ. ո՞ր կրնանք լսել հայրենիքի ձայնը, մեր նախահարց խօսքերը քան եկեղեցիին մէջ. հոն այդ սուրբ կամարներուն տակն է որ մեր նախնիք մեզ հետ

կ'խօսին և մեզ կ'ներշնչեն ու կ'զօտեպնեն մեր սկա-
րայումներուն մէջ: Բայ աստի Աստուծոյ օրհնութիւնը
ստանալու ամենէն ներշնչող վայրը եկեղեցին է. աշխա-
տանէր հաւատապեալը իր ձեռնարկներուն և ծրագիր-
ներուն, իր աշխատութեանց և գործոց յաջողութեան
համար միակ եկեղեցին ունի յարմար վայր մը ուր
կրնայ Աստուծոյ օրհնութիւնն ստանալ. առանց օրհնու-
թեան որեւէ աշխատութիւն չբեղմնաւորուիր. Աստուծոյ
օրհնութիւնն աւելի զի բոլոր կ'ստացուի եկեղեցւոյ կամար-
ներուն տակ քան աշուր. զի եկեղեցին աւելի արագ կը
վերացնէ մարդուն հոգին Աստուծոյ, քան ուրիշ որ և է
վայր մը. ամէնքս ալ քիչ ու շատ ըմբռնած ենք
աղօթքի պէտքը. բայց ամէն ժառանգակ աղօթքի եռանդը,
տրամադրութիւնը չողեւորուիր մարդուն հոգւոյն մէջ.
կայ վայր մը յորում աղօթքի եռանդը, խանդը կ'աւել-
նայ. կ'բռնկի. եկեղեցին է այդ վայրը, յորում հոգւոյն
թելերն արթնցնող աղօթքներ կ'կարդացուին, երգեր
կ'երգուին, հոգեւորական ընթերցումներ կ'ըլլան և հոգե-
շունչ քարոզներ կ'խօսուին:

Յ. — Եկեղեցին եւ իր քանոմքները. — Ինչպէս
ամէն հաստատութիւն, եկեղեցին ալ ունեցած է իր
թշնամիները աչն օրէն որ կազմուիլ սկսած է. Կեղտտէն
սկսեալ մինչեւ այս օրերն թշնամակած ոչ մէկ յար-
ձակողական արարք զանց չէ եղած ընդդէմ եկեղեցւոյ.
կ'կարծուի թէ անհաստատութիւնը աւելնալով եկեղեցին
մեծապէս վտանգուած պիտի ըլլայ և արդէն վտանգուելու

վրայ կ'կարծեն. բայց այդ երկչոտ մտքերը թող գիտնան թէ եկեղեցին առաջին օրէն իսկ ունեցաւ անհաւատներ, սկեպտիկներ որոնք ամէն թափով աշխատեցան եկեղեցին հիմէն քանդելու համար. բայց կրցան յաջողիլ. երբեք՝ Անհաւատութեան տրամադրութիւններ, տարակոյսներ շատ անգամ՝ պատանեկան. երիտասարդական շրջաններու մէջ ծնունդ կ'առնեն. բայց կեանքի փորձառութիւններէն օգտուելով՝ մարդ հաւատքի պէտքը կ'զգայ, եկեղեցւոյ և կրօնի կարևորութիւնը անհրաժեշտ կ'տեսնէ և կ'զառնայ հաւատացեալ. մարդ մինչեւ որ վշտի և տառապանքի հարուածները չ'ստանայ՝ ան չդառնար իր Արարչին. անիկա բացառապէս է. ով որ վիշտ կրած է, անիկա կարելի չէ որ անհաւատ մնայ. ան՝ եկեղեցին իրեն մխիթարութեան սիւսիանքի տեղը կ'նկատէ. ամենէն անհաւատներն իսկ դառն փորձութիւններ կրելէ յետոյ դարձած են ամենախորունկ հաւատացեալներ. հետեւաբար երկիւղ մի ունենաք որ անհաւատները շատնալով օր մը կրնան վտանգել եկեղեցին. անհաւատութիւնն իրական թշնամութիւն չնկատուիր եկեղեցւոյ:

Նստել մեզմէ ոմանք երկիւղ ունին որ մի գուցէ ազատամտութիւնը օր մը վտանգ բերէ բալտրովին եկեղեցիին. և անոր համար բարեպաշտ անձեր միշտ կ'ուզեն պահպանողական ոգւով վարել եկեղեցիները և կ'յանձնաւորեն ազատութեան հաշտ չնայիլ նկատելով որ ազատամտութիւնը վտանգ է եկեղեցւոյ. ըստ ողջամիտ կարծեաց լաւ ըմբռնուած ազատամտութիւնը վտանգ չէ

եկեղեցւոյ, վասնզի այն ամեն բան որ ճշմարտութեան վրայ հաստատուած է և ի խոյզ և ի խնդիր ճշմարտութեան է. ինքնին կ'առաջնորդուի ազատամտութեան, ազատութեան. զժբաղդաբար սակայն ունինք անդգոյշ և թեթեւ ազատամիտներ, թէ եկեղեցականներու և թէ աշխարհականաց մէջ, որոնք առանց լաւ մը ուսումնասիրելու կ'ենեն ազատամտութիւն կ'ծախեն. եկեղեցին, եկեղեցականութիւնը և հաւատացեալը կ'քննադատեն. բայց անոնք ինչպիսի բարձրաւանդակներէ ալ անմտաբար այդ ազատամտութիւնը քարոզեն, օր մը ինքզինքնին կ'տապալեն. եկեղեցին այդպիսիներու ազատամտութեամբ չվտանգուիր. եկեղեցին նախապաշարում և աւելորդապաշտութիւն չընդունիր. իր ազատամտութիւնը՝ ճշմարտութեան վրայ հիմնուած է և անոնք որ ճշմարտութեան լծակցած ազատամտութիւնով են, անոնք երբեք թշնամի չեն նկատուիր եկեղեցւոյ և ըստ ասելոյն մեր Տիրոջ թէ՛ «Ճշմարտութիւնն ազատեացէ զձեզ», այդ ճշմարիտ ազատամտութիւնը ե'կեղեցւոյ հիմը կ'կազմէ նոյն իսկ:

Նաեւ գիտութիւնը կ'ներկայացուի հակառակ եկեղեցւոյ և եկեղեցին գիտութեան հակառակօրդ թշնամի. նրբան սխալ է այս կարծիքն ալ. ճիշտ է որ եկեղեցին տարբեր կալուած ունի, գիտութիւնը տարբեր. անոնք զիրար կ'ըրացնեն. մին մարդուն մտքին՝ միւսը հոգւոյն կ'առաւանի. տարբեր եղած բաներ իրարու հակառակ չեն կրնար ըլլալ, այլ զիրար կ'ըրացնեն. եկեղեցին հոգեկան բաղձանքներուն զոհացում կուտայ, իսկ գիտու-

թիւնը մտքին տենչանքներուն. անոնք միայն մեծ և ականաւոր եղած են որոնք գիտութեան կարեւորութեան չափ եկեղեցիին կարեւորութիւնը ըմբռնած են. կան բաներ որ գիտութիւնը չէ կարող որ և է լուսաբանութիւն մը տալ. կեանքի հարցեր կան որոնց լուծումը չէ կարող գիտութիւնը տալ. աչտաչտ օրինակի համար, վիշաք, մեղքը, և մահը, երեք խորախորհուրդ աւելածուածներ, խորհուրդներ են որոնց մասին գիտութիւնը ոչ մէկ ժամանակի մէջ չէ կարող լուսաբանութիւն մը տալ: Գիտութիւնը մարդկութեան օրհնութիւն մըն է, նոյնքան և եկեղեցին օրհնութիւն մը, շնորհ մըն է մարդկութեան. ինչ որ ալ ըլլայ դարուս գիտութեան տեսակէտը՝ մեր յիշատակած երեք կնճռոտ խնդիրներու առջեւ պիտի մնայ անդօր, աններդաշնակ և պարտաւեալ: Միայն եկեղեցիէն, կրօնքէն է որ կ'ուսանինք թէ ի՞նչ է մեղքը, և ի՞նչ կերպով կարելի է անկէ դէրժ մընալ, թէ ի՞նչ է վիշաքը և ի՞նչ կերպով կարելի է խաղաղ և երջանիկ զգալ նոյն իսկ տառապանքի պահուն, թէ ի՞նչ է մահը և թէ ի՞նչ կերպով կարելի է անմահանալ: Ո՛չ անհաւատութիւնը. ո՛չ ազատամտութիւնը և ո՛չ ալ գիտութիւնը չեն կարող որ և է կերպով վտանդել եկեղեցին, զի անիկա « սիւն և հաստատութիւն է ճշմարտութեան »:

Յ. — Ակեղեցին եւ պետութիւնը. — Իտալացի պետական մարդուն՝ Գափուրի սկզբունքին համեմատ, եկեղեցին՝ « ազատ եկեղեցի ազատ պետութեան մէջ »

պէտք է ըլլայ, եթէ ոչ ան կ'խամրի իր բարոյական սկզբունքներովը, իր կրօնական և հոգեւորական սրբութիւնովը և քաղաքականին գերիշխանութեան ներքեւ ընկձեալ ու անկեալ վիճակ մը կ'ստանայ: Եկեղեցին կը շեղի իր առաքելական ուղղութենէն երբ պետականին ազդեցութեան ներքեւ կ'մնայ. այո պարագան ակնյայտնի կ'երեւի Կոստանդիանոսի, Տրդատի և Թէոդոսի օրերէն իսկ. ու պէտք է ըսեմ որ եթէ եկեղեցին ազատ թողուած ըլլար ինք իր մէջ, իր եկեղեցական իշխանութեամբ կառավարուելու տեսակէտէն, այսօրուան անկեալ քրիստոնէութիւնն յառաջացած չպիտի ըլլար: Քրիստոնէական եկեղեցւոյ անկումը փնտոեցէք եկեղեցիին պետական իշխանութեան հետ լծակցուած ըլլալուն մէջ, զի եկեղեցին « հաւատքի » վրայ հաստատուած է իսկ պետութիւնը « օրէնքի »: Խնչքան բարիբար կարգադրութիւն մըն է այն՝ որ հետզհետէ ամէն կողմ կ'իրականանայ եկեղեցին բաժնուած նկատելով պետութենէն. այսու համոզուած պէտք է ըլլանք, թէ եկեղեցին ազատ մնալուն հետեւանօք աւելի պիտի ուժովնայ և պիտի ծաղկի քաղաքական կապանքներէն ձերբազատուած: Եկեղեցին քաղաքականով կ'կորսնցնէ ամէն բան, անուն, սկզբունք, բարոյական, աստուածայնութիւն, յաւիտենականութիւն, ևն. իսկ ընդհակառակը կ'շահի և կ'աճի երբ կ'թօթափէ ամէն քաղաքական կեղեւանքներն իր վրայէն. եկեղեցւոյ « ապաքաղաքականացումը » կամ « ապապետականացումը », իր իսկ փրկութիւնն է. եթէ ոչ եկեղեցին կը

Թաղենք իր բովանդակ վսեմութիւնով ու կենսունակութիւնով: Սա փոխանցման շրջանին Խորհրդային Հայաստանի կառավարութիւնը բաժնեց պետականէն եկեղեցին, քաղաքային օրէնքէն՝ կրօնական հաւատքը, բանակահոսթենէն՝ խիղճը, քաղաքային նիւթական շահերէն՝ եկեղեցւոյ շահերը և ասիկա ամենէն բանաւորը, վսեմը և օրինականը ըրած եղաւ: Եկեղեցւոյ և քաղաքականին բաժանման առաջին հեղինակը ինքն Քրիստոս եղած է. Ան որոշապէս տարաբաժանած եղաւ եկեղեցին պետութենէն՝ երբ ըսաւ. « Իմ թագաւորութիւն չէ յայսմ աշխարհէ »: Եկեղեցւոյ ամենէն պատուաբեր և անքննադատելի շրջանը եղած է այն ժամանակամիջոցը, յորում եկեղեցիները պետութեան պաշտպանութիւնը չէին վայելեր: Եթէ առաքելական շրջանները եկեղեցիին համար լաւագոյն շրջաններ եղան, եթէ այդ շրջաններուն կրօնը աւելի վսեմ, ներշնչող և աւելի պեղեցիկ հանգամանքով երեւցաւ, պատճառը այն էր որ եկեղեցին գերծ էր աշխարհաքաղաքային կուսակցական ամէն կապերէ և պետական ամէն ենթարկումներէ, և նուիրած էր ինքզինքը միայն եկեղեցւոյ հաւատացեալներու բարոյական և հոգեկան դաստիարակութեան: Ան ըլլալով երկրայինէ աւելի երկնային, հաւատացեալին կ'ներշնչէ վսեմ առաքինութիւններ և հիասքանչ անձնուիրութիւններ. ան նման արեւու, կենսունակ ճառագայթներ կ'արձակէ բնութից սրտին, կ'մխիթարէ ընկճուածները, կ'օգեւորէ տկարները, կ'ուժաւորէ յուսահատները և կ'շողացնէ իր

լոյսը և յոյսը ամէնուն՝ յանուն Աստուծոյ Ամենակալ Արարչին: Հետեւաբար չվրդովուին ամէն անոնք որոնք կ'կարծեն թէ պետութիւնը եկեղեցին լքելով վտանգած և խորտակած կ'ըլլայ. ընդհակառակը եկեղեցիին համար այս բաժանումը, լքումը օրհնութիւն մը պիտի լինի, բաւական է որ պետութիւնը խղճի ազատութիւնը ապահոված ըլլայ, ինչ որ արդէն իր սրբազան սկզբունքներէն մին հռչակած է այս պարագան:

4. — Եկեղեցին եւ իր նշանը. — Եկեղեցիին ուժը կազմող տարրը սէրն է. եկեղեցին ցայժմ կանգուն թնայուն պատճառը ոչ իր առաքելականութիւնն է. ոչ իր սրբոց գոյութիւնն է, ոչ դաւանանքի միութիւնն է և ոչ ալ իր սրբութիւնն: Ան ունի լուսեղէն, երկնային նշան մը որ կ'զերազանցէ իր առաքելականութիւնն ալ, իր դաւանական վարդապետութիւնն ալ. ճշմարիտ և աստուածային սուրբ սէրն է այն և եկեղեցին որքան ատեն իր մէջ ունի այդ քրիստոնէական աստուածային սէրը, չկրնար կործանիլ. եկեղեցին մէկ բանէ միայն կ'վախնայ. երբ իր հաւատացելոց մէջ սէրը կ'պակսի և սիրոյ տեղ անմիաբանութիւն և ատելութիւն, քինախնդրութիւն և նախանձ, անօրէնութիւն և անղգամութիւն կ'տիրէ՝ յայնժամ եկեղեցին վտանգուած կ'նկատուի իսկապէս՝ Վերցուցէք անոր մէջէն սէրը, իսկոյն եկեղեցւոյ թըշնամեաց ծրագրին նպատած կ'ըլլաք. մի՛ վախնաք անհաւատութենէն, ազատամտութենէն, ալ վախցէք ատելութենէն և նախանձէն և այն ամէն մոլութիւններէն

որոնք ծնունդ կ'առնեն ատելութենէ։ Եկեղեցւոյ կենդանութեան աղբիւրը իր սիրան է. որքան ալ եկեղեցի մը ունենայ ամէն մատաւորական յատկութիւններով օժտուած ժողովուրդ մը և սէր չունի, ողբալ կ'արժէ այն եկեղեցիին վրայ. ան այլ եւս եկեղեցի չնկատուիր, այլ մեհեան մը կռոց։ Որքան ալ եկեղեցի մը հաւատալից անբաւ թիւ մ'ունենայ և պերճախօս ու բեմբասաց ուշադրաւ պաշտօնէութիւն մը և երբ սէր չունի, ոչինչ կ'արժէ. այդպիսի եկեղեցի մը Աստուծոյ տուն չէ այլ եւս, այլ դիւաց բնակարան։ Եթէ կ'ուզէք եկեղեցին պանծալի դարձնել աշխարհի առջեւ, ոչ այնքան կարեւորութիւն տուէք դաւանական բանաձեւերու, ո՛չ սրբոց բաղմութեան և ո՛չ ալ մոմի ու խուռնկի անհրաժեշտութեան. այլ միայն գիտցէք ջանադիր ըլլալ գործադրելու այն պատուէրը որ հրեղէն նշանն է եկեղեցիին. «Յայսմ գիտացեն ամենեքեան եթէ իմ աշակերտք էք եթէ սիրիցէք զմիմեանս»։ Այսպիսի պարագայի մը մէջ ո՞ր դօրութիւն արդեօք պիտի կրնար տկարացնել եկեղեցին որ սիւնը և հաստատութիւնն է ճշմարտութեան և սիրոյ. տառապանքը, նեղութիւնը, հալածանքը, սո՞վը, մերկութիւնը, պէտք է հաստատ գիտնանք թէ ո՛չ մահ և ո՛չ կեանք, ո՛չ հրեշտակները և ո՛չ իշխանութիւնները, ո՛չ դօրութիւնները և ո՛չ ներկայ բաները և ո՛չ գալու բաները չեն կրնար ընկճել, տկարացնել և քայքայել եկեղեցին։

Կը վերջացնեմ սոյն քարոզս յիշելով Յիսուսի իր աշակերտաց ուղղած վերջին քաջալերական խօսքերը իր

համբառնալէն առաջ. « Ես ընդ ձեզ եմ՝ զամենայն
աւուրս, մինչեւ ի կատարած աշխարհի »: (Մատթ. ԻԸ.
20): Ասիկա մարգարէական խօսք մը չէ կամ թէական
խոստում մը չէ, այլ հաստատուն վկայութիւն մը և
դրական խոստում մըն է, դաշն ու պայման մը իր ուխ-
տին՝ որով կ'հասկնանք թէ իր հիմնած թագաւորութեան
փառքը երբեք չպիտի շիջանի: Ուրեմն պահենք իրեն
պատուէրները և քաջալերուինք, զիտնալով որ ան մեզի
հետ է ընդ միշտ և բաւական է որ մենք չհեռանանք
ճշմարտութենէ և աստուածային սէրէն. այս ոգիով
իրեն ուղղենք մեր աղօթքներն ըսելով. « Թագաւոր երկ-
նաւոր զեկեղեցի քո անշարժ պահեա՛ և զերկրպագուս
անուանող քում պահեա ի խաղաղութիւն »: ամէն:

2.

ՍԻՐՈՅ ԳԵՐԱԶԱՆՑՈՒԹԻՒՆԸ

ՄԻՐՈՅ ԳԵՐԱԶԱՆՑՈՒԹԻՒՆԸ

« Բայց արդ մնան հաւատք, յոյս,
սէր, սոքա երեւեան, եւ մեծ քան
զսոսա սէր է: »

(Ա. Կորն. ԺԳ. 13:)

ԱՄՆԱԽՈՐԱՊԷՍ իրենց վսեմութեամբը Ս.
գրական մեծասքանչ խօսքեր կան, որոնց
միայն կարելի է մօտենալ խորունկ երկխոյանութեամբ
և զգուշութեամբ, բեմական լեզուաւ մեկնաբանելու
փորձ մը ընելու համար: Քարոզչին այս երկխոյը
մանաւանդ Պօղոս առաքեալի ներշնչեալ խօսքերուն հան-
դէպ կրկնապէս կ'շեշտուի, զի յաճախ մեծ առաքեալը
իր հոգիին բոլոր թափովն ու ուժգնութեամբ վերանալով
երկրէ երկինք, կ'խորասուզուի իր տեսութեան սեռնու-
թեամբը և կրօնական հանճարի բարձրութեամբը տա-
տուածային սիրոյ խորութեանց մէջ, և զննելով զմայլե-

լիօրէն սուրբ խորհուրդները՝ վար կ'իջնէ այդ բարձրութիւններէն, և ուղելով հաղորդակից ընել իւր վսեմ յայտնատեսութիւնները իւր եղբարց, ան հրաշալիօրէն և գրաւիչ ձեւի մը տակ, կ'իտայնէ զանոնք, որոնք համակ գաղափարներու և զգացումներու աշխարհի մը իրական ցոլքն են: Ո՛րքան թափանցենք այդ ճոխ խորհուրդներուն, անցնքան կ'նշմարենք ծածկեալ դանձեր, անսպառելի ճշմարտութիւններ, նորանոր գիծեր, երեւոյթներ, և այն ինչ յոգնած մեր ականարկները վար կ'առնենք, կ'համազուինք որ տակաւին չտեսանք ամէն ինչ և չտեսանք լաւ կերպով: Այսպիսի խորունկ խորհրդածութեան յատուկ խօսք մըն է ահա այս օրուան ճաշու զիրքէն ընտրած բնաբանա, և արդեօք պիտի կրնամ հաղորդակից ընել ձեզ ներշնչուած առաքեալին գաղափարին և պիտի կրնամ իրականապէս ցոլացնել անոր բեղուն գեղեցկութիւնները իմ ունկնդիրներուն:

Ես կատկած չունիմ որ օգուտ չքաղէք առաքելական այս խօսքէն. բայց կ'զգամ թէ իմ բացատրութիւններով մեծապէս տկարացուցած պիտի ըլլամ առաքեալին այս չքնաղ խօսքին հմայքը: Երբ առաքեալը կ'լուսաւորէ զմեզ իւր մտքին շողիւնովը, նորքան եւս առաւել պիտի պայծառապէս լուսաւորէր իւր սրտէն արձակուած սիրոյ ճառագայթներովը. երբ ան սրտին ու մտքին ալքերէն կ'արտայայտուի, անկէ վերջ մարդ կարելի չէ որ բաւի մը կամ բացատրութեան մը պէտք ունենայ. այլ միայն մտքի ինքնամփոփումի: Իւր գաղափարները անցնքան

բարձր և անքան խորունկ, անքան մեծ և անքան պարզ, անքան լուսավիր և անքան թափանցիկ են՝ որ մարդ լռիկ մտահայեցողութեան մը կ'տարուի ինքնին և ամէն մարդկային բացատրութիւն յետ այնու պիտի նկատուէր պլխացաւութիւն և տաղտուկ։ Երբ Աստուած կ'բարձրացընէ այսպէս իւր ձայնը, մարդ պէտք է որ լռէ։ Յաճախ Պօղոս առաքեալի խօսքերը մեր առջեւ կ'ներկայանան անպէս որպէս թէ բնութեան գրաւիչ և պատկառելի տեսարանի մը առջեւ եղած ըլլայինք։ Հոգին կ'մնայ անխօս և անձայն՝ յափշտակուած լռութեան մը մէջ։ Այսպիսի փառաշուք և սքանչելի տեսարաններու առջեւ երբ Աստուած կ'յայտնուի իր զօրութեամբ և իր փառքովը, երբ արեւը իր ճառագայթներով կ'ծիրանաւորէ արգաւանդ դաշտերը, երբ փոթորկալից ծովը իւր անձայրածիր տարածութեամբ իր ահաւորութիւնը կ'գոռայ, երբ գիշերուան խորունկ մթութեան մէջ երկինքի աստղերը հմայիչ ու խօսուն երեւոյթով մեզ իրենց կը վերացնեն, մարդը այսպիսի տեսարաններու առջեւ միայն կ'հիանայ, կ'սքանչանայ և կ'լռէ։ Հոն Աստուած միայն կ'խօսի։ Հոն կ'լսենք խորունկէն խորունկ ձայն մը որ կ'ըսէ. « Ես եմ Տէրը », « Ես եմ որ էն »։ Հոն մարդ կ'գրաւուի, կը յափշտակուի, կ'վերանայ։ Հոն մեկնիչներ, ճառախօսներ պէտք է լռեն, պէտք է դադար տան իրենց խօսքերուն։ Հոն պէտք չկայ բացատրութեան, պէտք չկայ ապացուցումի։ Հոն հասկնալի, զգալի, խօսուն է ամէն բան, զի հոն Աստուած է որ կը խօսի, այն կ'բաւէ արդէն։

Եւ հիմա, արտաքին բնութեան տեսարանէն աւելի, ահա հոգեւորական կեանքի տեսարան մըն է որ կը պարզուի մեր աչաց առջեւ՝ Պօղոս առաքեալի Կորնթացւոյ ուղղութեամբ ԺԳ. գլխով: Առաքեալին հոգին վսեմ ներշնչմամբ մը կ'նկարագրէ, աւելի ճիշտ կ'երգէ հրաշալի լեզուաւ մը այն շնորհը որ ամենէն մեծն է երկնքի և երկրի վրայ. ան իր երգին մէջ բոլոր սրբութեանց, բոլոր մեծութեանց, բոլոր շնորհներու բաղդատականը ընելէ և անոնց արժէքը մի առ մի երեւան հանելէ վերջ, ծայրագոյն և վճռական համաձայնութեամբ մը, իր բանաստեղծութեան բոլոր ներդաշնակութեամբը սիրոյ գերազանցութիւնը կ'փառաբանէ գոչելով. « Եւ արդ մնան հաւատք, յոյս և սէր, սոքա երեքեան և մեծ քան զսոսա սէր է »: Ի՞նչ փայլակ, ի՞նչ շողիւն, ի՞նչ լուսաւորութիւն ամէնուս սրտին ու հոգւոյն համար. երգ մը երկնային որ իսկապէս հրեշտակներն իսկ չեն կրցած երգել. ու այդ երգը լսելու համար պէտք է լռել, Ո՛ր լռութիւն. պէտք չունիմ բացատրութեան, պէտք չկայ ապացոյցներու և մեկնութեան. զի Աստուած է որ հոն կ'իստի, Աստուած է որ կ'երգէ. լռենք, լռենք դայն իմանալու համար. ո՞ր թող լռեն մարդոց ձայները, թող լռեն սառնասիրտ մեկնիչները, թող անոնք կարճ կապեն իրենց ձառերը. ո՞վ քարոզիչներ, մի ապացուցանէք, մի՛ բացատրէք մեզի այդ խօսքերը. Աստուած է որ կ'իստի, ան մեզի կ'բաւէ:

Ո՛րքան քաղցր է այսպէս տարուիլ, յափշտակուիլ ու վերանալ Աստուծոյ ներդաշնակութիւններով. ո՛րքան

Քաղցր պիտի ըլլար ինքնին ազդուիլ ներշնչեալ խօսքերէ
 և չթողուլ որ անարժան և սառնասիրտ մեկնաբաններ
 այս խօսքերուն արժէքը իրենց բացատրութեամբ տկա-
 րացնեն: Բայց չ'օրօրուինք պատրանքներով, տեսնենք,
 դիտենք տխուր իրականութիւններն ալ: Առաքեալին այս
 խօսքը ամէն հոգիներու վրայ նոյն տպաւորութիւնը չը
 թողար և չյափշտակեր հոգիները. մեր շատերուն սիրտը
 մեղքով տկարացած ըլլալով չեն կրնար լսել յաճախ
 առաքեալին այս խրախօյսը, յորդորը. միւս կողմէ սովո-
 րութիւնն ու վարժութիւնն ալ շատ անգամ կ'բխակցէ
 զգացումը, պէտք է ուրեմն փորձել արթնցնելու հա-
 մար քնացած զգացումները. պէտք է խթել, դրդել
 ծոյլ և դանդաղ տրամադրութիւնները, պէտք է խօսիլ
 մարդկայնօրէն աստուածայինը:

Անտարակոյս որ առաքեալը մեր այս օրուան ընտրած
 բնաբանով կ'շեշտէ գերազանցութիւնը և վսեմութիւնը
 սիրոյ. իր այս յայտարարութեամբ առաքեալը մեզ նոր
 երեւոյթի մը առջև կ'դնէ: Ընդհանրապէս Պետրոս
 առաքեալ ճանչցուած է օրէնքի և դործի մարդը, Պօղոս
 առաքեալ հմուտ վարդապետ և հաւատքի մարդը, Յով-
 հաննէս առաքեալ սիրոյ և գլխութեան մարդը. անշուշտ
 սիրելի չէ հանձարիմայ դասաւորութիւն մը դնել առա-
 քելոյ մէջ, բայց կարծես իւրաքանչիւր առաքեալ իր
 որոշ հակումներն ու համոզումները ունի և իւրաքանչիւ-
 րին զրաճներէն տարբեր ներշնչումներ կ'ստանայ ընթեր-
 ցողը: Այսպէս առաքեալն Պօղոս իր զրաճներով մեզ այն

Համոզման կ'առաջնորդէ թէ ինք հաւատքի մարդն է ինչպէս և հեղինակութիւն մըն է վարդապետական խնդրոց մէջ: Առաջին ինքն է որ դրութեանական կարգաւ դասաւորած է քրիստոնէական վարդապետութիւնները: Առաջին ինքն է որ առոյգ կերպով պայքարած է հրէական անձկամտութեանց դէմ, ինչպէս և գնոատիկեան բանդագուշանքներու դէմ: Առաջինը ինքն է որ հաւատքով փրկութիւնը ջատագոված և Աւետարանի վսեմութիւնը ի յայտ բերած է. ուրեմն եղած է այս տեսակէտով մարդը վարդապետութեան և հաւատքի: Բայց այս բնաբանիս յայտարարութեամբ ինչքան նոր և լուսալիր երեւոյթի մը, երկնային շողիւնի մը մեր աչքերը աւանատես կ'ըլլան. հաւատքի ջատագով նկատուած այս մարդն է որ երեք առաքիւնութիւնները՝ Հաւատքը, Յոյսը և Սէրը միմեանց հետ բաղդատելէ վերջ վճռական կերպով և գերազանց հանդիսաւորութեամբ մը Սէրը բոլոր առաքիւնութեանց թագուհին, բոլոր շնորհներուն բարձրագոյնը կ'նկատէ ըսելով. « Եւ արդ մնան Հաւատք, Յոյս և Սէր. սոքա երեքեան և մեծ քան զսոսա Սէր է »:

Ինչո՞ւ և ի՞նչ բանով սէրը ամենէն մեծն է. ինչպէս տմէն տեղ, աստ եւս սիրոյ մասին խօսած ատեն Պօղոս առաքեալ այնքան գերապանծ և մեծաշուք ոճ մը գործածած է որ անշուշտ մենք պիտի չկրնայինք ոչ մէկ կերպով անոր ոգիով և թափանցող մտքով չափել բարձրութիւնը, լայնութիւնն ու խորութիւնը սիրոյ: Բայց

որպէս զի մեր միտքը լուսաւորուի և համոզումնիս շինուի, պիտի փորձեմ փերլուծել բնաբանիս խօսքերը հետեւեալ դասաւորութեամբ: Սէրը մեծ է իր խորութեան մէջ. մեծ է իր զօրութեան մէջ. մեծ է իր տարածութեան մէջ. մեծ է իր բարձրութեան մէջ:

1.— Սէրը մեծ է իր խորութեան մէջ. — Սէրը մարդկային էակին ամենէն խորունկը և սկզբնականն է. զի սէրը զգացումին կապուած է և մագուէն մէջ զգացումով կ'սկսի և կ'վերջանայ ամէն բան. զգացումն է որ կ'զրկէ և կ'պարփակէ բոլոր էակը. ասիկա անհրաժեշտութեամբ է սա խօսքովը. « Ի սրտէ ելանեն խորհուրդք կենաց »: Արդ' սէրը սրտի կալուածին պատկանելով, հաւատքը՝ իւր աւանդական և սովորական խմատով և բազդատաբար սիրոյ հետ, կ'պատկանի իմացականութեան կալուածին և յոյսը կ'պատկանի երեւակացութեան կալուածին: Սէրն է միայն որ սրտի, զգացումներու կալուածին կ'պատկանի և խարխիսն ու արմատն է հաւատոյ և յուսոյ. ան խորունկ աղբիւրն է ուրիշ կ'ցայտեն միւս երկու առաքինութիւնները. ո՛չ հաւատքը և ո՛չ յոյսը չեն կրնար գոյութիւն ունենալ առանց սիրոյ:

Սէրը ուրեմն ամենէն մեծն է իր խորութեանը մէջ վասն զի ինքն կ'արտադրէ, կ'պարփակէ և կ'բեղմնաւորէ միւս երկու առաքինութիւնները. վասն զի չէք կրնար հաւատալ առանց սիրելու, չէք կրնար յու-

սալ առանց սիրելու: Աստուծոյ կ'հաւատամ պիտի ըսէք, ուրիժն կ'սիրէք արդէն . եթէ ոչ պիտի չհաւատայիք Աստուծոյ ճշմարտապէս . և ձեր հաւատքը պիտի ըլլար մակերեւոյթային կամ աւելի ճիշդ կարծիք մը պիտի ըլլար միայն: Երբ Աստուծոյ սիրով կ'հաւատաք, պիտի չուզէիք իր կամքը կատարել, պիտի չուզէիք իր թագաւորութեան իրականացման աշխատիլ, պիտի չտրամադրուէիք անոր ի սպաս դնելու ձեր ուժերը. երբ Աստուծոյ իրապէս կ'հաւատաք, պիտի չուզէիք հաճոյ ըլլալ Անոր, պիտի չուզէիք միշտ հաղորդակցութիւն պահել Իրեն հետ: Բնականաբար: Ձեր հաւատքը չկրնար անցնիլ սէրէն. սէրն է որ հաւատքը բարձր կ'պահէ. « հաւատք սիրով յաջողեալ »: Եթէ սէրը հաւատքին խարխիւր չէ և դայն չանուցաներ, ձեր հաւատքը ոչ եւս է հաւատք, այդ անուան արժանի չէ. ան այն հաւատքէն է զոր հեթանոսները ունին և որով սատանաներն ալ կ'դողան Աստուծոյ առջեւ, ինչպէս շատ զօրեղ կերպով կ'ըսէ առաքեալն Յակոբոս. « Դու հաւատաս զի մի է Աստուած. բարւոք առնես, և դեւք հաւատան և սարսին »: (Յակոբ. Բ. 9):

Նմանապէս չէք կրնար յուսալ առանց սիրելու. յաւիտենական կեանքը մեր յոյսն է պիտի ըսէք. բայց այդ յոյսը ձեր նեջող սիրելեաց նկատմամբ ունեցած անջինջ սիրոյն արդիւնքն է. եթէ զանոնք երկնքի մէջ վերստին տեսնելու բուռն սէրը ունեցած չըլլայիք, անդենականի մասին երբեք յոյս ունեցած չէիք ըլլար. անդենականի

գեղեցիկ իրականութիւնները որ մեր երեւակայութեան մէջ շինած ենք, ինչ բանի հետեւանք են. սիրոյ, և միայն սիրոյ: Այսպէս ուրեմն առաքեալն Պօղոսի խօսքը անգամ'եւս կ'հաստատուի թէ. « Մեծ քան զսոսա սէր է »:

2. — Սերը մեծ է իւր զօրութեան մէջ. — Ոչ մէկ բան այնքան աւելի հզօր է որքան սէրը. զրական և ժխտական կրկնակ տեսակէտներով, ինչպէս և թէ զիմադրելու և թէ յաղթելու համար: Երբ սիրոյ կալուածին մէջ ենք հրաշալեաց և սքանչելեաց կալուածին մէջ նկատուած կը համարուինք. ինչքան հզօր է սէրը մօր մը իւր սրտի հատոր զաւակաց հանդէպ. կարելի է միթէ սիրոյ այդ զօրութիւնը տկարացնել: Նոյնն է երկու մաքուր սրտերու միմեանց նկատմամբ ունեցած սէրը, ո՞վ կարող է բաժնել մէկզմէկէ այդ երկու սրտերը, ո՞ր զօրութիւն կրնայ պատնէշ ըլլալ այդ երկու սրտերու մէջ, մահը նոյն խակ չէ կարող մեռցնել այդ բաբախող սրտին սէրը: Սողոմոն ինչքան զգայուն բացատրութիւն մը կուտայ այս մասին երբ կ'ըսէ. « Բուռն է իբրեւ զմահ սէր »: մահէն աւելի զօրաւոր է սէրը: Եկեղեցւոյ սկզբնական շրջանի հերոսական մահերը ինչ բանի արդիւնք են. անշուշտ արդիւնք են այն սիրոյն զոր Յիսուս բռնկցուց իր հետեւողներու սրտին խորը և որուն հետեւանքով եկեղեցին կազմուեցաւ, տարածուեցաւ ու զօրացաւ և իր բարոյական ու հոգեկան զօրութեան դէմ ներոններ խակ չկրցան ուրիշ գերազօր ուժ մը գտնել

տապալելու համար քրիստոնէական եկեղեցւոյ սէրը. ոչ առիւծներու ճանկերը, ոչ փայտակարաններու բոցերը, ոչ սակրաւորներու հարուածները չկրցան տկարացնել հաւատացեալներու սրտին սէրը, որոնք կ'նախընտրէին մեռնիլ քան զրժիկ իրենց սիրոյ առարկան Քրիստոսը, իրենց Աստուածը: Այս սէրը խկապէս ամենէն ալ զօրաւորն է. հաւատքէն ալ հզօր է պիտի հարցնէք. անտարակոյս վասն զի հաւատքը կրնայ խախտիլ, կրնայ տարակոյսներ ծագիլ մտքին մէջ, բայց սէրը այնպէս չէ: Յոյսէն ալ հզօր է. այո՛, անշուշտ. յոյսի առարկան ներկայ չէ, հեռուն է. հեռաւորութիւնը դաշն կ'ծածկէ. բայց սէրը իրականապէս ներկայ է, ներկայ իրականութիւն է, սիրամառ, խանդավառ ստուգութիւն է, յայտնատեսութիւն մըն է այն, ստացութիւն է, նոյն իսկ կեանքն է: Մարդուն հաւատքը կրնայ խախտիլ, յոյսը կրնայ քօզով ծածկուիլ, բայց եթէ սիրտը սիրով կապուած է Աստուծոյ, ոչ մէկ բան կ'տկարանայ իր մէջ. ամէն բան փրկուած է. այնպիսի սիրտը կրնայ զիմադրել, նոյն իսկ նահատակութեան մէջ ան յաղթական պիտի ըլլայ:

Սէրը թէ՛ զիմադրելու համար հզօր է և թէ՛ յաղթանակելու համար: Եթէ հաւատքը կ'տեղափոխէ լեռները, սէրը կ'տեղափոխէ աշխարհները, զանոնք վեր ի վայր կ'շրջէ և ի նորոյ կ'ստեղծէ: Ի՞նչ բան էր որ վերիվայր շրջեց հին աշխարհը, ընդարձակ հռովմէական աշխարհը և հնոյն աւերակներուն վրայ հիմնեց նոր

աշխարհը. ոչ Որոգինէսի գիտութիւնն էր, ոչ Յովհան Ոսկեբերանի պերճախօսութիւնն էր և ոչ ալ Կոստանդիանոսի ձկուն քաղաքականութիւնը. ոչ. ոչ, ամէն բանէ առաջ քրիստոնէական սուրբ, մաքուր գեղուն սէրն էր, այդ հերոսական սէրն է որ կ'փնտռէ հոգիները, կ'ուզէ զանոնք մխիթարել և փրկել, այդ սէրն է որ կ'փնտռէ մարդկային թշուառութիւնները և զանոնք կ'մեղմացնէ ու կ'մխիթարէ, այդ սէրն է որ կ'լեցնէ դարմացմամբ և հիացմամբ հեթանոս եասէրները և ըսել կուտայ ամենէն իմաստուն նկատուած Յուլիանոս կայսեր սա դառն և ապշումի խօսքերը. « Ի՞նչպէս այս ամբարիշտ Գալիլիացիները այսքան կ'սիրեն իրենց աղքատները և կ'սիրեն նաեւ մերիները » :

Պէտք է գիտնանք որ աշխարհի անդիմադրելի շարժիչ զօրութիւնը ոչ գիտութեան, ոչ պերճախօսութեան և ոչ իմացականութեան մէջ է, այլ միայն և ամէն բանէ վեր սիրոյ մէջ է. եթէ մեր գիտութեան, մեր պերճախօսութեան և իմացականութեան բոլոր գործերը սիրոյ վրայ հիմնուած են՝ ահա, իսկապէս անդիմադրելի և յաղթական պիտի ըլլանք մեր ձեռնարկներուն մէջ : Անոր համար շատ ճիշդ է Պօղոս առաքեալի ըսելը թէ « Եւ արդ Մեան հաւատք, յոյս, սէր, սոքա երեքեան և մեծ քան զսոսա սէր է : »

3. — Սերը մեծ է իւր տարածութեան մեջ. — հաւատքը և յոյսը իմ բարոյական անձնաւորութեանս կալուածէն դուրս չեն ելներ. և եթէ ելնեն՝ ուրիշներու

Հաղորդելու համար, անոնք կ'ըլլան անով իսկ սէր. հաւատքս ինձի է որ կրնայ ծառայել. յոյսս ինձի է որ օգուտ մը ունի. ասոնք ծառայական չեն, ընդհակառակը սէրը գերազանցապէս ծառայական է, հաղորդատէր է. ան եսին սահմանները կ'կտրէ կ'անցնի. ան ուրիշներուն օգտակար կ'ըլլայ, կ'ծառայէ ամէնուն. մինչդեռ հաւատքը և յոյսը կ'մնան կեդրոնացած մարդկային անձին մէջ. սէրը կ'խօյանայ դէպի դուրս օղնութեան հասնելու համար բարոյապէս և նիւթապէս թշուառներու. իր կալուածը անհատական էակը չէ. իր ապարէզը աշխարհս է, հոգեկան աշխարհը, ընկերական աշխարհը, նիւթական աշխարհը. անիկա այն ատեն երջանիկ է երբ ինքզինքը կուտայ, կ'նուիրէ. անյագ և անկուշտ է. ան կ'փնտռէ զժբաղըը դայն ամօքելու համար. սուրբ անհամբերութեամբ մը ան կ'փազէ բոլոր տառապողներու ընդառաջ. ան կուլայ բոլոր լացողներուն հետ, կ'առաւապի տառապողներուն հետ և ամէն հերոսական միջոցներով միտքարութիւն և ուրախութիւն կ'բերէ բոլոր սուգի և տառապանքի մատնուածներուն:

Մարդկային փրկութեան պայմանը սէրն է. սրտի սրկը լուսատու սէրն է. սուանց սիրոյ սիրտը փճացած, փտտած, նեխած կ'նկատուի. կոխատեցէք այնպիսի սրտի մը վրայ որ սէր չունի. երեւոյթներով, կեղծիքներով, «հաւատամք»ներով և հրաշքներով պանծացողները ոչնչով պանծացած կ'նկատուին: Յիսուս երբեք չըսաւ իր հետեւողներուն. «Նկէք իմ ետեւէս՝ որով-

հետեւ հրաշք կ'գործեմ» . այլ ըսաւ . « Եկէք իմ ետեւէս , որովհետեւ հեղ և խոնարհ եմ սրտով » . և ուր կարելի է գտնել հեղութիւն և խոնարհութիւն բայց եթէ հոն ուր սէր գոյութիւն ունի :

4. — Սերը մեծ է իր յաւիտենականութեան մեջ . — Ահա սիրոյ առաւելութեանց վերջին մէկ լուսագիծը , պսակը , իր փառքը , իր աստուածացումը . սէրը երկնքի առաքինութիւնն է . Աստուծոյ առաքինութիւնն է այն :

Փոխադրուինք մտքով Աւետարանի նկարագրած լուսագոյն և վերին մթնոլորտին մէջ , խաղաղութեան և լոյսի խորաններուն մէջ . արդեօք հաւատքի , յուսոյ և սիրոյ առաքինութիւններէն ո՞րն է որ պիտի մնայ և տեւէ : Հաւատքը արդեօք . ո՞չ . քանի որ հաւատքը պիտի փոխուի տեսութեան . երկնքի մէջ չեն հաւատար , այլ կ'աւան են , կ'ղիտեն : Յոյսը արդեօք . ո՞չ . քանի որ յոյսը կ'փոխուի իրականութեան . երկնքի մէջ չեն յուսար , այլ կ'տիրանան իրենց ակնկալութեան և կ'ուրախանան : Բայց եթէ երկնքի մէջ չեն հաւատար և չեն յուսար , կ'սիրեն , այն կ'սիրեն . սէրը երկնքն իսկ է . սէրը կը մնայ , սէրը կ'ապրի յաւիտենապէս : Հաւատքը և յոյսը մարդկային , երկրաւոր պայմաններու միայն չարմար առաքինութիւններ են . մինչդեռ սէրը յաւիտենականութեան կ'պատկանի . անիկա յաւիտենական անվերջ առաքինութիւնն է . ան ինչպէս աշտտեղի նմանապէս և անդինականի առաքինութիւնն է . անիկա երկնային ծաղիկն է որուն արմատը երկրին մէջ է . ան հոս կ'ծլի ,

կ'մեծնայ, կ'բարձրանայ դէպի երկինք, կ'բարձրանայ միշտ և կ'բացուի միայն երկնքի մէջ, երկնային լոյսերու շողերուն տակ: Սէրը երկնքի առաքինութիւնն է:

Ան Աստուծոյ առաքինութիւնն է: Հաւատքի, յոյսի և սիրոյ այս առաքինութիւններէն որը կրնանք պատշաճեցնել իւր փառապանծ էութեան հետ: Աստուած կը հաւատան միթէ: Աստուած կ'յուսան: Աստուած կ'սիրէ: Աստուած չհաւատար. Աստուած զիտէ, Աստուած կը տեսնէ, Աստուած կ'զիտէ և հետեւաբար ըսել թէ Աստուած կ'հաւատայ, անվայել մտքի յղացում մը պիտի նկատուէր: Աստուած չյուսար, անյարմար և հակասական է ըսել թէ Աստուած կ'յուսայ. Աստուած չյուսար, Աստուած կ'տիրանայ, Աստուած կ'ուրախանայ: Բայց Աստուած կ'սիրէ: Սիրել, ահա իւր գործը, ահա իւր փառքը, ահա իւր երջանկութիւնը, ահա իւր բնութիւնն, ահա իւր իսկութիւնը, ահա իւր կեանքն իսկ: « Աստուած սէր է ». ու մարդիկ միայն սիրոյ զգացմամբ կրնան նմանիլ Աստուծոյ և բանալ երկնքի դուռները և վերելակել լուսեղէն այն սանդուղին վրայ որ Նազովրեցի Յիսուսը դրաւ երկիրը երկնքին կապելու համար:

« Սէր անուն Յիսուս,

Սիրով քով ճմլեա՛

Սիրտ իմ քարեղէն » . ամէն:

ክ.

፩ ሀ. ሶ. ዓ. ሀ. ን. ቆ. ረ.

ՅԱՐԳԱՆՔԸ

« Արդ, հասուցէի իւրաքանչիւր
զպարսս. որում զպատիւ՝ զպատիւն: »

(Հռով. ԺԳ. 7:)

« Պատուեցէի զամենեւեան: »

(Ա. Պետր. Բ. 19:)

ՅԱՐԳԱՆՔԸ Քրիստոնէի կեանքին հիմնական
առաքինութիւններէն մին է. հնազանդութեան
հետ զուգընթաց է. ուր հնազանդութիւն գոյութիւն ունի,
հոն անպայման յարգանք գոյութիւն կ'ունենայ. այն որ
չգիտեր հնազանդիլ, չգիտեր նաեւ յարգել. ան ամենամեծ
ներգործութիւնն ունի մարդուն բարոյական կեանքի և
նկարագրի աղնուացման մէջ: Մարդուն բարոյականին և
նկարագրին անվթար պահպանմանը նպաստող ուժն է:
Ազգի մը նկարագիրը, իր գոյութիւնը, իր նուիրական
աւանդութիւններն, իր անգին ժառանգութիւններն, իր
խօսուն յիշատակներն կ'պահպանուին մի'միայն յար-

զանքի առաքինութեամբ: Մարդ ինքզինքը ազատ զգալէ աւելի պէտք է ինքզինքը վարժեցնէ յարգանքի իր մեծերուն, իր գլխաւորներուն նկատմամբ. պատուել գլխաւոր է իր մեծերուն կամքը, անաւրու է անոնց խորհուրդներուն, մեծապէս յարգելու է իւր ազգին անդին աւանդութիւններն ու պահանջները: Հին ազգաց խաւալն է եղած յարգել, պատուել և մեծարել նախնեաց կտակած աւանդութիւններն ու սովորութիւնները, նոյն իսկ արհեստները, տիրող կարգ ու սարքը և այս յարգանքի ազդեցութեամբ էր որ ազգացին նկարագիր մը կ'արտադրուէր:

Քանի որ ամէն մարդ իրարու զօղուած է զանազան կապերով, հոս հանրային, հոն ծնողական, ասդին ամուսնական, անդին շահակցական, հոս պաշտօնական, հոն մտերմական, վերջապէս քանի որ ամէնուն մէջ կապ մը կայ, այդ կապը կ'մղէ զիրար յարգելու: Քիչեր կուզեն խորհիլ յարգանքի մեծ իմաստին և նշանակութեան վրայ. քիչեր հասկցած և ըմբռնած են անոր իմաստը. նրբան հաղուաղիւտ է այս առաքինութիւնը և սակայն ինչքան կարեւոր է: Առանց օրէնքի, աւանդութեանց, մեծերու, նուիրական ժառանգութիւններու նկատմամբ յարգանք ունենալու, մարդ կարելի չէ որ ապահովէ տեւականութիւնը այն բարիքներուն և առաւելութեանց որոնք շնորհուած են իրեն իր նախնիքներէն: Հոն ուր կ'պակտի յարգանք, հոն գոյութիւն չկրնար ունենալ պատկառանք, ակնածանք, երկխղ նուիրական աւանդութեանց, օրինաց

և կարգաց նկատմամբ, հոն հետզհետե կ'տիրէ անա-
մօթութիւնը, անառակութիւնը, անպարկեշտութիւնը,
լկտիութիւնը, հոն տնդգամութիւն և անօրէնութիւն ձեռք
ձեռքի տուած կ'գործեն. հոն բարոյական և կրօն կ'խու-
սափին, կ'հեռանան. հոն Աստուծմէ վախնալ կ'վերնաց
և մարդոցմէ ամչնալ գոյութիւն չունենար. հոն ամէն բան
անզգալիօրէն կ'քայքայուի, կ'նուաւորանայ, կ'զուհիա-
նայ և կ'ղիւանայ:

Մարդ որպիսի պայմաններու մէջ ալ ըլլայ, պէտք է
ըմբռնած ըլլայ յարգանաց նշանակութիւնը և արժէքը:
Եթէ ծառայ է՝ պէտք է անպայման յարգէ իւր տէրը,
եթէ զաւակ է՝ պէտք է պատուէ իւր ծնողքը, եթէ
ամուսին է՝ հարկ է յարգէ ու պատուէ իւր լծակիցը.
Եթէ քաղաքացի է՝ պէտք է պատկառ կենայ երկրի
օրէնքներուն և իշխանութեանց, եթէ հաւատացեալ է՝
պէտք է յարգէ եկեղեցական և ազգային աւանդութեւ-
ններն, եթէ եկեղեցական է՝ պէտք է նուիրապետութեան
աստիճանին պահանջմանց համեմատ խոնարհի եկեղե-
ցական օրինաց և կարգաց:

1. — Եթէ ծառայ է՝ պէտք է անպայման յարգէ
իւր տէրը. — Մառան բնականաբար իւր նուիրական
պարտականութիւնը պէտք է համարէ յարգել իւր տէրը
չէ թէ արտաքին ձեւակերպութիւններով միայն, այլ
յարգելու է նկատելով որ իր տիրոջ բարոյական ու ֆի-
զիքական կեանքը նուիրական է իրեն համար և հետեւ-
աբար անոր արժանապատուութիւնը վիրաւորող և կամ

անոր անձը վտանգող որևէ պարագայի մէջ իր անձնուիրութիւնով ցոյց պէտք է տայ իր խորին յարգանքը ու մեծարանքը. ինքզինքը պէտք է տանը անդամներէն մին համարէ և ոչ օտար. անշուշտ տէրերն ալ պէտք է վարուին իրենց ծառայից նկատմամբ անկեղծութեամբ և սիրով ու առանց սպառնալիքի, քանի որ սպառնալիքը շատ անգամ անարդար և խիստ զգացում կ'արտայայտէ: Ծառայք ինչպէս ըսինք խորին յարգանք պէտք է ունենան իւրեանց տեարց նկատմամբ, ո՛չ ակամայ, ո՛չ կեղծաւորութեամբ, ո՛չ ի ցոյց մարդկան, այլ սիրով և հաճութեամբ և անձնուիրութեամբ: Պետրոս Առաքեալ յատկապէս կ'ըսէ թէ ոչ միայն ծառաներն յարգանք և հնազանդութիւն պէտք է ունենան բարերար և հեղ տէրանց այլ նոյնիսկ « կամակորաց » աշխինքն նոյնիսկ ժանտաքարոյներուն. աշխարհի ծառան ընտրեալ, հաճելի և շնորհաւորելի ծառայ է, վասնզի գիտէ համբերել անիրաւ տեղը կրած վշտերուն. վասնզի կ'յաւելու նոյն Առաքեալը. « Ի՞նչ արժէք ունեցած կ'ըլլաք երբ թերութիւն գործելու հետեանքով է որ կ'ծեծուիք և կ'համբերէք. եթէ ձեր պարտականութիւնը լիովին կատարելով հանդերձ կ'չարչարուիք, կ'նախատուիք ու գիտէք համբերել, ասիկայ Աստուծոյ քով շնորհ մըն է: Ինքզինքնիդ միայն արդարութեամբ դատող Արարչին յանձնեցէք. և մտքերնիդ բերէք Փրկիչը որ բարիք գործելուն հակառակ չարչարուեցաւ և ձեզի էն գեղեցիկ օրինակը թողուց որ իրեն հետեւիք: » (Ա. Պետր. Բ. 19-21): Ինչ գործ կամ ինչ

յարգանք որ ընէք. սրտանց ըրէք որպէս թէ Աստուծոյ կ'ընէք և ոչ թէ մարդոց. հայրենիք չունին աղնուութիւնն և հաւատարմութիւնը, համբերութիւնն և համեստութիւնը. ամէն հետամուտ եղողներ կարող են տիրանալ, ըլլայ տէր, ըլլայ ծառայ, ըլլայ հարուստ, ըլլայ աղքատ:

2.— *Եթէ որդի ե' պէտք է պատուէ իւր ծնողքը.*
— « Պատուեալ զհայր քո և զմայր, զի բարի լինիցի քեզ, և երկայնակեաց լինիցիս ի վերայ երկրի » . իւրաքանչիւր զաւակի, ըլլայ մանկահասակ կամ չափահաս, նուիրական պարտականութիւնը պէտք է ըլլայ յարգանք ծնողաց նկատմամբ. զաւակ մը պէտք է յարգէ և պատուէ ինչպէս իւր հայրը նմանապէս և նոյն ոգւով իւր մայրը: Զաւակն իր հօր և մօր նկատմամբ յարգանք ունենալով՝ ի մանկութենէ կ'վարժուի յարգանք և հնազանդութեամբ վերաբերուիլ երկրին օրինաց և աւանդութեանց: Ծնողաց նկատմամբ յարգանքը կ'բերէ իրեն հետ ծնողաց օրհնութիւնը, գովութիւնը. ծնողաց համար ոչ մէկ բան այնքան թանկագին է որքան զաւակներն. զաւակի սիրոյն հետ չէ կարելի բաղդատել ո՛չ արծաթ, ո՛չ հարստութիւն, ո՛չ կալուած, ո՛չ թանկագին ականք. քանի՜ քաղցր է «զաւակ» բառը. թէև ծնողական սէրը հասարակ է անասուններուն ալ, որոնք կը սիրեն իրենց ձագերը, որոնք ունին ծնողական գութ, խնամք, հոգատարութիւն և անուցանելու յատուկ սէր, այլ սակայն անհուն տարբերութիւն կայ բանական մարդուն և անբան կենդանեաց մէջ, վատնդի կուգայ վայրկեան մը որ կենդանիի մէջ ծնողական

գութը, խնամքը ձագերու նկատմամբ կ'դադրի, ծնողական կապը այլեւս գոյութիւն չունենար, և կ'դադրի այլեւս ծնողքի և ձաղի յարաբերութիւնները. մինչդեռ մարդուն մէջ ծնողական գութը և սէրը միշտ անշէջ ու վառ կ'մնայ մինչեւ իր մահուան վայրկեանը; և հետեւաբար ճրքան անկեղծ և սրտագին կ'ըլլայ այն օրհնութիւնը որ կ'սփռուի հօր մը և մօր մը շրթունքներէն իրենց զաւակաց վրայ: Ս. Գիրքը յատկապէս կ'ապառուիրէ ծնողաց սիրոյն փոխարէն մեծապէս յարգանք ունենալ, հնազանդիլ անոնց. « Քու բոլոր զօրութիւնովդ փառաւորէ քու հայրդ և մի մօռնար քու մօր ցաւերը: » (Ղեւտ. ԺԹ. 3): Ծնողքները անպատուղ և անարգող ու անխնամ ձգող զաւակներու համար սահմանուած է ամօթ և նախատինք: Ամէն զաւակ ջանալու է ստանալ ծնողաց օրհնութիւնը. ինչ է օրհնութիւնը հօր մը և մօր մը. ահա թէ ինչ կ'ըսէ Ս. Գիրքը. « անիկա գանձ մըն է, կ'ապահովէ զաւակին բարգաւաճումը, յաջողութիւնը. անիկա ճակտին շնորհաց թագ մըն է և վղին ոսկեայ մանեակ: Առանց ծնողաց օրհնութեան հայրական ժառանգութիւնները ցեցերու, ուտիճներու կեր կ'ըլլան ու կ'ապականին »: Օրհնութիւնը կ'ստեղծէ, կ'բեղմնաւորէ, կ'աւելցնէ, կ'բարգաւաճեցնէ, կ'ծաղկեցնէ, կ'փառադարձէ և կ'ուռճացնէ: Օրհնութիւնը զօրութեանց աղբիւրն է, առողջութեան դրաւականն է: Պարկեշտ, երկիւղած և անձնուէր որդւոյ մը համար կ'ըսուի թէ օրհնութեան զաւակ մ'է. զաւակ մը յիշելու է թէ իր մանկութեան, իր պատանեկութեան, իր երիտաւ-

սարդութեան շրջաններուն իր ծնողքը ինչ մեծ հողածութիւններ ցոյց տուած է. մօր մը գուրգուրանքը, հօր մը խնամքը վայելած զաւակ մը երբ չուզեր և չգիտեր յարգել իր ծնողքը ահա այդ զաւակն է ամօթի, նախաախնքի զաւակը, որովհետեւ այդպիսիին մայրը, հայրը պիտի մերժեն նուիրելու իրենց օրհնութիւնը. այդպիսիին ճակտին վրայ ամօթի արատը անջինջ պիտի մնայ. ապաշխարութիւնը օգուտ չպիտի ունենայ. այդպիսին միշտ սարսափի մէջ պիտի դգայ ինքզինքը իր ամբողջ կեանքին մէջ. թշուառական և թափառական անիծեալ մը պիտի ըլլայ, վասնզի չէ կրցած վայելել ծնողաց թանկագին օրհնութիւնը: Ա՛խ, գիտցէք՝ որ մեծ շնորհ կայ, մեծ դօրութիւն կայ, մեծ գանձ կայ, մեծ օծութիւն կայ, մեծ հրաշալի դօրութիւն կայ ձայնին մէջ և ձեռքին մէջ հօր մը և մօր մը որ կ'օրհնէ: Տգէտ ծնողք կրնան պակասութիւններով և թերութիւններով նկատուիլ զարգացեալ զաւակաց կողմէ, բայց ամէն պարագայի մէջ զաւակաց խեղալը ըլլալու է ծնողաց օրհնութիւնը ընդունիլ:

3. — *Եթէ անուսին ե՛ պեճֆ ե յարգե իր շծակիցը.*— Ի՛նչ չքնաղ, հրաշալի բոցն մը կ'ըլլայ այն ընտանեկան տկումքը յորում այր և կին միմեանց արժանապատուութիւն գիտեն յարգել. ընդհակառակը երբ միմեանց արժանապատուութիւն չեն գիտեր յարգել՝ յառաջ կուգայ պառակտում, թշնամութիւն, ատելութիւն, քինախնդրութիւն, քսութիւն ևլն. յարգանքի շնորհիւ է որ կիներ

կրնայ իր ամուսնոյն կեանքը երկարել, մինչդեռ անաղնիւ ընթացքով, անարգանքով վերաբերուող կինը կ'կարճեցնէ իր ամուսնոյն կեանքի թիւը և բարոյապէս կ'սպաննէ. փոխադարձաբար ամուսնոյն անկեղծ յարգանքը նոյնքան մեծ դեր կ'կատարէ իւր կնոջ վրայ և կ'մեղմացնէ անոր ցաւերը. երբ փոխադարձ յարգանք գոյութիւն ունի, ուրեմն չկայ եսասիրութիւն, չկայ յամառութիւն. ուր յարգանք կայ՝ հոն դաւակներն, ի մանկութենէ յարգել կ'սորվին իրենց ծնողքն. դաւակաց օրինակ պէտք է հանդիսանան ծնողք. անարգանքով և հայհոյութիւններով երբ կ'վերաբերուին այր և կին միմեանց՝ ամենավատ ազդեցութիւն կ'ընեն իրենց դաւակաց վրայ. ուրեմն որքան զգոյշ ըլլալու են այր և կին այս մասին:

4. — *Եթէ քաղաքացի է՝ պէ՛տք է պահպանու կենաց երկրի օրէնքներուն եւ իշխանութեանց.* — Ժողովուրդի մը մէջ կարգապահութիւնը պահպանելու գլխաւոր պայմանն է յարգանք և պատիւ երկրի իշխանութեան դրած օրինաց և կարգաց նկատմամբ: Պետրոս Առաքեալ կը յաւելու երբ յարգանքի վրայ կ'իստի. « զթագաւորս պատուեցէք »: Այն ժողովուրդներն որոնք գիտցած են իրենց թագաւորն յարգել, այսինքն երկրին օրէնքը և կարգը պահպանող հոգին մեծարել՝ այն ազգերը ամենէն աւելի տեւականութիւն ունեցող ազգերն եղած են: Եգիպտոս եթէ կրցաւ 16 դարեր շարունակ գոյութիւն ունենալ և ամբողջ տիեզերքի մէջ իր կարեւոր տեղը կրցաւ գրաւել, պատճառը այն է որ կրցաւ գիտնալ և

ճանչնալ յարգանքի օրէնքը և կարեւորութիւնը. գիտցաւ յարգող ըլլալ իր մեծերը, իր թագաւորները, իր բարձրերն ու աւանդութիւնները որք հինէն կուգային, նախանձախնդիր եղաւ իր մեծութեան, խաղաղութեան և պատիւին. բարեկամ եղաւ երկիւղածութեան, բարեպաշտութեան, ուսումի և գիտութեան, և այսօր դեռ իր մեծութիւնը հիացումով կ'ղիտուի և դիտողը կը գրաւուի, կ'յափշտակուի հակառակ անոր որ չորս հազար տարիներ անցած են իր ծագումէն ի վեր: Հռովմէական կայսրութիւնը եթէ կրցաւ պատմութեան մէջ մեծ տեղ մը գրաւել, և իր ձայնը լսելի ընել տալ ամբողջ աշխարհի, պատճառը այն է որ ժողովուրդը կրցաւ գիտնալ յարգանքի նշանակութիւնը և դերը. յարգեց իր կայսրը, երկրի իշխանութիւնը, օրէնքները, և երկնային պատգամ նկատեց թագաւորին հրամանը և ծերակուտականներու ժողովին որոշումը. դիտեց որ Հռովմ' ո՛չ թէ Պոմպէոսներով և Տիտոսներով էր որ զօրացաւ, ո՛չ թէ իր աշխարհահռչակ Կեսարներով էր որ մեծցաւ, այլ աւելի իր ժողովուրդին մեծերուն նկատմամբ ունեցած յարգանքի ուժովն ու զօրութիւնովն էր որ ապրեցաւ: Չինաստան, այդ հեթանոս ազգը, որ կ'գրաւէ ամբողջ տիեզերքի բնակչութեան կարեւոր մասը և որ իր բազմաւորութիւնը անհատնում է, կ'պահէ դեռ իր վիթխարի գոյութիւնը. վասնզի ցայժմ գործնականօրէն և անկեղծօրէն ցոյց կուտայ յարգանքը ոչ միայն ընտանեական, անհատական, շահակցական, պաշտօնական, մտերմական

յարարերութեանց մէջ, այլ երկրի իշխանութեան, տէրութեան հանդէպ. այս հեթանոս ազգը ամենահին ազգերէն մին է և այսօր ապառաժուտ լերան մը պէս բարձրաբերձ կանգուն կ'մնայ իր ամենահին նուիրական օրէնքներով, և իր ժողովուրդը 14 տարեկանէն սկսեալ զիտէ յարգել երկրին նուիրական ու անգին աւանդութիւնները, բարքերն ու սովորութիւնները:

5.— *Եթէ հաշտացեալ ե՛ պիտի ե յարգե եկեղեցական եւ ազգային աւանդութիւններն.* — Ինչպէս ժողովուրդներ, նմանապէս և եկեղեցիներ իրենց տեւատկնութիւնը կրցած են պահել յարգանքի գոյութեամբ միայն. երբ եկեղեցւոյ մէջ յարգանք կ'պակսի մեծին հանդէպ և նուիրատկութեան դէմանարգանք կ'ըլլայ՝ երբ եկեղեցւոյ կարգն ու սարքը սովորական բաներ կը նկատուին և յարգանք ու ակնածանք չընծայուիր եկեղեցական սրբութեանց, հոն՝ եկեղեցին և եկեղեցականութիւնը գոյութիւն, տեւականութիւն չեն կրնար ունենալ: Երբ պատարագիչ քահանան կ'նկատուի իբր գերաւան կամ խաղարկու, երբ եպիսկոպոսը կ'նկատուի սակիով յղիացեալ մէկը, երբ կաթողիկոսը անարժան յաջորդ կը նկատուի աւաքեալներու, բնականաբար ասոր հետեւանօք եկեղեցին բաբելոն կ'դառնայ, բարուց ապականութիւնը կ'աւելնայ, բարքն ու ազնւութիւնը կ'իյնայ, կ'ստորնանայ:

Գիտցէք որ երբ ժողովուրդը իր յարգանքին մէջ կը թերանայ, անտարբեր կ'գտնուի իր եկեղեցւոյն և եկե-

դեցականութեան նկատմամբ, հեռզհեռէ պիտի պակսին դասերու մէջ պարկեշտ, բարեկրօն քահանաները, աթոռին վրայէն առաջնորդը, սեղանին առջեւէն պատարագիչը, դասին մէջէն երգեցիկները. և երբ աթոռը առանց առաջնորդի, երբ պատարագի սեղանը առանց պատարագիչի կ'մնան, երբ այլեւս քահանան չ'օրհներ, հոն բան մը չկրնար բարգաւաճիլ, աւելնալ: Երբ արժանաւոր քահանան չյարգուիր, իբրեւ նուիրական օճեալ դէմք մը, հոն ամէն բան կ'քայքայուի, կ'վատթարանայ. եկեղեցիին մէջ բուեր թառած պիտի տեսնէք՝ մոմերու լոյսերուն տեղ. հոն իրենց թեւերը տարածած հաւալուաներ պիտի տեսնէք խաչերու տեղ. հոն դեւեր պիտի տեսնէք բաղմած հրեշապատեսիլ սուրբերու պատկերներուն առջեւ. երգեցիկներու տեղ դաշկերու ունայր պիտի լսէք միայն: Մենք դժբաղդ ազգ մ'ենք և միայն եկեղեցական գոյութիւնով անկախ ապրեցանք ցայժմ. ու եթէ բոլոր փորձութիւններու մէջէն կրցած ենք անցնիլ և հասնիլ այս օրուան, պատճառը նուիրապետութեան, եկեղեցական նուիրական աւանդութեանց, ազգային անդին սովորութեանց նկատմամբ մեր նախնեաց յարգանք ունենալնուս հետեւանքով է: Հայ եկեղեցին որ ամէն ազգաց հիացման առարկան եղած է, ամենամեծ և ամենասուրբ դպրոցն է յարգանքի, և բացարձակ կրնանք ըսել թէ իր եկեղեցականութեան մէջ պահպանուած և ժողովուրդին կողմէ պահանջուած կարգապահութեան կ'պարտի իր գոյութիւնը: Հոն միայն կրօնական

տեղւոյ ըմբռնումով մի՛ մօտենաք, այլ մօտեցէք իբր ազգային ինքնութեան և գոյութեան պահպանման վայր. եթէ նոյն իսկ կրօնական համոզումներէ զուրկ էք, կրնաք հոն մտնել ազգային ըմբռնումով. վասն զի մեր եկեղեցին կրօնական վայր մ'ըլլալով հանդերձ ազգային վայր մըն է. հոն ինչ բանի որ հպիք, ինչ բանի որ մօտենաք, ինչ բան ուզէք շօշափել կամ համբուրել, ազգային նշանակութիւն և պատմութիւն մ'ունի իր մէջ. որքան մեծ պարտականութիւն կ'ձանրանայ ամէն հայու վրայ առհասարակ, ըլլայ կրօնասէր, ըլլայ անկրօն, ըլլայ հաւատացեալ, ըլլայ անհաւատ, յարգելու բոլոր այն ամէն բաները որոնք եկեղեցւոյ կ'պատկանին:

6.— *Եթէ եկեղեցական է՝ պէ՛տ է նուիրապետութեան աստիճանին պահանջմանց համեմատ խոնարհի եկեղեցական օրինաց առջեւ.* — Ոմանք զժբազդաբար Քրիստոսի Աւետարանը, քրիստոնէութիւնը սխալ ըմբռնած ըլլալով, ծայրայեղ մեկնութիւններու տարած են Քրիստոսի սա խօսքը. « Գլխէք զի իշխանք ազգաց տիրեն նոցա և մեծամեծք իշխեն նոցա, ոչ այնպէս իցէ և ի ձերում միջի. այլ որ կամիցի ի ձէնջ մեծ լինել եղիցի ձեր պաշտօնեայ » (Մատթ. Ի. 26), ինչպէս և Պետրոս Առաքեալի սա յանձնարարութիւնը. « Մի՛ իբրեւ տիրելով վիճակացն, այլ լինել օրինակ հօտին » (Ա. Կաթ. Ե. 3), և անպատկառօրէն ոչ մեծ ճանչնալ կ'ուզեն և ոչ Գլխաւոր և ոչ Առաջնորդ և ոչ Հրամայող և ոչ Տիրող, զիտել տալով թէ Քրիստոնէութիւնը ընկերութարու-

թիւն է, թէ հոն մեծ ու փոքր չկայ, ամէնքն ալ հաւատար են. դասակարգութիւն պէտք չէ ըլլայ, վերիվարի խնդիր պէտք չէ ըլլայ. բայց դժբախտաբար այդ սովորները միայն մէկ էջը կարդացած են Ս. Գրքի. չեն նկատողութեան առներ որ քրիստոնէութեան հիմնադիրն ինքն իսկ առաջին ընկերվարականն ըլլալով հանդերձ ի մանկութենէ գիտցաւ հնազանդիլ և յարգել իւր ծնողքն, և իւր աշակերտներէն ինչպէս և իւր հետեւողներէն ալ պահանջեց յարգանք ընծայել իւր անձին՝ սպառնալով որ « անոնք որ չեն յարգանք ընծայեր Որդւոյն, յարգանք ընծայած չեն ըլլար Աստուծոյ: » (Յովհ. Ե. 23):

Ուրեմն Քրիստոնէական կրօնի հիմնադիրն ընդունելով հանդերձ թէ առաջի Աստուծոյ ամէնքն ալ հաւատար են, մի են, այլ սակայն կարգապահութեան անհրաժեշտութեան համար յարգանք և հնազանդութիւն պահանջեց և Առաքեալներն ալ իրենց քարոզութեանց մէջ նոյնը վարդապետեցին, հնազանդութեան և յարգանքի պէտքը շեշտեցին իրենց թուղթերուն մէջ, առանց որոյ կարելի չէր որևէ հիմնադրութիւն իր տեւականութեան մէջ ապահովել: Յիսուս երբ կ'ըսէ. « այլ որ կամիցի ի ձէնջ մեծ լինել, եղիցի ձեր պաշտօնեայ », կ'ակնարկէ աշխարհիկ գոռողութեան, սնափառութեան և հպարտութեան, ապա թէ ոչ Առաքեալներուն չէր տար ոչ մէկ իշխանութիւն. չէր ըսեր երբեք. « զոր կապիցէք յերկրի՝ եղիցի կապեալ յերկինս, և զոր արձակիցէք յերկրի՝ եղիցի արձակեալ յերկինս » (Մատթ. ԺԸ. 18:) Այսինքն թէ

ի նպատակով՝ գործիս ինչ կարգադրութիւն որ ընէք ընդունելի պիտի ըլլայ առաջի Աստուծոյ. չէր ըսեր նաեւ. « որ ձեզ լսէ ինձ լսէ և որ զձեզ անարգէ, զիս անարգէ, և որ զիս անարգէ՝ զառաքելն իմ՝ անարգէ: » (Ղուկ. Ժ. 16): Առաքեալներն իրենց յանձնուած իշխանութիւնը լիովին ի գործ դրին, և անոնք որ չհնազանդեցան ու չյարգեցին՝ զանոնք իսկ պատժոյ ենթարկեցին. Պօղոս առաքեալ նոյնիսկ կ'ըսէ. « վրէժխնդիր պիտի ըլլամ անաստուղներուն » . (Բ. Կորնթ. Ժ. 6), և ուրիշ տեղ մը դարձեալ կ'ըսէ. « Յառաջ տալի և դարձեալ կանխաւ տեսմ' զի եթէ եկից դարձեալ ոչ խնայեցից (Բ. Կորնթ. ԺԳ. 2): Ապա ուրեմն առաքեալներն ծառայ և պաշտօնեայ Քրիստոսի ըլլալով հանդերձ՝ կ'իշխէին իրենցմէ ստորադաս պաշտօնէից և հաւատացելոց վրայ և անոնք որ կ'անգտանէին, չէին յարգեր՝ զանոնք ի կարգ կ'հրաւիրէին և նոյնիսկ չէր խնայուեր անոնց պատիժ: Նզովեալներ են ամէն անոնք որոնք չեն զիտեր թէ ինչ կը նշանակէ յարգանք, հնազանդութիւն օրինաց, մեծաց, իշխանութեանց, աւանդութեանց, սրբութեանց:

Բնականաբար անգտանողները, անպատուողները եթէ զաւակ իսկ են՝ օրհնութենէ պիտի զրկուին, եթէ ծառայ են՝ վատահալութենէ, եթէ քաղաքացի՝ պատուաւորութենէ, եթէ պաշտօնեայ՝ համարումէ, եթէ եկեղեցական՝ շնորհէ: Ուրեմն երկու մեծ առաքեալներու պատուէրին համաձայն զիտեանք յարգել մէկզմէկ: Երանի թէ յարգանքի իմաստին և նշանակութեան վրայ ամէն մէկերնիս լրջօ-

րէն խորհելինք և գիտնայինք թէ անիկա է մեր կեանքի բարօրութիւնը և օրհնութիւնը. երանի թէ ծառաներ իրենց տէրերուն, ամուսիններ միմեանց, զաւակներ իրենց ծնողաց, քաղաքացիներ երկրի օրինաց, հաւատացեալներ եկեղեցւոյ աւանդութեանց և սրբութեանց և եկեղեցականներ նուիրապետութեան գիտնային յարգանք ընծայել, զի յայնժամ միայն աստուածային օրհնութիւնը, բարօրութիւնը, երջանկութիւնը մեր մէջ ապահոված պիտի ըլլայինք:

Է.

ԳՈՂՈՒՆԱԿՈՒԹԻՒՆԸ

ԳՈՀՈՒՆ ԱԿՈՒԹԻՒՆԸ

« Զի ես ուսայ որով կարեմ
բաւական լինել: »
(Փիլիպ. Գ. 11:)

ՀԱ ԽՕՍԲ մը որ շատ քիչեր ձեզմէ պիտի
կարենային իւրացնել կատարեալ անկեղ-
ծութեամբ մը: Գոհ ըլլալ այն վիճակէն յորում կը
գտնուի մարդ, ամբարական, հասարակ բան չէ: Մենք
շատ անգամներ և գրեթէ ամէն տեղ կ'հանդպինք
դժգոհներու, յուսահատ և ընկճուած դժգոհներու. չեմ
սխալիր եթէ ըսեմ որ շատ աննշան թիւով աղնիւ քրիս-
տոնեաներու է որ կ'հանդպինք որոնք գոհ և ուրախ
եղած ըլլան այն վիճակէն յորում կ'գտնուին:

Բայց նախ պիտեանք թէ բնաբանիս այս բառերը
զրոյը ո՞վ է և ո՞րպիսի անձ եղած է: Ի՞նչ արդեօք. կ'կար-
ծէք որ բարօրութենէ և երջանկութենէ նպաստաւոր-

ուած անձ մըն է այն. զի բառերէն պիտի ենթադրուէր թէ բաւական նպաստաւորուած է բերկրառիթ բարեբաղդութենէ մը. կամ արդեօք այս գրողը աշխարհի մէկ հարմուտն է, կամ արդեօք իր շուրջը հարուստ օգնող ձեռքեր կան. ո՛չ, ո՛չ. այս գրողը մէկն է որ այն համոզումն ունէր թէ Քրիստոսի պաշտօնեաները զրկումներու պարտաւորեալ էին, թէ այդ զրկումը հոգեւորական կեանքի համար բարիք մըն էր և թէ կ'պատշաճէր այդ կեանքի բարձրութեան և արժանեաց: Այս գրողը այնպիսի մէկն է որ իբր տաքեալ ցերեկին կ'քարոզէր և ստիպեալ էր գիշերն ալ աշխատելու և հակառակ երբեմն հարուստ Կորնթոսի պանծալի քաղաքին մէջ ըլլալուն՝ գիշերները աղքատ տան մը մէջ լամբաշի նուաղուն լոյսին տակ յոգնած մտքով և գէմքով և տենդոտ շարժումներով ստիպուած էր վրաններ կաբկտելով զբաղուելու և այս աշխատութիւնը մինչեւ կէս գիշեր ստիպուած էր շարունակել որպէսզի հետեւեալ օրուան հացը կարենար շահիլ: Այս գրողը մէկն է որ տառապանքի մարդ եղած է երբ մանաւանդ կ'գրէ. « վիշտս ի գեաոց, վիշտըս՝ յաւաղակաց, վիշտս յաղգէ, վիշտս՝ ի հեթանոսաց, վիշտս ի քաղաքի, վիշտս՝ ի սուտ եղբարց, ի ջանս և ի վաստակս, ի տքնութիւնս՝ բաղում՝ անդամ, ի քաղց և ծարաւ, ի պահս բաղում՝ անգամ, ի ցուրտ և ի մերկութիւն: » (Բ. Կորնթ. ԺԱ. 26-28): Այս գրողը անշուշտ կուահեցիք, մեծ տաքեալն Պօղոսն է: Այս մարդը, այս վսեմ և չքնաղ մարդը ահա գոհ էր և կ'ուզէր աշխար-

հի հաղորդակից ընել իր գոհունակութիւնը. բայց արդեօք ի՞նչ բանէ գոհ էր. աղքատութենէն. չեմ՝ պնդեր որ ան գոհ չէր երբ իւր սիրելի Փիլիպպեցիներն գորովալիք առատաձեռնութեան շօշափելի նշաններով կ'վերաբերուէին իրեն հանդէպ: Տկարութենէն. կը յիշէք իր թուղթերէն միոյն մէջ այն հատուածը ուր կ'սօսի իր խորհրդաւոր հիւանդութեան մասին, որ ինք կ'անուանէ « խայթ մարմնայ » (Բ. Կորնթ. ԺԲ. 7). և գիտէք նաեւ թէ ինչպէս կ'վերջացնէ այս մեծ փորձութեան պատմութիւնը. « վասն որոյ հաճեալ եմ՝ ընդ տկարութիւնս, ընդ վիշտս... » (Բ. Կորնթ. ԺԲ. 10): « Հաճեալ եմ... »: Արտակարգ բառ որ բնաբանիս « գիտեմ բաւական լինել » խօսքերուն հետ զոյգ մը կ'կազմեն:

Ահա կ'տեսնէք թէ՝ « Զի ես ուսաց որովք կարեմ բաւական լինել » ըսող Պօղոս Առաքեալ նիւթական և ֆիզիքական նպատաւոր պայմաններու մէջ չէր գտնուեր: Աննպատա պայմաններու մէջ իր վիճակէն գոհ ըլլալը գիտութիւն մըն է, որ մենք ևս պէտք է ուսանինք. առաքեալը կ'ըսէ թէ ինք « սորված » է այդ բանը. այս պարագան կ'ուզէի ներկայ քարոզովս բացատրել:

Եթէ լաւ ճանչնանք մեր սիրտը, կրնանք հաստատել թէ դժգոհութիւնը կուգայ երեք սխալանքներէ որոնք պէտք է մէջտեղէն վերցնել և որոնցմէ պէտք է ինքզինքնիս միանգամ ընդ միշտ ազատել: Նախ սխալ կը խորհինք մեր նմանեաց նկատմամբ. երկրորդ՝ սխալ կ' խորհինք Աստուծոյ նկատմամբ. երրորդ՝ սխալ կ' խորհինք իրերու

նկատմամբ. այս երեք սխալանքները դառն աղբիւրներ են որոնք կ'թուճաւորեն մեր խաղաղութիւնը և որոնք ամէն գնով պէտք է չորցնել:

Քննենք այս երեք սխալանքները:

1. — Սխալ կ'խորհինք մեր նմանեաց նկատմամբ. — Ամէն անգամ մոլութիւն մ'ունինք բաղդատութեան մէջ զնելու ինքզինքնիս աչոյց հետ. անոնց և մեր վիճակին բաղդատականը կ'ընենք, և այս բաղդատութեան արդիւնքը այն կ'ըլլայ որ մեր վրայ կ'սկսի տխրութիւն մը դալ. կ'սուսիւնք, կ'ցաւինք և անհանդուրժելի կ'երեւակայենք մեր վիճակը, զի արամաղիր կ'ըլլանք հաւատալու թէ ուրիշները աւելի երջանիկ են քան մենք. ան որ հիւանդ է կամ աղքատ կամ վշտացեալ, կ'բաղդատէ ինքզինքը աչոյց հետ և կ'կարծէ թէ իր հիւանդութիւնը կամ աղքատութիւնը և կամ իր վիշտը կ'գերազանցէ քան զամէնն, կ'կարծէ թէ ուրիշներ աւելի հանգիստ և զիւրակեաց են, թէ ուրիշներ աւելի Աստուծոյ բարիքը կ'վայելեն և երջանիկ են և վերջապէս թէ Աստուած բոլոր փորձութիւնները մեր վրայ կուտակած է և աչոյցմէ խնայած:

Ահա հոս է մեր սխալանքը. կ'կարծենք որ երջանկութիւնը կատարեալ կ'թաղաւորէ մեր զրացիին տան մէջ. շատ կ'սխալինք. կատարեալ երջանկութիւն չկայ ոչ զրացիի տանը մէջ և ոչ ալ երկրի որեւէ մէկ կողմը. կը կարծենք առնուազն որ այս ինչ կամ այն ինչ անհատն զերծ է որեւէ փորձութենէ, կ'սխալինք մեծապէս. խրաբան չիւր որ իր փորձութիւնները ունի, ամէն ոք իր խաչը

ունի, յայտնի կամ՝ աներեւոյթ խաչ մը. կայ խաչ որ
ուսերուն վրայ կ'կրէ մարդ, և կայ նաեւ որ սրտին
մէջ կ'կրէ. բայց անոնց վրայ որ կ'տեսնէք և անոնց
վրայ որ չէք տեսներ, պէտք չէ եղբակացնել թէ վեր-
ջիններուն ունեցածը նուազ ծանր է քան առաջիննե-
րունը:

Երբեմն ես կ'կարծէի թէ մարդիկներ կան որոնց
վիշտը մոռցած է մօտենալ. զի կ'տեսնէի թէ անոնց
ոչ մէկ բան կ'պակսէր. ո՛չ փառքի աղպեցութիւն, ո՛չ
բաղդաւորութեան բարիքներ, ո՛չ ալ դուրդուրանքի բաղյ-
րութիւններ. այս բացառիկ վիճակը տեսնելով դարձաց-
մամբ ըսած էի՝ երջանիկ և բարեբաղդ մարդիկներ... ։
Բայց երբ ի վերջոյ մօտեցայ այդպէս կարծուած մար-
դոց, ես որ կ'կարծէի թէ երջանկութիւնը անոնց հետ
յաւիտենական դաշինք կնքած է, տեսայ թէ սխալած
եմ. զի անոնց ճակտին վրայ նշմարեցի խռովքի ամպեր,
անոնց արտեւանաւնց շուրջ տեսայ արցունքներ, անոնց
կարծքին տակ լսեցի յուսահատական հեւքեր, անոնց
անուշաբոյր ծաղկանց ներքեւ ծածկուած էր սոսկալի
իծը, անոնց լուսածածանջ երեւոյթներուն մօտ կար
տառապանքի ծուէններ, ժպտուն շրթներ՝ բայց տրտում
սիրտ մը որ անաւտանելի կ'մնայ:

Մի նախանձիք երբեք այլոց երջանկութեանը, վասն
զի այդ երջանկութեան անպայման կցորդուած է փոր-
ձութիւն մը. մի՛ նայիք այլոց արտաքին երջանկու-
թեան, մի՛ դատէք արտաքինէն. և նրբան կ'սխալիք

երբ կ'տարուիք միշտ ձեր վիճակը բաղդատելու աշխոյ
հետ. ջանալէք սիրել այն համեստ կեանքը որ դուք
ձեր ձեռքով շինած էք. մի փափագիք ուրիշին վիճա-
կին, վասնզի բոլոր վիճակներուն կապուած կ'մնայ խաչ
մը, և նախընտրելին անշուշտ պիտի ըլլար ձեր խաչը:

2. — Սխալ կ'խորհինք Աստուծոյ նկատմամբ. —

Ահա դժգոհութեան ուրիշ մէկ պատճառ մըն ալ.
մենք թերի գաղափար մը ունինք և սխալ համոզում
մը շինած ենք Նախախնամութեան մասին:

Դուք հաւատացեալներ էք. բայց դժբաղդաբար դո՛հ
չէք այն վիճակէն յորում կ'գտնուիք. ուր պէտք է
փնտռել այս դժգոհութեան բուն շարժառիթը. կը կար-
ծեմ թէ Աստուծոյ Նախախնամութեան մասին բոլորովին
թիւր մեր ըմբռնումին մէջ պէտք է փնտռել. մենք սխալ
գաղափար ունինք Աստուծոյ մասին. ամբարիշտ վար-
դապետութիւն մըն է այն հասարակ դարձած բանաձեւը
երբ յաճախ կ'ըսենք. « Աստուած մեզմով չղբաղուիր,
կոյր ճակատագրէ մըն է որ կ'տարուինք դէպի անձա-
նօթ մթութիւն և եթէ ճամբուն վրայ ուրախութեան
հանդիպեցանք, լաւ, եթէ ոչ տրտմութիւնն և ցաւն է
մեր բաժինը »: Այս բանաձեւը հայհոյութիւն մըն է
Աստուծոյ ուղղեալ. եթէ այս խօսքերը անհաւատ սիրտն
է որ կ'մըմնջէ պէտք է պարտադրենք զինքը լռեցնե-
լու, վասնզի ճշմարիտ չէ և այսպիսի խորհուրդ մը
ամենամեծ վտանգն է մարդուն հոգւոյն:

Ո՛չ, Աստուած երբեք առանց զգացումի և առանց գորովի հայր մը չէ, որ լքէր իր կեանք տուած էակները և ձգէր կոյր դիպուածի մը: Եթէ Աստուած չկայ, ուրեմն ինչպէս տիեզերք ինք իրեն ստեղծուած կ'ըլլայ. ուրեմն ինչպէս աշխարհներ միջոցին մէջ իրենք իրենց կ'գծեն իրենց անաչաջ ճանապարհներն և շրջանները. ուրեմն ինչպէս անխմայական և ինքնածին բնութիւնը կուտայ իրեն իսկ յաւիտենական և գերազանցապէս իմաստուն օրէնքներ: Իսկ եթէ Աստուած կայ, ուրեմն անիկա անհուն յաւիտենական Աստուած մըն է, ուրեմն Ան անսահման է իւր սիրոյն մէջ ինչպէս անսահման է իւր զօրութեան մէջ, ուրեմն չկայ աշխարհի մէջ բան մը որ խուսափի անոր ակնարկներէն և սրտէն: Աստուած անւժանօթ չէ մեր տառապանքներուն, որոնց համար յաճախ կը դժգոհինք ու կը զանգատինք, նա շատ լաւ գիտէ մեր ցաւերը, ինչ կ'ըսեմ, նոյն իսկ ինքն է որ կը զրկէ զանոնք մեր վրայ. այն անհաճոյ պարագաները որոնք մեզի շատ դժգոհ կ'ընդուն, ինքն է որ զանոնք կը թոյլատրէ, աւելի ևս ինքն է որ զանոնք ուզած է, ինքն է որ զանոնք ստեղծած է: Որովհետեւ անոնք անհրաժեշտութիւններ են կեանքի մէջ, վերցուցէք աշխարհի վրայէն ցաւերը և տառապանքները՝ յայնժամ մարդը կ'վտանգուի, կ'կորսուի. տառապանքները կ'ազնուացնեն, կ'փրկեն զմարդ: Այդ փորձութիւններն են որ մեզ կ'ցնցեն և դարձնել կուտան մեր հայեացքները դէպի

երկինք, տեսանելի իրերէն վեր դէպի անտեսանելի յաւիտենական խորհուրդները. այն ճամբան որ մեզ ամէնուրեք վիճակուած է, թէև փշոտ ու բիրտ, թէև մռայլ և երկիւղալի, սակայն հայրենիքի ճամբան է. անիկա կ'առաջնորդէ կատարելութեան, հանգիստի և փառքի խորանները: Աստուած մեզի ինչ որ պատշաճ է և կարեւոր զայն կուտայ և տուած է. մեր կեանքին փրկութեան համար ինչ որ անհրաժեշտ է, մի տարակուսիք, Աստուած զայն կուտայ և տուած է. եթէ մեզ փրկելու համար պէտք էր մեզ ստացուածք, առողջութիւն, փառք, կեանք մը առանց տրտմութեան, երկինք մը առանց ամպի, մի տարակուսիք այդ մասին, Աստուած պիտի տար բոլոր այդ ամէնն և նոյն իսկ աւելին: Իսկ եթէ զանոնք չի տար, և կ'զրկէ զմեզ անոնցմէ մեր ըմբռնումին համեմատ, գիտցէք թէ դարձեալ մեր օգուտին և մեր երջանկութեան համար է. միայն գիտնանք օրհնել իր կամքը և գոհանալ այն կացութենէն յորում կ'զըռնուինք:

3. — Սխալ կ'խորհինք նաեւ իրերու արժէքին նկատմամբ — Մարդոց մեծամասնութիւնը կ'կարծէ թէ երջանկութիւնը կարգ մը արտաքին ստացուածքներու տիրանալուն, ձեռնարկներու յաջողութեան և երկարժամանակեայ իղձերով և փափաքներով իրականացած երազներու վայելքին մէջ կ'կայանայ: Բայց ինչքան կ'սխալին այսպիսիք. ընդհանրապէս մենք կ'ըսենք. « նիս եթէ փափաքներուս տիրանամ, ինչպիսի երջանիկ պիտի

ըլլամ» . և երբ փափաքուածին կ'տիրանանք կ'տեսնենք որ կարծուած գոհունակութիւնը չենք զգար, և առաջուընէ աւելի գոհունակ վիճակի մէջ չենք. կ'յուսայինք որ մեր ակնկալած երջանկութիւնը պիտի կարենայինք մեզ սեփականացնել. բայց կ'տեսնենք որ չենք կրցած ձեռք անցունել զայն. կ'հետապնդենք երջանկութիւնը և երբեք չենք հասնիր անոր . մենք երջանկութիւն տեսած ըլլալ կ'կարծենք բարձրութիւններու մէջ, ամէն տաժանքներով կ'մագլցինք և վերջապէս մեծամեծ դժուարութիւններէ վերջ կ'հասնինք բարձրութեանց մէջ և կ'տեսնենք որ մեր ընդիշմարած երջանկութիւնը հոն ալ չկայ: Եւ կ'համոզուինք թէ աւելի պէտք է բարձրն ըլլայ, ամպերէն անդին, երկնքի անհունութեան մէջ:

Կը կարծէք ո՞վ հաւատացեալներ որ այս ինչ կամ այն ինչ բաղձացուած բարիքին տիրանալէ վերջ, երջանիկ պիտի ըլլաք. ես բնաւ չեմ կարծեր. եթէ ունենայինք այս աշխարհի բոլոր բարիքները, տակաւին ուրիշներ ալ պիտի ուզէինք. նման առուակին եզերքը նստած այն մանկան՝ որ հակառակ բոլոր ուզածներն իրեն տրուելուն, դարձեալ և տակաւին մոլեգնութեամբ կուլար վասնդի չէր կրնար ձեռք անցնել արեւին այն շողացող պատկերը՝ որ կ'փայլէր առուակին յատակ ջուրերուն մէջ: Մարդուն սիրտը խորունկ անդունդ մըն է որ բոլոր երկրի ուրախութիւնները չեն կրնար լեցնել երբեք, իւր բաղձանքները անսահման են և միայն անհունութիւնը կրնայ լեցնել զայն: Կը կարծենք որ եթէ տառապանք-

ներ և վիշտեր մեր վրայ չգան, մենք երջանիկ և գոհ
 պիտի ըլլանք. ես չեմ կարծեր. եթէ հրաշիւք իմն ազա-
 տուինք բոլոր տառապանքներէ և վիշտերէ, մենք ընդ-
 հուպ դարձեալ պիտի հնարենք մեր կեանքին մէջ ուրիշ
 որեւէ տառապանք մը, վիշտ մը, փորձութիւն մը, ցաւ
 մը. և եթէ բոլոր իրական, նիւթական փորձութիւններն
 ու տառապանքները աներեւութանային մեր կեանքէն,
 մեր երեւակայութիւնը չպիտի ուշանար ստեղծելու նոր
 մը, աւելի յուեղոյն, աւելի ծանր քան իրական փոր-
 ձութիւնները, վասնզի մեր երեւակայութեան մէջ ճնուեղ
 առած վիշտը և տառապանքը աւելի սոսկալի և անո-
 դորմ է քան բոլոր միւս փորձութիւնները և ցաւերը:

Ուրեմն գոհունակութիւնը կախեալ չէ այս ինչ կամ
 այն ինչ որեւէ պարագաներէ կամ որեւէ առարկաներէ.
 ան կախեալ է մեր իսկ հոգեկան վիճակէն և միմիայն
 մեր հոգեկան վիճակէն. մենք վտանգուած այն դժբաղդ
 հիւանդին կ'նմանինք՝ որ իր հիւանդութիւնը կերակուր-
 ներու կամ շնչած օդին կ'վերադրէ և կ'կարծէ թէ
 առողջապահական կանոնի և կլիմայի փոփոխութիւն
 մը պիտի կրնար կազդուրել և առողջացնել զինք:
 Մենք կ'մոռնանք որ հիւանդութեան բուն իսկ ախտա-
 նիշը ոչ թէ արտաքին պարագաներու մէջ պէտք է
 փնտռենք, այլ բուն իսկ մեր մէջ, մեր ներսիցին: Ե՞րբ
 արդեօք պիտի ըմբռնենք որ չարը ուրկէ մենք կ'տառա-
 պինք մեր մէջն է և ոչ այլուր. երբ արդեօք պիտի
 համոզուինք թէ մեր բարոյական, հոգեկան առողջ վի-

ճակը կախում ունի ոչ երբեք նոր պարագաներէ, նոր առարկաներէ, նոր փոփոխութիւններէ, այլ կախում ունի մեր սրտի բուժումէն՝ որ հիւանդ է:

Ժամանակակից դժգոհութեան երեք գլխաւոր պատճառներու վրայ խօսեցայ. կայ նաև մասնաւոր պատճառ մըն ալ որ ամենէն դժնդակը և չարագուշակն է. ատիկա անտեսանելի աշխարհի գաղափարականին մոռացումն է. հանդերձեալի հաւատքը շատերու մէջ իբր ոչ կարեւոր բան մը մէկդի թողուած է. թերեւս ըսուի թէ ինչ առնչութիւն կրնայ ունենալ հանդերձեալի հաւատքը մեր դժգոհութեան հետ. բայց ահա այդ հաւատքն է որ շատ անգամ նեղ եւ դժուարին պարագաներու մէջ գոհունակութեան խթան մը և յոյս մը կ'ըլլայ մեզի. հանդերձեալի գաղափարը ցնորք մը չէ. եթէ բոլոր մեր պարտականութիւններն ու զոհողութիւնները պիտի վերջաւորուին անասման նաւաբեկումով մը, կործանումով մը, ինչո՞ւ ուրեմն Աստուած դրաւ պարտականութեան և զոհողութեան այդ ոգին մեր կուրծքին տակ. եթէ հանդերձեալի գաղափարը ցնորք մը կը նկատէք և ներկայ կեանքով կը կարծէք թէ պիտի վերջաւորուի ամէն բան, յայնժամ փորձութիւններն ու ցաւերը իրաւամբ մեզ խորապէս պիտի գրգռեն, պիտի յուզեն, պիտի ալեկոծեն, պիտի վերիվայր շրջեն և չպիտի կրնանք ըմբռնել թէ ինչո՞ւ անօգուտ տեղ կ'առաւապինք, ինչո՞ւ հալածանքի ենթարկուած ենք անձանօթ ուժէ մը:

Կորսնցնելով հանդերձեալի հաւատքը՝ մարդ ոչ միայն

դժգոհ պիտի ըլլայ ներկայ կեանքէն այլ և ըմբոստ մը, ապստամբ մը պիտի դառնայ ընդդէմ տխուր ու մռայլ իր ապագային հանդէպ, որուն հորիզոնին վրայ չտեսներ իր ցաւագին կեանքին համար ճաճանջ մը, շող մը, լուսալիր գիծ մը, գէթ նշոյլ մը արդարութեան և բարութեան: Խորհողներ կան՝ որ կը կարծեն թէ երբ մարդուն մէջէն կը հանուի երկնային կեանքի յոյսը, պէտք է զրուի անոր տեղ երկրային կեանքի համակշիւ փոխարինութիւն մը, և այսպէս խորհողներ կ'մշակեն երկրային կեանքի վայելքները, հաճոյքները: Լաւ, թող մշակեն վայելքներն ու հաճոյքները. բայց միթէ ատով ապահոված պիտի ըլլան գոհունակութիւնը. ընդհակառակը հաճոյքի սրահին պատին վրայ պիտի տեսնեն Աստուծոյ ձեռքը՝ ինչպէս երբեմն Բաբելոնի թաղաւորը տեսաւ, որ կ'զրէ իրենց մահուան վճիռը:

Այս ողբալի և վհատեցուցիչ տեսարանին առջեւ թոյլ տուէք ինձ պատկերադրելու մէկու մը կեանքը՝ որ լի է բարոյական եռանդով և կորովով. Պօղոս առաքեալի կեանքն է այն. այն օրէն որ Դամասկոսի ճամբուն վրայ ինքզինքը զրաւ Յիսուսի ոտից առջեւ, խորունկ գոհունակութեան, խաղաղութեան և նոր կեանքի աղբիւր մը ցայտեց իր հոգւոյն մէջ: Այս մարդը աներեւոյթ աշխարհի հաւատքով և գերազանց կորովով մը ներշնչուեցաւ. ան տեսաւ զԱստուծո, տեսաւ և զՅիսուս, զիսց այն՝ Ս. Հոգին որ իրեն կեանքը եղաւ. աներեւոյթ աշխարհի հաւատքը իր կեանքին վրայ տի-

րապետող ղերը ունեցաւ այնպէս՝ ինչպէս երկնքի աստղերը կը տիրապետեն մեր մոլորակին վրայ. ա՛ն մոլեռանդ մէկը չէր և ոչ ալ երեւակայական տեսութեանց յանձնուած մէկը: Քաջասիրտ, աշխատող, անխոնջ այս առաքեալը եղաւ իր դարուն ամենէն գործունեան, ամենէն առոյգը և ամենէն աներկիւղը. ինքզինքը տրամադրեց Յիսուսի, որպէսզի աշխարհն ամբողջ անոր ենթարկէ: Բոլոր երկրաւոր փորձութիւնները, բոլոր հալածանքները որևէ կերպով դժգոհութիւն կամ յուսահատութիւն չկրցան բերել իր մէջ: Ան սիրտը Աստուծոյ տուած էր, ձեռքը Փրկչին երկարած էր, հոգին՝ յաւիտենականութեան յանձնած էր, որուն հետեւանքով բնաւ չտկարացաւ. և դժբաղդութեանց և վիշտերու, աղքատութեանց և նեղութեանց համակերպեցաւ. « Ուսայ ես որով կարեմ՝ բաւական լինել. գիտեմ նուազել, գիտեմ առաւելուլ, և՛ յազել և՛ քաղցենալ. յամենայնի կարող եմ այնու որ զօրացոյցն զիս:» (Փիլիպ. Դ. 11-15:) Ահա թէ ո՛ւր էր դարմանը դժգոհութեան, ահա թէ ինչպէս չարիքը դժգոհութեան կարելի էր բառնալ:

Սիրելի աստուածասէր հաւատացեալներ. դադրինք սխալ խորհելէ մեր նմանեաց, իրերու և նախախնամութեան մասին. դադրինք Աստուծոյ դէմ պատերազմ մղելէ. Աստուծոյ հետ խաղաղութեան մէջ ըլլանք. Պօղոս առաքեալին պէս աչքի առջեւ ունենանք անտեսանելի աշխարհը. յայնժամ նուիրական պիտի դառնայ պարտականութեանց կատարումը, նուիրական պիտի դառնայ

արդարութեան և սրբութեան նշանակութիւնը եւ անմահութեան յոյսին իրականութիւնները, յայնժամ հրքան տխեղծ և ողբալի պիտի երեւին մեր մտահոգութիւնները, մեր ճղճիմ իրարանցումները և մեր ինկած փառասիրութիւնները :

Եթէ ապրինք Քրիստոսի հետ, յայնժամ պիտի զգանք աւելի գորեղ, աւելի գօտեպնդուած և եսականութեան անձուկ շրջանակէն դուրս ելած պիտի ըլլանք ալ ցուրտ կերպով չպիտի վերաբերուինք մեր նմանեաց կրած ծանրածանր թշուառութեան հանդէպ, ընդհակառակը ամէն ջանք ի գործ պիտի դնենք օգնութեան հասնելու և մեղմացնելու համար անոնց ցաւերը, և չպիտի խնայենք որեւէ բան զանոնք մխիթարելու համար : Ո՛ր դուք որ կ'հաւատայիք երջանկութեան, իրականացած պիտի տեսնէք զոհունակութիւնը ձեր հոգւոյն մէջ, ձեր զոհողութեանց գանձարանին մէջ : Զմոռնանք նաւապետին աչի զեկոյցը որ ըրաւ իր երիտասարդ նաւաստիին, երբ ան նաւուն կայմալարերուն վրայ գլխու պտոյտի հետեւանքով կը ձօձէր և վար իյնալու վտանգին մէջ էր. « Տղաս, աչքերդ դէպ ի վեր, և չես իյնար » : Այն, սիրելի հաւատացեալներ, աչքերնիդ դէպ ի վեր և պիտի կրնաք ձակատագրական անկումէ մը աղաաիլ. աչքերնիդ դէպ ի վեր բարձրացուցէք. դուք երբեք չպիտի դժգոհ ըլլաք :

Թ.

ԱՍՏՈՒԾՈՅ ՀԱՄԲԱՆԵՐՈՒՆ

ԳԱՂՏՆԻՔԸ

ԱՍՏՈՒԾՈՅ ՃԱՄԲԱՆԵՐՈՒՆ ԳԱՂՏՆԻՔԸ

« Բայց զիտեմք եթէ որոց սիրենն
զԱստուած՝ յամենայնի գործակից
լինի ի բարիս: »

(Հռովմ. Է. 28:)

ՄՍ ՕՐՈՒԱՆ քարոզովս կ'ուզէի աստուածա-
սէրներու վայելած բարիքին վրայ խօսիլ:
Առաքեալը կ'ըսէ թէ ամէն անոնք որ զԱստուած կը
սիրեն, Աստուած անոնց գործակից պիտի ըլլայ՝ աշխիւքն
անոնց հետ պիտի ըլլայ: Այս բնաբանը և բացատրու-
թիւնը լսողներէն ոմանք թերեւս իրաւունք տան ըսածիս,
այլք ծիծաղին ու ծաղրեն, ուրիշներ նոյն իսկ նկատեն
միամիտներու ուղղեալ խօսք մը, զուրկ հիմնական և
ստոյգ ճշմարտութիւն մ'ըլլալէ:

Յիրաւի ընդհանրապէս կ'կարծուի թէ անոնք որ
երջանիկ բոյն մը շինած են և ամէն լիութիւն և
առատութիւն կ'վայելեն, հետեւանք է աստուածսիրու-

թեան. կ'կարծուի թէ նախախնամական աջը աչդպիտեաց վրայ հովանի եղած է. կ'կարծուի թէ Աւարեալը իր այս խօսքով աչդպիտեաց է որ կ'ակնարկէ: Բայց կան անդին աչնապիտիներ որ ամէն արդար ջանքերով և ուղղամիտ գործունէութեամբ աշխատած ըլլալնուն հակառակ, որեւէ կերպով յաջողութիւն չեն կրցած ձեռք բերել և հետեւաբար այս բնաբանիս համար դարմանք կ'յայտեն և չեն նկատեր դաշն ճշմարտութիւն մը, այլ հին մէկ հասարակ խօսք մը, որ երեւոյթներ փրկելու համար կրնար միայն յիշատակուած ըլլալ: Այս երկու խորհելակերպերն ալ սխալ են և ճշմարտութեան անհամապատասխան և հետեւաբար հակառակ քրիստոնէական բուն ոգւոյն և վարդապետութեան:

Ստացգ է որ Աստուծոյ միջամտութեան վրայ շատ սխալ գաղափարներ կազմուած է նոյն իսկ ամենէն բարեպաշտ քրիստոնէական շրջանակներու մէջ. այսպէս օրինակի համար ժանտախտի հետեւանքով քաղաքի մը այսինչ արուարձանին բոլոր բնակչութիւնը կ'վտանգուի, հոն մահեր իրարու կ'յաջօրդեն անխնայ և հաւատացեալ մը որ ազատուած է այդ ժանտախտէն, կ'կարծէ և կ'հաւատայ թէ Աստուծոյ մասնաւոր գուրգուրանքին և պահպանութեան հետեւանքով է որ ազատուած է: Ուրիշ օրինակ մը աչքի առջեւ ունենանք. ծովու վրայ ճամբորդած ատեն կրնայ ծովը ահաւոր փոթորիկով մը վտանգել նաւը և նոյն իսկ նաւը ընկղմի. նաւաբեկումէն աղատեալ մը երբ իր ազատման պատմութիւնը կ'ընէ,

հոն քանիցս կ'կրկնէ Աստուծոյ խնամքը և զուրգու-
րանքը իր մասին, որուն հետեւանքով միայն կրցած է
ազատիլ նաւաբեկումէ։ Ասոնք կ'յիշեցնեն ինծի հնոյն
անաստուածի մը մէկ խօսքը, զոր Կիկերոն մեզ կ'հա-
ղորդէ։ Դիագորոս փիլիսոփան, մականուանեալն Ան-
աստուած, (Ե. դար ն. Ք.) օր մը երբ նաւէն կ'ելլէ
Սամոդրակէ կղզին, կ'երթայ աչցելութեան քաղաքին
մեհեանը, հոն կը ցուցնեն իրեն պատերէն կախուած
բոլոր ընծաներն, թանկազին նուէրներն զորս նաւաբե-
կումներէ ազատուած ճամբորդներ նուիրած էին պաշտ-
պան և խնամակալ աստուածներու. « Կրնա՞ք ուրանալ
աստուածներու նախախնամութիւնը, տեսէ՛ք, բոլոր
ասոնք ահա վկայութիւններ են աստուածներու միջա-
մտութեան » ըսին իրեն քուրմերը։ — « Ա՛հ, պա-
տասխանեց Դիագորոս, պէտք էր մէյ մըն ալ լսել
վկայութիւնը ամէն անոնց օրոնք առանց պատանքի
ալիքներու տակ մնացին »։ Անողոք պատասխան մը որ
սակայն զիս չզարմացներ։

Եթէ կը հաւատանք թէ Աստուած կ'գործէ ի մեզ
փրկելով մեր կեանքը և պաշտպանելով զմեզ վտանգներէ
և տառապանքներէ, պէտք է սակայն բոլոր ուժգնու-
թեամբ մերժել այն հաւակնոտութիւնը անոնց օրոնք կը
կարծեն թէ իրենք մասնաւոր նախապատուութիւնով մը
Աստուծոյ սիրոյն առարկան եղած են և կ'վայելեն
Անոր պաշտպանութիւնն ու հովանին. սխալ է այս կար-
ծիքը։ Այն դժբաղդները որ համաճարակի զոհ գացին

կամ՝ այն նաւաբեկեալները որոնք ծովուն տակ մնացին , կամ անոնք որ ահաւոր աղէտի մը հետեւանքով ամէն հարստութիւն կորուսին , Աստուած զանոնք կ'սիրէր այնքան որքան մեզ : Յաւալի է ոմանց նեղմութիւնը որոնք կ'ուզեն այսպէս մեկնաբանել . եթէ այդպէս ըլլար , ինչպէս պէտք է մեկնաբանել 40) դարերու հնութեամբ ներկայացող արդարն Յորի կրած զժբաղդութիւններն . ուրեմն Յիսուս ի դուր տեղը բացատրեց թէ Գալիլիացիները որոնք Սելովամի աշտարակին տակ մնացին՝ իրենց մեղքերուն հետեւանքով չէր , ուրեմն ի դուր Ս. Գիրքը կ'յորդորէ թէ ցաւերը որ կուգան մեր վրայ՝ պէտք է խոնարհութեամբ տանինք և հաւատքով պէտք է անոնց մէջ գտնենք Աստուծոյ բարութեան նշանը :

Աստուծոյ գործքերը անշուշտ կ'ճգտին որոշ նպատակի մը . Յիսուս իր աշակերտներուն սորվեցուց աղօթել Աստուծոյ . « Եկեացէ արքայութիւն քո » : Այս թագաւորութիւնը սիրոյ տիրապետութիւն մըն է . և այդ սէրը անխափր է ամէնուն , աղքատին ու հարուստին , մեղաւորին ու արդարին , չարին ու բարիին , զի անիկա կ'ծագեցնէ արեւը բարիներուն և չարերուն և անձրեւը կ'զրկէ արդարներուն և մեղաւորներուն վրայ հաւատարապէս աւանց խտրութեան , եթէ ոչ Աստուած մը , Երկնաւոր Հայր մ'ըլլալէ պիտի դադրէր : Դարձեալ երբ աղէտները կուգան մեր վրայ , այդ չենթադրեր թէ Աստուած ատելութեամբ և վրէժխնդրութեամբ լիցուած է

մարդկային ազգի նկատմամբ. ոչ երբեք. այլ Աստուած զանոնք ի գործ կ'դնէ իր թագաւորութեան, իր տիրապետութեան համար, և ինչպէս արեւը կ'վայելեն բարիներուն պէս չարերն ալ, նմանապէս և աղէտներու կ'ենթարկուին չարերուն հետ բարիներն ալ: Ասոնք Աստուծոյ ճամբաներն են որոնք մեր ճամբաներուն և խորհուրդներուն նման չեն: Անիկա Աստուած է և ոչ մարդ: (Ովսէ ԺԱ. 9): Արդ՝ Աստուծոյ այս թագաւորութեան մէջ որոնք կրնան օգտուիլ և բարին վայելել, որոնք կրնան երջանիկ և խաղաղ զգալ. Առաքեալը կուտայ այս հարցման պատասխանը. անոնք որ զԱստուած կ'սիրեն կ'ըսէ, ամէն բան՝ ըլլայ բարի կամ չար, բարօրութիւն կամ աղէտ, այնպիսեաց համար օգտակար և նպաստաւոր պիտի ըլլայ:

Թերեւս զարմացմամբ ըսէք. ինչպէս կարելի է ճանչնալ աստուածային ծրագիր մը, նախախնամական գնացք մը հոն՝ ուր միմեանց կը յաջորդեն աղէտներ, կործանումներ, փոթորկալից և անձկալից շրջաններ. Բայց ինչո՞ւ միմիայն աղէտները կ'ղիտուի. դիտեցէք այն յառաջդիմութիւնները մեծասքանչ, այն բարգաւաճումներն մեծահրաշ, այն գիւտերն գիտութեան հիասքանչ և արդարութեան յաղթանակներն. ինչո՞ւ չէք դիտեր նաեւ անօրէնութեան և անիրաւութեան պալատներու կործանումներն. ամենէն մեծ անաստուածեանն իսկ ուսումնասիրելով քաղաքակրթութեան գնացքը, կ'ընդունի թէ մարդկութիւնը կ'ընթանայ դէպի յառաջ,

կը բարձրանայ դէպի վերելք մը և ենթակայ է տիեզերական խորախորհուրդ ծրագրի մը: Անաստուածեանին այս համոզումը մերն ալ է, զի քրիստոնէական է, քրիստոնէութիւնն է որ այդ գաղափարը տուած է աշխարհի: Կը ճանչնամ սակայն հաւատացեալներ որոնք տեսնելով աշխարհի ողբալի վիճակը, տեսնելով կեղեքուածներու և հարստահարեալներու վիճակը յուսահատած են և դառնօրէն կը գանգաւին Տիեզերական արդարութեան նկատմամբ: Պէտք է սակայն սպասել, համբերել զիտնալ, պէտք է զիտնալ թէ ապագան կ'պատկանի ճշմարտութեան յաղթանակին, արդարութեան և սիրոյ յաղթանակին, և ասիկա Աստուծոյ թագաւորութեան յաղթութիւնն է: Աստուծոյ թագաւորութիւնը յաւիտենական թագաւորութիւն մըն է: Ամէն բան այդ նպատակին կ'ձգտի շինելու համար Յաւիտենական Թագաւորութեան այն Տաճարը՝ ուր Աստուած պէտք է պաշտուի և փառաւորուի իր արարածներէն. ամէն սերունդ որ կ'անցնի, հոն կ'բերէ իր քարը և շինուածքը կ'մեծնայ ու կ'բարձրանայ: Գիտեմ շատերու ակնարկները որոնք ակնալիշ կ'դիտեն և ի զուր կ'ուզեն իրականացած տեսնել այս ծրագիրը. շատեր կան որ այս պահու իսկ Աստուծոյ թագաւորութեան ապագան անորոշ կ'կարծեն, տեսնելով կրօնի դէմ հալածանքը Արեւելքի մէջ և այլուր. շատեր այդ խաւարին մուայ սոսկումներու առթոժ հետեւանքներուն ենթարկուած են և ուժգին կասկածներ կուգան ցնցելու և խախտելու իրենց

հաւատքը Աստուծոյ թագաւորութեան մասին. ո՛չ, ո՛չ, Աստուծոյ թագաւորութիւնը իր ծրագիրը անայլայլ ի գործ կ'դնէ. և կատարուած դէպքերը գիպուածներ չեն, այլ երկնային ծրագիր մը խորհրդաւոր՝ որ պէտք է մեզ համար մ'նայ խորհուրդ:

Այս տիեզերական դէպքերու առջև Աւետարանի հետ հաւատացեալն ու անհաւատն կ'տարուին այն համոզման թէ կայ տիեզերական ծրագիր մը որ յամրաբար կ'ընթանայ և կ'ձգտի ընդ միշտ դէպի նպատակ մը որոշ և հաստատուն: Բայց ինձ չբաւեր գիտնալ թէ ի՞նչ է Աստուծոյ ընդհանուր նախախնամութիւնը. այլ ես պէտք ունիմ գիտնալու թէ ի՞նչ է իր մտածումը, իր ծրագիրը և իր նպատակը ինձ նկատմամբ: Ահա ճիշդ այս կէտն է որ կ'ուսուցանէ Պօղոս առաքեալ իր այս խօսքով. «Ամէն բան կ'ըսէ ան, կ'նպաստէ և կ'գործակցի բարւոյն անոնց համար՝ որոնք կ'սիրեն զԱստուած»: Աստուծոյ թագաւորութեան ներքեւ արդեօք մասնաւոր նախախնամութիւն մը եւս կայ որ կ'իրականանայ ամէն անոնց որոնք զԱստուած կ'սիրեն և ամէն բան իրենց բարւոյն կ'գործակցի: Ահա այս պարագան է որ կ'ուզեմ այժմ լուսաբանել:

Հոս կ'հանդպինք բաւական լուրջ առարկութիւններու զոր պէտք է լսենք. նախ և առաջ կ'ըսեն. «Ի՞նչպէս կարելի է պնդել որ Աստուած կ'զբաղուի իր արարածներու իւրաքանչիւրով քանի որ աշխարհը կ'կառավարէ անփոփոխ օրէնքներով և չընդունիր բացառութիւն,

կարելի՞ է միթէ որ այդ օրէնքները ինծի կամ քեզի ի նպաստ առկախուին, չգործադրուին. կարելի՞ է միթէ խուսափիլ հիւանդութեան և կամ մահուան սպառնալիքէն զԱստուած սիրելնու համար կամ Աստուծոյ աղօթած ըլլալնու համար. ո՛չ մէկ հրեշտակ կրնայ իջնել երկինքէն եղիայի պէս մեզ ալ սնուցանելու համար, ոչ մէկ ձեռք Յեսուայ պէս կրնայ կեցնել արեւը իր և իրեններուն գոյութեան պահպանման իրականացումին համար. ո՛չ մէկ ձայն չկրնար կեանք տալ հիւծած մարմնոյն. եթէ Աստուած կ'թագաւորէ՝ օրէնքներով է որ կ'թագաւորէ և այդ օրէնքները անյեղլի ըլլալուն, չկրնար իմ կամ քու խնդրանքներուն կամ սիրոյն համար փոփոխման ենթարկուիլ: Բաց աստի ինչ աւելորդ բաներ են խօսիլ Աստուծոյ միջամտութեան և նախախնամութեան վրայ. ինչ աւելորդ բան յոգնեցնել միտքը թէ Աստուած ի նպաստ կ'շարժի՞ ամէն անոնց որք կ'սիրեն զինքը. իրականութիւն մը կայ որ բոլորովին և անողորմաբար հակառակը կ'վկայէ, աղօթողն ալ, սիրողն ալ նոյն ձախորդութեան, անյաջողութեան, յուսախաբութեան կը մատնուին անոնց հետ որոնք չեն աղօթեր, կ'ատեն և անհաւատ են. միթէ մահը չխլեր մեր սիրելիներն ալ, Աստուած միթէ խտրութիւն կ'դնէ իր սիրելեաց. ինչպէս կրնաք պնդել տակաւին որ այն դէպքերը որոնք կը պատահին ի նպաստ մեր բարիքին կ'ձգտէին»:

Այս առարկութիւնները ըստ երեւոյթին ամենաուժգին հարուած մըն է մեր բնաբանին գլխուն. այս առարկու-

թիւնները կ'ըլլան ոչ միայն անհաւատներու, տգէտներու կողմէ այլ և լուրջ, խմաստուն և խելացի անձնաւորութեանց կողմէ և անշուշտ քանի քանի անգամներ այս աւարկութիւնը սարսափեցուցած է զմեզ և տկարացնել ջանացած է մեր աղօթքները և Աստուծոյ օգնութիւնը խնդրող մեր խանդը :

Շիտակ է որ անհաւատին նման հաւատացեալն ալ կ'ենթարկուի աղէտի և վտանգի, և ըստ Ժողովողի բացատրութեան՝ ամէն ցաւ և աղէտ հաւատարապէս կը հասնի աղքատին և հարուստին ալ, արդարին և ամբարըշտին, մաքուրին և պիղծին, հայհոյողին և պաշտողին ալ : Եթէ այս պարագան ճիշդ է արտաքինապէս, բայց ճիշդ չէ ներքինապէս : Գիտէք, ստուգած էք թէ ինչ մեծ ուժ է հաւատքին ուժը, Աստուած կարո՞ղ է այդ հաւատքին ուժը խորտակել. ո՞չ երբեք. գիտէք, ստուգած էք թէ ինչ մեծ երջանկութիւն կ'առթէ սէրը. Աստուած կարո՞ղ է այդ սիրոյ երջանկութիւնը կապտել. ո՞չ երբեք. գիտէք, ստուգած էք թէ ինչ մեծ դեր կը կատարէ յոյսը որ կ'ընտաւորէ հորիզոնը մտքին. Աստուած կարո՞ղ է այդ յուսոյն առթած լոյսը խաւարեցընել. ո՞չ երբեք. արդ' ինչ ալ ըլլան արտաքին պատահարները, ինչ ալ ըլլան արտաքին դէպքերը, որքան ատեն կայ մարդուն մէջ բարոյական ուժ մը, այդ ուժին համեմատ պիտի գիմագրաւէ և պիտի օգտուի ու պիտի նպաստաւորուի Աստուծոյ կողմէ զրկուած բարիքէն ալ, աղէտէն ալ :

Ձեզի օբիեակ բերեմ պատմութեան վկայութենէն . կը հաւատաք յառաջդիմութեան , կը հաւատաք անշուշտ թէ արդարութիւնը աղգերը կ'բարձրացնէ և թէ հոն ուր աւելի հաւատք , բարոյական ուժ՝ արդարութիւն և ուղղութիւն կայ հոն նաեւ կայ աւելի ազատութիւն , աւելի զօրութիւն , աւելի լոյս և աւելի իրական երջանկութիւն : Նաև հոն ուր որ գոյութիւն չունի արդարութիւն , բարոյական ուժ , ուղղամտութիւն , հաւատք՝ հոն պիտի տեսնէք ապականութիւն , քայքայում և անառակութիւն , որ ամէն ինչ կ'խորտակէ : Երբ ժողովուրդներու համար ճիշդ է , ճիշդ է նաեւ անհատներու համար . և ինչպէս որ Աստուծոյ ծրագրին համեմատ ամէն ինչ կ'գործակցի բարիի յաղթանակին աշխարհի մէջ , անշուշտ նաեւ ամէն բան պէտք է գործակցի բարւոյ յաղթութեան հոգւոյ մէջ :

Հարցուցէք հաւատապեալին ալ , անհաւատին ալ թէ երբ նոյն դժբաղդութեան , երբ նոյն արկածին և նոյն ցաւին կ'ենթարկուին ինչ կ'զգան . նոյն պատասխանը չէ որ պիտի ստանաք . թէև արտաքինապէս երկուքն ալ նոյն դժբաղդութեան ենթարկուած են՝ բայց մին կ'օրհնէ դժբաղդութիւնը , միւսը կ'անիծէ , մին աւելի սրբացած կ'տեսնէ ինքզինք , միւսը տիղմերուն մէջ կ'թաւալի , մին աւելի լուսաւոր կ'տեսնէ հորիզոնը , միւսը աւելի մթաղնած , մին աւելի երջանիկ և ուրախ կ'զգայ , միւսը աւելի ապերջանիկ և տրտում կ'զգայ , մին աւելի կեանքը կ'ապրի , միւսը մահը կ'ապրի իր մէջ , մին այդ

դժբաղդութիւններէն կ'օգտուի և կ'նպաստաւորուի, միւսը կը յուսալքուի և քայքայուած կ'ղգայ ինքզինքը:

Ճիշդ է թէ փորձութիւններն ու դժբաղդութիւնները միւսնոյն ուժգնութեամբ կ'հարուածեն արդարն ալ, ամբարիշտն ալ, բայց ներքնապէս փորձութիւնները ոչ միայն նոյն ուժգնութիւնը չունին երկուքին հոգւոյն մէջ, այլ և հաւատացեալին հոգիի և մտքի տրամադրութեան համեմատ փորձութիւններն հրաշալի դեր մը կ'կատարեն իր վրայ:

Որեւէ դէպք մը որ կ'ներգործէ մեր վրայ երկու բաներէ կախում ունի. մէյ մը դէպքին բնութենէն, երկրորդ ենթարկուողին հոգեկան և մտաւորական տրամադրութենէն. աւելի անշուշտ հոգիի և մտքի տրամադրութենէն քան դէպքին բնութենէն. արդ' երբ որ և է դէպք մը, աղէտ մը պատահեցաւ, այս դէպքը իր ներգործութիւնը կ'ընէ բարիին ալ, չարին ալ, հաւատացեալին ալ, անհաւատին ալ. բայց ո՞վ է որ կ'օգտուի. հաւատացեալը. վասնզի սիրոյ տրամադրութեամբ կ'ընդունի զայն. կ'ընդունի Աստուծոյ կողմէ զրկուած իր հոգւոյն և իրեններուն համար: Հետեւաբար որ և է դէպք որ և է անձի վրայ իր ներգործութիւնը կ'ընէ անձին հոգեկան և մտքին տրամադրութեան համեմատ. իր հոգին է որ անոր կուտայ դէպքին իրական արժէքը և իր ճշմարիտ նշանակութիւնը: Օրինակ մը աւելի լաւ պիտի ըլլար իմ միտքս բացատրելու համար:

Տեսէք բնութեան մէջ ծածկուած ուժերը, զօրութիւնները կամ տեսանելի ուժերը որոնք երբեմն իրենց աւերիչ ուժգնութիւնով կահաբեկեն մեզ . առնենք Տունկը. ահա զմայլելի ծաղիկ մը որուն ներքեւ թոյն մըն է, քնքուշ թոյն մըն է որ կ'թաքչի, որ կ'բերէ քուն մը որ երբեք չարթնցներ. ահա փոթորիկը որ ամենայն ինչ վերիվայր կ'շարժէ և կ'շրջէ իր գնացքին վրայ. ահա շոգին որ ահագին ամպեր կը կազմէ իր զօրեղ անդամադրելի ուժգնութիւնովը. ահա ելեկտրականութիւնը որ կ'պատառէ մռայլ երկինքը և կ'շանթահարէ մեր բնական արանները: Այս ուժերուն առջեւ տղէտ, անմշակ և վայրենի մարդը տառապանք և մահ կ'գտնէ միայն. բայց 20-րդ դարու գիտութեան լուսով զարգացած մարդը այդ ուժերուն առջեւ չտոսկար, չտկարանար. անիկա ծաղիկի այն թոյնով որ միայն մահ կ'պատճառէր, համեմատական խառնուրդով մը իր աղէտներուն և տկարութիւններուն համար դարման կ'գտնէ և այն իսկութենէն ծաղկին՝ որ մահ միայն յառաջ կուգար, անկէ կ'օգտուի, կ'նպաստաւորուի ու կենդանութիւն, ուժ և զօրութիւն կ'քաղէ: Փոթորիկը որ ամէն ինչ վերի վայր կ'շրջէր, իմաստուն մարդը զայն կ'հնազանդեցնէ իրեն ու կ'օգտուի հողմադացքի և առազաստանաւերութեանը բանալով. շոգին որ ահագին ուժ մըն է և որ չամպեր կ'կազմէ ու որոտումներու և շանթերու բուն տարրն է, մարդ զանիկա խողովակներու, գործիքներու մէջէն անցընելով, շրջան ընել կուտայ խողովակներու մէջէն և

ահագին մեքենաներ արագորէն շարժման մէջ կ'ընէ կամ հազարաւորներու ճամբորդութիւնը կ'արագացնէ անձայրածիր անապատներու կամ լեռներու մէջէն կամ անսահման ծովերէն ու ովկիանոսներէն անցնելով. գիտութեան մարդը ելեկտրականութեամբ իր խորհուրդը թելերու կամ անթել գործիքներու միջոցաւ հազարաւոր փարսախներ հեռաւորութեամբ իր միտքը, իր հրամանները կ'հաղորդէ, այնպէս որ այդ անսանձ և ճակատագրական բոլոր ուժերը որոնք իրենց մահացու կործանարար դերով սոսկում պիտի պատճառէին անմշակ մտքի տէր մարդուն, հանձարեղ մարդուն կ'ըլլան ամենամեծ բարիք և օգուտ և կ'երկարէ ու կ'ճոխացնէ անոր կեանքը և այսու նախախնամական պարգեւ մը կ'ըլլայ մարդուն: Ասիկա տկար, շատ տկար պատկերն է որով հոգին հաւատացեալին կրնայ բարիի և օգուտի փոխել բոլոր այն աղէտները և դէպքերը որոնց կ'ենթարկուի իր կեանքին մէջ: Անոնք որ Աստուծոյ երես դարձուցած են՝ անոնց համար այդ աղէտները աւելի պատճառ կ'դառնան խստութեան և ըմբոստութեան. իսկ անոնց որ կ'խոնարհին՝ կ'ըլլայ պատճառ սրբացման և յաւիտենական կեանքի:

Ահա հոս է Պօղոս առաքեալի կեանքի գաղտնիքը, կեանքի ներգործութիւնը, վասնզի անոր կտակած այս նշանաբանը իրեն համար կենդանի իրականացում մը եղած է. հակառակ իր աստուածամերձ մէկը ըլլալուն, իր շուրջ, իր մօտ ամէն բան աննպաստ կ'տեսնէք և

մարդ կ'զարմանայ երբ կ'տեսնէ թէ թնչպէս այսպիսի մարդ մը կրնար ըսել թէ ամէն բան նպաստաւոր կ'ըլլայ ամէն անոնց՝ որոնք ղԱստուած կ'սիրեն, երբ ինք ամենէն աւելի աննպաստ պայմաններու մէջ կ'գտնուէր. ամէն բան նպաստաւոր. ի՞նչ, իր տկարութիւնները, իր փորձութիւնները նպաստաւոր էին միթէ. ի՞նչ, իր անյաջողութիւնները, իր աղքատութիւնը, իր կորուստները, իր նաւաբեկումները, իր գերութիւնները նպաստաւոր էին. ի՞նչ, այն անվերջանալի կրած հալածանքները, հաւատացելոց իր դէմ սկսած անվստահութիւնը, Հրեաներու անհաւատութիւնը, Յոյներու զինքը և իր քարոզած խաչը ծաղրելը նպաստաւոր էին. ի՞նչ, խաչերը, որոնց տակ ընկճուեցաւ, տարակոյտները, արցունքները, անձկութիւնները. ի՞նչ, իր ընդհատած պաշտօնը, իր վիրաւից մարմինը և շղթայակապ վիճակը. ի՞նչ, Հռոմի իր բանտը, լքումը ուր ենթարկուեցաւ վերջին վայրկեանին. ի՞նչ, իր վերջապէս մարտիրոսութիւնը, միթէ ասոնք նպաստաւոր էին: Ասոնք պարագաներ են որոնք կ'առաջնորդեն մարդը տարակուսելու Աստուծոյ նախախնամական միջամտութեան մասին. բայց այս մեծ Առաքեալը կեանքի դժիսեմ, ահաւոր հարուածներուն ներքեւ միշտ աւելի խոնարհ, աւելի պարզ, աւելի կենդանի, աւելի ուրախ, աւելի ուժաւորուած, իր սիրտը կ'տեսնէք աւելի ընդարձակուած, աւելի յորդած գետի մը պէս որ հետզհետէ կ'բարձրանայ, և աւելի կ'բարձրանայ, չափէն աւելի կ'ընդլայնի ու կ'ծաւալի անդիմադրելի ըլլալու աստիճան

որուն առջեւ ոչ մէկ թումբ, ոչ մէկ խուժ խոչնդոտ չի կրնար ըլլալ: Տեսէք իր զօրեղ հաւատքն է որ կ'փառատէ բոլոր ամպերը որք կ'կուտակուին և կ'արգիլեն լոյսը աստուածային. բայց տեսէք թէ ան ինչպէս գտած է գաղտնիքը իր ուժին, իր զօրութեան՝ որ երբեք կարելի չէ խորտակել:

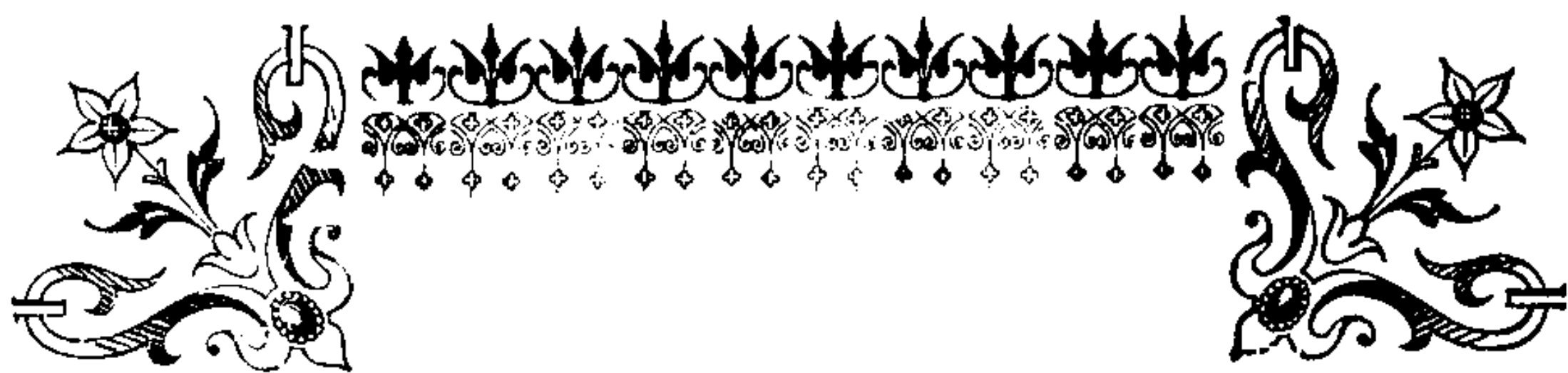
Ուրեմն փնտռեցէք ձեր զօրութիւնը հոն՝ ուր Պօղոս առաքեալ գտաւ իրենը. ունեցէք սէր և հաւատք առ Աստուած և ձեր վրայ եկած փորձութիւններէն պիտի գիտնաք օգտուիլ. եթէ ոչ բարեբաղդութիւններն ալ կրնան փոխուիլ շանթի որ միայն կ'մահացնէ զմարդ:

Ժ.

ՅԻՍՈՒՍԻ

ԱԶԴԱՐԱՐՈՒԹԻՒՆԸ

ՅԻՍՈՒՍԻ ԱԶԴԱՐԱՐՈՒԹԻՒՆԸ

« Վարդապետ, ասա ցեղբայր իմ բաժանել ընդ իս զժառանգութիւնն: Եւ նա ասէ ցնա, այր դու, ո՞ր կացոյց զիս դատաւոր կամ բաժանարար ի վերայ ձեռ: Եւ ասէ ցնոսա, Տեսէ՛մ եւ զգոյ՞ց լերու՛մ յամենայն ազահութենէ, զի ոչ եթէ ի մթերից ընչից ուրու՛մ իցեն կեանք մորա: »

(Լուկ. ԺԲ. 13-15:)

ՍԱՌԱՆԳԱԿԱՆ խնդրոյ առթիւ զիմող աշս մարդուն հանդէպ Յիսուսի մերժողական վերաբերմունքին վրայ երկար խորհած եմ: Ինչո՞ւ կը մերժէ Յիսուս մէկը՝ որ զիմած էր իրեն խնդրելու համար արդար դատաստան մը. ինչքան խիստ մերժում մըն է աշն որ չանդիմանութեամբ մը կ'սկսի. « Ո՞ր կացոյց զիս դատաւոր կամ բաժանարար ի վերայ ձեր »: Ես կ'կարծէի նախապէս թէ Յիսուս ուէտք չէր մերժեր

այս խնդրարկուն. բայց խորին հոգեբանական ուսումնասիրութիւն մը զիս այն համոզման առաջնորդեց որ Յիսուս բացարձակ իրաւունք ունէր մերժելու այս ժառանգական հարցի կարգադրութիւնը:

Ուրեմն նախ փնտռենք շարժառիթը թէ ինչու Յիսուս մերժեց այս խնդիրը և ապա ուշադրութիւն դարցնենք այն զեկուցին զոր Յիսուս ուղղեց այս երկու եղբայրներուն. « Զգոյշ լերուք յամենայն ազահութենէ, զի ոչ եթէ ի մթերից ընչից ուրուք իցեն կեանք նորա »:

Յիսուսի մերժումը ոմանք՝ կը բացատրեն հետեւեալ կերպով. Յիսուս կըսեն, կուգէր միայն հոգ տանիլ և զբաղուիլ հոգիներու՝ յաւիտենական փրկութեամբ և հետեւաբար մարդկային միւս հոգերը և շահերը իրեն համար անկարեւոր և օտար կը նկատէր. այս բացատրութիւնը սխալ է և անընդունելի. այսու Աւետարանի հակառակորդները իրաւունք կ'ունենան խժբծելու Աւետարանը: Ստույգ է որ Յիսուս առաջին գծին վրայ դրաւ հոգիներու փրկութեան հարցը. և սակայն պէտք չէ մոռնալ որ Տէրն մեր անսահման համակրութիւն և կարեկցութիւն ցոյց տուաւ բոլոր անարդարութեան ծանր լուծին տակ ենթարկուած անգօրներու և թշուառներու, և իր հրաշքները աւելցուց մեղմացնելու համար անոնց դառն կացութիւնը: Յիսուսի այս կարեկցութիւնը և խանդադատանքը չէ կարելի բաղտատել ուրիշ ոչ մէկ գթութեան և գուրգուրանքի հետ: Վերցուցէք Աւետարանէն Յիսուսի գթութիւնը, աւերած պիտի ըլլաք

ամբողջ Աւետարանն իսկ: Ահա ճիշտ այս պարագան է որ կուգեմ նախապէս ձեր ուշադրութեանը յանձնել և համոզում գոյացնել տալ թէ Յիսուսով է որ գթութիւնը և կարեկցութիւնը ամենաքաղցր և զեղուն կերպով մարմնացած է աշխարհի մէջ և բերուած է մեղմութիւն և դարման վշտի և տառապանքի:

Հիմա գամ բուն խնդրոյն. ինչո՞ւ Յիսուս չուզեց միջամտել այս ժառանգական վէճին: Հաւատացեալներ, մարդկային ընկերութեան վրայ երկու միջոցներ կան ներգործելու. մին՝ արտաքին, միւսը՝ ներքին. առաջինը կ'կայանայ օրէնքներ կազմելու, կանոններ դնելու, կառավարութիւններ փոխելու, վարչական միջոցներ ստեղծելու, քաղաքական և վարչական ու բարոյական սահմաններ գծելու մէջ: Երկրորդը կ'կայանայ ներքին միջոցներու մէջ, այսինքն սրտի և կամքի վրայ ներգործելով ներքին տրամադրութիւններ փոխելու մէջ, զայն դէպի բարին, դէպի իտէալը և դէպի ազնուացում՝ առաջնորդելու մէջ: Այս երկու մեթոտներէն Յիսուս երկրորդը ընտրեց. և այս դրութեան մինչեւ վերջ հաւատարիմ եղաւ անայլալօրէն. և ասիկա բաւական է միայն ապացուցանելու իր առաքելութեան աստուածայնութիւնը և իր գործին յաւիտենական արժէքը:

Պահ մը ենթադրենք որ Յիսուս առաջին միջոցը, այսինքն արտաքին դրութիւնը ընտրած ըլլար սա ժառանգական հարցին առթիւ, արդեօք ի՞նչ հետեւանք պիտի ունենար այս ժառանգական հարցը. ինչպէս յայտնի

է, ուրիշ այլ խնդիրներու հետ ալ կապուած կրնար ըլլալ աշխինքն կրնար հարց դառնալ թէ ժառանգորդք հաւասարապէս ժառանգական իրաւունք ունէ՞ին, թէ ուրիշներ ալ ազգականական կապով իրենց բաժինը չունէ՞ին, թէ երկրին օրէնքը ի՞նչ կ'որամաղորէր : Այսուամենայնիւ կ'ընդունիմ թէ Յիսուս իր աստուածային յայտնատեսութեամբ և արդար դատաստանաւ կրնար կարգադրել բոլոր յառաջ գալիք դժուարութիւններն իսկ : Բայց ի՞նչ արդիւնք և ի՞նչ օգուտ պիտի ունենար իր տուած վըճիռը պիտի կրնար երկու եղբայրներու սիրտը շարժել, փոխել, յեղաշրջել երբ աշնքան անարդարութեամբ և ատելութեամբ միմեանց դէմ լեցուած էին. կ'կարծեմ թէ անոնք պիտի մնային դարձեալ նոյնն ինչպէս որ էին առաջ : Հետեւաբար օրինական ամէն կարգադրութիւն ոչ մէկուն և ոչ միւսին գոհացում չտալէ զատ չպիտի փոխէր նաև իրենց վրէժխնդրական և քինախնդրական տրամադրութիւններն միմեանց հանդէպ : Միմիայն մէկ եղանակաւ մը, աշխինքն իրենց սրտին, իրենց զգացումներուն դիմելով էր որ այս երկու եղբարց խնդիրը կարելի պիտի ըլլար կարգադրել :

Դարձեալ նկատի առէք որ եթէ Յիսուս արտաքին եղանակաւ ուզէր կարգադրել, ան պիտի դառնար դատական հանգամանք ունեցող անձ մը և եթէ նոյն իսկ այս ներկայացուած վճռին մէջ անսխալ վճիռ մը տուած ըլլար, անշուշտ պէտք էր որ նմանօրինակ ուրիշ խնդիրներու մասին ալ վճիռ արձակէր. այսպէս զոր օրի-

նակ պէտք էր վճիռ արձակէր սա հետեւեալ հարցերուն առթիւ, որոնք հրատապ հանգամանք ստացած էին իր օրերուն. արդամբ էր որ Հրեաները հռովմէական լուծին ենթարկուէին. արդամբ էր որ Փարիսեցիները Իսրայէլի մէջ տիրող տարրը ըլլային. արդամբ էր որ անհետեւանք մնար գերիներու հարցը: Բոլոր այս խնդիրներու մասին Յիսուս պէտք էր իբր դատական հանգամանք ունեցող անձ մը վճիռ արձակէր. այնպէս չէ. պէտք էր որ բոլոր կեղծիքները և բոլոր անարդարութիւնները մերկացնէր. պէտք էր որ զանոնք դատաւարտէր. պէտք էր որ զանոնք հիմնադատակ կործանէր. բայց խորհած էք թէ ծայրը ո՞ւր կ'երթար. դէպի ընկերային պատերազմ, դէպի տիեզերական պատերազմ գացած պիտի ըլլար. բոլոր գեղծումներու դէմ պայքարելով, ամէն կողմ խաւական յեղափոխութիւն մը յառաջ պիտի գար և բնականաբար այս արդար միջոցներու դէմ անարդար և պաշտպանողական դիմադրութիւն մը պիտի սկսէր դէմէն և պիտի մեծնար անհաւատալիօրէն և այսու սպանդանոցի մը պիտի վերածուէր աշխարհը: Ահա հետեւանքը վերջին միջոցին. արտաքին եղանակին: Ի՞նչ, կ'կարծէք միթէ արտաքին եղանակաւ աշխարհը կրնայ կերպարանափոխուիլ. ինչպէս որ բնաբանիս երկու եղբայրները Յիսուսի շրթունքներէն ելած զեկոյցը լսելէ վերջ միացին նոյն զգացմամբ և տրամադրութեամբ, աշխարհն ալ իր բոլոր անարդարութիւնները հրապարակուելէ և ուժգին հարուածներ ստանալէ վերջը, դարձեալ դուրս պիտի

զար աւելի լեցուած անարդարութեամբ, ատելութեամբ և վրէժխնդրութեամբ. բաւական չէ մարդկային ընկերութիւնը յեղաշրջել արտաքին միջոցներով, ինչպէս բաւական չէ դաշտ մը հերկել դայն բեղմնաւոր ընելու համար. ուրիշ բան մը պէտք է. ինչպէս հողին համար՝ մարդկային ընկերութեան համար ալ պէտք է սերմ մը, նոր կեանքի սկզբունք մը: Յիսուս սերմանացան մըն է, սիրոյ և արդարութեան սերմը կ'ուզէ ցանել սրտի արտին մէջ. իր այս հանգամանքը շատ բնական և սքանչելիօրէն նկարագրած է. ան չպարտադրէր ճշմարտութիւնը բիրտ ուժով կամ որևէ բռնադատ ճնշումով. նա ճշմարտութիւնը կ'զնէ սրտերու մէջ. հոն միայն թէ ծլի, փոյթ չէ թէ ծանր ծլումով մը ծլի, տակաւ առ տակաւ ծլի աշխարհը փոխելու համար. այսպէս Յիսուս փոխանակ աշխարհի տալու Սահմանադրութիւն մը կամ Օրինագիրք մը, կ'զնէ մարդու հոգւոյն խորը, անոր սրտին մէջ արդարութեան, սիրոյ և ճշմարտութեան սերմը, սկզբունքը, որ զմարդ կ'պահէ միշտ արթուն, որ կ'խռովէ անոր եսասիրութիւնը, որ կ'կրճէ անոր անարդարութեան արմատները, և այսու կ'յեղաշրջէ մարդկութեան բոլոր վատ ունակութիւնները և չար բարքերը:

Ոմանք զարմանք կը յայտնեն թէ Յիսուս և առաքեալները որևէ առթիւ չեն բողոքած, ո՛չ ստրկային օրէնքներու դէմ՝ որուն ենթակայ էին կանայք և մանկըտիք, ո՛չ ալ ընկերային անհաւասարութեանց դէմ՝

որուն տակ այնքան ճնշուած էին աղքատները, ոչ ալ կառավարութեանց դէմ որոնք աշխարհը իրենց ճանկերուն ներքեւ կ'տառապեցնէին: Ո՛վ հաւատացեալներ, բողոքելը, յեղտփոխութիւն քարոզելը շատ դիւրին բան է. նորը, հրաշալիին և աստուածայինը. ոչ թէ բռնութեանց դէմ բռնութեամբ, չարին դէմ չարութեամբ շարժելու և այսու զայն տկարացնելու և անջատելու մէջ կը կայանայ, այլ չարութեան դէմ բարութեամբ, անարդարութեան դէմ արդարութեամբ և գթութեամբ վերաբերուելուն մէջ:

Կը կարծեմ, թէ կրցայ գէթ մասամբ իւրիք հասկցնել ձեզ թէ ինչո՞ւ Յիսուս մերժեց միջամտել այս ժառանգական վէճին. Յիսուս մարդուն հոգիին և սրտին հետ գործ ուզեց ունենալ և իր սկզբունքը ներգործելու եղանակը հոգւոյն և սրտին միջոցաւ եղաւ: Այս խնդրէն սա հարցերուն կրնանք առաջնորդուիլ. ի՞նչ են քրիստոնէական կրօնի կապերը քաղաքայինին հետ. թէ կրօնը կրնայ և պարտաւոր է միջամտել որեւէ աստիճանաւ քաղաքային խնդիրներու մէջ. ահա կարեւոր հարցը որ պէտք է գիտնանք մենք ամէն մէկերնիս, վասնզի ամենէն այժմէութիւն ստացած հարցն է ներկայ դարուս մէջ:

Պատմականապէս ստույգ է որ ոչ մէկ բան այնքան խորունկ ներգործութիւն չէ ըրած քաղաքական աշխարհի վրայ որքան կրօնը. կրօնքն է որ ժողովուրդներու նկարագիրը կ'կազմէ և անոր ճակատագիրը կ'շինէ. ասիկա բացայայտ է ամէն ժամանակի համար: Այսպէս՝ զոր

օրինակ, ինչո՞ւ հնդիկները ճնշող հիւժեցնող դրութեան մը ենթարկուած են. արդեօք իրենց ցեղային բնութեան հետեւանքն է որ անկարող կ'ըլլան հասկնալու հաւատարութեան նշանակութիւնը. ո՞չ երբեք. վասնզի անոնք կ'ապականին՝ ինչպէս ուսումնասիրութիւնք կը հաստատեն, ցեղի մը՝ ուրկէ մենք եւս սերած ենք. անոնք մերինին նման ունին միւսնոյն նախահայրերը, իրենց լեզուն՝ մերինին մայրն է, բան մը կայ որ կ'տարբերի մերինէն՝ կրօնն է աչն. այդ կրօնը կ'սորվեցնէ թէ «Պրահմա»ն՝ ամէն բանի ծագումը կամ սկիզբը, բաժնած է զմարդիկ չորս դասակարգի. քուրմերու, պատերազմիկներու, վաճառականներու և ծառաներու. և մէն մի դասակարգի մարդ չկրնար մտնել, խառնուիլ ուրիշ դասակարգի մը մէջ. պէտք է մ'նայ աչն դասակարգին մէջ ուր ծնած է. կրնայ հետեւցուիլ թէ իւրաքանչիւր դասակարգի միջեւ անխորտակելի պատ մը բարձրացուած է, որ կ'բաժնէ իրարմէ և կ'սահմանափակէ անոր զարգացումը, ընդունակութիւնը և տրամադրութիւնները: Այս է ահա ուսուցումը պրահմիականութեան որ կ'ապանէ ամէն յաւաքողիմութիւն և կ'աստուածացնէ բոլոր հարստահարութիւնները: Այս օրինակը յիշեցինք ցոյց տալու համար թէ կրօնն է որ ժողովուրդներու նկարագիրը կը շինէ: Այն ժողովուրդները որոնք իրենց քաղաքակրթութեամբ մեծ դեր մ'ունին աշխարհի ճակատագրին վրայ, հետեւանք է բուն իսկ իրենց դաւանած կրօնքին, որովհետեւ անոնք առաւել կամ պակաս կ'ազդուին իրենց

կրօնքէն և անոր ներշնչումներէն: Ո՛րքան լաւ ըմբռնուած ըլլայ քրիստոնէական կրօնը, անքան ժողովուրդը ազատ, զօրաւոր, մեծ և յաւաքդիմող կ'ըլլայ, և ո՛րքան քրիստոնէական կրօնը այլափոխուած և աղճատուած ձեւով ուսուցուի և ըմբռնուի, անքան ժողովուրդը դատապարտուած է առաջնորդուելու անիշխանութեան և քայքայումի: Քրիստոնէական կրօնը կ'բաւականանայ հոգիներու վրայ ներգործելով իրականացնել Աստուծոյ արքայութիւնը երկրի վրայ. ան կ'խօսի ու կ'ներշնչէ արդարութիւնը, սրբութիւնը և սէրը. այս պայմաններով միայն պիտի իրականացած ըլլար Աւետարանի այն խօսքը որ կ'ըսէ. « Խնդրեցէք Աստուծոյ արքայութիւնը և ամէն բան ձեզի պիտի աւելնայ: » (Ղուկ. ԺԲ. 31):

Այսպէս երբ եկեղեցին կ'ուզէ իջնել քաղաքական ասպարէզ, անապով քաղաքական կուսակցութեանց կոչերուն և թելադրութեանց, կամ մեր բնաբանին գործածած բաւերով, երբ ներկայացուած ժառանգական խընդրոյն հետեւանք կուտայ երկու եղբարց կարծեաց և պահանջքներու տարբերութիւնը կարգադրելու նպատակաւ, կ'մոռնայ Տիրոջը օրինակը և կ'միջամտէ հոն՝ ուր Յիսուս մերժեց միջամտել և այսու եկեղեցին դժուարին կացութեան մը մէջ դրած կ'ըլլայ և իր դիրքը, պաշտօնը և դատը ու ինքզինքը կ'տանի դէպի քայքայում: Քանի անգամներ ողբալիօրէն եկեղեցին այս կերպով ինքզինքը նուաասացուցած է: Եկեղեցին քաղաքականութիւնով բնաւ պէտք չէ դբադուի. պէտք չէ այս կամ այն կու-

սակցութեան համակիր կամ հակակիր ըլլայ, այլ պէտք է բոլոր կուսակցութիւնները կազմող անհատներուն սրտին և հոգիին հետ գործ ունենայ, և անոնց պէտք է ներշնչէ միայն արդարութիւն, զթութիւն և եղբայրութիւն. ահա հոս է իր դերը. եկեղեցին սրբարան մըն է արդարութեան և սիրոյ, և հոն ամէն մարդ կրնայ մտնել և սրտով յարաբերուիլ անխափ, զի եկեղեցին մէջ միայն մարդ կրնայ շնչել արդարութեան, եղբայրութեան և փոխադարձ յարդանքի քաղցր սիւքը. եկեղեցիէն դուրս կը թողուի ինչ որ կուսակցութեան մը դրութեանը և ուղղութեանը կը պատկանի. եկեղեցիէն ներս միայն հաշտութիւն, զոհողութիւն, զիջողութիւն, խոնարհութիւն կրնայ մտածուիլ և անոնց վրայ կրնայ խօսուիլ: Ահա այն անհրաժեշտ պայմանը յորում եկեղեցին պէտք է մնայ եթէ ան կ'ուզէ պահել անփոխարինելի և անբաղդատելի հեղինակութիւն մը աշխարհի վրայ, այսու պիտի մնայ ամենուն յարդելի և փարելի:

Եկեղեցին ընկերաբանական խնդրոց մէջ ալ պէտք չէ միջամտէ, ընկերվարականք կը պահանջեն հաւատարութիւն ընչից և դիրքի. եկեղեցին բնաւ պէտք չէ այս խնդրոյն ուղղակի կամ ուժ տալու նպատակաւ միջամտէ. վասնզի ընկերվարականաց այս պահանջքը անտեղի է և անկարելի. եթէ եկեղեցին հրաշիւք իմն հաւատարութիւն իրականացնէր ընչից և դիրքի, կամ, մեր բնաբանին բառերը գործածած ըլլալու համար, ներկայացած ժառանգական խնդրոյն հետեւանք տար հաւասար բաշխու-

մով մը, վաղը դարձեալ անհաւատարութիւն պիտի ըստեղծուէր, վասնզի ամէն անհաւատայն մտքի, ձիրքի, ուժի տէրը չէ: Աշխարհի մէջ ստացուածքի, ձիրքերու և ուժերու հաւատարութիւն կարելի չէ, և պէտք չէ ըլլայ, վասնզի մարդկային ընկերութեան կապը գոյութիւն ունենալէ պիտի դադրէր. անհաւատարութիւնն է որ ստեղծեր է մարդկային ընկերութեան ներքին կապը: Կայ իրականայի հաւատարութիւն մը օրէնքի առջեւ միայն, իրաւունքի համար միայն. բայց ինչքի և դիրքի համար չկայ և չկրնար ըլլալ. բնութիւնը տաղանդով, առողջութիւնով, ուժով, ֆիզիքականով, բարոյականով զանազան և իրարմէ տարբեր ուժեր տուած է. այս զանազան ուժերն են որ իրարու կը մօտեցնեն զմարդիկ. ըստ այսմ Յիսուս շատ իրաւամբ չպատասխանեց սա հարցումին. «Վարդապետ, ըսէ եղբօրս որ մեզի ինկած ժառանգութիւնը իմ հետս բաժնէ:» Պէտք չէր պատասխաներ. վասնզի իր պաշտօնը շատ աւելի բարձր էր. անոր պաշտօնը կը կայանար փոխադարձ յարգանքով իրար մօտեցնել անոնք, որ նիւթական և բարոյական շահերով իրարմէ բաժնուած են: Այս պաշտօնը մերն ալ պէտք է ըլլայ. ինչ տուներ կան որ այսպիսի խնդիրներով պառակտուած են. ինչ ընկերութիւններ կան որ ներքին և արտաքին կուսակցական և սկզբունքային խնդիրներու հետեւանօք միմեանց դէմ լարուած են և դատարաններ և օրէնքներ զիրար կը խաչաձեւեն լուծելու համար խնդիրներ՝ որք մարդկային կեանքը կ'հիւժեցնեն, արիւնը կ'թունաւորեն և ոսկորները կ'չորցնեն:

Յիսուս ժառանգական այս խնդրոյն կարգադրութեան մերժման առթիւ ազդու դեկոյց մը կ'ընէ մատը բուն իսկ վերքին վրայ դնելով. « Նայեցէք և զգուշացէք ազահաւթենէն. ինչու որ մարդուս ստացուածքներուն աւելնալէն կախուած չէ իր կեանքը »: Այս ժառանգական վէճին բուն իսկ շարժառիթը ինչպէս կ'տեսնուի ազահաւթիսն էր:

Պիտի ըսեն թերեւս. միթէ յանցաւոր կ'ըլլայ մարդերը ստացուածքի տէր եղած կ'ըլլայ, երբ դրամ կ'աւելցընէ կամ երբ միշտ կ'ջանայ ունեցածները աւելցնել. անշուշտ ոչ. սխալ է քարոզել ժողովրդեան որ հարըստութիւն, ինչք, ստացուածք աւելցնելու ետեւէ չըլլան. և իրաւունք կուտամ այն վաճառականներուն որոնք կիրակի օրեր այսպիսի նիւթի մը վրայ քարոզ լսելէն վերջ դարձեալ յաջորդ օր կրկին կ'շարունակեն աւելի եռանդեամբ աւելցնելու իրենց շահածը. ուրեմն սխալ բան մը կայ որ կ'քարոզուի, և որ բնաւ չազդեր և չը կրնար տպաւորիչ ըլլալ: Մարդ բնութեան օրէնքներուն ենթակայ է. պէտք է բարգաւաճի, մեծնայ, բարձրանայ այն շրջանակին մէջ ուր կ'գտնուի. եթէ այս ձգտումին արդիւք ըլլաս ամենածանր հարուածը տուած կ'ըլլաս այն բոլոր ձեռնարկներուն՝ որոնք մարդկութեան բարօրութեան համար սահմանուած են 'և սպաննած կ'ըլլաս աշխատութիւնը և յառաջդիմութիւնը:

Ո՛ւր է չարիքը ուրեմն. ո՛ւրկէ կ'սկսի ան. կ'սկսի բուն իսկ եսասիրոշքենին, բոլոր աղէտներու մայրը

եռասիրութիւնն է. մեր անձը խորհած ատեննիս մեր նմաններն ալ պէտք է խորհինք. ընդհանուր սկզբունք մը կայ որ պէտք է յիշենք. Աստուծմէ ստացած ենք ամէն բարիք և յաջողութիւն, և հետեւաբար պէտք է անոնք ըլլան մեզի համար ոչ թէ նպատակներ այլ միջոցներ, լրացնելու համար մեր կոչումը: Իբր քրիստոնեայ մեր կեանքին նպատակը պէտք է ըլլայ ծառայել Աստուծոյ և մեր նմաններուն. տաղանդը, գիտութիւնը և բաղդը Աստուծմէ մեզ տրուած միջոցներ են. եթէ այս միջոցները կ'ընենք մեզի նպատակ, այն ատեն է որ չարիքը կ'սկսի: Օրինակի համար, Աստուած մեզի տուած է սէր, նոյն իսկ մեր անձին համար՝ որ պէտք է օգտագործենք մեր գոյութեան պահպանման համար. այս սէրը նպատակ ըրէք, կ'ըլլայ ահռելի եռասիրութիւն մը. Աստուած մեզի իմացականութիւն տուած է հասնելու համար ճշմարտութեան. նպատակ ըրէք զայն, դուք պիտի գտնէք ինքզինքնիդ իմացական կուռքի մը առջեւ: Աստուած մեզի կամքի ազատութիւն տուած է յօծարակամ ծառայելու համար. նպատակ ըրէք զայն, հպարտութիւն է որ ի յայտ պիտի գայ: Աստուած մեզի ստացուածք, հարստութիւն տուած է այս աշխարհիս մէջ իբր միջոց գործածելու և բարեգործելու համար. նպատակ ըրէք զայն և ահա ազահութիւնն է որ կ'ունենաք:

Յիսուսի տեսակէտին համեմատ ազահութիւնը կը կայանայ ուրեմն կետնքը իր ստացուածոց մէջ փնտռելուն՝ և ոչ թէ հարստութիւն դիպելուն մէջ. Յիսուս չի

դատապարտեր անոնք որք կ'աշխատին և հարստութիւն կը դիզեն. կ'դատապարտէ անոնք միայն որք կ'փնտռեն իրենց կեանքը այս աշխարհի ընչից մէջ, ըլլան անոնք ունեւոր կամ ոչ. վասնդի կան աղքատներ որոնք շատ ունեւորներէ աւելի կրնան ըլլալ ազահներ: Յիսուս կը դատապարտէ դրամի սէրը դրամին համար, վասնդի կան մարդիկներ որք դրամին կ'փստահին և ճամբայ կ'ելլեն, փոխանակ Աստուծոյ փստահելու և ապաւինելու. ահա այսպիսիներն է որ Յիսուս կ'դատապարտէ, զանոնք անուանելով ազահներ. կեանքը դրամով չապահովուիր, երջանկութիւնը դրամով չէ կարելի գնել. երբ սրտին մէջ սէր կ'պակսի, կեանքը կարելի չէ ստացուածքներու աւելցնելով երջանկացնել: Տգէտ մը ներս մտցուցէք հարուստ մատենադարանէ մը, հիւանդ մը դրէք ճոխ սեղանի մը առջեւ, որդեկորոյս մայր մը դրէք պալատան մը շքեղութեանց մէջ չպիտի կարելի ըլլայ դարման մը տանիլ. հարստութիւնը և ճոխութիւնը չեն կրնար լուսաւորել միտքը՝ փրկել հիւանդը, մօր մը վերադարձընել սրտի հատոր դաւակը:

Ազահը իր հոգին գերի կ'ընէ նիւթին. զայն կ'ծախէ դրամով. ամէնէն մահացու մեղքն է խսկապէս. « ազահը որ կռապաշտ է չունի ժառանգութիւն Քրիստոսի և Աստուծոյ թագաւորութեան մէջ: » (Եփես. Ե. 5): Ազահը աշխարհի անկայունութիւնը նկատողութեան չառնէր. անդդայ և կարծրասիրտ է: Իր անձը միայն կ'խորհի. ան խաբեբայ մըն է, բռնաբարող մըն է. ոչ բարեմտութիւն,

ոչ պատիւ և ոչ խիղճ ունի, ան զիշատիչ թռչունի մը պէս է որ ամենայն ինչ կուլ կուտայ. փշոտ մացառի պէս է որ մօտեցող ոչխարներու բուրդերը կ'փետտէ, ցեցի մը պէս է որ կ'շինէ աւերելով իր շուրջը, յոշոտող գայլի մը պէս է որ կ'լափէ ամէն ինչ, յորդող հեղեղի մը պէս է որ ամէն կողմ կ'աւերէ. ան չկրնար յագենալ ոչ ներսէն և ոչ դուրսէն, «արծաթ սիրողը արծաթէն չկշտանար.» (Ժող. Ե. 9). և վերջապէս իւր սատակման պատճառ կըլլայ. «ազահը իր անձը կը մեռցնէ:» (Աւակ. ԺԵ. 27):

Ազահ ըլլալէ կ'ղաղրինք այն ատեն երբ Աստուծոյ ողորմութեան, բարութեան և Նախախնամութեան վրայ անպայման վստահութիւն և հաւատք կ'ունենանք. ազահութիւնը կ'ենթադրէ չվստահիլ Աստուծոյ ողորմութեան և Նախախնամութեան վրայ. եթէ նկատի առնէք որ Նախախնամողն Աստուած կ'հոգայ մեզ այնպէս ինչպէս կ'հոգայ դաշտի թռչուններն և հովտի շուշանները, այլ եւս չպիտի տարակուսիք Անոր մարդասիրութեան վրայ և ձեր հոգին երկնային լուսեղէն ճաճանչներու տակ պիտի ստանայ կենդանութիւն և ոգեւորութիւն, պիտի զգայ անպատում ուրախութիւն նոյն իսկ իր տառապանքի վայրկեաններուն: Այլ եւս չպիտի կապուիք և նայիք երկրաւոր ստացուածոց և ընչից այնպէս ինչպէս բնաբանիս մէջ յիշատակուած մարդը կապուած էր և կը կարծէր իր կեանքը կախեալ ստացուածքներէ:

Երանի անոնց՝ որ Յիսուսի այս զեկոյցին համեմատ

կ'զգուշանան իրենց սիրտը կապելէ երկրաւորին. թող միտքը զբաղուի երկրաւոր բարիքներու յաջողութիւններով, բայց սիրտը պէտք է սեւեռուած ըլլայ Աստուծոյ, երկնաւորին, ու անոր սիրոյն մէջ պէտք է փնտռէ իր երջանկութիւնը. փոյթ չէ թէ մարդ երկրի վրայ Աստուծոյ թաղաւորութեան իրականանալը չկարենայ վայելել, ան պիտի կրնայ օր մը Աստուծոյ թաղաւորութիւնը երկնքի մէջ վայելել, անհունապէս գերազանց փառքով և Յիսուս Քրիստոսի յաւիտենական երանութիւնով:

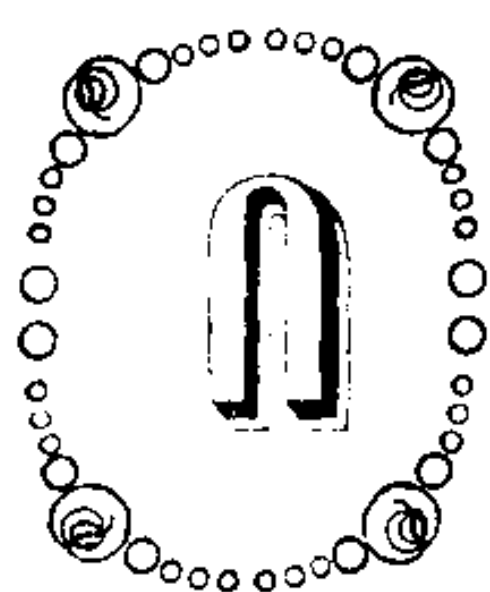
du.

0 0 0 0 0

Ո Ր Ո Մ Ը

« Թոյլ տու երկոցունց սնել ի միասին
մինչեւ ի հունձս: »
(Մատթ. ԺԴ. 30:)

ՐՈՄԱՆՑ ԱՌԱԿԸ խօսեցաւ Յիսուս իբր
Աստուծոյ Թագաւորութեան պատրաստու-
թեան առթիւ յառաջ եկած երեւոյթներէն
մին: Այս առակը՝ Մատթէոս Աւետարանիչ անձնապէս
իբր ունկընդիր Յիսուսի, գրած է եբրայական լեզուաւ
և որուն մէկ յունարէն թարգմանութիւնը հասած է մեր
ձեռքը իբր առաջին Աւետարանչի գործ. այս առակը
հետեւաբար կը նկատուի վաւերական կտորներէն մին
Յիսուսի վարդապետութեանց:

Այս օր պիտի ուզէի այս որոմանց առակի կարեւոր
հատուածները վերլուծել և անոնցմէ քաղել քանի մը
հրահանգներ:

Այն ագարակին մէջ « որ աշխարհս է » (Մատթ.
ԺԳ. 38), կ'տեսնենք աճիլը միասին որոմին և ցորե-

նին և կ'լսենք աղարակատիրոջ աշխինքն նոյնինքն Աստուծոյ իր ծառաներուն հրամայելը. « Թոյլ տուք երկոցունց ածել ի միասին մինչեւ ի հունձս »։ Աղարակատէրը ինչո՞ւ կը թոյլատրէ՝ որ որոմներն ալ ցորեններուն հետ ածին մինչեւ հունձքին օրը. ի՞նչ է իմաստը այս խօսքերուն. կարեւոր է նախ և առաջ մեկնաբանել զայնս լաւ ըմբռնելու համար բոլոր Առակին իմաստը զի զանազան մեկնութիւններով խեղաթիւրումներ յառաջ եկած է։

Ոմանք կը կարծեն որ Առակին մէջ յիշուած որոմը, որուն ածիլը կը թոյլատրուի, եկեղեցւոյ մէջ ծնունդ առած հերետիկոսական մոլորութիւններն կը հաւկըցուի. որպէս թէ Յիսուս ըսել ուզած ըլլար. « Եկեղեցւոյ մէջ հերետիկոսական մոլորութիւնները մի խլէք. թողուցէք որ անոնք ածին ուղղափառ վարդապետութեանց նման. կարեւորը ինձի համար բարոյական կեանքն է. վարդապետականը արժէք չունի. Աստուած մարդը գործքերէն պիտի դատէ և ոչ թէ իր դաւանաբանութենէն. մի յարձակիք մոլորութեանց վրայ. զի հոն ուր մոլորութիւնը աղաւ աչէ ճշմարտութիւնը ոչ ևս է. յարգեցէք խղճմտանքի և գաղափարի աղատութիւնը »։ Այսպէս կ'ուզեն մեկնել Յիսուսի խօսքերը։ Ճիշդ է որ Աստուած մեր գործքերուն համեմատ պիտի դատէ և մեղմէ միայն պիտի ուղէ տեղեկանալ թէ մեր կեանքին մէջ ունեցած ենք բարի հաւատք. ճիշդ է որ պիտի չդատապարտէ հերետիկոսական սխալանքներու միամը-

տաբար կապուած ըլլալնուս և ճշմարտութիւններ մեր-
ժած ըլլալնուս համար. « վասնզի պէտք է որ ամենքս
ալ Քրիստոսի ատեանին առջեւը ներկայանանք՝ որ ամէն
մէկը իր մարմնովը ըրածներուն փոխարէնը առնէ ինչ
որ գործեր է, թէ բարի և թէ չար: » (Բ. Կորն. Ե. 10):

Բայց Որոմանց այս առակին մէջ ինչպէս որ Առաք-
եալն Պօղոսի խօսքերէն ալ կը հասկցուի, խնդիրը կը
վերաբերի մեր բարի և չար գործքերուն և ոչ թէ վար-
դապետական ճշմարտութեանց և մոլորութեանց, որոց
հաւատացած ենք: Առակին մէջ յիշատակուած բարի
սերմը չներկայացներ ճշմարտութիւնը կամ՝ ուղղափա-
ռութիւնը և ոչ ալ որոմը կը ներկայացնէ մոլորութիւնը
կամ՝ հերետիկոսութիւնը: Յիսուս ինքն իսկ մեկնաբանե-
լով առակը նախ կ'ըսէ. « Ագարակն աշխարհս է »,
չըսեր. « Ագարակն եկեղեցին է » յետոյ կ'աւելցնէ. « Բարի
սերմը անոնք են՝ որ թագաւորութեան որդիքն են, իսկ
որոմը չարին որդիքն են: » (ԺԳ. 38): Արդ՝ Յիսուս մեզ
կ'ուսուցանէ թէ աշխարհի մէջ, որ կոչուած է ըլլալ
Աստուծոյ թագաւորութիւնը, բարին և չարը, արդարը և
մեղաւորը քով քովի պէտք են գոյութիւն ունենան միա-
սին. ոչ ոք իրաւունք չունի դատելու և դատապարտելու
չարը և մեղաւորը. վասնզի մեզի չվերաբերիր այդ գործը.
« Տէրը կ'ճանչնայ անոնք որ իրն են » կ'ըսէ Առաքեալն
Պօղոս. (Բ. Տիմ. Բ. 19). վերջին օրն է որ Աստուած
պիտի դատորոշէ զանոնք:

Այս թիւրիմացութիւնը պարզելէ յետոյ, կ'անցնիմ

առակին առաջին խօսքերուն. « Մարդ մը իր արտին մէջ բարի սերմ ցանեց »: Միտքս կուգայ Ծննդոցի հեղինակին խորհրդածութիւնը որ կ'վերջացնէ Ստեղծագործութեան պատմութիւնը այսպէս. « Եւ Աստուած իր ամէն ըրածը տեսաւ, և ահա շատ բարի էր »: (Ծննդ. Ա. 31): Շատ բարի էր. այսպէս ուրեմն Աստուած չուղեց չարը. Աստուած ստեղծեց միայն բարին. Նա ուղած է բարին և ամէն բան ստեղծելէն և մարդը իրեն նման կազմելէն վերջ տեսաւ՝ թէ ամէն բան բարի էր. Աստուած ուրեմն միայն բարի սերմը ցանեց իր ագարակին մէջ:

« Արդ ուստի ունիցի դորո՞մն »: Ասիկա ծառաներուն հարցումն է իրենց ագարակատիրոջ ուղղեալ. այս հարցումը ամէնքս ալ կ'ընենք երբ մեր շուրջը անցած դարձածը կը տեսնենք, երբ հազիւ կեանքի գիտակցութիւնը կ'ունենանք, երբ կ'կարծենք թէ ամէն բան մեր շուրջը բարի է և ահա կ'գիտենք որ խութեր, դժուարութիւններ, չար խորհուրդներ կան մեր շուրջ. նոյն իսկ մեր արտին մէջ կ'տեսնենք բուսնիլը որոմին, չարին. ուրկէ կուգայ այս որոմը, չարը. ո՞վ կ'ցանէ զայն. շատ անգամ այս հարցումը մենք մեզի կ'ընենք. և չենք կարող վճռական պատասխան մը տալ: Ի՞նչու չարը: Ո՞ւրկէ կուգայ ան: Ի՞նչպէս կ'գոյանայ որոմն այն ագարակին մէջ ուր միմիայն բարի սերմն սերմանուած էր: Ծառայից այս հարցումին տանուտէրը կ'պատասխանէ. « Այր թշնամի արար զայն » . և Քրիստոս իւր առակին բացատրութեան

մէջ կ'ըսէ որոշապէս. « Եւ թշնամին որ անիկա ցանեց, Սատանան է. » (ԺԳ. 39) Ի՞նչ ըսել կ'ուզէ Յիսուս. միթէ ան կ'հաւատար չար սատուծոյ մը. արդեօք կ'ընդունէր պարսկական կրօնի վարդապետութիւնը բացառելու համար չարին ծագումը, որուն համեմատ երկու սատուածներ կային. Բարւոյ և Չարի Աստուած, Լուսոյ և Խաւարի Աստուած: Այս երկու զօրութիւնները, կ'ըսէին Պարսիկները, շարունակ պայքարի մէջ են. երբեմն մին երբեմն միւսը յաղթանակ կը տանի. այս ըէ արդեօք Յիսուսի վարդապետածն ալ: Ո՛չ, սիրելի հաւատացեալներ, ո՛չ, ճիշդ է որ ինչպէս պատմութիւնն ալ կ'հաւատաւ, Յիսուսի ժամանակակից հրէութեան մէջ ալ թափանցած էր Երկարմատեան վարդապետութիւնը. և հոս՝ այս առակին մէջ, Յիսուս փոխ կ'առնէ իր ժամանակակից չար ոգիին գաղափարը՝ իր միտքը բացատրած ըլլալու համար. մանաւանդ որ հրէից՝ մէջ բնաւ երբեք չար ոգին չէր համարուած սատուածութիւն մը. Իսրայէլի զաւակները միշտ մնացած են շնորհալի կերպով միաստուածեան. անոնց հաւատքը սկիզբէն մինչեւ վերջ արձանագրուած կ'տեսնենք ամէն կողմ հետեւեալ բառերով. « Աստուած մէկ է, Սուրբ է, Բարի Հայր է, Արդար Աստուած է, և չկայ այլ Աստուած բացի Իրմէն »: Յիսուսի վարդապետութեանց մէջ եւս առաւել կ'տեսնենք միոյ և բարի Աստուծոյ գաղափարը. « Չիք ոք բարի բայց միայն Աստուած: » Եւ Անոր միայն պէտք

է ըսել « Այլ փրկեա զմեզ ի չարէն. » (Մատթ. 2. 13) :

Ի՞նչպէս ուրեմն լուծել այս հարցը. « Ո՞ւրկէ կուգայ չարը » և թէ ի՞նչ կ'նշանակէ սա պատասխանը. « Այր թշնամի արար զայն » : Ասիկա հասկնալու համար ուշադիր ըլլանք նախ և առաջ թէ հարցումը ո՞րու ուղղուած է. « Ո՞ւրկէ կուգայ չարը » : Հարցումը ինչպէս կ'տեսնուի հունձքի Տանուտիրոջ ուղղուած է և Տանուտէրը ինքն Աստուած է. ուրեմն Աստուծոյ է որ պիտի հարցնենք. « Ո՞ւրկէ կուգայ չարը » : Հարցը անլուծելի է ըստ մեզ. բայց կրնանք և պարտաւոր ենք զայն յիշել մեր աղօթքներուն մէջ, վասն զի արտօնուած ենք հարցնելու Աստուծոյ և ըսելու, « Ո՞վ Աստուած արդար, ո՞վ Հայր Սուրբ, ո՞վ բարի Աստուած, ո՞ւրկից է այս որոմը, ո՞ւրկէ կուգայ չարը, ո՞ւրկէ կուգան անպատուութիւնները, խայտառակութիւնները, աղտեղութիւնները, անարդարութիւնները, անօրէնութիւնները, ինչո՞ւ այս ներկայ ունկնդիրներուն մէջ ըլլան այնպիսիներ որ տառապին, ինչո՞ւ գոնուին անձկարեաց հոգիներ, ինչո՞ւ այս աշխարհի մէջ որ քու արբայութիւնդ է՝ մոլորեալը, անհաւատը, անուրբը, անզգամը խառնուած ըլլայ սուրբին, հաւատացեալին, արդարին հետ. « Արդ ո՞ւստի ունիցի զորոմն » , ինչո՞ւ կ'թոյլատրես չարը :

Հայրեր և մայրեր, կը հարցնէք շատ անգամ թէ ինչո՞ւ որոմ յառաջ գայ ձեր զաւակաց հոգւոյն մէջ, դուք որ միայն բարի սերմ ցանած էք անոնց հոգւոյն արտին մէջ. զանոնք կ'մեծցնէք, կ'աշխատիք զանոնք

չարէն հեռու պահել, կ'հսկէք անոնց վրայ իրենց ծնած օրէն իսկ, անոնց վրայ կ'հովանաւորէք սրբութեան ծածկոցի մը պէս և սակայն այն ինչ զաւակնիդ կ'բարգաւաճի, որոմն է ահա որ կ'երեւի. անհնազանդութիւնն է ահա, հպարտութիւնն է ահա, ստութիւնն է ահա, կեղծիքն է ահա որ ծնունդ կուտայ անոնց հոգւոյն խորը. ուրկէ կուգայ այս որոմն. անձկալից հարց մը որ կ'յիշէք ձեր աղօթքներուն մէջ և որուն համար պատասխան կ'խնդրէք ու կ'սպասէք:

Աստուած ահա կ'պատասխանէ ձեզ Քրիստոսի սախօսքով. « Այր թշնամի արար զայն ». կը հասկնա՞ք խորութիւնը իմաստին այս խօսքին. ան շատ նշանակալից է վասնզի չըսէր մեզ չարին ծագումը, բայց կուտայ չարին իր ճիշդ անունը. ան կ'անուանէ « թշնամի ». որով ոչ թէ մեր իմացական հետաքրքրութիւնը յագեցած կ'ըլլայ այլ մեր հաւատքը սնունդ կ'առնէ և անխորտակելի վստահութիւն մը կ'ղնէ մեր հոգւոյն մէջ Աստուծոյ սիրոյն հանդէպ, ինչպէս և համոզում մը՝ չարին ապագայ փճացումին համար: « Թշնամի » բառը կ'առնեմ ինչպէս որ է իր բացարձակ ճշմարտութեան մէջ. « այր թշնամի արար զայն ». կ'հետեւցնեմ թէ, առանց կապելու ինքզինքս սատանայի անձնաւորութեան հարցին հետ որ կրօնական ոչ մէկ կարեւորութիւն չունի, այն, կ'հետեւցնեմ որ չարը՝ « թշնամին » է: Եւ չարին զանազան երեւոյթներն, մեղքը, վիշտը և մահը մարդուն « թշնամի » ներն են:

Մեղքը մարդուն թշնամին է հակառակ իր հրապոյ-
րին և գրաւիչ հանգամանքին. « թշնամի » այն, թէ իսկ
ան ներկայանալ բարեկամի դիմագծով, շուքով ու ձայ-
նով. պէտք է դաշն ատենք վասն զի ան մեզ կ'ատէ և
կ'ուզէ մեր փճացումը ու մեր կորուստը: Տեսած էք ին-
կած մարդը, շնորհագուրկ էակը, մոլութեան գերի դար-
ձած մարդը. ան իր մանկութենէն իսկ ինքզինքը տուած
ըլլալով չարին, հիմա ի չափ հասակի լրմանն եկած ու
չկրնար վերադառնալ դէպի բարին, դէպի արդարութիւն.
զի մեղքը դաշն ձերբակալած և գրաւած է և, իրեն կը
ծառայեցնէ. ան մեղքին ծախուած է, ինչպէս կ'ըսէ
Աւարեալն Պօղոս. իր տէրը՝ իր թշնամին է. ո՛հ, թշնամի
իր հոգւոյն, թշնամի՛ իր փրկութեան, թշնամի՛ իր ճշմա-
րիտ երջանկութեան և թշնամի իր յաւիտենական կեան-
քին: Կարելի՞ է երեւակայել այսքան յուեգոյն պայման
քան դաշն. կորսուած է. « այր թշնամի արար դաշն »

Դուք որ կ'պայքարիք մեղքին դէմ, այսինքն ձեր
թերութեանց, ձեր անկումներու, ձեր սխալներուն, ձեր
դարտուղումներուն, ձեր սայթաքումներուն դէմ, անշուշտ
կ'զղարք որ թշնամին ձենէ հեռու չէ, ձեր մօտն է, ձեր
մէջն իսկ է, որ ձեզ դրկած է, որ ձեզ սեղմած է իրր իր
սեփականութիւնը, որ ձեզ կ'ուզէ խորտակել: Դուք կը
սրտնեղիք իրաւամբ, կ'ուզէք պայքարիլ, կ'ուզէք աղատիլ
անոր հասցոյցած ցաւերէն և վտանգներէն. իսկապէս ոչ
մըն է այն որ խրաբանչիւր սք պէտք է պայքարի, գիտ-
նալով որ հակառակ պարագային զո՛հը պիտի ըլլայ բո-

լորովին մեղքին, թշնամիին: Եղևկ անոր որ չհասկնար այս խօսքերը, որ կ'տարուի ըսելու թէ մեղքը երեւակայութեան ծնունդն է, մեղքը գոյութիւն չունի, պառաւ մտքերու հնարքն է. այսպիսիները ստրկային ծառաներն են մեղքին: Գիտէք թէ ինչ է ցանկութեան մարմաչը, ատելութեան ոգին, եսասիրութիւնը, որոնք երբեմն ամբողջ պաշարած կ'ըլլան մեր հոգին և կ'մարեն պարտականութեան և խղճմտանքի զգացումները մեր մէջ. այն, թշնամի մըն է մեղքը, հետեւաբար ձեր հոգւոյն բոլոր ուժովը, բոլոր կորովովը պէտք է պայքարիք և Աստուած անշուշտ պիտի տայ ձեզի յաղթանակը:

Տառապանքն ալ մարդուն թշնամին է. ան ամէն տեղ գոյութիւն ունի. անիկա գիտախուլ ուրուականի մը պէս յանկարծ կ'ցցուի մեր կեանքի ճամբուն վրայ, մեր կամքէն անկախ կ'մտնէ մեր ներսիդին, կ'ջլատէ մեր կենդանութիւնը, ուժաթափ կ'ընէ մեզ, չնայիր ո՛չ մեր աղքատութեան, ո՛չ մեր հարստութեան: Ամենքս ալ կ'տառապինք մեր կեանքին մէջ. անհեթեթ բացառութիւն մը պիտի ըլլար այն՝ որ ըսեր մեզի թէ ինք չէ տառապած երբեք, ամենքս ճակատագրուած ենք արտասուելու, կոծելու և սգալու. ո՛հ, ան հղօր է մահուան պէս, բուռն և լափլիզող բոցի մը պէս, ջախջախիչ է երկնքի շանթին պէս: Մարդ պէտք է արիաբար կուրծք տայ տառապանքներու և վիշտերու հարուածներուն. ինքը պէտք է յաղթէ անոնց քան յաղթուի անոնցմէ. թշնամիին վրայ տարած յաղթանակով մարդուն արժէքը, իր նկարագրին ազնուու-

թիւնը, իր հաւատքին մեծութիւնը և իր բարոյական արժանիքը աւելի եւս պիտի ի յայտ գայ:

Վերջապէս մահն եւս մարդուն թշնամին է. Պօղոս առաքեալ կուտայ « թշնամի » անունը մահուան. վերջին թշնամին որ պէտք է փճանայ մահն է. « յետին թշնամին խափանի՝ մահ: » (Ա. Կորնթ. Ժե. 26): Վերջինը, բոլոր չարի երեւոյթներուն, վերջինը, բոլոր թշնամի կերպարանքներուն. թշնամին օր մը պիտի անէանայ, պիտի փճանայ, օր մը կարգ կանոնը պիտի հաստատուի, թշնամին պիտի պարտուի: Տեսէք բոլոր չարին երեւոյթները՝ մեղքը, աւելորդապաշտութիւնը, նախապաշարումը, աններողամտութիւնը, անհաւասարութիւնները, բոլոր բարոյական տառապանքները, բոլոր թշնամի այս կերպարանքներն ու ձեւերը պիտի աներեւութանան: Մարդկութիւնը պիտի տեսնէ զանոնք տկարացած և իրենց գետինը կորսնցուցած. օր մը պիտի գայ որ մահն ալ իր կարգին պիտի փճանայ, յայնժամ անհուն սիրոյ Աստուածը, ամենագութ Աստուածը պիտի ըլլայ ամէնը ամէնուն մէջ. « Զի եղիցի Աստուած ամենայն յամենայնիս » (Ա. Կորնթ. Ժե. 28):

« Այր թշնամի արար գայն » . այս խօսքը կ'նշանակէ նաեւ որ Աստուած չարը չուզեր. բայց Աստուած չարը թոյլարտած է վասնզի մարդն ազատ կամօք օժտած է. կրնար վերաբերուիլ մեզ հետ այնպէս ինչպէս կենդանիներուն նկատմամբ կ'վերաբերուի, որոնք առանց պատասխանատուութեան են: Ան տուաւ մեզ կամքի ազա-

տուժիւնը, այն ահաւոր ուժը որով մարդ նոյն իսկ իր Արարչին դէմ կրնայ ըմբոստանալ ըսելով. « Ես քեզ չեմ ճանչնար, ես քեզ չեմ հնազանդիր » . ուրեմն մարդը իր ազատ կամքով է որ կ'ընտրէ բարին կամ չարը. և երբ կ'ընտրէ չարը՝ ոչ թէ Աստուած այնպէս ուզած ըլլալուն կ'ընտրէ, այլ զի ինք կամք ունի և իր կամքի թելադրութեամբ կ'ընտրէ դայն: Աստուած չ'ստեղծեց չարը, այլ ստեղծեց միայն չարին կարելիութիւնը. վասնզի չարը անբաժանելի է կամքի ազատութենէն:

Հետեւաբար ըսել թէ Աստուած չարին հեղինակը կ'նկատուի, առնուազն ասիկա հայհոյութիւն մըն է. եթէ Աստուած կ'թոյլատրէ չարը, այս չինշանակէր թէ ինք չարին հեղինակն է. յիրաւի ինչ որ կ'թոյլատրուի ամենակարողն Աստուծոյ կողմէ կ'նշանակէ թէ կ'կամի, կ'ուզէ:

Սիրելի հաւատացեալներ. կ'համարձակիմ բսելու որ անկարող ենք ըմբռնելու այս խորհուրդը մեր տկարութեան պատճառաւ . բայց հաստատ զիտեանք որ եթէ Աստուած կը թոյլատրէ չարը, սակայն ինք չէ բնաւ հեղինակը. թերեւս հարցնէք. ինչպէս կարելի է իրարու հետ հաշտեցնել այս հակասական երկու ճշմարտութիւնները: Իրաւունք ունիք, խիսապէս չենք կրնար հաշտեցնել: Այս երկու ճշմարտութիւնները երկու մեծ գիծեր են որոնք իրարու զուգահեռական կ'երեւին. և բացարձակ զուգահեռականութեան մը մէջ կը տեսնենք զանոնք. բայց երկարեցէք դայն, անդգալաբար իրարու պիտի մօտենան անհունին մէջ և իրարու պիտի

հանդպակցին: Չունինք արդեօք որ և է ընելիք. ո՛հ, այո, մենք բան մը ունինք ընելիք. սպասե՛ղ... զի օր մը պիտի հասկնանք դանոնք. այս երկու ճշմարտութիւնները անհաշտելի կ'երեւին այսօր, սակայն կ'համերաշխին անհունին մէջ Աստուածային իմաստութեամբը. երկուքն ալ ճշմարիտ են. այսինքն Աստուած հեղինակը չէ չարին, բայց կ'թոյլատրէ չարը. մենք միայն գիտնանք սիրել զԱստուած և ծառայել անոր ըսելով ամէն ժամանակ և ամէն պարագայի մէջ « քու կամքդ թող ըլլայ »:

Աստուած կը թոյլատրէ չարը: Յաճախ կ'թոյլատրէ չարը իր փառքին համար: Չարը, իր բարերար ձեռքին մէջ կը դառնայ փրկութեան գործիք մը: Կրնան հակառակը ըսել անոնք՝ որ Յիսուսի կեանքը կարդացած են. ինչ բան աշխարհը փրկեց. իմա՛ք. այնպէս չէ. և ո՛վ կատարեց խաչին գործը. Կայրափաներ, Հերովդէսներ և Պիղատոսներ. այսինքն « մեղաւորները » ըստ ասելոյն Աւետարանին: (Մարկ. ԺԴ. 41): Պատմութեան այն մռայլ օրուան մէջ, թշնամին ցանեց աղօսներուն մէջ թունաւոր սերմը, ոճիրի սերմը, ատելութեան սերմը, այս չար ըստած անիծեալ դաշտէն սակայն հոն բարձրացուց, հասցուց իր ամենաաքանչելի սիրոյ հունձքը: Եթէ ձեր մէջ կայ անկարգ խորհող մը, անողոք փորձութիւն մը, մեծ չարիք մը որ ձեզ կ'աւերէ, կ'շուարեցնէ և ձեզ կ'առաջնորդէ յաճախ տարակուսելու, մի' տարակուսիք, հաւատացէք: Աստուած կրնայ ծառայեցնել այս չարիքը անկէ բարիք հանելու համար,

հաւատանք թէ ամէն բան, հետեւաբար և չարն իսկ « գործակից լինի ի բարիս: » (Հռովմ. Ը. 28):

Կը հասկնաք հիմա թէ այս « Թոյլ տուք երկոցունց աճել ի միասին » խօսքը՝ ճշմարիտ է. ստույգ է որ աշակերտաց հարցումն ալ շատ բնական է. « կամի՞ս զի երթիցուք քաղեացուք զայն ի բաց ». ինչո՞ք կարծես կ'թոյլատրէ որ ուժգնութեամբ և բռնութեամբ խլենք որոմն և փճացնենք զայն իսպառ: Կը կարծենք թէ պարտականութիւննիս կատարած ոլիտի ըլլայինք եթէ զարշելի թունաւոր կեանք ունեցողները ընտանեկան և ընկերական կեանքէ հեռացնել ուզէինք. բայց ի՞նչ, միթէ մոլորեալներ, մեղաւորներ, չարեր, ամբարիշտներ, որոմներ հալածելով կարելի է Աստուծոյ թագաւորութեան արտը, ագարակը մաքրել: Չեմ կարծեր: Յիսուսի տեսակէտով պէտք է չարը, մեղաւորը ազատ ըլլան. եթէ զանոնք հալածենք պէտք չէ ողբանք երբ վաղը անոնք ալ իրենց կարգին մեղ հալածեն:

Եկեղեցին շատ անգամ կ'բաղձայ խլել որոմը. ան շատ անգամ չէ գիտցած կարդալ Յիսուսի խօսքը. « Թոյլ տուք երկոցունցն աճել ի միասին »-ը. որ խօսք մըն է ներողամտութեան և սիրոյ. անոնք որ միշտ չար են, օր մը կրնան արդար և բարի ըլլալ. հրահանգեցէք զանոնք, համոզեցէք զանոնք, յորդորեցէք և մի՛ հալածէք:

Ինչո՞ւ ուրեմն ձգել զանոնք որ տակաւին աճին, կը հարցնեն թերեւս. երկու պատճառաւ. ինչպէս Յիսուս

կ'ըսէ. նախ՝ անոր համար որ, « մի՛ գուցէ մինչ քաղիցէք զորոմն և զցորեանն ընդ նմին ի բաց խլիցէք »: Ո՛րքան ճիշտ է այս զգուշութիւնը. չենք կրնար դատել ցորենը որովէն. կրնայ ըլլալ որ որովը խլած ատեննիս ցորենը խլած ըլլանք. մեզի չվերաբերիր դատելը չարը բարիէն, որովը ցորենէն. ան Աստուծոյ դիտաւիք բանն է. Ան կը ճանչնայ իրենները. « Ծանեաւ Տէր զայնոսիք որ իւրն են: » (Բ. Տիմ. Բ. 19): Դուք կը կարծէք որ ճշմարտութիւնը գտած էք, ջանացէք զայն տարածել. կը կարծէք որ այս ինչ անձը կ'հեռանայ բարի ճամբէն, ցոյց տուէք իր սխալը. ցոյց տուէք համոզելով զինքը: Ուժ գործածելը, բռնութիւն ի գործ դնելը՝ ապացուցանել է թէ աւելի ուժով ենք. բայց ուժ ունենալը չենթադրեր թէ բանաւոր ենք: Բռնութեամբ շատ անգամ չարիքներ հասցուցած կ'ըլլանք. ուղղութենէ շեղած հոգիէ մը որովը խլած ատեննիս բարւոյն և ճշմարտութեան սերմն ալ որ անոր մէջ տակաւին քունի մէջ էր զայն ալ խլած կ'ըլլանք:

Անոնք որ անհատաւոր արամադրութիւններ կ'անուցանեն, կ'ալահանջուի՝ որ դուրս հանուին եկեղեցիի ցորենի արտէն, նկատելով զանոնք որովմներ բուսած արտին մէջ. սխալ է այս դրութիւնը, այդ կարծեցեալ որովմները շատ անգամ աղնիւ և վնհանձն հոգիներ են և ուղիղ սիրտ կը կրեն. վաղը թերեւս անոնք ճանչնալով իրենց առաջին սխալը դարձի կրնան գալ մեծ կարողութիւններով ի սպաս ճշմարտութեան և եկեղեցւոյ:

Տեսէք, Երուսաղէմի փողոցներուն մէջ սա կինը՝ որ կ'կոչուի Մարիամ Մագթաղինացի. մեղաւոր կին մըն է ան. անկարգութեանց մէջ ապրող կին մը. կ'ըսուի թէ եօթը մեղքեր ունի, եօթը դեւեր կան իր մէջ. ահա որոմը պիտի ըսէք այնպէս չէ. որոմ մը գարշելի և ողբալի. պէտք է խել զայն այնպէս չէ. զգո՛յշ... ահա այդ ողբալի նկատուած կինն է որ առաջինը կ'ըլլայ ըսելու Զատիկի օրուան արշալոյսին. « Տէրը յարութիւն առած է » . առաջին ինքն է որ քրիստոնէական կրօնի հիմը կը դնէ ծանուցանելով ի լուր աշխարհի թէ Ան որ մեռած կը նկատուէր կենդանի է յաւիտենապէս. (Յայտ. Ա. 18):

Տեսէք, անդին Սուրբ Քաղաքին դռներուն առջեւ սա մոլեռանդ Տարսնացին որ կը վարէ Ստեփաննոսի սպաննութեան գործը. տեսէք, ան ի՞նչպէս կ'գրգռէ իր գաղանները. պիտի ըսէք թերեւս. պէտք է զայն շանթահարեղ, քանի որ ան ոճիր կ'գործէ, քանի որ հաւատաքննիչի հոգի կ'կրէ. ինչքան սխալ ենթադրութիւն, ինչքան սխալ գաղափար զայն նկատել որոմն, և հետեւաբար զայն խել նետելու ձեռնարկել. զգո՛յշ... ահա այս անգամ նկատուած մարդն է որ եղած է մեր փրկութեան գործիքը, մարդկութեան ամենամեծ բարեբարներէն մին. կը կարծէիք լաւ գործ մը կատարած ըլլալ խելով որոմը, և սակայն դուք իղած ու այրած պիտի ըլլայիք մեծ Առաքեալն Պօղոս:

Տեսէք, տակաւին Զորրորդ դարուն սա երիտասարդը,

խօսական թշնամին քրիստոնեայ հաւատացելոց. մեղքերու մէջ ապրող մը որ ջերմ հետեւող մըն է Մանիքեական նոյն մոլորութեան որ կ'ընդունի չար տատուածութիւն և բարի տատուածութիւն. ան կ'հաւատայ թէ չարը ճակատագրական է. ան կ'հեզնէ Աւետարանը, դայն ծիծաղելի կ'նկատէ. արդէն 35 տարեկան, այլ եւս յոյս չը կայ թէ կրնայ քրիստոնեայ ըլլալ. հետեւաբար պիտի ըսուէր թերեւս պէտք է խլել հանել գայն. զգնջ... ահաւասիկ այս մարդն է որ պիտի ըլլար Սուրբ Օգոստինոսն որ թէ Արեւմտեան և թէ Արեւելեան եկեղեցիներու կողմէ յարգուած և պատուուած ամենամեծ վարդապետներէն մին եղած է:

Երկրորդ՝ անոր համար որ հունձքի օրը պիտի գայ և որումը աչն օրը պիտի խլուի: Խլելու գործը մեղի չը պատկանիր և չենք կրնար ալ այդ գործը ընել. ատիկա պիտի կատարուի մեծ հնձողին Աստուծոյ իսկ ձեռամբ. Ան պիտի գիտնայ զատարոշել որումը ցորենէն: Հունձքը դատաւատանն իսկ է. համար տալու օրն է. կենդանի Աստուծոյ առջեւ ելլելու օրն է: Յիշեցէք Յիսուսի խօսքերը. « Ամենայն ծառ որ ոչ առնէ պտուղ բարի, հատանի և ի հուր արկանի » . « Ոչ ամենայն որ ասէ ցիս Տէր, Տէր, մոյցէ արքայութիւն երկնից, այլ՝ որ առնէ զկամս Աստուծոյ Հօր իմոյ որ յերկինս է: » (Մատթ. է. 20. 21):

Չտարակուսինք մեր Փրկչին խօսքերուն վրայ. հա-

ւատք ունենանք Աստուծոյ վրայ. « Եղիցին ձեր հաւատք յԱստուած: » (Մարկ. ԺԱ. 22):

Հաւատաւէք որ որովք պիտի փճանայ իրապէս, բայց թողուցէք Աստուծոյ դայն փճացնելու հոգը. այն որով նկատուած վիշտերը և ցաւերը որ մեր կեանքի փորձութիւններն են եղած և արցունք կ'հոսեցնեն մեր աչքերէն, հաւատաւէք թէ Աստուած զանոնք պիտի փոխէ ուրախութեանց և ցնծութեանց. վասնզի կ'ըսեմ ձեզի. « Անոնք որ արտասուքով կ'վարեն, ցնծութիւնով և երգերով պիտի հնձեն: » (Սաղմ. ՃԻԶ. 5):

ԺԲ.

ԽԱԶԻՆ ՔԱՐՈԶՈՒԹԻՒՆԸ

ԽԱՉԻՆ ՔԱՐՈՉՈՒԹԻՒՆԸ

« Իսկ որովհետեւ Հրեայք զնշան հայցեն
եւ Հեթանոսք զիմաստութիւն խնդրեն, մեք
բարոզեցումք զխաչելեալն Քրիստոս: »
(Ա. Կորնթ. Ա. 22—23:)

ԱՌԱՅԵԱԼՆ ՊԹՂՈՍԻ այս խօսքերը կ'բացատրեն թէ իր դարուն մէջ աստուածային զօրութեան յայտնութեան մասին երեք գլխաւոր ըմբռնումներ գոյութիւն ունէին: Հրեայք աստուածային զօրութիւնը կ'ուզէին տեսնել միայն երկնային հրաշից, նշաններու մէջ. հեթանոսք մտայ և հանձարի բարձր կարողութեան մէջ. իսկ քրիստոնեայք Խաչի վարդապետութեան, այսինքն է անձնագոհութեան և ի լրումն ամենայնի Սիրոյ մէջ: Հետեւաբար երեք կերպ մտածողներ կային. Առաքեալն Պօղոս թողլով հրէից պէս « նշան ի յերկնից » փնտռելու մտածումը, և հեթանոսայ իմաստութեան կապուած

Ճնալը, կ'շեշտէ առաւելութիւնը « խաչեալն Քրիստոսի » քարոզութեան իր սա հակիրճ բառերովը. « Մեր քարոզեացուք զխաչեւեալն Քրիստոս »:

Որպէսզի լաւ ըմբռնենք առաւելութիւնը Առաքեալին « խաչեւեալն Քրիստոսի » քարոզութեան՝ նախ ուսանինք թէ ի՞նչ կ'նշանակէ « Հրեայք զնշան հացցեն » խօսքը, ինչպէս և թէ ի՞նչ կ'նշանակէ « Եւ հեթանոսք զիմաստութիւն խնդրեն » պարբերութիւնը: Հրեայք, ինչպէս ամէն աստուածաւար մարգարէի, նմանապէս և Յիսուսի հաւատարու համար, կ'պահանջէին անկէ տեսնել « ի յերկնից նշան », երկնային հրաշք: Որքան ատեն որ Յիսուս քարոզեց և աստուածային գործքերով մխիթարութիւն եղաւ « վատտակաբեկ և բռնաւոր ժողովուրդի » մը, դանուեցան աչդ ժողովուրդի մէջէն տարբեր՝ որոնք միշտ խնդրական թողուցին իրեն աստուածաւար անձ մը ըլլալը, տարակոյսի ուզեցին ենթարկել Անոր աստուածային բնութիւնը, առարկելով՝ թէ մինչեւ որ չտեսնեն Անոր ձեռքով « ի յերկնից նշան », երկնային հրաշք, չեն կրնար հաւատալ թէ Անիկա Աստուծոյ Որդի է. անոնք ըսել կ'ուզէին. « Որպէսզի հաւատանք թէ դու աստուածաւար մէկն ես, Աստուծոյ Որդի ես, ըրէ աչն հրաշքները զորս ըրին հին մարգարէներէն սմանք, Սամուէլ ինչպէս որ որոտումներ հանեց երկնքի երեսը (Ա. Թագ. ԺԲ. 16—18), Յեսու կեցուց արեղակն ու լուսինը (Յես. Ժ. 12), ինչպէս որ Եսայի զարձուց յետստուերն Աքագու արեղակնային ժամացոյցին վրայ (Ես.

ԼԸ. 8), և ինչպէս որ Մովսէս տեղացուց յերկնից մանաւայ (Եւ. ԺԶ. 4, Յով. Զ. 31), և ապացոյցին իրենց աստուածաւաք մարգարէներ ըլլալը, նմանապէս և դուն երկնքի վրայ հրաշք մը գործէ որ քեզի հաւատանք և քու աստուծային զօրութեանդ ալ » : Այսպիսի նշան մը խնդրելն յայտնի ապացոյց էր որ փարիսեցիք և փարիսէամիա հրեաներ ոչ կը հաւատային Քրիստոսի և ոչ ալ դիտաւորութիւն ունէին հաւատալու. այլ պարզապէս հետաքրքրութիւննին գոհացնելու և դիտողութեան ու աւաշիւթեան առիթ մը գտնելու մտքով կ'առաջարկէին :

Հիմաև ալ միթէ չկան փարիսէամիա հրեաներ, անուհով քրիստոնեաներ, որոնք դարձեալ նշան, հրաշք կը պահանջեն և չեն ուզեր հաւատալ Աստուծոյ, Յիսուսի, հոգւոյ անմահութեան, յաւիտենականութեան, Աստուծային զօրութեան, մինչեւ որ իրենց խելքի ու մաաց համաձայն ապացոյց չգտնեն : Այսպիսիք ընդհանրապէս թերահաւատներ են, որոնք խոհուն խորհրդածութեամբ չեն քննէր հոգեկան և կրօնական վարդապետութիւնք, այլ որովհետեւ կ'ուզեն կրօնական պարտաւորութիւններէ փախուստ տալ, ամբարիշտ կեանք վարել, պատրուակաւ մը կ'արդարացնեն ինքզինքնին և իրենց աններելի արարքները՝ ըսելով. « Չեմ հաւատար կրօնի, Աստուծոյ. ապացոյց կ'ուզեմ, նշան կ'ուզեմ » : Իրականութիւնը այն է՝ որ մեր ժամանակի հրէամիտները նման հրէից չեն ուզեր Յիսուսի քաղցր լուծին տակ մանել և Անոր Աւետարանը

ընդունիլ. անոնք կ'ուզեն իրենց կարծեօք աղտա կեանք վարել, կրօնական կապերով և կանոններով չկաշկանդուիլ. անոնք կ'ուզեն սանձարձակ ամէն տեսակ ամբարշտութիւն դործել, և յետոյ իրենց խղճի խայթն կերպով մը ամոքած ըլլալու համար կ'ըսեն. « Քանի որ ներկայ քրիստոնէութեան մէջ հրաշք կ'սկսիսի՝ չենք կարող հաւատալ անոր զօրութեան » :

Կան մեր մէջ հաւատացեալներ ալ որ վշտի, տառապանքի ծանր հարուածներ կրած և անմխիթար մնացած ըլլալով, սկսած են տարակուսիլ Աստուծոյ զօրութեան վրայ և նշան խնդրել. իրենց կրած թշուառութիւնները և իրենց տեսած անարդանքները տարակոյս չարուցած են իրենց մտքին մէջ և համարձակութիւն տաւ են ըսելու. « Ո՛վ Աստուած եթէ զոյոթիւն ունիս ինչո՞ւ լուռ կ'իկնաս, ինչո՞ւ անտարբեր կ'դռնուիս այս անարդանքներու առջեւ » . մարդ խնջի՞ն կ'ապրուի հարցնելու թէ վշտի և սուգի մտանուաղ ժողովուրդին աչն մեծագոյն մասը որ չարաչար կեղերումներու և անլուր դժոխացիի ցաւերու ու կորուստներու ենթարկուեցաւ անցեալին մէջ, ուր էր Աստուածային Արդարութիւնը, ինչո՞ւ Աստուածային սրբութիւնն ու բարութիւնը անտարբեր եղաւ, ինչո՞ւ հրաշխք իմն անմեղներ չապաւտուեցան, ինչո՞ւ Աստուած նշանով մը չզարհուրեցուց և չսահմակեցուց անգութ հոգիները, ինչո՞ւ Աստուած թոյլատրեց որ այդ անխղճութիւնները կատարուէին, ինչո՞ւ անտարբեր դռնուեցաւ այդքան կեղերումներու

մէջ, վերջապէս ինչո՞ւ նշանով մը չարգիլեց այդ անօրէնութիւնները :

Սխալ է սպասել այդպիսի նշաններու և հրաշքներու. Աստուած երբեք իր դօրութիւնը նշաններով և հրաշքներով չյայտներ. Աստուած մեր խամաճիքը, մեր խաղալիկը չէ որ մեր ուզած ձեւով և մեր կամքովը նշաններ և հրաշքներ ընէ իր արդարութիւնը և իր ներկայութիւնը ապացուցանելու համար: Ամենատկար Աստուած մը կ'ըլլար այն Աստուածը երբ Ան շարժէր մեր տխեղծ և տկար արարածներուս խորհրդովը, կամքովը և տրամադրութիւնովը :

Աստուծոյ դօրութիւնը կ'ապացուցուի տիեզերքի ներդաշնակ ու կարգաւորեալ օրէնքներով. « Երկինք պատմեն զփառս Աստուծոյ » : Տիեզերքի մէջ օրէնքն է որ կ'աշխարհէ. անկէ դուրս և վեր որեւէ բացառիկ օրէնք չկայ. Յիսուս այդ պարագան իր աստուածային լուութիւնովը ապացուցուց երբ նշան խնդրեցին հրեայք յերկնից: Նա անոնց պատասխանեց. « Ազգ չար և շնացող նշան խնդրէ և նշան մի տացի » : Նշան չէր կարելի որ տար, և նշանախնդիր ազգերը « չար և շնացող ազգեր » անուանեց: Իր սքանչելի գործերը հրաշքներ չէին այլ հոգեկան աշխարհի մէջ գոյութիւն ունեցող ուժերու յայտնութիւններն էին : Երբ Սատանան Յիսուսի փորձութեան պահուն պահանջեց որ քարերը հաց ընէ, Յիսուս չըրաւ այդպիսի բան, վասնզի քարերը երբեք հաց չեն կրնար ըլլալ և այդպիսի բան մը բնութեան օրինաց հակառակ է: Հրաշագործները ի վերջոյ խաբե-

բաներ նկատուեցան և հրաշագործներու հիմնած կրօնք-
ներն առառաւելն մէկ դար միայն կրցան գոյութիւն
ունենալ. վասնզի հրաշքներու վրայ հիմնուած կրօն մը
երբեք աստուածային և տեւական չկրնար ըլլալ: Հրաշք-
ներ, նշաններ երբեք Աստուծոյ գոյութիւնը ապացու-
ցանելու չեն նպաստեր, եթէ նպատակն ալ շատ խախտւո
և վաղանցիկ դեր մը կ'կատարեն: Նշաններու վրայ հիմ-
նուած կրօններ ամենէն մոլեռանդ և սնամէջ կրօններ
եղած են:

Մի սպասէք որ չարագործը երբ կ'յանդգնի պղծել
եկեղեցին, և կամ երբ կ'անարգէ սրբութիւններ, այդ
պահուն իսկ շանթահար ըլլայ ան: Այդ պահուն անբա-
ցատրելի և խորախորհուրդ լռութիւն մը կ'աւրէ և
չարագործը սանձարձակ կ'գործէ. եթէ այդ պահուն
անիկա ազատ կ'գործէ բայց երբեք չկրնար ճողոպրիլ
աստուածային արդարութենէն. վասնզի բնութեան օրէն-
քին պէս անխուսափելի է Աստուծոյ արդարութիւնը.
Աստուծոյ արդարութիւնը այնպէս մը կ'ուզայ կ'գտնէ
այն չարագործը որ անոր ձեռքերը կ'գոստտի, բերանը
կը կարկամի, աչքերն կ'կուրանան, խղճի խայթը մեծա-
մեծ վէրքեր կ'բանայ իր հոգւոյն մէջ՝ որոնք կ'ապա-
կանեն վերջապէս իր մարմինն ալ, հոգին ալ, ու կ'ըլլայ
աւելի սոսկալի քան դուն կրնայիր երեւակայել: Աստուա-
ծային արդարութիւնը կ'գործէ հոգեկան աշխարհի մէջ
իրեն յատուկ օրէնքներով որ բնութեան օրէնքին պէս
անխուսափելի և անյեղլի է. չարագործը իբր չարու-

թեանց փոխարէն ուշ կամ կանուխ չարութիւնը կգտնէ.
« Զայր մեղաւոր չարիք իւր որսացին ի կորուստ. »
(Սաղմ. ՃԼԹ. 12). « Գիտացեն թէ որովք մեղանչէ
ոք, նովիմք և տանջի: » (Իմաստ. ԺԱ. 17): Բնութեան
դէմ գործողը ինչպէս որ բնութենէն կ'ալատծուի, այսին-
քըն ինչպէս որ մոլին իր մոլութենէն կ'մլատուի, նմա-
նապէս և անօրէնն ալ իր անօրէնութեամբը կ'ալատծուի:

Հետեւաբար աստուածային զօրութիւնը պէտք չէ
կարծուի հրէից պէս որ հրաշքներու մէջ կրնայ ըլլալ:
Աստուած եթէ հրաշք գործէր միշտ ինչպէս ըսի ի վեր
անդր, իր տկարութիւնը ապացուցած պիտի ըլլար, փո-
փոխական աստուած մը, սուտ աստուած մը պիտի ըլ-
լար: Հրաշագործ աստուածներու անթիւ անհամար պատ-
մութիւններ կան հեթանոսաց մէջ, պէտք է հաւատանք
ուրեմն այդ աստուածներուն. սնամիտ և սնուիապաշտ
ժողովուրդները ամենէն աւելի հրաշախնդիր են. ուրեմն
աւելորդ է փնտռել Աստուծոյ զօրութիւնը և իմաստու-
թիւնը հրաշից մէջ: Հապա ո՞ւր պէտք է փնտռել:

« Եւ հեթանոսք գիտաստութիւն խնդրեն ». Հեթա-
նոսներն Աստուծոյ զօրութիւնը և իմաստութիւնը կը
փնտռէին իմացականութեան, հանճարի մէջ:

Աստուածային կ'նկատէին այն ամէն իմաստասէր
հանճարներն որոնք իրենց բանականութեան լուսով
բարուց և աւաքինութեանց սկզբունքներ դրած և կարգ
ու կանոն գծած էին. աստուածային իմաստութիւնը
և զօրութիւնը մարմնացած կ'նկատէին այդպիսի մտքի

և հանձարի տէր մարդոց մէջ : Յիրաւի փիլիսոփայական պատմութիւն կարդացող մը պիտի հանդիպի այնպիսի մեծամեծ դէմքերու, որոնք բարոյական ճշմարտութիւններ քարոզած են և միշտ իրենց նշանակութիւնն պահած են : Այդ փիլիսոփայից գրուածոց մէջ ուշադիր կարդացող մը պիտի ըսէ թէ ատտուածային ներշնչում կայ. բայց չէ կարելի ըսել որ ամէն մէկ փիլիսոփայի գրածը կամ վարդապետածը ամբողջական ճշմարտութիւններ են. վասնզի այդ փիլիսոփայից գրուածոց մէջ այնպիսի թերի, տկար, միակողմանի և հակասական հատուածներ ալ կան՝ որ բարոյական բարձր նշանակութիւն ունեցող կտորներու իմաստները վերիփայր կ'շրջեն և մարդ չէ կարելի վստահիլ ու յանձնուիլ այդ գրուածոց ուղղութեան. բայց աստի, քննեցէք և պիտի տեսնէք թէ հեթանոս իմաստասէրներու քարոզութիւնք ստորնացուցիչ կեանքի մը և կրօնի մը առաջնորդած են զմարդիկ և մարդ ստկումով կը հետեւի պատմութեան այդ ընթացքին : Հեթանոսաց կեանքն ըլլայ ընտանեկան և ընկերական, կատարեալ գարշելի ապականութիւն մը եղած է. անգթութիւնը և անասնականութիւնը ծայր աստիճանի հասած է. եթէ փիլիսոփայից հանձարով աշխարհ լուսաւորուեցաւ իմացականութեամբ, բայց բարքով մնաց շատ անկեալ ու վատթար և եղաւ փիլիսոփայութիւնը ապականութիւն և անէճք բարոյական աշխարհին : Կ'տեսնենք ի Յոյն և ի Հռովմայեցիս որ առհասարակ կ'ապանեն անգթութեամբ նորածին

տկար և տգեղ տղայքը և կամ անխնամ տունէն դուրս
կ'նետեն շանց լակտաներու պէս. ըստ հրահանգի Արխա-
տատէլի, վրէժխնդրութիւն և անգթութիւն ծայր աստի-
ճանին հասած էր. ըստ այս փիլիսոփային՝ վրէժ առնելն
արժանապատուութիւնն բարձր պահել կ'նշանակէր. այս
վարդապետութեան հետեւանքով ինչ անգթութիւններ ի
գործ չէր դրուեր արդեօք. կրնանք երեւակայել թէ ինչ
դադանութիւններ կ'գործուէր ասոր հետեւանքով: Եթէ
ի Սպարդա պատկառելի և օգտակար ծերերը կ'յար-
գուէին յոյժ՝ ինչպէս առակ դարձած էր ի Յոյնս ըսել.
« Ի Սպարդա բարւոյ ծերանայ մարդ », բաց հիւանդ,
անկար ծերերը բուռն մահուամբ կ'ապաննուէին և
կամ կ'հրաւիրուէին որ թոյն խմեն և բաժնուին այս
աշխարհէն իբր աւելորդ տարր, երբ նոյն իսկ ծե-
րունին իր ուժաւորութեամբ վիճակին մէջ կ'ուզէ ապրիլ:
Լիկուրգոս օրէնք դրած էր որ մանկութենէ վար-
ժուի մարդ ասպատակելու դաշտը և աւար առնելու
ամէն բան: Բարոյական կեանքը, ընտանեկան կեանքը
գոյութիւն չունէր: Պղատոն, ինչպէս Պիւթագորոս կը
վարդապետէին որ քաղաքացիները իրարու հետ սիրով
լծորդուած պահելու համար անհրաժեշտ է հասարակաց
ընել նաեւ կանայք. ասոր հետեւանօք կրնայ երեւա-
կայուիլ թէ խառնագնաց կեանքը ինչքան սովորական
դարձած, ապականութիւնը ինչ համեմատութիւն ստա-
ցած կրնար ըլլալ. ինչպէս կ'պատմուի՝ Աթէնք համայն,
տեսակ մը հանրատուն դարձած էր:

Երբ Պղատոն մը իր « հանրապետութիւն » ձառին մէջ կ'ընտրուէ առաւելութիւնը կանանց հասարակաց ըլլալու, երբ Արիստոտել մը տեսակ մը տկարութիւն կ'սեպէ ընկերին կարեկցութիւնը և վրէժխնդրութիւնն ալ կ'ընտրուի, երբ Եպիկուրեան մը ծայրագոյն երջանկութիւնը հեշտութեան մէջ ըլլալը կ'վարդապետէ, երբ Սոպիկեանն Զենոն անաարքերութիւնն և անդգայութիւնն կարեւոր կ'նկատէ կեանքի տեւականութեան համար, երբ իմաստունք հեթանոսաց աչապէս կ'վարդապետեն, ժողովրդոց կեանքն կարելի է որ մնար բարոյական բարձրութեան մէջ. աչապիտի քարոզութեանց մէջ կարելի էր միթէ տեսնել աստուածային զօրութիւն և աստուածային իմաստութիւն:

Ասոնք են ահա գիտնոց և իմաստասիրաց և համօրէն օրէնսդրաց աշխարհի բնական լուսով սորվեցուցած, քարոզած բարոյականը. աչապիտի մոլութիւններով ու մոլորութիւններով ինչպէս կարելի է մարդկանց սիրտերը ազնուացնել, հոգիները վսեմականն աստուածայնացնել. եթէ փիլիսոփայք քանի մը ըստ մասնեայ ճշմարտութիւններ ուսուցին, բայց տարօրինակ բաներ ալ վարդապետելէ չզրոյրեցան, որով և ապականութիւնք և խառնակութիւնք և ոճրագործութիւնք անհամեմատ աւելցան:

«*Մեք քարոզեցուք գիսաչեղեալն Քրիստոս*»։ Առաքեալին պէս ո՛չ հրէսքար մտածելու է և ո՛չ ալ իմաստասիրութեան, փիլիսոփայութեան վրայ յոյս դնելու է։ Նշա-

նախնդիր, հրաշախնդիր ժողովուրդները միշտ մոլեռանդ
 և յետսամիտ կ'ըլլան. իմաստասիրութեան և փիլիսոփա-
 ցութեան վրայ յոյս դնողներն ալ միշտ առաջնորդուած
 են համատարած բարոյական անկումի և քայքայումի.
 այդ երկու ծայրերը մարդս իր ուղղութենէն կ'հեռացնեն:
 Առաքեալն Պօղոս հակառակ ցեղով հրեայ փարիսեցի մը
 ըլլալուն, հակառակ նշանախնդիր փարիսէամիտ հրեայ
 մ'ըլլալուն, հակառակ փիլիսոփայութիւնը լաւ սորված և
 հելլէնական իմաստասիրութեան հմուտ ըլլալուն, վերը
 յիշած երկու ծայրերուն արժէք չառաւ. ոչ հրէական
 նշանին, հրաշագործութեանց և սքանչելիքներու, և ոչ
 ալ փիլիսոփայութեան, իմաստասիրութեան, այլ խաչին
 վարդապետութիւնը և Քրիստոսը ամէն բանէ վեր և
 գերազանց նկատեց: Խաչին վարդապետութիւնը իր
 մէջ կ'բովանդակէ համայն Երկնային Սէրը. ըստ այսմ
 Աստուծոյ առջեւ ամէն մարդիկ հաւատար են, ամէնքը
 մէկ խմորէ են, ուրիշ զանգուածէ շինուած մարդիկ չկան,
 ոչ զոք պէտք է արհամարհել, ընդ ամենեւին պէտք է
 վարուիլ իբրեւ ընդ հաւատարս, ընդ եղբայրս, և մանա-
 ւանդ սիրել զանոնք. պէտք է ըլլալ խոնարհ, հեզ, համ-
 բերատար, ներող, անոխակալ, մարդասէր և մանաւանդ
 սիրող թշնամեաց: Մանուկներուն՝ քաղցրութեամբ նայիլ,
 ծերերուն՝ յարգանք ընծայել, քաղցրութիւն, բարութիւն
 ունենալ ընդ ամենեւին: Յաջս հրէից և հեթանոսաց
 յիմարութիւններ կը նկատուէին այս քարոզութիւնները.
 բայց այս առաքինութիւնները քարոզողները այնպիսի

բարի վարքով ներկայացան աշխարհի մէջ՝ որ դարմանք և հիացում պատճառեցին նոյն իսկ թշնամեաց։ Հարլատահարութեանց, լիկանաց, գրկանաց ներելը, թշնամուցն, փառասողին, և հալածողին ողորմիլը, հեղ և հնազանդ բնութիւն ունենալը իրենց անձին վրայ ցոյց տուին և իբր խաչի վարդապետութիւն, « Խաչելեալն զՔրիստոս » վարդապետեցին։ Այս բաները բովանդակ աշխարհի փիլիսոփայից անձանօթ էր, և անհնար կ'թուէր որ մարդ այնչափ խոնարհ, հեղ համբերատար հոգի մ'ունենար, նուաճեալ հոգին միանգամայն վսեմական բարձրութիւն, և արժանապատուութիւն ունենար։ Խոնարհութիւնն և արժանապատուութիւնն, նուառութիւնն ու վսեմութիւնը կամ ռամկօրէն ըսելով ծառայութիւնն և աղայութիւնը կ'կարծուէր թէ միեւնոյն հոգւոյն էական ու սեփական յատկութիւնները չկրնար ըլլար։

Կ'ըսուի թէ կրօնը որեւէ դեր չէ կատարած աշխարհի մէջ. քրիստոնէական կրօնի հետեւող ժողովուրդներ զիրար կ'ջարդեն։ Այս խօսքը ճիշտ պիտի ըլլար եթէ պատերազմողներու մէջ քրիստոնէական ոգին կորսուած չըլլար։ Աւետարանի քարոզութիւնն, քրիստոնէական կրօնի բարոյական երբեք չաւաջնորդեր այսպիսի մարդասպանութեանց։ Մի կարծէք որ այսօրուան պատերազմաշունչ վիճակը երկնային նշանով կարելի է որ վերջ գտնէ. եթէ ըսեն իսկ աստուածային նշան երեւեցաւ յերկնից, բանդադուշանք է այն և ոչ այլ ինչ. աստուածային զօրութիւնը երկնային նշաններով չերե-

ւիր և պատերազմը երկնային նշաններով չէ որ կը վերջանայ: Մի կարծէք նաեւ որ իմաստուն, մտացի, հանճարեղ մարդոց խորհուրդներով, ծրագիրներով կարելի ըլլայ առաջքն առնել այս զարհուրելի դժոխային տրամադրութեանց. աստուածային զօրութիւնը մարդոց իմաստութիւնով և անոնց խորհուրդներով ալ չարտայայտուիր: Բայց հաւատացէք և վստահ եղէք թէ այս աննախընթաց և պատմութեան մէջ չլսուած և չերեւակայուած քառասային վիճակը եթէ « ի յերկնից նշանով » չվերջանար և « հեթանոսաց իմաստութիւնով » առաջքը չառնուիր, սակայն կրնայ առաջքը առնուիլ և խաղաղութիւնը ապահովուիլ « Խաչեալ Քրիստոս » ի քարոզութիւնով. մինչեւ որ ժողովուրդներու սրտին մէջ չգայ, չտեղաւորուի քաղցրութեան, ներողամտութեան, դիշողութեան, Սիրոյ Ոգին, այս չքնաղ և երկնային առաքինութիւններն մինչեւ որ չիշխեն սրտերու վրայ և սրտերու մէջ, մինչեւ որ խաչեալ Քրիստոսի քարոզութիւնը չըմբռնուի և չլրացուի ժողովուրդներէ, կարելի չէ որ խաղաղութիւնը իրականանայ. վասնզի աստուածային զօրութիւնը բուն իսկ կ'յայտնուի այդ աւետարանական առաքինութեանց մէջ. որքան ալ յաղթանակներ տարուին կարելի չէ բերել խաղաղութիւն. որքան ալ նորանոր դժոխային գործիքներ հնարուին պարտութեան մատնելու համար թշնամին, կարելի չէ բերել բաղձացուած պայմաններով խաղաղութիւնը. մինչեւ որ սրտերու և հոգիներու խաղաղութիւն չգայ,

բռնի միջոցներով, պատերազմական յաղթութիւններով, աշխարհներու գրաւումներով ու աշխարհակալութիւններով կարելի չէ տեւական խաղաղութիւնը ապահովել: Ահա անոր համար է որ այսօր անգամ մ'եւս Առաքեալին հետ կ'կրկնեմ թէ աստուածային իմաստութիւնը և աստուածային զօրութիւնը կը կայանայ « Խաչելեալ Քրիստոս »ի վարդապետութեան մէջ: Երանի թէ ազգեր և լեզուներ գիտնային հաշտարար տրամադրութիւններով, Աւետարանի ոգւոյն համաձայն, Խաչին քարոզութեան ըմբռնումով զիրար հասկնալ, իրարու շահեր լրացնել և խաղաղութեան դետինը պատրաստել: Մինչեւ այդ մենք կ'կրկնենք Պօղոս Առաքեալին հետ. « Իսկ եթէ հրեայք նշան հայցեն և հեթանոսք զիմաստութիւն խնդրեն, մեք քարոզեսցուք զխաչելեալն Քրիստոս », որուն միայն կ'վայելէ փառք, պատիւ և երկրպագութիւն. ամէն:

ԺԳ.

ՔՐԻՍՏՈՍԻ ՅԱՐՈՒԹԻՒՆԸ

ՔՐԻՍՏՈՍԻ ՅԱՐՈՒԹԻՒՆԸ

« Եթէ մեռանիցի մարդ՝ կեցցէ: »

(Յոբ. ԺԳ. 14:)

« Ես իսկ եմ յարութիւն եւ կեանք,
որ հաւատայ յիս, թեպէտէ մեռա-
նի, կեցցէ: »

(Յովհ. ԺԱ. 26:)

առապանքի սեւ և ախուր օրերուն մէջ, օր
մը յուսահատ և դժնդակ պարագաներէ վհա-
տած՝ Յոբ կը հարցնէր իր բարեկամներուն. « Եթէ մարդ
մեռնի, մահէն ետքն ալ պիտի ապրի »: Ամէն անհատ
որ կ'ապրի այս աշխարհիս մէջ միեւնոյն հարցումը ունի
իր շրթանց վրայ, արդեօք գերեզմանը վերջին հան-
գրումնն է կեանքին. արդեօք կեանքը իր գոյութիւնը
կը շարունակէ գերեզմանէն անդին: Ասիկա լուրջ և կա-
րեւոր հարց մըն է ամէնուն համար:

Ամէն ոք պիտի ուզէր գիտնալ թէ մահուամբ ամէն ինչ կը վերջանայ, անշնչացած մարմնոյն գերեզմանի մէջ նեխուելովը և փտելովը ամէն ինչ կը փակուի, մարմինը որ կը հողանայ՝ հողին ալ իր հետ կը հողանայ, մարդուն մարմինը հողին հետ փտած ու նեխած կը մնայ կոշտ ու կարծր հողին հետ խառնուած։ Վերջապէս ամէն ոք պիտի ուզէր գիտնալ թէ մահը քոն մըն է՝ թէ անէացում, մարդը գերեզմանի խաւարին մէջ մահուամբ կ'անէանայ՝ թէ նոր կեանքի արշալոյսի մը առջեւ կը կենդանանայ. մահը մնցք մըն է միջոցէն՝ թէ կորուստ մըն է միջոցին մէջ. մահուամբ նոր կեանքի մէջ կը ծնինք՝ թէ բոլորովին կը ջնջուինք. վերջապէս մարդը մեռնելէ վերջ կ'ապրի թէ ոչ։

Այս հարցերու հարցը ոչ միայն քրիստոնէական կրօնի համար այլ և իմաստասիրական աշխարհի համար գերազանց և կարեւոր հարց մըն է եղած. և ամէն դարու իմաստասիրական և կրօնական աշխարհները այս հարցով զբաղուած են. նոյն իսկ սա նիւթապաշտ սկեպտիկ դարուն մէջ խորագոյն շահեկանութիւն և կարեւորութիւն ունեցող հիմնական հարց մըն է նկատուած. հաւառակ նիւթապաշտութեան բացարձակ ուրացումներուն՝ ոգեպաշտութիւնը կ'զբաղուի անով և ձեռք բերած է ի նպաստ իւր thèseին մեծամեծ ապացոյցներ՝ թէ հողին կապրի յետ մահու։ Այս կարեւոր հարցման պատասխանէն կախում ունի կեանքի բոլոր ուղղութիւնը. եթէ այս հարցման պատասխանը «ոչ» է, այսինքն թէ եթէ մարդը

մեռնելէն վերջ չպիտի ապրի, ուրեմն «կերիցուք և արբացուք քանզի վաղիւ մեռանիմք» (Ա. Կորնթ. ԺԵ. 32:)

Եթէ իսկապէս չպիտի ապրի մարդ իր մահուանէն վերջ, ուրեմն հոգին տուէք ամէն բան, կրօն, աստուածապաշտութիւն, կրօնական և վարդապետական ամեն հաւատալիք, այլեւս բարոյականն, արդարութիւնն և ճշմարտութիւնն աւելորդ բաներ նկատեցէք. բոլոր բարոյախօսներու խօսքերը շաղփաղփութիւններ կը դառնան: Եթէ չապրիր մարդ մահուանէ յետոյ՝ Աստուծոյ գոյութիւնն ալ տարակոյսի տակ կը մտնէ. անոր իմաստութիւնն ու բարութիւնն ալ կը վտանգուի: Իսկ եթէ ստոյգ է որ մարդ մեռնելէն վերջ պիտի ապրի, և եթէ ստոյգ է որ մարդուն հոգին Աստուծոյ շունչն իսկ է և այդ շունչը չմեռնիր, և եթէ ստոյգ է որ մահը կեանքը չվերջացներ, այլ զայն կը կերպարանափոխէ ի կատարելութիւն, և եթէ մարմինն է միայն որ կ'մեռնի որպէս զի հոգին անկաշկանդ ապրի յաւիտենականութեան մէջ, ուրեմն ինչ կ'արժեն աշխարհային կեանքի ամէն բաղդաւորութիւններն, ճոխութիւններն եթէ մարդ անոնցմով չէ ջանացած իր հոգին ազնուացնել, եթէ չէ կրցած գիտնալ արժեցնել իր ետը վեհագոյն ըմբռնումներով. «զի՛նչ օգուտ է մարդոյ եթէ զաշխարհ ամենայն շահեսցի և զանձն իւր կորուսցէ կամ տուժեսցի» (Ղուկ. Թ. 25:)

Արդ՝ պէտք է որոշակի գիտնալ թէ մարդ յետ մահու պիտի ապրի՞ թէ ոչ. յիմար ու անմիտ են ամեն անոնք որոնք չեն ուզեր սոյն խնդրով զբաղուիլ, չեն

ուղեր հետաքրքրուիլ և նոյն իսկ չեն ուղեր բառ մ'իսկ լսել ու խօսիլ այս մասին: Արդ՝ այս հարցումին ինչ կը պատասխանէ նիւթապաշտութիւնը (materialisme), դրապաշտութիւնը (positivisme) և հոգեպաշտութիւնը (spiritualisme), այսինքն մարդկային բանականութիւնը ներկայացնող դրութիւններն:

Նիւթապաշտութեան հետեւողներն, որոց գլուխը կը նկատուի ԺԺ դարու գերման ականաւոր բժիշկ և իմաստասէր Պիւխներ (Buchner), կ'ընդունին թէ հաւատալի են միայն այն բաներն որոնք շօշափելի և տեսանելի, կշռելի և չափելի են. անոնցմէ դուրս ոչ մէկ բնութեան գոյութիւն հաւատալի և իրական չէ, այլ երեւակայական ու մտացածին է. և կ'այնոյեն թէ հոգի ըստածն ալ ուրիշ բան չէ բաց եթէ ուղեղէն արտադրուած ուժ մը, կամ ուրիշ խօսքով ուղեղէն է որ կ'արտադրուի գիտակցութիւնը, խորհուրդը, գաղափարները, խօսքը: Մէկ խօսքով մարդուն գիտակցութիւնն ու հոգին ուղեղին արտադրոյթն են, և ինչպէս լեարդը մաղձ կ'արտադրէ և երիկամունքը մէզ, նմանապէս և ուղեղն կ'արտադրէ խորհուրդ, գիտակցութիւն, և ուղեղին խանգարուելէն և փոշիացումէն վերջ խորհուրդը, գիտակցութիւնը, խօսքը կը դադրի և մարդն ալ կը դադրի ապրելէ: Նիւթապաշտութեան այս բանապայքարը խախտւած է և առանց ապացոյցի. խորհուրդը և մարդուն զգացումները ուղեղի արտադրոյթ չեն կրնար ըլլալ. վասնզի ուղեղը եթէ արտադրող ուժ մըն էր լեարդին և

երիկամունքին պէս, պէտք էր նիւթ արտադրէր միայն. խորհուրդը, գիտակցութիւնը, խիղճը, զգացումը աննիւթ են. ինքնագիտակցութիւնը, իմացական ու հոգեկան կարողութիւնները նիւթ չեն որ նիւթ-ուղեղէն արտադրուած ըլլան. կրնայ ուղեղի միջոցաւ ի յայտ գալ, սակայն սխալ է ըսել թէ ուղեղն է որ կ'արտադրէ ինքնագիտակցութիւնը: Երբ նիւթապաշտը կ'ըսէ թէ մահուամբ կ'ղաղրի մարդ ապրելէ, այս կտրուկ և ստույգ նկատած վճիռը սակայն չէ կարող հաստատել նիւթական և դրական ապացոյցներով. անկարող է հաստատելու թէ գերեզմանէն վերջ մարդ չապրիր. քանի որ չէ բաւական և չունի միջոցներ հաստատելու իր տեսակէտը:

Դրապաշտութեան հետեւողներն ալ, որոնց գլուխն է Օկիւսթ Բօնթ (Auguste Comte) 1798-1857, Քրանսացի մաթէմատիկոս փիլիսոփայն, կ'ըսեն թէ « Մարդ մեռնելէ յետոյ միայն իր գործերովն ու յիշատակովն է որ կրնայ ապրիլ, ապագայ կեանքը միմիայն մարդուն յիշատակին մէջն է և պէտք է ըստ այսմ յիշատակ մը թողուլ, պէտք է ձգնիլ աշխարհի վրայ նշանաւոր, ականաւոր ըլլալու որևէ գործով. պէտք է յաջորդ սերունդներու յիշատակ մը ձգել. անմոռանալի գործով մը անմահացնել իւր անունը. աշխարհիս մէջ չկայ յիշատակ մը աւելի մնայուն, աւելի տեւական քան ուշագրաւ և սրտերը շարժող յիշատակ մը. աշխարհային ամէն բան կը կորնչի, կ'երթայ, սակայն անխախտ եւ անսասան յիշատակ մը միայն կը մնայ մտքիդ և սրտիդ

մէջ. մարդ պէտք է ջանայ յորջորջել տալ իր անունը դարուց ի դարս »: Ասլիլ ուրիշներու մտքին ու սրտին մէջ աղուոր բան է. բայց ճրքան դժուար. շատ ու շատ ցանցառ է թիւը այն մարդոց՝ որոնք փայլուն և ուշագրաւ գործերով կոչուած ըլլան փառայեղ անձնաւորութիւններ ըլլալու: Մեզմէ ամէն մէկուն կեանքը կ'կազմուի շատ աննշան, շատ խոնարհ, շատ չնչին փոքր պարտականութիւններէ և որոնք սակայն կեանքի համար խիստ կենսական և անհրաժեշտ են. բնականաբար գեղեցիկ բան է յիշատակ թողուլ իր բարի գործերով, ասոր չհակառակիր Աւետարանը, ամէնուն սակայն չէ տրուած իր արտակարգ գործերով կարենալ անմահացնել ինքզինքը: Բաց աստի եթէ յիշատակով է որ յաւիտենականութիւնը կ'ապահովէ մարդ, ուրեմն իրենց ահաւոր անգթութիւններով և անարդարութիւններով ծանօթ բոլոր ոճրագործներն որոնք այնքան անմեղներու զոհուելուն պատճառ եղած են, իրաւունք կ'ստանան այդ ոճիրները գործելուն մէջ. ուրեմն Երոստրատէս իրաւունք ունեցած կ'ըլլայ Եփեսեան Տաճարն այրելուն մէջ, ուրեմն Ներոն իրաւունք ունէր Հռոմը այրելուն և քրիստոնեաները փճացնելու իր ծրագիրներուն մէջ: Ո՛հ, այսպիսի վարդապետութիւն մը բոլորովին ընդվզեցուցիչ է և խիղճը բոլոր ուժգնութիւնով կ'բողոքէ: Հապա ի՞նչ պիտի ըլլան բոլոր անոնք որոնք խոնարհ, բարի, համեստ և ազնիւ կեանք մը ունեցած են իրենց կեանքի ընթացքին մէջ առանց անուն մը կամ համբաւ մը ունեցած ըլլալու:

Իսկ հոգեպաշտութեան հետեւողներն, որոց գլխաւորն եղաւ Լայպնից (Leibniz) գերման փիլիսոփայն (1646—1716), ուսումնասիրելով մարդուն հոգեբանական բոլոր երեւոյթները, այսինքն անոր իմացական, բարոյական ու հոգեկան կարողութիւնները, ընդունակութիւններն ինչպէս և կատարելութեան վսեմ խաչալի ձգտումներն, սա եղբակացութեան կուգան թէ մարդը ներկայ անձուկ կեանքի շրջանակին մէջ չգտնելով գոհացում իր վսեմ բաղձանքներուն, կը տենչայ անմահ յաւիտենական կեանքի մը, և ինչպէս որ տիեզերքի մէջ ոչինչ չկորսուիր, ո՛չ ծաղկին սերմը, ո՛չ անոր բոյրը, ո՛չ անոր գոյնը, նմանապէս և մարդուն իմացական, բարոյական, հոգեկան կարողութիւններն ալ ծաղկանց գոյնին և բոյրին պէս պէտք չէ կորսուին: Ինչպէս մարմինը ի հող կը դառնայ և ուրիշ տարրերու հետ կ'խառնուի, հոգին ալ հոգեկան աշխարհի մասն ըլլալով կ'միանայ հոգիներուն աշխարհին: Եւ միթէ կարելի՞ է որ կ'ըսեն այսչափ անհուն կարողութիւններով ու կատարելութիւններով օժտուած մարդը փճանայ: Բնութեան մէջ յաւիտենականութեան օրէնք կայ և այսպիսի վսեմ ուժեր յաւիտենականութեան, անմահութեան օրէնքին ենթակայ են: Բայ աստի կ'յարեն, մարդուն ապրելու անյազ տենչը կ'բողոքէ մահուան դէմ. մարդուն մէջ անգուսպ տենչ մը կայ ապրելու, աւելի ապրելու համար. եւ փիլիքական կեանքի այս անձուկ շրջանը չգոհացներ այս տենչը. ձեռքերը դողդոջուն 90 տարեկան ծեր մը, գերեզմանի տխուր մահագուժը իր ականջը

հասած, դարձեալ կ'ճգնի ապրելու, աւելի ապրելու, և եթէ կարելի ըլլայ երիտասարդանալու և կեանքի շրջանը կրկին հոլովելու: Մարդկային բնութեան խորերէն բղխող մահուան հանդէպ այս դժգոհութիւնը, կը ցուցնէ՝ թէ գերեզմանը վախճանը չէ կեանքին:

Ահա նիւթապաշտութեան, դրապաշտութեան և հոգեպաշտութեան պատասխաններն. երեքն ալ իրենց տարտամ, անորոշ, անգոհացուցիչ պատասխաններով և ցուցմունքներով չեն կրնար իմ հոգիս, սիրտս ու միտքս գոհացնել. և դարձեալ ստիպուած՝ տառապանքներով ընկճուած արդար Յոբի հետ կ'հարցնեմ. « Եթէ մարդ մեռնի, գերեզմանէն անդին պիտի ապրի՞ թէ ոչ: »

Այս դարաւոր հարցումին վճռական պատասխանը շուրջ 500,000,000 հաւատացեալներու գլուխը եղող ինքն Նազովրեցի Յիսուսը կուտայ՝ սա իր որոշ և մեկին յայտարարութեամբ. « Ես իսկ եւ յարութիւն եւ կեանք. որ հաւատայ յիս. թեպէս եւ մեռանի կեցցի: » Անիկա տրամաբանական խորհրդածութիւններ, կարծիքներ, տեսութիւններ չընեն հանդերձեալի, մահէն յետոյ կեանքի մասին, այլ իւր յարութեամբն կը հաստատէ իրական ապացոյցով մը թէ մարդ մահէն յետոյ կ'ապրի: Քրիստոսի յարութեամբ կ'յայտնուի թէ յետ մահու նոր կեանք մը կայ: Քրիստոսի յարութիւնը իբրեւ պատմական ապացոյց մեզի մեծ լոյս մը կ'սփռէ գերեզմանէն անդի կեանքի մասին: Անիկա ոչ միայն մահէն յետոյ կեանքի մը գոյութիւնը կ'շեշտէ, հապա այդ կեանքի բնութիւնն

խակ կը պարզէ, յետ մահու քառասուն օրեր երեւելով մեր երկրագնդին վրայ: Այս դէպքը պատմական ճշգրիտ իրողութիւն մըն է, անիկա վարդապետութիւն կամ դաւանանք չէ, այլ բացարձակ իրողութիւն մըն է՝ որ իր ժամանակագրութիւնը և իր տեղագրութիւնը ունի. անոր վկաները դիւրահաւան և դիւրախաբ մարդիկներ չէին, այլ թերահաւատ և սկեպտիկ մարդիկներ էին, որոնք յարուցեալ Յիսուսը տեսնելէ, շօշափելէ և խօսակցելէ վերջ կ'թերահաւատէին. « ոմանք երկուացան »: Անոնք ականջալուր վկաներ չէին, այլ ականատես էին, որոնք ուղղակի և իրենց ձեռքով շօշափած էին անոր « յարուցեալ մարմինը ». անոր վկաները շահ մը չունէին յարութեան իրողութիւնը աշխարհի հռչակելնուն մէջ, ընդհակառակը յարութիւնը վկայելնուն և քարոզելնուն համար ամէն հալածանքի և ամէն տանջանքներու ենթարկուեցան, և ունեցածնին, տուն, տեղ, ընտանիք, եւ այլ ամէն բան կորսնցուցին: Հակառակօրդ հրեաները ամէն ջանք ի գործ դրին ջուրը ձգելու համար Յիսուսի յարութեան իրողութիւնը, բայց իրենց ոչ մէկ ձեռնարկը յաջողութիւն չգտաւ, վասնզի իրականութիւնը այնքան ազդած էր ամէն կողմ որ ամէնէն երկչոտ աշակերտներն՝ ամենէն առիւծները դարձած էին, աներկիւղ և անվեհեր մարդիկներ եղած էին:

Պօղոս առաքեալ իր գրած նամակներուն մէջ կ'ըսէ. « Եթէ Քրիստոս չիցէ յարուցեալ ընդունայն են քարոզութիւնքն մեր, ընդունայն են և հաւատքն ձեր: » Յի-

սուսի Յարութեան դէպքը ոչ միայն Պօղոս առաքեալի, Զորա Աւետարաններու վկայութիւններով, ահանաւաններու և հետեւողներու վկայութեամբ պատմական ըլլալը կ'հաստատուի, այլ և առաջին դարու երեք մեծ կեդրոններու՝ Երուսաղէմի, Հռովմի և Անտիոքի եկեղեցիներու գոյութիւնը, ինչպէս և «Կիրակի»ն այդ եկեղեցիներէն իբր «Յարութեան օր» ընդունուած ըլլալը, հաւաստի ապացոյցներ են Յարութեան իրականութեան: Բայ աստի Առաջին դարու (36—97) ոչ-քրիստոնեայ Հրեայ հանրածանօթ մեծ պատմիչը Յովսէպոս Փլաւիոս, իր Հրէից Հնախօսութիւնք անուն գրքին մէջ կ'վկայէ Յարութեան դէպքը հետեւեալ տողերով. «Յիսուս անուն իմաստուն մարդ մը, եթէ դայն վայել է մարդ կոչել, ինչու որ իր բոլոր գործերը դարմանալի էին. թէ հրէից և թէ հեթանոսաց մէջէն շատ հետեւողներ ունեցաւ». յետոյ կ'աւելցնէ. «Ան մեռաւ խաչուելով, քայց երրորդ օրը կենդանի երեւցաւ իւր աշակերտներուն»:» (Հնախօսութիւնք Հրէից. Գիրք. ԺԸ. գլուխ Գ. հատ. 3:) Յովսէպոսի այս վկայութիւնը կարծուեցաւ թէ անվաւեր է, բայց Աստուածաբանական գիտութեան ներկայացուցիչներէն ամենամեծ հռչակ ստացած աստուածաբանն և Պերլինի համալսարանի ուսուցչապետն Ատոլֆ Հարնաք, բնադրական ճշդութիւններով ապացուցած է թէ այս մէջ բերուած մասը հարազատ գրիչէն ելած է Յովսէպոսի: Ի՞նչքան ազդու և ներգործիչ դեր պիտի ունենար եթէ զէթ տարին անգամ մը Յովսէպոսի այս վկայութիւնը կար-

դացուի եկեղեցւոյ մէջ իբր անկողմնակալ և անաչառ պատմիչի մը վկայութիւնը :

Յիսուսի Յարութեան դէպքը ցնորք մը, պատրանք մը չէ, քանի մը կիներու մոլեռանդութեան հետեւանք չէ . այլ որոշ ապացուցեալ իրականութիւն մըն է , և աշխարհի մէջ չկայ պատմութեան դէպք մը՝ որ այնքան մանրակրկիտ ուսումնասիրութեան առարկայ և այնքան փաստացի ապացոյցներով ստուգուած ըլլայ, որքան Յիսուսի մեռելներէն յարութիւն առած ըլլալու պատմութիւնն :

Ուստի գիտնանք թէ Քրիստոս յարեալ և յաղթեց գերեզմանի, ու ապրեցաւ անկէ անդին, և այսու մեզի համար ալ կարելիութիւն տուաւ յաղթելու գերեզմանին և յառնելու աննիւթ և հոգեւոր մարմինով ու վերապրելու յաւիտենապէս գերեզմանի ցուրտ հողը մեր ետեւը թողլով : Տիեզերքի մէջ անյեղլի օրէնք մը կայ, այն է ուժի պահպանման օրէնքը, բնութեան մէջ ուժի կորուստ կամ յաւելում չկայ . ինչ որ կայ այն ալ ուժի փոփոխութիւնն է : Ուստի մահը ոչնչացում մը չէ, փոփոխութիւն մըն է , աւելի ազնիւ և աւելի նոր ու աւելի երջանիկ կեանքի մը յաւիտենականութեան համար : Քրիստոսի յարութեան աւետիսը կ'սրտապնդէ և յոյս կ'ներշնչէ ամէն անոնց՝ որոնք այս կեանքի անարդար ու գծնդակ պարագաներու տակ նախատինքի դժուարութիւնները միայն ունին իրենց բաժին , առանց քաղած ըլլալու սակայն իրենց առաքինութեան պտուղը : Ի՛նչ ազնուացուցիչ և ի՛նչ ներգործող յոյս մըն է որ

կուգայ գօտեպնդել ամէն անոնք՝ որոնք այս աշխարհի ներկայ վատասերած ու ապականած մթնոլորտին մէջ արդարութեան յաղթանակին, բարութեան և ճշմարտութեան յաղթանակին համար կ'նուիրուին: Անոնց վարձատրութիւնը մեծ պիտի ըլլայ:

Մարդկային միտքը չկրնար նաեւ համակերպիլ այն գաղափարին՝ թէ գոյութեան նպատակն ըլլայ քանի մը վայրկեան երևնալ աշխարհի թատերաբեմին վրայ և յետոյ աներեւութանալ առ յաւէտ. իր հոգին չափազանց վրդոված պիտի մնար տեսանելի աշխարհին մէջ, չպիտի կրնար յագուրդ տալ իր ձգտումներուն և չպիտի հանդուրժեր որ ամէն բան վերջանար գերեզմանի մթութեան մէջ: Անհունին, յաւիտենականութեան պէտք ունի մարդ:

Հաւատացեալներ, ամէնուս ալ մահը պիտի գայ ողջունելու, շատ չանցած բոլոր մեր լոյսերը պիտի մարին, այն ատեն զի Զահն է որ պիտի լուսաւորէ զմեզ. ո՞վ պիտի փոխէ մթաստուեր ամպերը շողարձակ լոյսերու: Հաւատացեալներ, հարկ չկայ իմաստասէրներու դիմել անոնց կարծիքը առնելու համար, անոնք անորոշութեան մէջ կ'թողուն ամէն բան, ետ գացէք մինչեւ քսան դար, ու այն հրաշափառ դէպքին հրեշտակի ազդարարութիւնը լսեցէք. « Զի խնդրէք զկենդանին ընդ մեռեալս. չէ աստ, այլ յարեալ: » Լսեցէք նաեւ յարուցեալին խօսքերը որ կ'ըսէ. « Ես իսկ եմ յարութիւն և կեանք, որ հաւատայ յիս թէպէտ և մեռանի կեցցէ: »

Մտքի առջեւ բերենք այն օրը երբ Յիսուսի աշա-

կերտները իրենց վարդապետին մահէն ետքը վհատած էին բոլորովին. խաչեցեալին հետ գացած էր իրենց հաւատքը, յոյսը: Անշարժ, ցուրտ մարմինը զոր զետեղած էին Յովսէփ Արեմաթացիի գերեզմանին մէջ՝ ճշգրիտ պատկերն էր իրենց խորտակուած սրտին: Չարչարանքի վայրէն կ'փախչէին յուսախաբ, բայց յարութեան ցնցող և զարթուցիչ լուրը, « Քրիստոս Յարեալ »ը, ո՛հ, զիրենք կ'գօտեպնդէ, կ'կենդանացնէ, կ'ուրախացնէ, կ'ոգեւորէ և զիրենք կ'դնէ ոգեւորեալ գործունէութեան մը մէջ, որուն դէմ աշխարհի ամենէն ահեղ ուժերը չեն կարող արգելք հանդիսանալ:

Իրապէս և ճշմարտապէս Յիսուսի յարութեան այն ատենն միայն հաւատացած կ'ըլլանք, երբ մենք յարութիւն կ'առնենք ներքնապէս: Յարութիւն առնելու համար նախ պէտք է մեռնիլ և մեռցնել անձնասիրութիւնը: Չկայ Չատիկ առանց Աւագ Ուրբաթի. երբ գիտէք խաչել ձեր կիրքերը, դուք ուրեմն յաղթեցիք աշխարհի, մասնակից պիտի ըլլաք Յիսուսի յարութեան. « Եթէ սերտիւ միացած ենք Քրիստոսի, անոր նման մահով մը, ըսած է Պօղոս Առաքեալ, մասնակից պիտի ըլլանք անոր Յարութեան ալ: » (Հռովմ. 2. 5.):

Եթէ մենք շարունակ մեր մէջը գիտենք խաչել ատելութիւնը, անձնասիրութիւնը, անմաքրութիւնը, հպարտութիւնը, գիտնանք թէ յարութիւն պիտի առնէ մեր մէջ ներումի, սիրոյ, սրբութեան և խոնարհութեան հոգին և այսու տարած պիտի ըլլանք հոգեւոր մահուան վրայ

ալ յաղթանակը: Շատեր կան որ իրենց մահէն առաջ արդէն մեռած են իրենց կեանքովը, որովհետեւ մեղքը տիրապետած է անոնց մէջ: Մարմնական մահէն առաջ գիտնանք չմեռնիլ հոգւով և երբ չենք մեռած և մեր մէջ յարութիւն առած է հոգին՝ ան արդէն տեւականօրէն յաւիտենականութիւնը ապահոված է:

Հռովմէական միաբանութեան մը վանականները Տրաքիսթները, իրենց զբաղումը նկատած են միմիայն պատրաստուիլ մահուան. այս է իրենց կարգու կանոնը, այս է իրենց նպատակը, երբ իրարու կ'հանդպին իրենց ողջոյնն է. *memento mori* (= յիշէ որ պիտի մեռնիս). իրենց սեղանի սկաւառակին քով դրուած է գանկ մը և իրենց վերարկունքներուն վրայ բանուած է ոսկորոտիքներու պատկերներ յիշեցնելու համար մահը. պէտք է ամէն մէկ վանական երթայ իր գերեզմանը փորելու աշխատութեամբ ալ զբաղուի ամէն օր, միշտ իր մտքին մէջ խորհրդածելով մահը: Ո՛րքան մեծ և ազդեցիկ ու տպաւորիչ պիտի ըլլար երբ իւրաքանչիւր վանական փոխանակ յեղյեղելու. « Յիշէ որ պիտի մեռնիս », ողջունելին զիրար ըսելով. « Յիշէ թէ պիտի ապրիս »: Եւ ասիկա կ'հաւատամ թէ աւելի ճիշդ ու ճշմարիտ է, աւելի մարդկային դարաւոր իտէալն է և աստուածային կամքն է միանգամայն: Ու չէ՞ մի որ մենք ալ Յիսուսի յարութեամբ աշխարհի մարդկութեան կ'հաղորդենք ըսելով. « Յիշէ թէ պիտի ապրիս »:

Պիտի ապրիք սիրելիներ, անմահութեան կեանքը.
պիտի ապրիք ձեր փառաւորեալ մարմինովն՝ որ Աստու-
ծոյ տաճարն է. պիտի ապրիք ձեր իմացականութեամբը՝
որ ճշմարտութեան կանթեղն է. պիտի ապրիք սիրով՝
որ յաւիտենականութիւնն է. պիտի ապրիք Քրիստոսով՝ որ
մեր կեանքն է, որուն համար թող Նոր Սիօնի զաւակ-
ները երգեն Ներսէս Շնորհալուոյ հետ.

- « Սիովնի որդիք զարթիք,
- « Հարսին լուսոյ դուք աւետիք,
- « Եթէ փեսայն քո յարուցեալ
- « Յաղթեաց մահու իշխանութեամբ.
- « Գայ պսակէ զքեզ փառօք,
- « Ե՛լ ընդ առաջ պճնեալ զարդուք.
- « Երգեա երգ նոր Յարուցելոյն,
- « Ննչեցելոյ կենաց պտղոյն: »

Ամէն:

ԺԳ.

ՈՐԴԻՆ ԱՍՏՈՒԱԾ

ՈՐԴԻՆ ԱՍՏՈՒԱԾ

« Զո՞ ո՞ ասեն զիճէն մարդիկն թէ իցէ
Որդի մարդոյ: Պատասխանի եւ Սիմոն Պետրոս
եւ ասէ, դու եւ Քրիստոսն, Որդի Աստուծոյ
կենդանոյ: »

(Մատթ. ԺԶ. 13, 16:)

ԱՅՍ ՕՐՈՒԱՆ քարոզիս նիւթը աւելի կրօնա-
պատմական է քան բարոյական կամ
իմաստասիրական: Մեր ընելիք պատմական տեսութեամբ
բուն նպատակնիս պիտի ըլլայ ճանչցնել Քրիստոսը այն-
պէս՝ ինչպէս Չորս Աւետարանները մեզ կ'ներկայացնեն
անոր բնութեան հանգամանքին տեսակէտով:

Քրիստոնէական շրջանի սկզբնաւորութեան՝ ինչպէս
յայտնի է, փիլիսոփայական դպրոցներ կային. այդ
դպրոցները քրիստոնէութեան ծաղկումով վերածուեցան
կրօնա-փիլիսոփայական դպրոցներու, որոց գլխաւոր կեդ-
րոն կ'համարուէին Անտիոքի, Աղեքսանդրիոյ, Աթէնքի և
Եդեսիոյ Աստուածաբանական դպրոցները. այս չորս
դպրոցներէն երկուքը, այսինքն է Աղեքսանդրիոյ և Ան-
տիոքի դպրոցները, բացարձակ հակընդդէմ ուղղութիւնով

կ'բացատրէին Ս. Գրական և բնագիտական ամէն խնդիրներ. այնպէս որ շատ անգամ ներհակընդդէմ տեսութիւններու հետեւանքով զիրար հերետիկոս անուամբ վարկաբեկելու չափ յառաջ կ'երթային:

Հետեւելով եկեղեցւոյ պատմութեան այս խնդրոց, կը տեսնենք թէ Քրիստոսի աստուածութիւնը ընդունողներու մէջ երկու գլխաւոր խումբեր կային. առաջին խումբին պատկանողները կ'ըսէին՝ թէ « Աստուած էր որ մարդացաւ », իսկ երկրորդ խումբին պատկանողները կը պնդէին՝ թէ « Մարդն էր որ աստուածացաւ »: Արդ ո՞րն էր ճշմարիտը, ստույգը. Աստուած էր որ մարդացաւ, թէ մարդն էր որ աստուածացաւ: Քննենք այս կէտերը երկիւղած խոհականութեամբ և անկաշկանդ հայեցողութեամբ:

Քրիստոսի աստուածութեան շուրջ առաջին առթիւ իսկ կը հանդպինք մշնքան ուշագրաւ զանազան տեսութիւններու, որ մարդ կը շուարի թէ ո՞րն է ընդունելին, և մերժելին, ո՞րն է ստույգը և թիւրը, ո՞րն է ճշմարիտը և կեղծը: Նոյն իսկ ուշագրաւ վարդապետներ և ուղղափառ հայրապետներ պահ մը կանգ կ'առնէին յուզուած քրիստոսաբանական խնդիրներու առջեւ և կ'շուարէին թէ ո՞ր տեսութեանց հաւանութիւն կամ նախապատուութիւն հարկ է տալ, վասնզի ամէն անոնք որ իրենց վարդապետական *thèse*երը կ'պարզէին, ամէնքն ալ իրենց աղբիւրները ունէին և իրենց վկայութիւնները կ'բերէին Ս.Գ իրքէն, Հին և Նոր Կտակարանէն: Շատ անգամ ուղղափառ կարծուածներ զոհ կ'ըլլային տարա-

կարծիքներու մէկ կամ միւս հոսանքին, որուն հետեւանքով երկպառակութիւններն ալ կ'սաստկանար: Այս կարծեաց, վարդապետութեանց և տեսութեանց տարբերութեան հետեւանքով, եկեղեցին իր աստուածային կրօնքովը ու վսեմ բարոյականովը չափազանց տազնապներու և վտանգներու ենթարկուելէ զատ, իր աստուածային նուիրականութենէն և վսեմութենէն շատ բան կորսնցուցած է: Եթէ իմաստասէրներ քրիստոնէութեան մէջ մտած չըլլային, եթէ նոր Պղատոնական իմաստասիրութեամբ մշակեալ մտքեր քրիստոնէական եկեղեցւոյ մէջ չարտայայտուէին, եթէ այդ բնազանցական իմաստասէրները եկեղեցւոյ վերին վարչութիւնը և վերին տեսչութիւնը ստանձնած չըլլային, եկեղեցին չպիտի ենթարկուէր այսքան դաւանաբանական դժուարութեանց և դժբաղդութեանց: Քրիստոնէութիւնը իր Աւետարանով այնքան պարզ և այնքան բացայայտ վարդապետութիւն մը ունի, որ պէտք չունէր այնքան փիլիսոփայական բացատրութեանց և մեկնաբանութեանց. պէտք չունէր Նոր-Պղատոնական իմաստասիրութեան օգնութիւնը հայցելու: Քրիստոսի կրօնը որքան փիլիսոփայօրէն մեկնաբանուեցաւ և բացատրուեցաւ, այնքան կնճռոտութեանց և անհասկացողութեանց ենթարկուեցաւ:

Կրօնը կը վտանգուի, և իր վսեմութենէն շատ բան կը կորսնցնէ երբ փիլիսոփայութիւնը կը միջամտէ բացատրութեան և մեկնաբանութեան համար: Կրօնը մեկնութեան և բացատրութեան կարօտ չէ. կրօնը կրօնով

միայն պէտք է մեկնաբանել, Ս. Գիրքը Ս. Գիրքով պէտք է բացատրել: Եւ զժբաղդաբար եկեղեցին առաջին օրէն սկսեալ յոռի շրջանի ենթարկած է ինքզինքը յանձնելով փիլիսոփայութեան բազուկներուն. բարեբաղդաբար գտնուեցան հմուտ խորհողներ որոնք խալառ տարամերժելով փիլիսոփայութիւնը՝ ուզեցին մեկնել Ս. Գիրքը ինք իր մէջ: Այսպէս ուրեմն Քրիստոսի աստուածութեան խնդիրը կնճռոտողներն, վտանգնողներն աստուածաբանական դպրոցներն եղած են:

Ինչպէս ըսինք, քրիստոնէական եկեղեցւոյ առաջին դարերուն՝ Անտիոքեան և Աղեքսանդրեան դպրոցներն իրարու դէմ լարուած էին, և երկուքին ուղղութիւնը բոլորովին իրարմէ կ'տարբերէին: Անտիոքեանը՝ Տառական մեկնութեան և մտքի ըմբռնումի, մինչդեռ Աղեքսանդրեանը՝ բոլորովին բնազանցական և այլաբանական մեկնութեան կ'հետեւէր: Այս երկու դպրոցներէն ելնող վարդապետներ և հայրապետներ հակընդդէմ ուժեր եղան իրարու հանդէպ, պայքարեցան իրենց կարծիքը առաջ քշելու համար և այս պատճառաւ եկեղեցին այս երկու դպրոցներու վարդապետաց ձեռք խաղալիկ դարձաւ: Բնականաբար գտնուեցան աւելի խոհեմ և բարձր ընդունակութեանց տէր վարդապետներ՝ որոնք հեռատեսելով եկեղեցւոյ ծոցին մէջ ստեղծուելիք վտանգը, յարմար դատեցին երկու դպրոցներու տեսութիւնները իրարու լրացուցիչ նկատելով՝ բացատրել ամէն կրօնական, քրիստոսաբանական, դաւանաբանական խնդիրներ:

Գրիգոր Նազիանզացին, Նիլաացին, Բարսեղ Կեսարացին, Յովհան Ոսկեբերանն հակառակ Անտիոքեան Աստուածաբանական դպրոցի հետեւած ըլլալնուն, իմաստութիւն ունեցան իւրացնելու Աղեքսանդրեան դպրոցին ալ կարգ մը աստուածաբանական տեսութիւնները:

Անտիոքեան դպրոցի հետեւողներուն մէջ էր Արիոս անուն երէցը, որ Աղեքսանդրիացի և ծագումամբ Լիբիացի էր. սա գիտութեան մէջ վարժ, սթափ, նրբամիտ և խորագէտ, խիստ նշանաւոր մէկն էր. իր միտքը բացատրելու մէջ խիստ ընդունակ և ճարտար էր, բանավէճերու մէջ ընդունակութիւն ունէր միշտ յաղթական ելնելու: Իր պերճաբան լեզուաւ ունկնդիրներու սիրտը առիքնած էր իր տեսութեանց՝ և հաւանութեան բերած էր բոլորն ալ: Ինքն հակառակ զոհ երթալուն երկու հակընդդէմ դպրոցներու հակառակութեանց, միշտ ցոյց տուած է խաղաղասէր, քաղցր ոգի և պարզամիտ տրամադրութիւն՝ հեռի ամէն նենգութենէ: Իր արտաքին տեսքն ալ ուշադրաւ էր, վասնզի բարձրահասակ էր և մեծապէս վայելուչ և լուրջ դիմագծութիւն մը ունէր և երեւոյթն ալ գունատեալ էր և ճգնասուն: Ամէնուն հետ կ'կենցաղաւարէր շնորհալի բառերով և կրնար սիրաշահիլ. մանաւանդ իր պատրաստած երգերով իր գաղափարներն ու տեսութիւնները տարածելուն մէջ մեծ ընդունելութիւն գտած էր: Այս Արիոս երէցն էր որ առաջին անգամ Աղեքսանդրիոյ մէջ 324 թուին, երգերով սորվեցուց թէ « Որդին Աստուած չէր կրնար

իրապէս հաւատար նկատուիլ Հօր Աստուծոյ, ոչ ալ անոր բնութենակից, հետեւաբար, մարդոց պէս ստեղծուած մըն էր՝ որ թէպէտ և ունէր կատարելութիւն աստուածային, և հաղորդակից էր աստուածութեան, սակայն երբեք չէր Աստուած, և ենթակայ էր մարդկային տկարութեան »:

Արիտս իր բացատրութիւններով կը պնդէր թէ տարբեր կերպով կարելի չէր ըմբռնել զՔրիստոս և անոր աստուածութիւնը. անիկա այնքան հմայիչ կերպով իր վարդապետութիւնը կ'քարոզէր և երգերով ամէն կողմ կ'տարածէր՝ որ ժողովուրդէն խիստ շատեր, եկեղեցւոյ տարկաւազներէն, քահանաներէն, և մանաւանդ եպիսկոպոսներէն շատեր, դիւրըմբռնելի և համոզիչ նկատելով Արիտսի տեսութիւնները, կը հետեւէին անոր իրենց ժողովուրդովը: Մանաւանդ անթիւ անհամար կիներ սքանչացած անոր մաքրափայլ կենցաղէն և պարզ տեսութիւններէն, միայն Աղեքսանդրիոյ մէջ 700 կոյս աղջիկներ, անոր կը հետեւէին զինքը նկատելով իբր հոգեւոր հայր և մեծ վարդապետ:

Արիտսի աշակերտները և ջերմ կուսակիցները ոչ միայն աւելցան Աղեքսանդրիոյ և Եգիպտոսի այլեւայլ քաղաքներու և գիւղերու մէջ, այլեւ Սուրիոյ և Պաղեստինի զանազան քաղաքներու մէջ մեծ համեմատութիւն ստացաւ հետեւողներու թիւը, միեւնոյն ատեն աւելնալով աստուածաբանական վէճեր ու անձնական հակառակութիւններ: Արիտսի յարուցած այս ահեղ հոսանքին

առաջքը առնելու համար Աղեքսանդրիոյ մէջ Աղեքսանդրեան դպրոցի աստուածաբան եպիսկոպոսներով և վարդապետներով, իրարու յաջորդող երկու ժողովներ գումարուեցան և Արիոսը և իր հետեւողները նդովուեցան։ Սակայն ժողովներու նդովքները օգուտ չունեցան. ամէն կողմէ համակրութիւն աւելցած էր Արիոսի և իր վարդապետութեան նկատմամբ. մանաւանդ ամբողջ քրիստոնէական եկեղեցւոյ մէջ խիստ նշանաւոր և համբաւաւոր նկատուած երկու Եւսեբիոսներ, այսինքն է Եւսեբիոս Նիկոմիդացի և Եւսեբիոս Կեսարացի եպիսկոպոսները, համախոհ էին Արիոսի և հաւանած ու ընդունած էին անոր վարդապետութիւնը։ Երբ Արիոս ստիպուեցաւ մեկնիլ Աղեքսանդրիայէն՝ Աղեքսանդր Աղեքսանդրացի հայրապետի հալածանքներուն հետեւանքով, ապաստանեցաւ Եւսեբիոս Նիկոմիդացիի քով. հոնկէ ամէն կողմ դրիեց Թաշխա անուանակոչեալ « Ուրախութիւն խնջոյքի » քերթուած երգը, որուն մէջ իւր համոզումներն և Աւետարաններու վարդապետութիւնն կը յայտնէր շատ հասկնալի ոճով, որով ռամիկն ալ, զարգացեալն ալ կրնային օգտուիլ. այնպիսի ոճով շարադրած էր որ ուղեւորն ալ, նաւաստին ալ, գործաւորն ալ, հողագործն ալ, աղօրեպանն ալ կրնային ըմբռնել և զիւրաւ սերտել դայն։ Եւսեբիոս Նիկոմիդացի՝ ընդդէմ Աղեքսանդրիոյ երկու ժողովներու, գումարեց ուրիշ ժողով մը Բիւթանիոյ մէջ՝ պաշտպան կենալով Արիոսի վարդապետութեան՝ որուն հետեւանքով երկու հակառակ կարծիքներու հոսանքներն

աւելի եւս սասակացան Եգիպտոսի, Լիբիոյ, Պոլսոյ, Անտիոքի և այլ Փոքր-Ասիոյ եկեղեցեաց մէջ:

Մեծն Կոստանդիանոս (274—337) նախատեսելով որ այս հակառակութիւններն կրնան վտանգաւոր դառնալ, և պատճառ հանդիսանալ ամբողջ քրիստոնէական եկեղեցւոյ քայքայումին, յատուկ նամակներ գրեց թէ Արիոսի և թէ Աղեքսանդրիոյ հայրապետ Աղեքսանդր եպիսկոպոսին, խնդրելով երկուքէն՝ որ այսպիսի աստուածաբանական խնդիրներ չյուզեն ժողովուրդին մէջ, քանի որ կրնային դժուարիմաց բացատրութեանց և անհասկացողութեանց հետեւանքով վտանգաւոր դառնալ, գայթակղեցնել ժողովուրդը: Անիկա իր նամակին մէջ այսպէս կ'ըսէր. « Երկուքներուդ միտքը նայն է և շատ զիւրին է ձեզի համաձայնիլ. իսկ եթէ չէք կրնար համաձայնիլ այս ճիշին պայքարին մէջ, գէթ լռել զիտցէք »: Այս նամակն որ լռութիւն կը պատուիրէ երկու կողմին, կը կարծուի թէ Եւսեբիոս Նիկոմիդացիի կողմէ գրուած ըլլայ: Պէտք է ըսել որ խնդիրը կարծուածին չափ ալ ճիշին չէր. Բրիտոս Աստուած էր թէ մարդ առաւած: Կոստանդիանոս տեսնելով որ ի դերեւ ելաւ իւր նամակն, հարկ համարեց ժողով գումարելու համար շրջաբերականներ յղել բոլոր քրիստոնէական գաւառներու, հրաւիրելով բոլոր եպիսկոպոսները, գահերէցները գալ ժողովուրելու Բիւթանիոյ Նիկիա քաղաքն: Ինչպէս գիտէք այս ժողովին ալ հրաւիրուեցաւ մեր եկեղեցւոյ երկրորդ Լուսաւորիչ Ս. Գրիգորն. այլ նա իր տեղ զրկեց իբր

փոխանորդ իր փոքր տղան Արիատակէս եպիսկոպոսը։ Այս ժողովին մէջ գտնուեցան 318 հայրապետներ, մասնակցած էին նաեւ սարկաւազներ։ Կոստանդիանոս ինչպէս ստուգուած է, աւելի համակիր էր և համախոհ Արիոսի տեսութեանց և կարծեաց, այնպէս որ մինչեւ վերջն ալ մնաց Արիոսականութեան համակիր և մեռաւ նոյն համակրութեամբ։ Հակառակ յանուն Յիսուսի մկրտուած չըլլալուն, հակառակ Քրիստոնէութիւնը յայտնապէս ընդունած չըլլալուն, նախագահեց այդ առաջին տիեզերական մեծ ժողովին։ Ժողովը 325 թուականի Յունիս ամսոյ կիսուն սկսաւ և տեւեց նոյն տարւոյ Օգոստոսի վերջերը, այսինքն գրեթէ երեք ամիս։ Արիոս եւս կոչուած էր ժողովին իր տեսութիւնը որոշ պարզելու համար։ Դժբաղդաբար սակայն երկու-երեք ամսուան շարունակական ժողովներով կարելի չեղաւ եկեղեցականաց որոշ եղրակացութեամբ բացատրել թէ Որդին Աստուած՝ Յիսուս Քրիստոս ինչ կապով կապեալ է Հայր Աստուծոյ։ Այս միտքը բացատրող բառն իսկ գտնելու մէջ մեծ դժուարութիւն կրեցին։ Վերջապէս ժողովը փակուելու մօտ էր, և յուսահատ անվերջ վիճաբանութիւններէն, Աղեքսանդրեան Աստուածաբանական դպրոցի հետեւող Աղեքսանդր Աղեքսանդրացիի աշակերտ Ա. Բանաս Սարկաւազ, «հաւնագոյակից» բառը գտաւ. յարմար բառ մը նկատուեցաւ Հայր Աստուծոյ և Որդւոյն Աստուծոյ կապը բացատրող և ժողովը ընդունեց «**Ὁμολογούμενος πατρί**» (=նոյն ինքն ի բնութենէ Հօր)

բացատրութիւնը: Աթանասի այս բառով փրկուած նշկատուեցաւ ժողովոյն պատիւը և ժողովն գտաւ իր հանդարտութիւնը: Աթանասի այս հաւնագոյակից բառը թէեւ ժողովին ելք մը տուաւ, բայց դարերով և մինչեւ ցայսօր այդ բառը ամենախիստ քննադատութեանց ենթարկուած, խնդրոյ առարկայ եղած, կ'զբաղեցնէ ցայժմ եկեղեցիները ի դուր տեղ:

Ժողովի որոշմամբ Արիոս աքսորուեցաւ և Կոստանդիանոս ասկամայ համակերպեցաւ ժողովի այս որոշման, վասնզի եպիսկոպոսներու որոշման չէր ուզեր դէմ կենալ՝ քանի որ անոնք իրենց հօտին մէջ մեծ հեղինակութիւն և համակրութիւն կը վայելէին և ժողովրդոց սանձը անոնց ձեռքն էր. և որովհետեւ եպիսկոպոսներու մեծամասնութիւնը Աղեքսանդրեան դպրոցի հետեւողներ էին, Աթանասի հաւնագոյակից բառին համակարծիք գտնուողներ մեծ թիւ մը կազմեցին: Կոստանդիանոս թէեւ արտաքինապէս ժողովի մեծամասնութեան համախոհ, սակայն ներքինապէս համակարծիք էր Արիոսի: Արիոս աքսորանքի մէջ հազիւ երեք տարի մնաց: Կոստանդիանոս՝ Արիոսականաց ազդեցութեամբ Արիոսը աքսորանքէ վերադարձուց և թոյլատրեց որ Աղեքսանդրիա դառնայ: Աթանաս՝ որ Աղեքսանդր Աղեքսանդրացիի յաջորդած էր, Արիոսը եկեղեցիէն ներս չընդունեց, որուն վրայ Աղեքսանդրիոյ մէջ խռովութիւնը մեծապէս աւելցաւ. միւս կողմէ Կեսարիոյ և Տիւրոսի մէջ Արիոսականներ ժողովներով մերժած ըլլալով ընդունիլ Աթանասի հաւնագոյակից բանա-

ձեւը, Կոստանդիանոս ստիպուեցաւ այժմ ալ աքսորել Աթանասը, և Արիոսն ալ Պոլիս հրաւիրեց կրկին, իրմէ ուղղակի լսելու համար իր դաւանանքը: Արիոսի դաւանանքը այնքան համոզիչ նկատուեցաւ Կոստանդիանոսի՝ որ հրամայեց Կ. Պոլսոյ Աղեքսանդր հայրապետին, անյապաղ Արիոսը ընդունիլ եկեղեցի հաւատացելոց մէջ: Մեծ հանդէս կազմուեցաւ և մինչ Արիոս պատրաստուած էր խուռն բազմութեամբ և հանդիսաւորութեամբ եկեղեցւոյ գաւիթէն ներս մտնելու ծափողջոյններուն մէջ, կրած յուզումներէն յանկարծամահ եղաւ: Ի՛նչ եղերական վախճան: Դժբաղդաբար մոլեռանդ եկեղեցական պատմիչներ այս դժբաղդ վախճանը՝ «Ի կղկղանս սասակեցաւ» բառերով կ'արձանագրեն: Ահա մարդ մը իր համոզումը և կարծիքը ազատ յայտնելուն համար հակառակութեանց դո՛հ կ'ըլլար: Արիոսի պաշտպանը ոչ միայն Մեծն Կոստանդիանոս եղաւ, այլ և Կոստանդ իր որդին, ինչպէս և Վաղէս կայսրն ու կիներն, և գրեթէ հաւատացելոց մեծամասնութիւնը, մանաւանդ հասարակ ժողովուրդը, արհեստաւոր, միջակորեար դասակարգը բոլորովին արիոսական եղած էր: Արիոսի ախոյեան Աթանասի վախճանն ալ դժբաղդաբար շատ տգեղ գոյներով կ'ներկայացուի. անշուշտ դարձեալ մոլեռանդ պատմիչներու գործ կ'նկատուի. զայն կ'ներկայացնեն անպատշաճ մեղկութեանց և զեղխութեանց մէջ անձնասպան եղած:

Արիոսականութիւնը չվերջացաւ սակայն այդ կերպով, հակառակ անոր որ ամէն օր եկեղեցւոյ մէջ կ'նշովուի

Արիոսի վարդապետութիւնը, հակառակ անոր որ Նիկիոյ ժողովին բանաձեւը « Հանգանակ Հաւատոյ »ն, հաւասարմէր կ'կարդացուի, այլ սակայն դեռ Արիոսը և Արիոսականութիւնը յարգողներ և անոր վարդապետութեանց հետեւողներ չեն պակսիր: Դեռ Արիոսականներ յայտնի կան ի Գերմանիա, ի Զուիցերիա, յԱնգլիա, յԱմերիկա. թէեւ տարբեր անուններով ծանօթ են բայց իսկապէս Արիոսականներ են:

Այսքան ինչ բաւ համարելով խօսիլ Արիոսականութեան հետեւողներու մասին, մեր մտքին մէջ հարց կը ծագի զիտնալ թէ արդեօք Անտիոքի թէ Աղեքսանդրիոյ դպրոցի վարդապետութիւնն էր ուղղափառ, թէ արդեօք Արիոսին թէ Աթանասին տեսութիւնն էր ճիշդ: Ինչպէս տեսանք, Աղեքսանդրեան դպրոցի դաւանութեան համեմատ՝ *Քրիստոս Աստուած էր* և « համագոյակից Հօր »: Մինչդեռ Անտիոքի դպրոցին դաւանութեան համեմատ՝ *Քրիստոս մարդ էր* և « Աստուածանման անմահ »: արդ' ո՞ր դաւանութիւնն էր ճիշդ և ո՞րն էր ընդունելին, քանի որ երկուքն ալ աղբիւր ունէին Ս. Գիրքը: Ես չպիտի յանձնարարէի ձեզ զբաղուիլ սոյն դաւանաբանական հարցերով երբեք չպիտի թելադրէի ձեզ ստուգել թէ այդ բանաձեւերէն ո՞րն է ճիշդը: Հաւատացէք խօսքերուն և վստահ եղէք թէ այս դաւանաբանական վարդապետութեանց հետեւանքով քրիստոնէական եկեղեցին թէ կրօնապէս և թէ բարոյապէս շատ բան տուած է: Աւետարաններու պարզ և միանգամայն վսեմ ու հասկնալի

իմաստը աստուածաբանական այդ դպրոցներու դժուարի-
մաց մեկնութիւններով անհասկնալի դարձած է։ Նկատելի
կէտ մըն է որ Տիեզերական ժողովներու մէջ Աղեքսանդր-
եան դպրոցէն ելնող եկեղեցականները միշտ թուով գե-
րակշիւ դիրք մ'ունեցած ըլլալնուն՝ Անտիոքեան աշխինքն
է Արիոսի պատկանած դպրոցի Եկեղեցականաց տեսու-
թիւնները նոյն իսկ եթէ ճիշդ ալ ըլլային՝ ընդհանրական
եկեղեցիին կարելի պիտի չըլլար լսելի ընել տալ, քանի
որ միշտ եկեղեցականաց մեծամասնութիւնը Աղեքսանդր-
եան դպրոցի շրջանաւարտներէն կազմուած էր։

Եթէ այս ժողովները և այդ ժողովներու նզովքները,
դատապարտութիւնները, հակառակութիւնները գոյութիւն
չունենային, այսօր քրիստոնէական կրօնը՝ աւելի մեծ
ծաւալ մը գտած պիտի ըլլար։ Բուն այս Աստուածաբա-
նական վէճերուն հետեւանքով էր որ Մահմետականու-
թիւնը ծագում առաւ և Մովսիսականութիւնն ալ իր
հաստատուն հիմերուն վրայ ցայժմ անխախտ կ'մնայ։
Վստահ եղէք որ Աւետարանի մեկնաբանական գործը եթէ
Աղեքսանդրեան և Անտիոքեան դպրոցներու ձեռքը ինկած
չըլլար և անոնց փիլիսոփայութիւնով կնճռոտած չըլլար,
այսօր ո՛չ Մահմետականութիւն ծնունդ պիտի առնէր և
ո՛չ ալ Մովսիսականութիւնը իր գոյութիւնը պահպանած
պիտի ըլլար։ Ափսոս, Նոր-Պղատոնական դպրոցի Աստ-
ուածաբանական եկեղեցականները Աւետարանի արագ
տարածման մեծապէս փնաս ու վտանգ եղան։

Ի՞նչպէս կարելի է հասկնալ Քրիստոսի աստուածու-

Թիւնը կամ մարդկութիւնը: Բայց միթէ այսպիսի խնդիրներ հոգիի փրկութեան, նկարագրի ազնուացման հետ առնչութիւն ունին. և միթէ մեզի թոյլ տրուած է այսպիսի խնդիրներով զբաղուիլ: Մանաւանդ որ Ս. Գիրքը այսպիսի խնդիրներով չզբաղելէ զատ՝ չուզեր զբաղեցնել և զմարդ, վասնզի այսպիսի խնդիրներ զմարդ իր բուն պարտականութենէն կը շեղեցնեն: Ահա Աստուածաշունչի պատգամը այս մասին. « Ծածուկքն Տեառն Աստուծոյ մերում և յայտնիքն մեզ և որդւոց մերոց յաւիտեան, առնել զամենայն պատգամս օրինացս այսոցիկ. » Այսինքն է. « Ծածուկ բաները մեր Տէր Աստուծոյն կ'պատկանին. բայց յայտնուած բաները մեզի և մեր որդւոց տրուած են, որպէս զի այս օրէնքիս ամէն խօսքերը կատարենք: » (Բ. Օրին. ԻԹ. 29): Երբ կ'քրքրենք աստուածաբանական և քրիստոսաբանական խնդիրներ, անդին անուշադիր կը գտնուինք Աւետարանի այն կոչերուն՝ որ մայնքան քաղցր և անոյշ կ'հնչեցուցուի մեր ականջներուն.

— « Իմ ետեւէս եկ՞ուր »,

— « Ունայնաց՞ուր անձդ »,

— « Անձնուէ՛ր եղիր ուրիշին համար »,

— « Սիրէ զքեզ ատոզները »,

— « Ինչպէս որ կ'ուզես որ ուրիշները քեզի ընեն, դուն ալ անոնց այնպէս ըրէ »:

Երբ Աւետարանի վերացական մեկնութիւններով մտքերնիս կը յոգնեցնենք ու Աւետարանի բարոյական

պատուէրները զանց կ'ընենք կատարել, ալ ինչ կ'արժէ
եթէ լինինք իսկ առաջնակարգ՝

— « Բաբբի »,

— « Մեկնիչ »,

— « Խուրի »,

— « Վարդապետ »,

— « Վերածնող », և այլն,

ինքնին խիստ դատապարտելի և զազրելի արարած մը
կ'ըլլանք։ Պատմութեան մէջ կը հանդպինք՝ որ Մեհմետ
Բ. Յունական կայսրութեան մայրաքաղաքը 1453ին
տիրելու ձեռնարկած պահուն՝ բոլոր յունական աշխարհն,
Կոստանդին կայսրէն սկսեալ, կրօնական սնոտի հարցով
մը կ'զբաղուէր։ Այս հարցը որ մեծ վէճերու առիթ
տուած էր, կ'դառնար Այլակերպութեան լոյսին շուրջը։
Կ'ուզուէր գիտնալ թէ Այլակերպութեան պահուն լերան
վրայ ծաղած լոյսը աստուածային էր թէ արեգակնային,
երկնային էր թէ երկրային. այս փուճ խնդրով զբաղ-
ուած՝ մէկ կողմ թողուցած էին կենսական գործեր և
չէին կրցած ընդնշմարել թէ թշնամին արդէն մօտեցած է
մայրաքաղաքին, քրիստոնէութեան կեդրոն համարուած
մեծ քաղաքին։ Ո՛վ մարդ, ինչուդ պէտք, ինչ կը
հետաքրքրուիս Յիսուսի այլակերպութեան պահուն
երեւցած լոյսին ինչութեամբ. կ'ուզէ երկրային ըլլայ,
կ'ուզէ երկնային. կ'ուզէ աստուածային ըլլայ, կ'ուզէ
մարդկային. քու պարտականութիւններուդ մէջ նայէ
որ զանցառութիւն չընես, այսպիսի սնոտի խնդիր-

ներ քրիստոնէական եկեղեցւոյ մարմնոյն վրայ վերք մը կ'կազմեն, որ կ'փտեցնէ և կ'սպառնայ վարակել ամբողջ այդ սուրբ մարմինը:

Կ'ուզէք գիտնալ Քրիստոսի բնութիւնը, հանգամանքը, դիմեցէք Չորս Աւետարաններուն և Առաքելոց գրածներուն. անոնք բաւական են լուսաբանելու զձեզ և համոզելու թէ Քրիստոս՝ մարդ էր և Աստուած միանգամայն: Հարկ չկայ տիեզերական ժողովներու դիմել, դաւանաբանական հարցեր պրպտել և ժամավաճառ ըլլալ, քառական ե ինչ ընթրնունւմիդ եւ կարողութեանդ համեմատ Աւետարաններէ կ'րաժ սպառնութիւնդ: Ինչպէս յայտնի է՝ աւետարանիչներուն ալ ամէնուն ընդունակութիւնը և ըմբռնումը նոյնը չըլլալուն, իւրաքանչիւր Աւետարանիչ իր հասկացողութեան համեմատ ըմբռնած է զՔրիստոս: Ուշադրութիւն ըրէք և պիտի տեսնէք որ Աւետարանիչները նոյն մեթոտով և նոյն ուղղութեամբ չեն գրած Քրիստոսի կենսագրութիւնը. նոյն մտքով չեն ըմբռնած Քրիստոսի խօսքերը, գործքերը, նպատակը և կեանքը: Յայտնի է թէ իւրաքանչիւր Աւետարանիչ իր որոշ տպաւորութիւնը կ'րաժ ըլլալով՝ որոշ ծրագրով և հասկացողութիւնով ու համոզումով է որ գրած է: Այնքան սուրբ տարբերութիւններ կան աւետարաններու մէջ որ ուսումնասիրողը կ'համոզուի թէ իւրաքանչիւր Աւետարանիչ իր որոշ ներշնչումով Քրիստոսի խօսքերը և գործքերը գրած է. արդ՝ ինչպէս որ աշակերտներն իրենց ըմբռնումին և ներշնչումին մէջ ազատ եղած են, այնպէս ալ

Քրիստոնեայն ազատ պէտք է ըլլայ իր ըմբռնումին և ներշնչումին մէջ և հետեւաբար ոչ մէկ կերպով ներելի չէ Տիեզերական ժողովներու այն սահմանափակ, կապեալ, կաշկանդեալ, չափեալ, կշռեալ բառերն, բանաձեւերն ու մասունքներն պարտադրել որ ամէն քրիստոնեայ անհատ ընդունի: Արիոս ալ իրաւունք ունէր իր հայեցակէտներուն մէջ, Աթանաս ալ: Քրիստոսի տեսակէտէն ալ դիտելով մէկը նգովել և միւսը ջատագովել աններելի է. Քրիստոս չ'հետաքրքրուիր որ ինչ կերպով կ'ըմբռնեն իր Աստուածութիւնը, Ան կը պահանջէ որ իր անունով գործեն (Մարկ. Թ. 37—38, Ղուկ. Թ. 49—50): Արիոս յանուն Յիսուսի կը գործէր ինչպէս և կը գործէր Աթանաս: Արիոս՝ իբրեւ քահանայ ոչ միայն Աղեքսանդրիոյ ժողովուրդին սիրելին էր և հոգին, այլ և ամէն ուր որ կ'երեւէր մեծապէս կը յարգուէր իբրեւ յանուն Յիսուսի գործող սրբակեաց և պատկառելի դէմք մը: Նոյնը Աթանասին համար կրնանք ըսել. նա եղաւ Աղեքսանդրիոյ հայրապետական աթոռի վրայ բազմող հայրապետաց մէջ ամենէն պատկառազդուն:

Կ'ուզեմ Քրիստոսի երանութեան արժանանալ, ուրեմն մի՛ հետաքրքրուիր աստուածաբանական—փիլիսոփայական խնդիրներով՝ որոնք ուղեղդ միայն չարչարել գիտեն և կը հեռացնեն զքեզ քրիստոնէական պարտականութիւններէ: Քեզի կ'հարցուի. յանուն Յիսուսի բարութիւն, առաքինութիւն կ'գործե՞ս, յանուն Յիսուսի անձնութիւն, համբերութիւն, սէր, գթութիւն, կարեկցութիւն ցոյց

կուտմաս, յանուն Յիսուսի խոնարհութիւն, պարկեշտութիւն, ճշմարտասիրութիւն, անկեղծութիւն ունիս, յանուն Յիսուսի օծտումն ես այս առաքինութիւններով, ահա այս առաւելութիւններն են, որ պատիւ պիտի բերեն քու անձիդ և այն անունին, զոր դուն կ'հետեւիս: Քրիստոսի Աստուածութեան և թէ Անոր մարդկութեան ի նպաստ որոշ համարներ կան յիշատակուած թէ Աւետարաններուն մէջ և թէ Պօղոսի թղթոց մէջ. թէ Արիոս կրնայ իր տեսակէտները Հին և Նոր կտակարանաց վկայութիւններով ապացուցանել, և թէ Աթանաս. բայց ինչպէս ըսինք ասոնք չեն կազմեր քրիստոնէութիւնը. կարդացէք Նոր Կտակարանը և պիտի հանդպիք համարներու՝ որ Որդին Աստուած ստորադաս է ըստ ամենայնի Հօր Աստուծոյ: (Յովհ. ԺԴ. 28, Ի. 17, ԺԵ. 4, Մատթ. ԺԱ. 27, ԻԸ. 18, Ա. Կորնթ. ԺԱ. 4): Նաեւ կ'հանդպինք միայն Յովհաննու Աւետարանին մէջ համարներու՝ ուր Որդին Աստուած համագոյակից և հաւասար է Հօր Աստուծոյ. (Յովհ. Ե. 17. Ի. 31. 8, ԺԵ, 5. ԺԴ, 6. Ի. 31). վերջապէս կ'հանդպինք ուրիշ այլ համարներու՝ ուր Որդին Աստուած իբր « Մարդ Արարած » կ'ներկայանայ (Կող. Ա. 15. Ա, Տիմ. Բ, 5. Դուկ. ԻԲ, 42. Մատթ. 46, ԻԶ, 38):

Արդ՝ չհետաքրքրուինք այսպիսի խնդիրներով: Յիսուսի խօսքերուն և գործքերուն, կեանքին նայինք և անոնցմով հետաքրքրուինք և ներշնչուինք, յայնժամ պիտի համոզուինք և խոստովանինք թէ Անոր քաղց-

րութեան և սրբութեան նման չկայ աշխարհի վրայ, պիտի համոզուինք թէ Անոր խօսքերէն և կեանքէն աւելի վսեմ և աստուածային խօսք և կեանք չկայ, պիտի խոստովանինք թէ ոչ մէկ իմաստով մարդ կրցած է Անոր կատարելութեան, Անոր բարոյական սրբութեան, Անոր դիւցազնական առաքինութեան հաւասարիլ: Եւ մենք Պետրոսի պէս պիտի ըսենք. « Դու ես Քրիստոսն, Որդի Աստուծոյ կենդանւոյ », և խոնարհելով Անոր ոտից առջեւ պիտի գոչենք Թովմասի հետ. « Տէր իմ և Աստուանձ իմ »: ու պիտի համոզուինք թէ ինչ աստուածական պատիւներ և պաշտամունքներ ալ ընծայենք Իրեն քիչ է, վասնզի աննման և պաշտելի **Փրկիչն** է այն աշխարհի, որուն միայն կ'վայելէ փառք, պատիւ և երկրպագութիւն. ամէն:

ԺԵ.

ՀՊԱՐՏՈՒԹԻՒՆԸ

ԵՒ

ԽՈՆԱՐՀՈՒԹԻՒՆԸ

ՀՊԱՐՏՈՒԹԻՒՆԸ ԵՒ ԽՈՆԱՐՀՈՒԹԻՒՆԸ

« Զի ամենայն ուր բարձրացուցանէ
զանձն իւր խոնարհեցի, եւ ուր խո-
նարհեցուցանէ զանձն՝ բարձրացի: »
(Ղուկ. ԺԸ. 14 :)

պարտ փարիսեցիին և խոնարհ մաքսաւորին
առակին մէջ կ'տեսնենք թէ հպարտը նոյն
խսկ անհանդուրժելի և անտանելի է
իր աղօթքի պահուն և իր կրօնական
պարտականութեանց կատարման մէջ. կ'տեսնենք թէ ան
իր աղօթքին մէջ ամբարտաւան և գոռոզ խօսքեր ունի
միայն, ան զայլս ստորնացած, ինկած, անասնականացած
կ'տեսնէ և ինքզինքը միայն կ'նկատէ գերադաս ամենէն
և ամենուն վրայ. ան կ'ուզէ ինքզինքը ներկայացնել
կատարեալ և « արդար » մէկը. անիկա կոյր մըն է իր
թերութեանց հանդէսը. ան չգիտեր թէ. « ոչ ոք է արդար

և ոչ մի: » (Հռովմ. Գ. 10): Մինչդեռ անդին ընդհակառակը՝ խոնարհ աղաչաւորը, մաքսաւորը իր աղօթքին մէջ զգալով և պարզելով իր բոլոր մարդկային տկարութիւններն՝ սրտի հառաչմամբ կ'գոչէ. « Աստուած, քաւեան զիս զմեղաւորս: » Մաքսաւորը ինքնաճանաչութիւն ունի. ան կոյր չէ իր թերութեանց հանդէպ:

Առակին մէջ ներկայացուած երկու անձերն իրական պատկերը կ'ներկայացնեն եկեղեցիներու մէջ հաւաքուած հաւատացելոց: Անոնցմէ ոմանք կ'ներկայանան առաջի Աստուծոյ՝ փարիսեցիին պէս, այլք կ'ներկայանան մաքսաւորի նման: Փարիսեցիի մը պէս է այն, որ կոյր մըն է իր թերութեանց հանդէպ և սուր դիտող մը այլոց թերութեանց: Մաքսաւորի հառաչանքով ան միայն կ'աղօթէ՝ որ կ'զգայ իր մեղքերուն դառնութիւնը և ներում կ'խնդրէ Աստուծոյ ողորմութենէն:

Ներկայ քարոզովս հիմ ունենալով փարիսեցիին և մաքսաւորին առակը՝ պիտի ջանամ ներկայացնել հպարտութեան հետեւանքները և խոնարհութեան առաւելութիւնները:

Ա.

Այս երկու մարդերէն առաջինը, այսինքն փարիսեցին, որուն մասին կ'իստի Յիսուս, գոհ էր մեծապէս ինքիրմէն: Ողորմելի մարդ. բայց ինչո՞ւ կ'երթար աղօթելու եթէ գոհ էր. աղօթքը՝ պաղատանք մըն է, ներման խնդրանք մըն է. շնորհ ստանալու աղերսանք մըն

է և քանի որ փարիսեցին այնքան գոհ էր և լաւ վիճակի մէջ էր, ինչո՞ւ ուրեմն կ'աղօթէր: Եթէ ուշադիր ըլլաք իր խօսքերուն, աղօթքի բառեր չկան հոն. ինչ բառեր որ կ'արտասանէ՝ ոչ մէկ կերպով աղօթքի չնմանիր. ինչ որ կ'ըսէ՝ իր ջատագովականն է. բաւական չհամարելով իր համարումը իր անձի մասին՝ ան Աստուծոյ ալ կ'հաղորդէ և անկէ հաւանութիւն և գովասանութիւնը կ'սպասէ: Ան մտքէն իսկ չանցներ թերութեանցը և տկարութեանցը համար թողութիւն խնդրել. անիկա չէ թէ կ'աղերսէ, այլ ինքնահաճ մարդու մը պէս իր վրայ կ'հիանայ. ան ոչ մէկ բան կ'խնդրէ, վասնզի համոզուած է թէ բանի մըն ալ պէտք չունի: Աստուծոյ պատասխանը այսպիսի աղօթողի մը համար կ'կարդանք Յայտնութեան գրքին մէջ. « Դու ասեա մեծատուն էի և մեծացայ, և ոչ իւրից կարօտ եմ, և ոչ գիտեա եթէ դու ես ողորմելի և հէք և աղքատ, մերկ և կոյր: » (Գ. 17-18:)

Փարիսեցի հպարտը միայն ինք իրմով և կարծեցեալ իր առաւելութիւններով կ'զբաղուի. ան կ'ըսէ փառք տալով. « Զի ոչ եմ իբրեւ զյափշտակողս և զանիրաւս և զշունս: » Ընդունինք պահ մը որ ճիշդ ըլլար, թէ ինք յափշտակող, անիրաւ կամ շնացող մը եղած չըլլար. բայց անդին առկաւին կարգ մը մեղքեր և մեծագոյն մեղքեր կան, որոց մասին որեւէ ակնարկութիւն չըներ. խաբեբայութիւնը, ծուլութիւնը, չարախօսութիւնը, նախանձը, եսասիրութիւնը, ասոնք ալ մեղքեր են: Մարդիկներ կան որ չեն սիրեր, որ կ'ատեն զայլս, թէեւ

չեն ոչ գող, ոչ անիրաւ, և ոչ ալ շնացող. մարդ մը մէկ քանի թերութիւններէ զգուշացած ըլլալուն համար չկրնար անմեղ նկատուիլ, երբ ուրիշ թերութեանց և պարտազանցութեանց մէջ կ'գտնուի: Ոչինչ արժած կ'ըլլայ մարդու մը համար որ դրած է գլուխը նոր ու վայելուչ գլխարկ մը և սակայն պատռւած և կեղտոտ հագուստ մը հագած է. որպէսզի ծիծաղելի չըլլայ և հագուածը վայելուչ նկատուի, պէտք է որ հագուստին ամէն մէկ մասը մեղադրելի չըլլայ: Մարդ իր անձէն գոհ ըլլալու համար պէտք է դնէ ինքզինքը այնպիսի կացութեան մը մէջ՝ որ գէթ բարոյապէս և կրօնապէս կատարելութեան ճամբուն մէջ եղած ըլլայ: Արդ՝ կատարելութեան ճամբուն մէջ ըլլալու պայմանը առաքինութեանց գործադրութիւնն է: Երբ այդ առաքինութեանց մէջ աննշան թերութիւն մը, արատ մը կ'իսառնուի, բոլորն ալ ապականուած կ'նկատուին: Հայելիներու շինութեան գործարաններուն մէջ կ'ղիտուի որ ամենափոքր օդի պղպջակ մը բաւական կ'ըլլայ այլայլելու, աւրելու փայլը և յղկումը հայելիներու. թէև աննշան պղպջակ մը՝ բայց կ'աւրէ ամբողջ մակերեսը ապակիին: Մեր առաւելութեանց մէջ ալ երբ թերութեանց պղպջակներ կ'սպրդին, բոլոր մեր առաւելութիւններն այլայլած կ'նկատուին:

Փարիսեցի հպարտը գոհունակ կ'ըզայ ինքզինքը բաղդատելով ոչ թէ գաղափարական կատարելութեան հետ, այլ այնպիսի մարդոց հետ, որոնք յափշտակող,

անիրաւ և շնացող են: Ինչպէս երբ մենք ինքզինքնիս կը գնահատենք ըսելով. « Փառք Աստուծոյ, այս ինչին պէս չեմ՝ որ բանտարկուեցաւ գողութեան համար, կամ այն ինչին պէս չեմ՝ որ խայտառակուեցաւ հանրութեան առջեւ: » Յայտնի է որ մարդ ինքզինք երբ կ'բաղդատէ ողբալիներու, ինկածներու հետ, անշուշտ ինքզինքը լաւ կ'գտնէ և կ'հպարտանայ. պէտք է մարդ ինքզինքը բաղդատէ առաքիւններու հետ, և այն ատեն փոխանակ իր անձը խնկարկելու փարիսեցիին պէս, Աստուծոյ առջեւ պիտի արտայայտուի մօտաւորապէս սա խօսքերով. « Ներէ ինծի ո՞վ Աստուած, որ չեմ տակաւին անոնց պէս որոնք կ'ճանչնամ քաղցր, համբերատար, գթասիրտ, համեստ ու անձնուէր, որոնք բարեաւ կ'յաղթեն չարին, որոնք սրբութեամբ կ'ընթանան կեանքի ուղիէն. և պատիւ ու երջանկութիւն են իրենց ընտանիքին, իրենց եկեղեցւոյն և իրենց հայրենիքին: »

Երբ փարիսեցիին մաքուր հոգիներ փնտռեր իր շուրջը յայնժամ իր թերութիւնները պիտի տեսներ և խոնարհութեամբ Աստուծոյ պիտի աղերսէր ըսելով. « Աստուած, քաւեան գիս զմեղաւորս: » Սակայն փարիսեցի հպարտը չուզեր ուրիշը աւելի բարձր և լաւ վիճակի մէջ տեսնել իրեն համար անտանելի է տեսնել մէկը իրմէն աւելի լաւ. ուրիշները գերազանցելու համար ան նոյն իսկ ամէն վատ միջոցներու կ'դիմէ. կ'Պնասէ այլոց պատիւին և դիրքին: Անիկա իրապէս անսրբագրելի է և կարելի չէ որ կատարելութեան մերձենայ. մարդուն թերութիւնը սրբագ-

րելու առաջին միջոցը ինքնաճանաչութիւնն է. հպարտը չուզեր տեսնել իր թերութիւններն ու պակասութիւնները. անիկա անձնասէր է, և անձնասիրութիւնը մարդկութեան ամենէն մեծ չարիքն է. ան չգիտեր օգնել ուրիշին. ան կ'խորհի միայն իր անձը, իր եսը: Հպարտը անզգամ մըն է միանգամայն. ան Աստուծոյ չաղօթելէ զատ Աստուծոյ տնօրինութիւնները կ'քննադատէ ըսելով. «Ընդէր այդպէս արարեր:» Անիկա յետաշրջական մըն է. ամենամեծ թշնամին յառաջդիմութեան. ան չկրնար հանդուրժել այն կառուցումներուն, հաստատութեանց որոց նպատակը նիւթական և բարոյական բարգաւաճում է. ան կը ցանկայ տեսնել ամէն կողմ՝ աւերում և սրածութիւն:

Տաճարին մէջ ներկայացող փարիսեցի հպարտը կ'երեւի թէ ունեւոր ալ մէկն էր, որ իր ստացուածքներուն տասանորդն ալ կուտար ըստ մովսիսական օրինաց: Կը կարծուի թէ ստացուածքներու առաւելութիւնը և նիւթական զօրութիւնը իրենց հեա կ'բերեն հպարտութիւն. սխալ է այս. կան անդին աղքատներ և չքաւորներ որք հպարտ են. ապստամբութիւնը և նոյն իսկ ոճրագործութիւններն հետեւանք են աղքատութեան մէջ գոյութիւն ունեցող հպարտութեան: Աղքատ հպարտը իր կեաքին և անձին վրայ մեծ կարծիք ունի. ան կ'մղուի ընդհանուր հասարակաց օրէնքին դէմ՝ ըմբոստանալու. ան չուզելով շուքի մէջ աննշան մնալ, կ'նետուի ապրտամբութեան մէջ: Ուրեմն սխալ է կարծել թէ նիւթական զօրութիւնները և ստացուածքներու յաւելումը

պատճառ կ'ըլլան հպարտութեան և հետեւաբար բարոյական անկումի: Ամէն մարդ պէտք է տենչայ զօրութեան ու հարստութեան. «Հարստութիւնը մարդուն իմաստութեան պսակն է:» (Առակ. ԺԴ. 14): Ամէն մարդ պէտք է բարձրանայ, աւելցնէ կարողութիւնը, բարգաւաճի, յառաջանայ: Մարդուն ներքին բարոյական, իմացական և ֆիզիքական ձգտումներն որքան աւելնան, այնքան իր փառքի կատարելութեան պիտի կրնայ մօտենալ: Դաստիարակը կ'ճգնի տղուն մէջ արթնցնել ձգտումը բարձրանալու, մեծնալու և այդ ձգտումը անարգ բան չէ, այլ ազնիւ փառասիրութիւն մը: Այն ձգտումը շատ գեղեցիկ կերպով կ'բացատրէ Լամարդին հետեւեալ տողերուն մէջ.

« Մարդը երկինքէն ինկած Աստուած մըն է.

« Որ ընդ միշտ պիտի յիշէ երկինքը: »

Մարդը միշտ կատարելութեան ձգտող էակ մըն է. ան ունի բոլոր ձիրքերը կատարելութեան հասնելու համար, ձիրքեր՝ որոնք օր մը կատարեալ պիտի ընեն, ինչպէս որ կատարեալ է երկնաւոր Հայրը. « Եղբրուք կատարեալ որպէս և Հայրն ձեր երկնաւոր կատարեալ է: » (Մատ. Ե. 48): Բայց այս զօրութիւնը և բարձրացումը երբ միմիայն մտքի, բաղդի ուժի մէջ կ'սահմանափակուի, և նոյնքան չբարգաւաճիր խիղճն ու սիրտը, երբ պարտականութեանց կատարման գիտակցութիւնը կ'մոռցուի, իր նմանեաց ծառայելու և օգտակար ըլլալու ոգին կը խամրի, այլ ընդհակառակը ի փնառ այլոց այս բարձրա-

ցումը և յառաջխաղացումը կ'ըլլայ, ահա հոն է որ հպարտութիւնը ժանտատեսիլ երեւոյթովը ու չար ոգիովը մարդկութեան անէծք կ'դառնայ: Զտեսներ են անոնք՝ որոնք իրենց յաջողութենէն արբշիռ՝ չեն ուզեր յիշել իրենց ծագումը և կ'կարծեն աւելի բարձրացուցած ըլլալ ինքզինքնին երբ մեծամիտի հովեր կ'առնեն և կ'ջախջախեն ամէն իրենց շուրջը եղողները լրբենի գիտակցութեամբ: Բարոյագէտներ ուսումնասիրելով անհատական և ընկերական կեանքի դէպքերու և պատահարներու մանրամասնութիւններն, այսպիսեաց համար հետեւեալ եզրակացութեան եկած են, որ Առակացի ալ վճիռն է.

« Յառաջ քան զբեկումն՝ հպարտութիւն,

« Եւ նախ քան զզլորումն՝ ամբարտաւանութիւն: »

(Առակ. ԺԶ. 18):

Այսինքն թէ հպարտութիւնը իրեն հետ կ'բերէ կոտորած և աւեր և ամբարտաւանութիւնն ալ անկում և զլորում: Այս եզրակացութենէն և վճիռէն աւելի ուժգին կ'հնչէ առաքեալներու սա զեկոյցը. « Տէր ամբարտաւանից հակառակ կայ, տայ շնորհս խոնարհաց: » (Յակոբ. Դ. 6, Ա. Պետրոս. Ե. 5): Հպարտութեան արմատները մարդ միայն կարելի է չորցնել ինքզինքը վարժեցնելով խոնարհութեան, համեստութեան: Ահա այս կէտն է որ պիտի բացատրենք խոնարհ մաքսաւորը դիտելով իր աղօթքին մէջ:

Բ.

Ի՞նչպիսի մարդ մըն է այս մաքսաւորը. եթէ հարցընենք փարիսեցիին, մեզ պիտի պատասխանէ անոր մասին շատ գէշ. « Աստուած իմ, գոհանամ զքէն, զի

ոչ եմ իբրեւ զայս մաքսաւոր, այլ պահեմ երկիցս ի շաքաթուէ տամ տասանորդս յամենայն ստացուածոց իմոց:» Այս խօսքերով փարիսեցին կ'ամբաստանէ զմաքսաւորն օրէնքին հրամանը կատարած չլլալուն համար. թերեւս մաքսաւորը կ'կատարէր հրամայեալները առանց ի ձայն փողոյ և թմբկի. բայց կ'երեւի թէ շատ ալ հաշտ և ընտանեցած չէր բարոյական օրէնքի պարտականութեանց կատարման: Ահա այս կէտն է որ փարիսեցին կ'մատնանշէ իր աղօթքին մէջ, մաքսաւորը ներկայացնելով ոչ յանձնարարելի մէկը: Մենք ընդհանրապէս այլոց տգեղութիւնները և տկարութիւնները կ'մատնանշենք. երբ մէկու մը մասին կ'ուզենք ծանօթութիւն ունենալ, կ'հետաքրքրուինք աւելի անոր աննպաստ տեղեկութիւնները ձեռք անցնել: Հարկ չկայ նոյն իսկ հարցափորձելու. ամէն մարդ ունի իր թերութիւններն և տկարութիւններն. որքան մաքսաւորը նոյնքան և փարիսեցին:

Ի՞նչ կ'ընէր այս մաքսաւորը Տաճարին մէջ. «Կայր մեկուսի և ոչ կամէր և ոչ զաչսն ընդ երկինս ամբառնալ, այլ կոծէր զկուրծս իւր և ասէր. Աստուած, քաւեան զիս զմեղաւորս:» Անպատճառ մեծ ոճրագործ մը ըլլալու հարկ չկայ Աստուծոյ առջեւ այս կեցուածքը ունենալու և այս խոստովանութիւնը ընելու համար: Միայն բանտերու և թիարաններու մէջ չէ որ կ'ըսեն մաքսաւորին այս աղօթքը, այլ բոլոր տաճարներու և եկեղեցիներու մէջ առանձնաբար կամ հրապարակաւ կը կրկնուի մաքսաւորին այս աղերսանքը: Բաւական

է որ մարդ ինքզինքը և իր ապրած կեանքը բաղդատէ Աւետարանով ներկայացուած Փրկչին տիպար և կատարեալ կեանքին հետ, ան պիտի կրնայ հասկնալ թէ ինչքան եղծուած է իր ներքին պատկերը, թէ որքան կ'տարբերի իր պատկերը Աստուծոյ լուսեղէն պատկերէն: Նորաբոյս երիտասարդ նկարիչը իր նկարին կ'ուզէ տալ ցոլքը և ճաճանչը գեղարուեստի գլուխ գործոց նկատուած նկարներու, երբ չկրնար յաջողիլ՝ իր վրձինը կ'նետէ մէկ կողմ ու միայն հիացումով մը կը խոնարհի մեծ արուեստագէտներու հանճարին առջեւ: Այսպէս երբ քրիստոնեան ինքզինքը կը դնէ կրօնական և բարոյական կեանքի դադափարականին առջեւ՝ որ Աւետարանով կ'յայտնուի, ան կ'ստիպուի խոնարհիլ և գոչել մաքսաւորին պէս. «Աստուած, քաւեն՝ զիս զմեղաւորս:» Ուրեմն զմեզ խոնարհութեան առաջնորդող գլխաւոր ազդակը ինքնաճանաչութիւնն է. մարդ ինքզինքը չկրնար ճանչնալ մինչեւ որ չուսումնասիրէ ինքզինքը Աստուծոյ լոյսովը: Որքան ատեն մարդ ինքզինքը բաղդատէ մարդուն հետ, կամ իր կշիռքով և չափով չափէ, կրնայ իր կարծեցեալ արժանիքին վրայ մեծ համարում և միամիտ պատրանք ունենալ: Բայց երբ Աստուծոյ առջեւ կ'կանգնի, Աստուծոյ սուրբ և մեծասքանչ պատկերին առջեւ, յայնժամ կ'զգայ իր ողորմելիութիւնը և կ'տեսնէ իր հպարտութեան և ունայնամտութեան գիծերը. ան կը տեսնէ ինչպէս որ է ինք. ան կ'համոզուի որ Աստուծոյ ներկայութեան և մարդոց

առջեւ այն հանգամանքը որ իրեն կրնայ պատշաճիլ, խոնարհութիւնն է:

Երբ կ'կարդանք հին իմաստասէրներու գրածները, կը հանդպինք հիացում շարժող էջերու, յորում ճշգրտօրէն կ'նկարագրուի բոլոր մարդկային առաքինութիւններն, ուղղամտութիւնն, զգաստութիւնն, հաստատակամութիւնն, քաղցրութիւնն, նոյն իսկ գթութիւնն: Բայց կայ նիւթ մը որ կ'պակսի այդ գրուածոց մէջ. խոնարհութիւնն է այն. ի զուր կ'փնտռենք հին գրուածքներու մէջ գէթ նոյնիսկ ակնարկութիւն մը խոնարհութեան յորդորի և յանձնարարութեան: Այս բառը նոյնիսկ առաքինական իմաստով գոյութիւն չունէր. վասնզի խոնարհութիւն բառը քրիստոնէութենէն առաջ կ'նշանակէր նուաստութիւն, ստորնութիւն. հետեւաբար և խոտելի և գձուձ իմաստ մ'ունէր: Քրիստոնէութիւնը կերպարանափոխեց խոնարհութիւնը, և ինչ որ մինչեւ այն ատեն միայն Ս. Գիրքով Հրէից մէջ առաքինութիւն մըն էր, մտցուց զայն իբր առաքինութիւն մը տիեզերական աշխարհի մէջ: Յիրաւի թէ և հին ուխտի հրեաները որոնք ճանչցած էին ճշմարիտ Աստուածը, ճանչցան նաեւ խոնարհութիւնը, սակայն Քրիստոս եղաւ միակը որ խոնարհութիւնը կրցաւ տիեզերականացնել օրինակ ցոյց տալով ինքզինքը. « Ուսարուք յինէն զի հեղ եմ և խոնարհ սրտիւ: » (Մատթ. ԺԱ. 29):

Խոնարհութիւնը հին իմաստասէրներու խորհածին պէս տկարութիւն, ստրկութիւն պէտք չէ նկատուի.

ամենէն զօրաւորներն անոնք կ'ներկայանան պատմութեան մէջ որոնք ամենէն խոնարհներն եղած են: Մովսէս, Դաւիթ, Պօղոս և այլք իրենց կեանքովը և թէ իրենց գրածներովը խոնարհութեան քարոզիչներ են եղած: Ասոնք իրենց խոնարհութեամբ աշխարհը սասանեցուցին և կերպարանափոխեցին: Բոլոր անոնք որոնք իմացական և բարոյական բարձր անձնաւորութիւններ են եղած՝ կ'պարտին գլխաւորաբար իրենց խոնարհութեան. անոնք քանի գիտութեան խորը ուզած են թափանցել այնքան խոնարհութիւնը իրենց մէջ աւելցած է: Յառաջդիմելու, զարգանալու տիրանալու առաջին պայմանը խոնարհութիւնն է. պէտք է խոնարհի մարդ որ սորվի, պատրաստուի, զարգանայ և ապահովէ իր յառաջդիմութիւնը:

Ընկերական կեանքի մէջ անոնք կ'կերպարանափոխուին ի լաւն և ի բարին՝ որոնք խոնարհ են, որոնք գիտակից են իրենց տկարութեանց և ճանչցած են իրենց թերութիւններն: Մարդ աշխատութեան կ'մղուի այն ատեն՝ երբ կ'խոնարհի գնահատելու իր ներսի և իր շուրջի կացութիւնը. այսու կ'ապահովէ իր անձին յառաջդիմութիւնը և բարձրացումը. « Յայդ խորհեաց և ի դոյն կանխեսջիր, զի քո յառաջդիմութիւնդ ամենեցուն յայտնի լիցի: » (Ա. Տիմ. Դ. 15):

Խոնարհութիւնը ոչ միայն պայման է մեր յառաջդիմութեան, այլ և հաճելի առաքինութիւն մըն է հանդէպ նաև մարդոց: Աստուծոյ նման աշխարհն ալ հակառակ է ամբարտաւաններուն և հպարտներուն. աշխարհ բոլոր

ոգիով դէմ է և կ'ատէ այդպիսիները. աշխարհ կ'սիրէ և կ'յարգէ խոնարհները, կ'ներէ անոնց թերութիւններն. մինչդեռ միւսներուն նկատմամբ չուզեր ներողամիտ ըլլալ: Այս սքանչելի խոնարհութիւնը որ կ'ատեղծէ մեր շուրջը ներողամտութեան ոգին, թանկագին տարր մըն է երջանկութեան իրականացման:

Տառապանքի և դժբաղդութեանց մէջ ալ հարկ է խոնարհութիւն ունենալ. վասնզի ան է միայն որ կը ծնուցանէ համբերութեան ոգին և այսու տառապանքը ազնուացուցիչ դեր մը կ'ունենայ մեր վրայ:

Ափրիկէի անապատներուն մէջ երբ փոթորիկ ծագի, աւազներն իսկոյն փոշիի նման վեր կ'ելնեն և արագաբար կ'սուրան մէկէն միւս կողմը խլացուցիչ որոտումով մը: Ճանապարհորդը պէտք է խոնարհի երեսի վրայ գետնամած. եթէ ոչ՝ գլուխը վեր ցցած վիճակին մէջ կրնայ վայրկենական ըլլալ իր մահը: Միեւնոյնն է մեր կեանքին մէջ. երբ փորձութեան հողմը կ'փչէ: Երանի անոնց՝ որոնք գիտեն խոնարհիլ տառապանքի դառն փորձութեանց մէջ և գետնամած կ'երկրպագեն Աստուծոյ առջեւ: Այսպիսիներն են որ կրնան ըմբռնած ըլլալ խոնարհութեան նշանակութիւնը և այսպիսիներն միայն խոնարհ մաքսաւորին պէս կրնան «արդարացեալ դառնալ իրենց տունն:»

Ո՛վ հաւատացեալներ, «Աստուծոյ հօր ձեռքին տակը խոնարհեցէք, որ ձեզ ժամանակին բարձրացնէ:» (Ա. Պետր. Ե. 6): Ամէն:

ԺԶ.

ՀԱՅԵՐՈՒ ԲԱԶՄԱՑՈՒՄԸ

ՀԱՅԵՐՈՒ ԲԱԶՄԱՑՈՒՄԸ

«ԴՈՒՄ ՏՈՒՄ ԴՈՍԿԱ ՈՒՏԵԼ:»

(Մատթ. ԺԴ. 16:)

ՍՈՒՐԲ ԳՐԻԻ մէջ երկու մեծաշուք և փառաւոր խնջոյքներ կ'նկարագրուին իրարմէ տարբեր ընդլայնումներով: Առաջինն է Պարսից Թագաւորին Ասուերոսի խնջոյքը. անոր Թագաւորութեան սահմանները կ'ընդարձակուէր Հնդկաստանէն Եթովպիա, Հարիւր քսանւեօթն գաւառներու վրայ: Այս Ասուերոսը Յունաց պատմութեան մէջ ծանօթ աշխարհակալ Քսերքսեսն է: Ահա այս Քսերքսեսն է որ իր Թագաւորութեան Շուշան մայրաքաղաքին երեւելեաց կոչունք մը տուաւ ցուցնելու համար « իր Թագաւորութեան փառաւոր հարստութիւնը և մեծութեանը պատուական շքեղութիւնը: » (Եսթեր. Ա. 4): Կոչունքը կատարուեցաւ պալատին պարտէզին գաւիթը՝ ճերմակ, կանանչ և կապոյտ բեհեզներու, վարագոյրներու տակ, որոնք ծիրանե-

գոյն ժանեակներով և արծաթէ օղակներով՝ մարմարիոնէ սիւներէն վար կախուած էին։ Հրաւիրեալները ըստ արեւելեան սովորութեան ընկողմանած էին ոսկիէ և արծաթէ նստարաններու վրայ, որոնք ամրացուած էին պորփիւրէ, ճերմակ մարմարիոնէ յատակներու վրայ։ Ըմպելիքի համար կ'գործածուէր ոսկիէ բաժակներ. թագաւորական գինին աներեւակայելի կերպով առատ էր. կրնայ հետեւցուիլ թէ որքան առատ ուտելիքներով ծածկուած էր բոլոր սեղանները, թէեւ հեղինակը որեւէ ակնարկութիւն չըներ այս մասին։ Խնջոյքը որ տեւեց եօթը օր՝ շատ վատ և տխուր կերպով վերջացաւ. զի վերջին օրը խնջոյքին, թագաւորը գինովցած ըլլալով, հակառակ արեւելեան սովորութեանց և կարգաց՝ հրամայեց Վաշտի անուն թագուհին իրեն բերել, որպէսզի բազմականները և իշխանները անոր գեղեցկութիւնը տեսնեն։ Ամբարհաւած, խրոխտ Վաշտին, ինչպէս կ'ըսէ Ռասին, ես աւելի պիտի ըսէի իմաստուն և առաքինի Վաշտին, մերժեց հնազանդիլ թագաւորին հրամաններուն։

Կրնայ հետեւցուիլ թէ ինչ մեծ ցասում և սրտնեղութիւն պատճառեց թագաւորին այս ըմբոստացումը Վաշտիի, որուն հետեւանքով հեռացուցուեցաւ տանտիկնութենէ։ Երբ թագաւորին սեղաններուն վրայ այսպիսի անցքեր կ'անցնին, կրնայ հետեւցուիլ թէ որքան ևս առաւել մեծ համեմատութեամբ անպատեհ և անպատշաճ դէպքեր կ'անցնին ժողովուրդի սեղաններու

վրայ, ուր ոչ բանականութիւն, ոչ հանդարտութիւն և ոչ ալ ճշմարիտ երջանկութիւն կրնայ գոյութիւն ունենալ երբ գինին է որ հոգին կը կազմէ խնջոյքին:

Միւս խնջոյքը որ աչքի առջեւ ունիմ և որուն նկարագրութենէն առած եմ բնաբանս, տեղի կ'ունենայ Գալիլիոյ մէկ անկիւնը, անապատ տեղւոյ մը մէջ, ոչ այնքան հեռու Գենեսարէթի լիճէն: Հացկերոյթը առանց պատրաստութեան եղաւ նոյն օրուան երեկոյին՝ երբ բազմութիւնը լարուած էր լսելու համար Յիսուսի շրթներէն բղխած յաւիտենական կեանքի խօսքերը, երբ նոյն իսկ մոռցուած էր ուտելիքի և խմելիքի հարցը: Հրաւիրեալները, եթէ կ'պատշաճի այսպէս ըսել, 5000 էին թուով, առանց հաշուելու կիները և փոքրիկները: 50 և 100ական խումբերու բաժնուած, նստած էին կանաչ մարգագետնի վրայ և հեռուէն դիտողին հիանալի տեսարան մը կը պատկերացնէին: Սրահին զարդարանքները կը կազմէին երկինքի կապուտակ կամարն, սիրուն և ժպտուն լճակն Գենեսարէթի, հորիզոնին ծաղկաափիւռ բլրակներն ու ծառազարդ լեռներն. հոն չկար ոսկեայ և արծաթեայ նստարաններ, պորփիւրէ և ալապասարէ մարմարիոնէ յատակներով, այլ ինչպէս կ'ըսէ Յովհաննէս Աւետարանիչ, նստելու համար կար « խոտ յոյժ ի տեղւոջն: » (Յովհ. Զ. 10): Հացկերոյթին նախագահողն էր ինքն Յիսուս: Ան իր Հօրը տանը մէջ էր. և պատիւներ կ'ընէր իր Հօրը տան մէջ: Հացկերոյթը սկսաւ գոհութեան մաղթանքով և շնորհակալութեամբ օրհնեց այն

Հացերը՝ որոնք իր տրամադրութեան տակ դրուեցան աշակերտներու կողմէ և զանոնք յետ օրհնութեան բաժնեցին բոլոր բազմականներուն։ Այս հացկերոյթը Շուշան մայրաքաղաքի հացկերոյթէն սա տարբերութիւնը ևս ունի՝ որ հոն հացի ակնարկութիւն չկար, միայն գինւոյ և արբուամի, իսկ հոս գինիի և արբուամի խնդիր չկայ այլ միայն հացի։ Հաւանականաբար գինի չկար. բայց կար առատ ջուր, ինչպէս կանանչ մարգագետնին գոյութիւնը կ'ենթադրէ ջուրին առատութիւնը։ Երբ բոլորն ալ կշտացան, ժողովեցին տասներկու զամբիւղ կտորուանք հացերու. ժողովուրդը մեկնեցաւ խնջոյքէն փառաւորելով զԱստուած և երախտագիտութեամբ անգամ մ' ևս խանդավառուեցաւ Յիսուսով։

Արդ՝ ով հաւատացեալներ, ինչ կ'խորհիք այս երկու խնջոյքներու, հացկերոյթներու մասին. ո՞րն է աւելի ճոխը, բազմաբեղունը. իրական գոհունակութիւն և անբիծ ուրախութիւն պատճառող հացկերոյթը. որո՞նք կ'ուզէք գտնուիլ։ Ասուերոսի հացկերոյթին թէ Յիսուսի հացկերոյթին։ Յայժմ այդ երկու սղեանները աշխարհի վրայ գոյութիւն ունին. և դէմ առ դէմ դրուած են. երկուքն ալ հրաւիրեալներ ունին. մին Ասուերոսն է որ կ'հրաւիրէ իր հացկերոյթին, միւսը Յիսուսն է։ Մին աշխարհի սեղանն է, միւսը Աստուծոյ սեղանն է։ Ասուերոսի պարսկական հացկերոյթը կ'առաջնորդէ մարդը երկրաւոր ցանկութեանց և մարմնոյ փառաւորման։ Նազովրեցիին Գալիլիական հացկերոյթը զմարդ կ'մօտեցնէ Աստուծոյ։

Այդ հացկերոյթը նշանակն ու գրաւականն է Աստուծոյ օրհնութեանց: Այսօրուան մեր քարոզին նպատակը ուրիշ քան չէ բայց եթէ ժողովել քանի մը փշրանքներ Քրիստոսի սեղանէն ինկած, ըսել կ'ուզեմ՝ քաղել քանի մը հրահանգիչ դասեր այս գեղեցիկ և գրաւիչ հացերու բազմացումի պատմութիւնէն: Ես ձեր ուշադրութիւնը պիտի հրաւիրէի Յիսուսի իր աշակերտաց ուղղած սախօսքին. « Դուք տուք դոցա ուտել, » և հոն պիտի ջանանք փնտռել պատասխան մը անօթի, բազմութիւն մը Փիղիքապէս և հոգեւորապէս կերակրելու կրկնակ հարցերուն:

Ա.

Նախ նկատողութեան առնենք թէ այս անակնկալ Գալիլիական հացկերոյթը ինչպէս սկիզբ առաւ և թէ այն անձաւելի հրաշքը հացերու բազմացումի ինչպէս տեղի ունեցաւ, հրաշք մը որ կ'պատմուի նշանակալից կերպով չորս աւետարանիչներէն ալ հաւասարապէս:

Առաքեալները որ երկ-երկու զրկուած էին Գալիլիոյ քաղաքները և զիւղերը քարոզելու, վերադարձած էին իրենց շրջաններէն, Յիսուս ուղելով զիրենք լսել և անոնց նոր թելադրութիւններ ընել, հրաւիրեց զանոնք առանձնացեալ վայր մը: Բայց կարծես այս ծրագիրը չյաջողեցաւ. հազիւ թէ անոնք առանձնացած էին, ահա շրջակայ գիւղերէն բնիկներ հարիւրաւորներով սկսան դալ և խըռ-

նուիլ Յիսուսի շուրջը: Ան միշտ քաղցր և բարի, ընդունեց բարութեամբ և հաճութեամբ այս անսկիւալ աչքելուները, որոց և խօսեցաւ ժամերով երկնաւոր Հօր Աստուծոյ թագաւորութեան վրայ և բժշկեց անոնց հիւանդները: Օրն այսպէս անցաւ. խորհող չկար ուտելիքի և խմելիքի վրայ. կամ եթէ ոմանք բերած էին արամաղրիկի ուտելիք, անշուշտ արդէն սպառած ըլլալու էր: Վերջապէս աշակերտները կ'մօտենան Յիսուսի և կ'ըսեն. « Հոս անապատ տեղ մըն է, և ժամանակը ուշացած է. արձակէ ժողովուրդը որ երթան գիւղերը ու կերակուր գնեն իրենց:» Եւ թերեւս իրենց սրտէն կ'ըսէին. « Մենք ևս յոգնած և անօթի ենք: » Այս կայութեան առջեւ թնջ պէտք էր ընէր Յիսուս. անշուշտ չպիտի ուզէր աշակերտաց թելադրութեան համեմատ շարժիլ. անոնց նպատակն էր գլխէ հեռացընել, ցրուել, որպէս զի ամէն ոք իր միջոցներով իր հացը հոգար, ասիկա ամենէն կարճ միջոցն էր. այս միջոցը ըստ երեւոյթին անարդար ալ չէր երեւեր. վասնզի Յիսուս ինքն չէր որ հրաւիրեց. մանաւանդ կրնար նաեւ ըսել անոնց. « Ես ուտելիքի և խմելիքի խնդիրներով չեմ ուզեր զբաղուիլ. ես միայն հոգիներու սնունդը կ'մտածեմ ձեր պարտականութիւնն է հոգալ ձեր անձնական և ձեր ընտանեկան պէտքերը: »

Աշակերտները կարծես քիչ մըն ալ նեղսրտութեամբ մը կ'ըսէին. « Արձակէ ժողովուրդը որ երթան իրենց կերակուր գնեն: »

Բայց այսպիսի կարգադրութիւն մը կրնար անախորժ

հետեւանքներ ունենալ: Ժողովուրդը հեռուէն եկած էր, յոգնած էր, անօթի էր. կար նաև միասին ընտանիք և զաւակներ. ուրկէ պիտի գտնէին կերակուր. թերեւս ալ ճամբան ուժերինն սպառած տկարանային. շատ դիւրին է ըսել. « Թող երթան գնեն կերակուր, » բայց դիւրին է, կարելի է: Արդ՝ ինչպէս հարկ էր սնուցանել, կշտացընել այս 5000է շատ աւելի բազմութիւնը. ենթադրելով որ հացի դրամը հայթայթուելու ձեռնարկուէր, պիտի կրնային ամենքն ալ վճարել: Այս գործելու ձեւը շատ պարզ կ'երեւի, բայց պիտի ունենային դժուարին և անախորժ հետեւանքներ. անոնք պիտի նեղուէին իրապէս: Յիսուսի սիրտը գթութեամբ լի՝ չէր կրնար համաձայնիլ աշակերտաց:

Յիսուս ուրիշ եղանակաւ մը պիտի կրնար գործել և գոհացնել անօթի ժողովուրդը. ան կրնար ըսել իր աշակերտներուն. « Ես պիտի տամ իրենց ուտելիքը. » բայց ան կ'ըսէ. « Դուք տուէք իրենց ուտելիքը: » Ան կրնար իբր Որդի Աստուծոյ ոչինչէն ստեղծել բազմութեան անհրաժեշտ կերակուրը. ան կրնար Եղիայի պէս թռչուններով կերակրել բազմութիւնը. ան կրնար ըսել անապատի քարերուն որ հացեր ըլլան, կամ Մովսէսին պէս կրնար տեղացնել երկինքէն հաց. ո՛չ մին և ո՛չ միւսը ըրաւ: Եթէ հրաշքի միջոցաւ ուզէր կշտացնել բազմութիւնը, օգտակար չպիտի ըլլար. աւելի հրաշալի գորութիւն մը պէտք էր երեւան գար հոն. հոն պէտք էր ուրիշ կերպով Աստուծոյ միջամտութեան լոյսը

յայտնուէր: Յիսուս չուզեց հրաշքներով գոհացնել ժողովուրդը. հրաշքները բնաւ չունին հրահանգիչ և կրթիչ դեր մը մարդուն հոգւոյն և զգացումներուն վրայ. անոնք առաւուռէին հեռաքրքրութիւն մը կրնան շարժել, որ շատ վաղանցիկ երեւոյթ մըն է մարդուն մէջ: Յիսուս չուզեց մոգական միջոցներով արտաքին շարժում յառաջ բերել, ան ուզեց որ հրաշքը տեղի ունենայ և սկսի բուն իսկ մարդուն սրտէն, հոգիէն, մարդուն հոգւոյն խորերէն, զի հոն էր աղբիւրը հրաշից: Հրաշքը Աստուծոյ հեռագործակցելուն մէջ կ'կայանայ. Աստուած իր ողորմութիւնը և փրկութիւնը մարդոց միջոցաւ կ'ղրկէ. մարդը կ'փրկէ մարդուն միջոցաւ: Յիսուս ալ իբր Անեղին պատկերը փոխանակ միայնակ և առանց միջնորդի գործելու, ըսաւ իր աշակերտներուն. « Դուք տուէք անոնց որ ուտեն : » Անշուշտ տեղեկացած էր աշակերտաց տրամադրելի աղբիւրներուն. բերել կուտայ գարիէ շինուած հացերը, և երկու ձուկերը: Իր առջեւ դնել կուտայ այս անբաւական հացերը, և բաղմութեան զարմացմամբ լցուած աչքերուն տակ, երկինք նայելով կ'գոհանայ և կ'կտրէ հացերը և կ'ըսէ աշակերտներուն. « Բաժնեցէք: » Հաւատքով և հլուծեամբ անոնք առանց հասկնալու թէ ինչ կ'ընէ իրենց Տէրը, կ'հնազանդին, կ'բաժնեն: Ո՛հ, ինչ անսկնկալ. հաղիւ թէ հարիւր հոգինոց խումբին բաժնած են, ոչ միայն չսպառիր ցրուածը, այլ և աւելցուած կ'վերադարձուի, կ'աճի. ասիկա անշուշտ՝ աշակերտաց խրախոյս մը կ'ըլլայ որ շարունակեն եռանդ-

եամբ հացերու բաշխումը: Ժողովուրդը կ'ստանայ ուրախութեամբ և երախտագիտութեամբ Յիսուսի ձեռքով օրհնուած հացերը: Երբ ամենքն ալ կշտացան, մնացածները Յիսուսի հրամանաւ ժողովուրդեցան, որ շատ աւելի առատ էր տրամադրուած հացերէն: Ահա թէ ինչպէս Յիսուս լուծեց դժուարութիւնները, ահա թէ ինչպէս հասաւ պէտքերուն անոնց՝ որոնք անօթի կ'ուղասէին իրեն գթութեան:

Բ.

Ի գործ դնենք այս սկզբունքն և այս օրինակը ներկայիս հարցերու մէջ, չարիքները մեծապէս պիտի դարմանուին: Ներկայիս այժմէութիւն և ամենէն սուր հանգամանք ունեցող խնդիրը աղքատութիւնն է: Քաղաքական, դիւանագիտական աշխարհի, ինչպէս և ներկայ դարու իմաստուններու և դօրութեանց մղձաւանջը, միտք զրադեցնող և սրտնեղութիւն պատճառող հարցը ամբոխին աղքատութիւնն է: Այն անօթի բաղմութիւնը՝ որուն համար կ'իստի այսօրուան Աւետարանը, տակաւին գոյութիւն ունի. հարկ չկայ հեռուները երթալ փնտռելու: Ամենամեծ հարուստ և ճոխ քաղաքներու մէջ աւելի շատ կ'տեսնուի այս բաղմութիւնը: Յիրաւի Յիսուսի օրերէն ի վեր շատ բան փոխուած է. բայց բան մը կայ որ չէ փոխուած և մտահոգութիւն կը պատճառէ. աղքատութիւնն է այն, խուռներամ ժողովուրդներու անօթութիւնն է այն: Այն ատեն անօթի ամբոխը մոիկ կ'ընէր Յիսուսի

խօսքերուն, հիմակուան անօթի ամբոխը շատ տեղ և ամէն ժամանակ չուղեր լսել Յիսուսի խօսքերուն: Այն ատեն անօթի ամբոխը կ'սպասէր հանդարտօրէն, գիտէր համբերել անօթութեան և սիրով կ'սպասէր Յիսուսի անոր օգնութիւնը վայելելու համար. հիմակուան անօթի ամբոխը սակայն, ոչ միայն իշխողաբար հաց կ'աղաղակէ այլ և կ'պահանջէ ինչք և զուարճութիւնք աշխարհի, և նոյն իսկ երբեմն պահանջումներովն ալ չբաւականանալով՝ ան կ'մղուի բարկութեան աղաղակներով և ցոյցերով յափշտակութեան դիմելու և ձեռք անցնելու այն՝ որ իրմէ կ'զլացուէր: Ան կ'կազմակերպէ գործադուլներ, խռովութիւններ որուն հետեւանքով յաճախ տեղի կ'ունենան սպաննութիւններ: Ի՛նչ ընել պէտք է այս կացութեան առջեւ: Եթէ Յիսուսի աշակերտներուն հարցնելու ըլլանք, պիտի պատասխանեն. « Արձակէ ժողովուրդը, որ գեղերը երթան ու իրենց կերակուր գնեն: » Կան շատեր որ ճիշդ այս ոճը կ'գործածեն անօթութեան հարցին ի պատասխան. « Թող աշխատին, փոխանակ ծոյլ ծոյլ նստելու սրճարաններու մէջ, և փոխանակ ի զուր տեղ վատնելու իրենց վաստկած դրամը, ծախսեն իրենց ընտանեաց: » Ճիշդ է որ այս դիտողութեան մէջ իրաւացի կէտեր կան, ստոյգ է որ աղքատութիւններու մեծ մասը հետեւանք է աղքատաց յոռի մոլութեանց և թերութեանց: Բայց եթէ կան կէտեր իրաւացի, կան սակայն անիրաւ կէտեր այս դիտողութեանց մէջ. ինչո՞ւ նկատողութեան չառնուիր այս օրէ

վաստիող ուտող գործաւորներու կամ արհեստաւորներու հիւանդութիւնները և անգործութեան օրերը: Նոյն խակ եթէ աղքատը արժանի է մասամբ իր բաղդին, պէտք է, բանաւոր է որ իրեն, իրեն ընտանիքին և զաւակներուն զլացուի ամէն գթութիւն և օգնութիւն: Միթէ դուք առանց թերութեան էք, չէք տառապած դուք ալ և ինչո՞ւ կ'ներէք ինքզինքնուղ քարը այսպէս նետելու անոնց՝ որ դառն կերպով կ'տառապին: Հանդէպ այս թշուառութեանց որք մեզ կ'շրջապատեն, ձեռնպահութիւնը պիտի նկատուէր հակաքրիստոնէական, հեթանոսական. բայց աստի մանաւանդ սա մեր օրերու համար անխորհուրդ և անզգամական է այսպիսի անխիղճ վերաբերմունք մը:

Ուրիշներ կ'բաւականանան Աստուծոյ ամենազօր ողորմութեան յանձնել աղքատաց թշուառ վիճակը բարեմաղթութեամբ մը ըսելով. « Աստուած ողորմի՛ », « Աստուծոյ գթութիւնը հասնի »: Այս բարեմաղթութիւններէն կ'հասկըցուի որ հրաշք մը պէտք է բոլորը կշտացնելու համար: Բայց թշուառութեան աղբիւրները այնքան խորունկ են որ այսպիսի բարեմաղթութիւններով չէ կարելի ցամքեցնել:

Ո՛ւր է ուրեմն դարմանը և ինչ պէտք է ընել: Յիսուս կ'պատասխանէ այս բարեմաղթութիւններուն ալ. « Դո՛ւք տուէք ատոնց որ ուտեն »: Իր աշակերտներուն էր որ ըսաւ այս խօսքը. այժմ մեզի է որ կ'ուղղուի այս խօսքը. « Դուք տուէք ատոնց որ ուտեն »:

Գիտէք որ մարդասէրներ կան որոնք քրիստոնեաներ չեն, և որոնք իրենց բարեգործութիւնով գովեստի կ'արժանանան : Այսու ամենայնիւ անոնց քով կը պակտի բան մը խկական և կարեւոր. Աստուածային հոգին կ'բացակայի հոն . առանց Աստուծոյ մեր ըրածները ոչինչ կ'արժեն. « Առանց իմ' ոչինչ կարէք առնել : » (Յովհ. Ժե. 5) : Ամէն պարագայի մէջ իրաւունք ունինք այս բեմէն ձեզի դիտելու որ պէտք է գործէք իբր ճշմարիտ քրիստոնեայ . եղէք ամէն բանէ առաջ քրիստոնեայ, այսինքն այն համոզումը շինեցէք որ դուք ձեզի չէք պատկանիր, թէ դուք կ'պատկանիք Երկնաւոր Հօր, որ ձեզ փրկած է : Եթէ այս ոգիով քրիստոնեաներ էք, այն ատեն միայն կ'նկատուիք Աստուծոյ որդիներ : Ուրեմն երբ Տէրը մեզի կ'ըսէ. « Դուք տուէք անոնց որ ուտեն », ան կ'ուզէ որ մեր ձեռամբ գործէ, մեր միջոցաւ բրդէ հացը քաղցեալ մեր եղբայրներուն և մեր միջոցաւ հասնի անոնց թշուառութեան մեղմացումին : Թերեւս աշակերտաց պէս ըսուի. « Բայց բան մը չունինք հոս : » Ի՞նչպէս, բան մը չունինք... : Հաւատքը և զթութիւնը այսպէս խօսեցնել չեն տար : Աշակերտներուն քով գտնուածը ի՞նչ էր, ի՞նչ կ'արժէր հինգ հազարի համար. կ'մոռնանք որ Յիսուսի ոգին մեզի հետ է, ինչպէս աշակերտներուն հետ էր : — « Բայց կարօտութիւնները այնչափ անսահման են և միջոցները անքան աննշան որ մեր ունեցածները հաղիւ հինգ հացի և երկու ձուկի արժէքն ունենան : » — Զէք գիտեր որ Տիրոջ օրհնութիւնը կ'բազմապատկէ, կը

բեղմնաւորէ և կ'ստեղծէ. ինչ որ ունիք աղքատին համար տրամադրելի, Աստուծոյ համար հաճելի է. ինչ որ ունիք, քիչ կամ շատ, դրէք զայն առանց յետին մտքի, Տիրոջ տրամադրութեան ներքեւ ձեր եղբայրներուն համար՝ և ահա պիտի բազմապատկուի, պիտի աւելնայ ձեր տրամադրածը ձեր ենթադրածէն աւելի: — « Բայց պէտք է խորհիմ' նաեւ իմ անձնական պէտքերս և ընտանիքս և զաւակներս. անոնց հոգը զիս կ'ընկճէ: » — Յիսուսի աշակերտները իրենց հացերը բազմութեանը տրամադրելովը կ'կարծէք որ իրենց անձնականին կամ իրենց սեփականին համար պէտք չունէին: Անգամ մը դուք ձեր ունեցածը տրամադրեցէք, և նաեւ մանաւանդ ինքզինքնիդ տրամադրեցէք Տիրոջ, յայնժամ՝ ընկերական կեանքի պայմանները պիտի փոխուին և պիտի տեսնենք թէ ամէն բան կերպարանափոխուած է և աւելցած, բազմապատկուած է և անօթիներն այսու կշտացած են: — « Բայց միայն մեր տալովը, նուիրելովը այսքան ծանր հանգամանք առած աղքատութեան դարման տարուած չըլլար որքան ալ մեր տուածը նկատուի առաքինութիւն և վեհանձնութիւն: » — Մեզ կ'կարծէք այդքան միամիտ որ չզիտնանք երբ կ'ըսեմ. « Դրէք ինչ որ ունիք Տիրոջ տրամադրութեան ներքեւ », չեմ ըսել ուզեր միայն ձեր դրամը, այլ ձեր սիրտը: Փորձեցէք՝ մի ընկրկիք, եթէ ոչ տարբերութիւն ունեցած չպիտի ըլլաք հեթանոսներէն: Զեզի կ'պատկանի ուսումնասիրել դարմանումի գործը, աղէտներու հետեւանօք ստեղծուած ահաւոր կացութեան

մեղմացումի լուծումը. երբ կ'ընէք ասիկա ձեր բոլոր սրտովը, Աստուած ձեզ և ձեր բոլոր ուժերը պիտի օրհնէ, և անոր օրհնութիւնը ստեղծիչ ուժ մ'ունի և ձեր ունեցածը պիտի բազմապատկուի, պիտի վերանորոգի և ձեր տունը հացերու բազմացումին վայրը պիտի դառնայ ձեր աչքերուն առջեւ. միայն թէ կատարեցէք ձեր պարտականութիւնը հաւատքով և սիրով: Հաւատքը ամէն ինչ հնարաւոր կ'ընէ. սէրը ամէն ինչ կ'ղիւրացնէ: Միայն « սիրով յաջողեալ հաւատք »-ով կրնանք լուծել ընկերական դժուարին պայմանները և խնդիրները: Ահա յաջողութեան գաղտնիքը, ահա քրիստոնէական կրօնի հրաշքը:

Գ.

Քարոզս վերջացնելէ առաջ կ'ուզեմ՝ բացատրել քրիստոնէական կրօնի տեսակէտը հացի, անօթութեան խնդիրներու բնութեան և երեսցթներու մասին: Յիսուս գիացաւ թէ ինչ ըսել է անօթի ըլլալը. և Տէրունական աղօթքի մէջ ամէն խնդրանքէ առաջ սորվեցուց Աստուծմէ հաց խնդրել: Ուշադրութիւն ըրէք պիտի տեսնէք թէ Տէրունական աղօթքի խնդրանքներուն մէջ Աստուծմէ առաջին խնդրանքը՝ հաց խնդրելն է: Առաջին փորձութեան մէջ չէր որ ինք անօթեցաւ. « Եւ ապա քաղցեաւ » (Մատթ. Գ. 2): Երբ կ'նկարագրէ Անառակ որդիին առակը՝ հոն ինչքան նկարագեղ ոճով կ'ներկայացնէ անառակին անօթեանալը. (Դուկ. ԺԵ. 17): Անօթութենէ

յառաջ եկած Ֆիզիքական և Հոգեկան անձկութիւններուն մօտէն գիտակ ըլլալուն էր՝ որ անմիջապէս յանձնարարեց աշակերտացը որ 5000է աւելի բազմութեան հաց տան ուտելու: Հետեւաբար Յիսուս կարեւորութիւն տուած է այս կենսական հացի հարցին, որ մարդուն նիւթական, Ֆիզիքական կեանքին կ'պատկանի: Անոնք որ դիտել կուտան թէ Յիսուս միայն հոգեկան և միսթիքական խնդիրներով զբաղուած է և չէ ուզած խորհիլ նիւթականով, կ'սխալին մեծապէս. անոնք ճանչցած չեն կրնար նկատուիլ զՅիսուս, որ նոյնքան ևս զբաղուած է նիւթականով և Ֆիզիքականով որքան հոգեկանով և երկնայինով:

Աչքի առջեւ բերենք որ այսօր 5000ի տեղ երկրագունդի վրայ խուռներամ՝ և անհաշուելի միլիոնաւոր բազմութիւն մը կայ որ հաց կ'աղաղակէ ճիշդ այնպէս, ինչպէս հռովմէացիներ կ'փնտռէին միայն հաց և կրկես. « Panem et circenses »: Երկրագունդիս վրայ 10ին 9ը մեծ դժուարութեամբ կ'ձարէ իր հացը: Անդիոյ մէջ հաշուուած է որ 2 միլիոն մեծահարուստ և 5 միլիոն բարեկեցիկ ժողովուրդի կողքին՝ 40 միլիոն ժողովուրդ մը դառնագին և դժնդակ պայմաններով կ'ձարէ իր հացը: Հացի պահանջքը որքան հին, նոյնքան և արդիական պահանջ մը, կենսական ու կարեւոր հարց մըն է:

Արդ՝ երբ հացի խնդիրը չէ կարգադրուած, երբ մարդը անօթութեան սպառնալիքի տակ մահուան մղձաւանջը ունի աչքին առջեւ, ինչպէս կրնանք սպասել որ Աստուծոյ թագաւորութիւնը գայ երկրի վրայ: Ի՞նչպէս կ'ու-

զէք որ մարդուն մէջ բարոյական և կրօնական զգացումները մնան մաքուր և ջինջ, երբ կ'պակտի իրեն սնանելու նիւթը: « Անօթի փորը ականջ չունի » կ'ըսէ առածը: Խօսէ փրկութիւն անօթի մարդոց՝ հեգնել և և ծաղրել պիտի նշանակէր անոնց անօթութիւնը: Զրկուիլ օրուան հացէն, զրկուիլ է ամէն բանէ, որովհետեւ հացին տեղ ոչ մեկ բան կրնայ զրուիլ:

Հացը կ'ներկայանայ նաև առաջին կարեւորութեամբ երբ խորհուի թէ ի՞նչքան աշխատութիւններով և ջանքերով մէջտեղ կ'բերուի. հացի կտոր մը, հացի պարզ կտոր մը պէտք է շատ երկիւղածութեամբ յարգանքի առարկայ ըլլայ, ինչպէս որ Յիսուս ըրաւ յարգանքի առարկայ՝ երբ յանձնարարեց որ հացերու բազմացումէն աւելցած կտորուանքները ժողովուին, քանի որ քրտինքի և անդադար ձիգերու արդիւնք է հացը: Կ'մտնանք ռատ անգամ այս բոլորը, երբ հացը զիւրութեամբ արդէն կուգայ կ'հասնի մեր սեղանին վրայ: Ո՛չ, այնպէս չէ. եթէ խորհրդածութեան առարկայ ընենք իր ծագումէն մինչեւ մեր սեղանին վրայ հասնիլը, անոր բարձր արժէք մ'ունենալը, անգին ըլլալը պիտի համոզուինք:

Հացի, անօթութեան խնդիրը ընդհանրապէս ծագում կ'առնէ մարդուն անզգուշութիւններէն, թերութիւններէն, մոխտւումներէն: Ի՞նչպէս կրնաք սպասել որ մարդ կարենայ հանգիստ և լաւ ապրիլ՝ երբ անխորհուրդ շռայլութեամբ և զեղխութեամբ կ'մոխտ իր շահածները: Շնորհակց կեանք մը միշտ կ'աւելցնէ մարդուն շահածները:

« Նախ խնդրեցէք դարբայութիւն Աստուծոյ և զարդարութիւն նորա և այն ամենայն յաւելցի ձեզ: » (Մատթ. 2. 33): Պէտք է պիտեալ որ « մի՛ հոգայք վասն վաղուի, վաղիւն վասն իւր հոգայցէ » խօսքը միայն անոնց համար ըսուած է, որոնք հեռատեսութիւնով, զգուշութիւնով և խաճականութիւնով կ'ապրին. եթէ ոչ անխորհուրդներուն ուղղուած ատեն պիտի ըսուէր « զվաղիւն ի միտ առէք » . վաղուանը միտքերնիդ բերէք:

Դարձեալ հացի, անօթութեան խնդիրը ծագում կ'առնէ ծուլութենէն. եթէ կ'ուզենք որ Աստուած լսէ հացի համար մեր ըրած աղօթքները, պէտք է աշխատութեան լծուած ըլլանք. կարելի չէ որ մանանայ տեղաց, կամ՝ Եղիայի եղածին պէս թռչուններ հաց բերեն ծոց ժողովուրդի մը. կարելի չէ դատարկութեան մէջ ապաստոյ ժողովուրդի մը իր պէտքերուն գոհացումը ապահովել: Խնդրել ամէն օրուան հացը և չաշխատիլ, մոռնալ կ'նշանակէ Առաքեալին ազդարարութիւնը. « Որ ոչն կամիցի գործել, և կերիցէ մի՛: » (Բ. Թ. 10):

Դարձեալ հացի, անօթութեան խնդիրը ծագում կ'առնէ հաճոյքներու, աւելորդ բաներու համար եղած մոխամներէն. մոռնալ կարգ ու կանոն և խնայողութիւն, վառնել ի զուր տեղ շահածը, մոռնալ է ժողովրդական այն առածը որ կ'ըսէ. « Պահէ քու մանրուքներդ, տիկիները ինքնին քեզ պիտի պահպանեն: » Դիտ-

ուած է որ աղքատները շատ և շուտով կ'մտնեն իրենց շահածները քան հարուստները, այս վերջինները իրենց շահածները գիտեն իմաստութեամբ և խնայողութեամբ գործածել: Այսպէս, օրինակի համար դիրքի տէր անձնաւորութիւններ իրենց հարստութեան բաղդատութեամբ շատ աւելի համեատ պայմաններով կ'ապրին քան անոնք որոնք աննշան բան մը շահելուն իսկ իրենց կենցաղովը կ'մրցին և կ'գլեն կ'անցնին հարուստը: Վերջապէս, որպէսզի աղքատութիւնը չգայ չղղեանէ զմեզ, պէտք է մենք մեզի օգնենք որպէսզի Աստուած ալ օգնած ըլլայ մեզ. « Դուն քեզ օգնէ, երկինք ալ քեզ պիտի օգնէ » կ'ըսէ առածը: Քրիստոնեայ խորհող մը կ'ըսէ. « Աշխատինք՝ որպէս թէ ամէն բան ունինք, ազօթենք՝ որպէս թէ ոչ մէկ բան չենք կարող: »

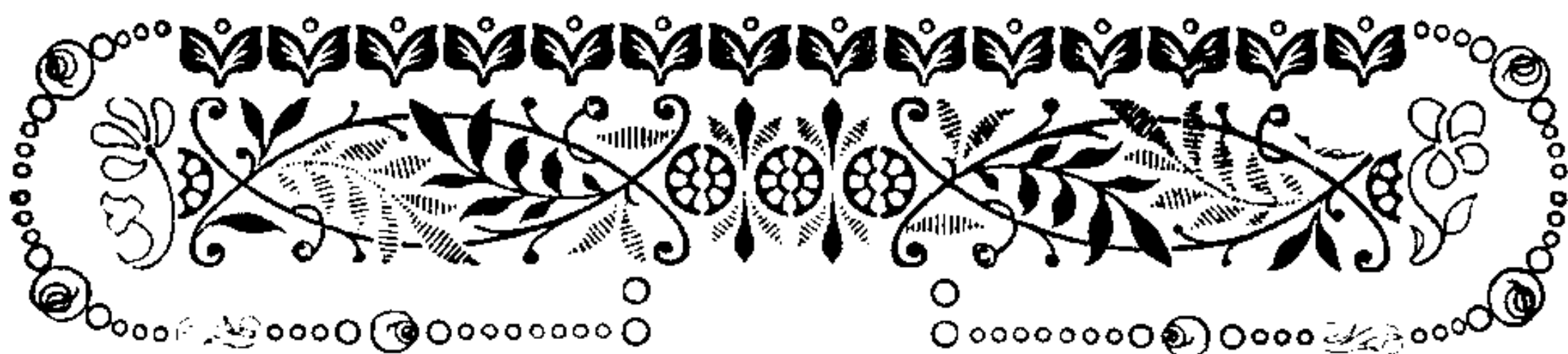
Այս բոլոր պարագաները պարզելով հանդերձ՝ մարդկային թշուառութիւնները միշտ գոյութիւն ունին և պիտի ունենան. աղքատը ինքն է պատճառ իր աղքատութեան, բայց մարդուն պարտականութիւնն է զոհողութիւն ընել այգալիտեաց հանդէպ ղթութեամբ վարուելով, մեղմելու համար անոնց թշուառութիւնը: Յիսուս մեր ընտրած բնաբանով կ'յանձնարարէ ոչ թէ թողուլ թշուառութիւնը Աստուծոյ ողորմութեան, ոչ թէ թողուլ աղքատը որ իր անփութութեան, շռայլութեան և մըտխումբերու մեղքերը ինքն իրեն քաւէ, այլ կը յանձնարարէ անմիջական օժանդակութիւն, փոյթ չէ թէ աննշան

գուժար մը ըլլայ, կտոր մը հաց ըլլայ: Ատով ոչ միայն
թշուառութեան ճիրաններէն ազատած պիտի ըլլանք մեր
նմանները, այլ և անհուն գոհունակութիւն մը պիտի
զգանք տեսնելով որ մեր սրտէն, մեր սեղանէն տրուա-
ծին փոխարէն մեր ունեցածներն կ'աւելնան և մեր
սեղանն ու տունը Աստուծոյ օրհնութեամբ աւելի շէն
ու ծաղկեալ կ'մնայ:

ժ.հ.

ԽԱՂԱՂՈՒԹԻՒՆԸ

ԽԱՂԱՂՈՒԹԻՒՆԸ (*)

« Փառք ի բարձունս Աստուծոյ
եւ յերկիր խաղաղութիւն ի մարդիկ
հանութիւն: »

(Ղուկ. Բ. 14:)

ԻԵՏԱՐԱՆԻՉՆ Ղուկաս որ իր Աւետարանը
գրելէ առաջ խղճմտօրէն քննած և ու-
սումնասիրած է Նազովրեցի Յիսուսի
ամբողջ կեանքը (Ա. 1—3), հիա-
ցումով տեսած է անոր կեանքին վսեմ՝ և աստուածա-
յին նպատակը, որ մարդկութեան համար իրական խա-
ղաղութիւն միայն ապահովել եղած է, այնպիսի խաղա-
ղութիւն մը՝ որպիսին ոչ ոք կրցաւ տալ աշխարհի:
Արդ՝ Աւետարանիչն Ղուկաս որ Յիսուսի ծննդեան պատ-
մութիւնը ուղղակի Յիսուսի մօրմէն լսած և նկարագրած
է, չկրցաւ պարզ նկարագրութեամբ բաւականանալ. հարկ

(*) Ա. Ծննդեան առթիւ խօսուած:

տեսաւ իբր Եսայիէ նախաձայնեալ « Խաղաղութեան իշխան » ի մը կենսագրականը, բանաստեղծի ներշնչեալ գրիչով, երկնային երանգներով և պատկերաւից դրուագներով նկարագրել անոր ծնունդը, ուր « բազմութիւն մը զօրաց երկնաւորաց » կ'երգէին քաղցրանոյշ ներդաշնակութեամբ խաղաղութեան իշխանին համար « Փառք ի բարձունս Աստուծոյ և յերկիր խաղաղութիւն, ի մարդիկ հաճութիւն » :

Երբ Աւետարանիչը կ'գրէր իր Աւետարանը ուղղեալ հռովմէական կայսրութեան մէջ բնակող ամբողջ ժողովուրդին, ահաւոր և սարսափելի կացութիւն մը կ'ախրէր այդ քաղաքակիրթ նկատուած ընդարձակածաւալ կայսրութեան երկիրներուն մէջ : Ամէն կողմ խաղաղութիւնը խանգարուած, թշնամութիւնն և ատելութիւնն աւելցած, կազ ու կռիւն անդակաս էր ընտանիքներու և յեղերու մէջ, և այս խռովեալ և խանգարեալ փոթորկացոյց վիճակը ընտանիքներու և յեղերու մէջ մեծամեծ նախճիրներ կ'գործէր և սպանդանոցի մը վերածած էր երկիրը : Աթէների և Հռովմի մեջ, հարիւր հազարաւորներով գերիներ և կեղեքուածներ հրապարակներու վրայ խոնուած, խաղաղութեան համար ճշմարտութիւն և արդարութիւն կ'ազդակէին . Յիսուսի ծննդեամբ կ'աւետարանուէր « և յերկիր խաղաղութիւն » :

Բայց ինչ խաղաղութիւն, ահա քսան դարեր անցած են և մարդիկ տակաւին զիրար կ'յօշոտեն գայլերու պէս, տակաւին վրէժխնդրութիւն գոյութիւն ունի ամէն կողմ,

տակաւին խռովութիւններ չեն պակսիր, տակաւին լաց ու կոծ ամէն դի և անմեղներ կ'նահատակուին և իրենց օձախները կ'քանդուին և մանաւանդ ահաւոր պատերազմի մը մզճաւանջին մռայլ ամպերը հորիզոնէն տակաւին չեն փարատած. ինչպէս կրնանք այսպիսի պայմաններու մէջ երգել. « Փնօք ի բարձունս Աստուծոյ և յերկիր խաղաղութիւն : »

Յիրաւի պատերազմներ չեն դադրած այն օրէն երբ խաղաղութեան իշխանը այս աշխարհէն մեկնելէ առաջ ըսաւ. « Խաղաղութիւն թողում ձեզ, զխաղաղութիւն զիմ տամ ձեզ, ոչ որպէս աշխարհս տայ, տամ ես ձեզ : » (Յովհ. ԺԴ. 27)։ Բայց եթէ զիտէք աշխարհի դէպքերը բարեշրջումի օրէնքի հիման վրայ, դուք իրաւունք չուիտի ունենաք ըսելու թէ « Խաղաղութեան իշխանին » ծնունդը, կեանքը, գործքերը. խօսքերը ոչ մէկ դեր չեն կատարած։ Դիտեցէք, և պիտի համոզուիք թէ մարդկութիւնը քսան դարէ ի վեր կ'բարեշրջի դէպի խաղաղութիւն և ոչ թէ դէպի պատերազմ։ Այն խաղաղութիւններն որ հրաշխք իմն կ'ըլլան, կամ անմիջական կ'ըլլան, այն խաղաղութիւնները խախտւաւ, ծածանուտ են և չեն կրնար իրական ու տեսական հանդամանք մը ունենալ։ Ինչպէս բնական աշխարհն բարեշրջումի ենթակայ է, բարոյական աշխարհն ալ նոյն օրէնքէն չկրնար խուսափիլ. աշխարհի մէջ ոչ մէկ բան օրէնքէ չկրնար շեղիլ, ամէն բան օրէնքի ենթակայ է. բարեշրջման օրէնք մը կայ, որուն ենթակայ պէտք է ըլլայ

նաև բարոյական աշխարհն ալ: Յիսուս այս տիեզերական օրէնքին գիտակ էր. ան տէրն էր նաև բարոյական աշխարհի օրէնքներուն. ան աշխարհի թողուց, ցանեց խաղաղութեան սերմերը, և մարդ պէտք է ինքզինքը պատրաստէ այդ պայմանները յարգելու և այսու իրականացած տեսնելու համար խաղաղութիւնը:

Յիսուս իր պաշտօնին սկիզբը երբ լերան քարոզը կը խօսէր, իր առաջին « երանի » ներուն մէջ երանի անուանեց անոնք որոնք խաղաղութիւն կ'սիրեն և խաղաղարարներ են. « Երանի խաղաղարարաց, զի նոքա որդիք Աստուծոյ կոչեացին: » (Մատթ. Ե. 9:) Արդեօք ինչ բաժանումներ, ինչ ատելութիւններ, ինչ անհամաձայնութիւններ տեսած էր կեանքի առաջին երեսուն տարիներուն Նազարէթի մէջ: Ան կ'ականարկէ նաև պատերազմներու տարաձայնութեանց՝ երբ կ'ըսէ. « Լսելոց էք պատերազմունա և զհամբաւս պատերազմաց, » (Մարկ. ԺԳ. 7.) ան կ'տեսնէր օտար ազգաց ատելութիւնը ընդդէմ Հրէից, վկայ էր Հրեաներուն ըմբոստական տրամադրութեանց, որ իր ժամանակակիցներուն մէջ բուն հանգամանք մ'ստացած էր և որ 66-ին ծայր տուաւ ըմբոստութիւնը: Ան կ'ըսէր շաբաթ օրերու կռուարար վիճաբանութիւնները դպիրներու և փարիսեցիներու, կ'տեսնէր կուսակցական բաժանումները իր բնական գիւղին ընտանիքներուն մէջ և նոյն իսկ իր եղբայրներուն և քոյրերուն մէջ իր ընտանեկան ակումբին: Ամէն կողմ վրէժխնդրական դառն խօսքեր, կռիւներ

անաղաղատ էին: Ան հետեւաբար պէտք կ'տեսներ խաղաղութեան, « Որդիք Աստուծոյ » կ'անուանէր ամէն տնոնք՝ որ խաղաղութեան իրականացման համար ջանք չէին խնայեր:

Բայց պէտք է պահանջուի ամէն բանէ առաջ խաղաղութիւն, երբ իմացական կարգին մէջ բարիքներու առաջինը՝ ճշմարտութիւնը կ'պակսի և երբ բարոյական կարգին մէջ բարիքներու առաջինը՝ արդարութիւնը կը բացակայի: Ո՛չ մէկ բան կրնայ յառաջ երթալ եթէ ճշմարտութիւնը և արդարութիւնը չէ ապահովուած. և ուր որ խաղաղութիւն կ'փնտռուի, նախ պայման է որ ձեռք բերուի ճշմարտութիւնը և արդարութիւնը. եթէ ոչ Մարգարէներուն ըսածին պէս արժէք չունի այնպիսի խաղաղութիւն մը « Խաղաղութիւն, խաղաղութիւն և ո՛ւր է խաղաղութիւն », « Խաղաղութիւն, խաղաղութիւն, և ո՛չ գոյր խաղաղութիւն: » (Երեմ. 2. 14, Ը. 11. Եղեկ. ԺԳ. 10.) Մի՛ սպասէք խաղաղութեան երբ վտանգած էք ճշմարտութիւնը և արդարութիւնը:

Որպէսզի Յիսուսի ծննդեամբ աւետուած խաղաղութիւնը կարենանք ըմբռնել, հարկ է որ խաղաղութիւն ունենանք Աստուծոյ և մեր խղճին հետ, խաղաղութիւն ունենանք մեր անձին հետ, խաղաղութիւն այլոց հետ, խաղաղութիւն մեր ընտանիքին մէջ և վերջապէս խաղաղութիւն ունենանք մեր եկեղեցւոյն մէջ:

1. Խաղաղութիւն Աստուծոյ և մեր խղճին հետ.
— Բոլոր պարտականութիւններէ առաջ անհրաժեշտ է

խաղաղութիւն Աստուծոյ հետ . մենք քննելով մեր հագեկան կապը Աստուծոյ հետ , ստիպուած ենք խոստովանիլ թէ չունինք խաղաղութիւն Աստուծոյ հետ . մենք շատ անգամ գանգաւաններ ունինք . կ'համարձակինք իրեն ըսելու . « Ընդէր աչդպէս արարեր », վերցուցած ենք այն լուսեղէն սանդուղը որ կրնար մեզ յարաբերութեան մէջ դնել Աստուծոյ հետ , այնպէս ինչպէս Յակոբ իր տեսլեան մէջ տեսաւ . դրժած ենք վերջապէս իր օրէնքը : Մեր խիղճն ալ հանդարտ չէ . ան մեզ կ'ամբաստանէ . անոր ձայնը չենք ուզեր լսել : Մենք եթէ խմաստուն ենք պէտք է ինքնամփոփուինք և հաշտուինք Աստուծոյ հետ : « Այսուհետեւ արդարացեալք ի հաւատոց անտի խաղաղութիւն կալցուք առ Աստուած ի ձեռն Տեառն մերոյ Յիսուսի Քրիստոսի , » (Հռովմ. Ե. 1 :) Եթէ մենք շատ անգամ չենք կրնար խաղաղութիւն ունենալ մեր անձին և այլոց հետ , վասնզի խաղաղութիւն չենք կրցած ունենալ և կնքել Աստուծոյ հետ . եթէ կրցած ենք ստեղծել այնպիսի կապ մը մեր և Աստուծոյ միջեւ որ որդւոյ մը հօր նկատմամբ ունեցած կապին պէս է , այնպիսի կապ մը՝ յորում դատաւորի մը խոստութեան մէջ չենք տեսներ զԱստուած , այլ խանդակաթ հօր մը պէս կ'տեսնենք , յայնժամ խաղաղութիւնը սկսած կ'ըլլայ մեր և Աստուծոյ միջեւ : Անգամ մը որ Աստուծոյ հետ խաղաղութիւնը ապահոված ենք , ջանանք պահել զայն իբր ամենաթանկագին գանձ մը . և խիղճը աչդ խաղաղութեան պահապանը պիտի ըլլայ . խիղճը պիտի բողոքէ

խաղաղութիւնը խանդարող որևէ դէպք կամ երեւոյթ, և ուղեցոյցը պիտի ըլլայ մեր երջանկութեան. հետեւաբար պէտք է հետեւինք անոր ձայնին եթէ կ'ուզենք ըմբռնել խաղաղութիւնը:

2. Խաղաղութիւն մեր անձին հետ. — Խաղաղութիւն մեր անձին հետ այնքան դիւրին չէ ձեռք բերել. շատ պատճառներ կան այդ խաղաղութիւնը խանդարող, երբ մանաւանդ նկատողութեան առնենք մեր պարտականութեան և սրբութեան տեսակէտէն: Մեր կամքին հակառակ երեւոյթներ կ'ներկայանան մեր հոգւոյն մէջ. այն ինչ որ չէինք ուզեր կ'ընենք և այն ինչ որ կ'ուզէինք ընել չենք ընել. կ'ընենք ինչ որ կ'ատէինք և մենք չենք որ կ'ընենք զայն, այլ չար ուժ մը որ մեր ներսիդին կարծես աթուռը դրած մեր հոգւոյն խորանին առջեւ, ան կ'ղեկավարէ մեր անձը. ինչ որ բարի է՝ գիտենք և կ'ուզենք ընել, բայց այդ ոգին, այդ ներքին թաքուն ուժը կ'արգիլէ, կ'խուսովէ. ո՞վ պիտի ազատէ մեզ այս կացութենէն, ո՞վ պիտի տապալէ այդ չար ուժին զօրութիւնը. մարդ կ'ստիպուի Առաքեալին պէս աղաղակելու. « Այր մի տառապեալ եմ, ո՞վ ապրեցունցէ զիս ի մարմնոյ ատախ մահու: » (Հռովմ. Է. 24:) Կը կարծեմ և կը հաւատամ թէ բարեպաշտութիւնը ամենամեծ դերը կ'կատարէ ներքին և կատարեալ խաղաղութիւն մը մեր մէջ ստեղծելու համար: Այն անձերը որոնք չափազանց ինքզինքնին տուած են աշխարհային կեանքի բոլոր յուզումներուն, այնպիսի

սիները շատ դժուար թէ կարենան ապահովել իրենց անձին խաղաղութիւնը: Բարեպաշտ քրիստոնեաները և կրօնատէր ազգերը իրենք իրենց մէջ շատ աւելի հանդարտ և խաղաղ են դիւրաւ չեն խռովուիր, դիւրաւ չեն բորբոքիր. վասնզի բարեպաշտութեամբ ինքզինքնին մարդած են խաղաղութեան մէջ պահելու իրենց անձը:

3. Խաղաղութիւն այլոց հետ. — Երբ մենք մեր մէջ խաղաղ ենք, յայնժամ կրնանք խաղաղ ըլլալ այլոց նկատմամբ եւս: Ո՛րքան զգոյշ պէտք է ըլլանք մեր բառերուն և մեր խօսքերուն մէջ. անխորհուրդ և անխօսեմ բառ մը կրնայ ամբողջ հրդեհել, պատերազմ ստեղծել խաղաղ ընկերականութեան մէջ: Սակայն շատ անգամ մեր ձեռքը չէ այլոց հետ խաղաղութիւն ապահովելու գործը Պօղոս Առաքեալ կ'գրէր հռովմայեցւոյ, անոնց յանձնարարելով որքան հնար է ապրիլ խաղաղութեամբ ամէն մարդոց հետ. « Եթէ հնար ինչ իցէ ձեզ, ընդ ամենայն մարդկան զխաղաղութիւն կալձիք: » (ԺԲ. 18): Մեզմէ կախում չունի ուրիշներու հետ խաղաղութեան մէջ ըլլալը. անոնք կրնան մերժել որ և է համաձայնութիւն որ իրենց կ'առաջարկուի. անոնք կրնան նոյն իսկ աւելցնել իրենց հակառակութիւնը և ատելութիւնը մեզի դէմ. մեր վրայ պարտք կը ծանրանայ իրենց ներողամիտ ըլլալ, ընդդէմ չերթալ անոնց: Բայց անոնց հետ խաղաղութիւն ընելը մեզմէ կախում չունի: Տեսէք Յիսուսը, անիկա ամէն մարդոց հետ խաղաղութիւն ուզեց ունենալ, բայց ան

ատելի եղաւ անբացատրելի կերպով . այն աստիճան՝ որ ոչ ոք իրեն չափ ատելի եղած չէ . անիկա տարամերժուեցաւ, խաչուեցաւ, և սակայն ան չտկարացաւ . ան ամէն կողմ և ամէն ատեն խաղաղութիւն ուզեց թողուլ . « Խաղաղութիւն թողում ձեզ, զխաղաղութիւն զիմ տամ ձեզ », և ասոր համար անդադար պայքարեցաւ, պայքար մը որ զինքը մահուան առաջնորդեց . անիկա այդ պայքարի ճամբուն վրայ էր որ աղաղակեց . « Մի համարիք եթէ եկի արկանել խաղաղութիւն յերկիր, ոչ եկի արկանել խաղաղութիւն, այլ սուր: » (Մատթ. Ժ. 34): Ո՛վ հաւատացեալներ, գիտեմ թէ դուք ալ կ'պայքարիք: Դուք՝ որ կ'ուզէք բոլոր ձեր ճիգերով խաղաղութեան մէջ ըլլալ այլոց հետ . մխիթարուեցէք, վասնզի ձեր Փրկիչն ալ անցած է նոյն ճամբէն: Ան՝ որուն հոգին ներքնապէս խաղաղութիւն ունէր, խաղաղութիւն ներման և սիրոյ, ո՛հ, սակայն չունեցաւ արտաքին խաղաղութիւն, հալածուեցաւ անթարգմանելի ատելութեամբ մը որ խաչի մահուամբ վերջացաւ, յաւերժացնելով սակայն խաղաղութեան դատը:

4. Խաղաղութիւն ընտանիքի մէջ, — Ամէնքդ ալ ընտանիքի տէր էք կամ ընտանիքի մէջ էք . խաղաղութիւն կ'տիրէ՞ ձեր ընտանեկան ակումբի մէջ . այս հարցումին անկասկած ամէնքդ ալ պիտի պատասխանէք թէ ունիք խաղաղութիւն ձեր տան մէջ . այդպիսեաց չէ որ կ'ուղղեմ իմ խօսքերս . անոնց կ'ուղղեմ որոնք անկեղծօրէն կ'խոստովանին թէ իրենց տան մէջ խան-

գարուած է խաղաղութիւնը. ո՛հ, այդպիսիները որքան ապերժանիկ են. հոն յայտնի է թէ ամէն բանէ առաջ կ'պակսի զիջումը, հոն կ'պակսի անձնապաշտումը, հոն կ'պակսի հեղութիւնը: Երբ մարդ գիտէ իր անձին և իր խօսքերուն տէրը դառնալ, իր խօսքերուն՝ որ կ'ելլէ, կ'բարձրանայ սրտէն մինչեւ շրթունքները, ամենէն մեծ կարողութիւնն է որ սննեցած կ'նկատուի. գիտէ՞ք շատ անգամ չղապուած բառ մը, առանց կշռելու արտայայտուած խօսք մը, կրնայ ահագին դժբաղդութեանց դուռ բանալ և խաղաղութիւնը խանգարել տան մէջ, և հետեւաբար որքան մեծ անհրաժեշտութիւն մըն է դապել անձը, դապել իր խօսքերը, դապել իր կիրքերը, այնպիսին աւելի զօրաւոր է քան քաղաքներ առնող մը: (Առակ. ԺԶ. 32):

Քիչ մը եւս յառաջ երթանք ըսելու համար թէ ինչո՞ւ չենք ուզեր զիջում՝ ընել տան մէջ, ինչ բան կայ մեր մէջը որ կ'ընդդիմանայ. մէկ բառով ըսեմ. հպարտութիւնն է այն: Խաղաղութեան ամենամեծ թշնամին հպարտութիւնն է. ան մեզ կ'մղէ որ իրաւունք պահանջենք, և ան կ'մղէ մեզ որ պարտադրել տանք մեր տեսակէտը. հպարտը բարեպաշտ չկրնար ըլլալ. կրօնական զգացումը խոնարհութեամբ կ'աւելնայ միայն:

Տան մէջ ա՛յլը թէ կինն է աւելի հպարտ. առանց տատամսելու կրնամ ըսել թէ այլն է. կիները աւելի անձնադոհ են, իրենց ամուսնոյն նկատմամբ. անոնք ինքզինքնին կ'զոհեն շատ անգամներ և այսու խա-

դադուրթիւնը միշտ ապահոված կ'ըլլան տան մէջ և իրենց շուրջը . անոնք « Տան հրեշտակը » եղած են . ամէն վայրկեան իրենց անձնուիրութեամբը օրինակ կուտան համբերութեան և կ'կրեն ամէն դժուարութիւն . փնռք Աստուծոյ կիները յաճախ այս համբերութեան երեւոյթին իրական պատկերներն են : Ընտանիքին մէջ երկու որոշ երեւոյթներ կան . այր մարդուն ուժը և կնոջ քաղցրութիւնը . զորն է անսահման ուժը . յայտնի է թէ քաղցրութիւնն է :

Ծ. Խաղաղութիւնն եկեղեցւոյ մէջ. — Ամէն ոք երկիւղի և տարակոյսի մէջ է տեսնելով որ հայ Եկեղեցւոյ կողքին չէ կեցած կառավարութիւնը հայրենիքի մէջ . թէ ան լքած է, երես դարձուցած է Եկեղեցիէն և չհետաքրքրուիր, չհոգար, չպաշտպաներ : Այս կացութիւնը և պետութեան վերաբերմունքը պէտք չէ զմեզ մտահոգութեան առաջնորդէ, վասնզի բուն իսկ այս պայմաններուն մէջ է որ ապահովուած կրնայ ըլլայ Եկեղեցւոյ մէջ խաղաղութիւնը : Եկեղեցին պէտք է բաժանեալ ըլլայ պետութենէն եթէ կ'ուզենք որ ան կատարէ հոգեւոր, խղճի, հաւատքի գործը, որ մեծ մխիթարութիւն և զօրութիւն է մարդուն և անոր հոգեկան պահանջներուն բաւարարութիւն կուտայ : Իսկ է որ պետութիւնը խղճի ազատութիւն տայ և արդարութիւնը պաշտպանէ և հաւատքը հալածանքի չենթարկէ : Երբ Եկեղեցին ազատ է ազատ պետութեան մը մէջ, ո՛հ այն ատեն է որ

աստուածային գործը կատարելու վիճակին մէջ դրած պիտի ըլլայ ինքզինքը :

Եթէ կ'ուզենք օգտուիլ Քրիստոսի ծննդեան առթիւ երգուած և ծանուցուած խաղաղութենէն, պէտք է ընդ առաջ երթանք խաղաղութեան, պէտք է խաղաղութիւն ունենանք Աստուծոյ հետ, մեր անձին հետ, այլոց նկատմամբ, մեր ընտանիքին մէջ և մեր Եկեղեցւոյն մէջ :

Եկեղեցւոյ սուրբ խորանը որ Գողգոթայի զոհարանը կ'ներկայացնէ, այս օրուան տօնին առթիւ փոխակերպուած է Յիսուսի Մսուրին, Բեթղեհեմի կիսաքանդ այրին: Դիտենք զայն հոգւոյ աչքերով. այս խաղաղ և հանդարտ Մսուրին մէջ բազմեալ է սրբութեան, արդարութեան և ճշմարտութեան մարմնացումն, ինքն « խաղաղութեան իշխան » ը : Շրջապատենք ճերաղիր զայն այնպէս, ինչպէս ճերաղիր շրջապատեցին պարզամիտ սուրբ հաւատքով հովիւներն և աստուածային իմաստութեան լուսով մողերն, և սորվինք անկէ իրական և տեւական խաղաղութեան պայմաններն: Հոս պիտի գտնէք աստուածային խաղաղութիւնը և պիտի մեկնիք այս տեղէն իմաստնացած, սրբուած, զօրացած և մխիթարուած: Իր խանձարուրին մէջ գուցէ աղքատ գտնէք զինքը, բայց Կրեստներէն շատ աւելի հարուստ է. թերեւս զինքը անշուք գտնէք, բայց Յուլիոսներէն և Օգոստոսներէն շատ աւելի շքեղ է և փառաւոր. գուցէ սկար գտնէք զինքը, բայց Աղեքսանդրներէն և

և Նաբոլէոններէն աւելի զօրաւոր է . թերեւս ռամիկ գտնէք զինքը , բայց Պղատոններ և Արիստոտելներ պէտք է դարերով աշակերտին անոր : Անիկա խաղաղութիւնն է աշխարհի . անիկա Արդարութեան Արուսեակն է , Ճշմարտութեան Լոյսը և Սրբութեան Ճաճանչը : Խոնարհինք և ծնրաղիր աղօթենք ու ըսենք .

« Ո՛վ խաղաղութեան իշխան մանկացեալդ Յիսուս , ահա քեզի եկած ենք մսուրիդ առջեւ փոթորկացոյց և խռովատանջ գիտակցութեամբ քու խաղաղութիւնդ խնդրելու » :

« Տո՛ւր քու խաղաղութիւնդ ամենայն աշխարհի , խաղաղութիւն մերձաւորաց և խաղաղութիւն հեռաւորաց : Շնորհէ մեզ իմաստութիւն որպէսզի քու խաղաղութիւնդ՝ որուն այնքան կ'կարօտինք , կարենանք իրագործել , և արժանանանք « որդի Աստուծոյ » կոչուելու , և պարտականութիւնը կատարող հաւատացեալի մը պէս կարենանք փառաւորելու զքեզ ընդ Հօր և ընդ Հոգւոյդ Սրբոյ » . Ամէն :

•••

ՏԻՐԱՄԱՅՐԸ

ՏԻՐԱՄԱՅՐԸ

« Մի է Աղաւնի իմ, կասարեալ իմ,
մի է մօր իւրոյ ընտելալ ծնողի իւրոյ.
եսսին զնա դստրի եւ երանիցին նմա : »
(Երգ. 2. 8:)

ԱՍՏՈՒԱԾԱՅԻՆ կատարելութեանց չափը
անաւան է. Տիրամայրն այդ կատարելու-
թիւնները կեդրոնացուցած էր իր վրայ, վասնզի այն-
պիսի կատարեալ կեանք մը վարեց որ նոյնիսկ Մայր
կոչուեցաւ Աստուծոյ: Տիրամայրը տիպար մայր մըն է,
վասնզի ցոյց կուտայ թէ ինչ ճամբայ պէտք է քալէ
կին մարդը: Սովորութիւն եղած է ըսել՝ թէ տկար է
կին արարածը. բայց կայ բան մը, զօրաւոր բան մը
որ զինք կ'բարձրացնէ եւ զօրութիւն կուտայ. այդ
բանը սիրտն է, սրտի զգացումն է, սրտի զօրութիւնն
է, որ կ'ազնուացնէ կիները: Սրտի զգացումի զօրու-
թիւնը՝ էն աւելի կանանց մէջ կ'գտնուի, ինչպէս էր
ի Մարիամ, որ լի էր զգացմամբ սրտի. այր մարդը
չէ կարելի զգացումի տէր անուանել որքան կին մարդը.
մտքի ուժը աւելի զօրաւոր է մարդուն մէջ, իսկ կինը

սրտի ամբաւ զօրութիւնը ունի: Իմաստուն, կատարեալ, ազաւնի կիներն այն է՝ որ կրնայ արթնցնել իր մէջ զգացումը իր ազնիւ սլացքով: Մարիամ ամբողջ իր որդւոյն ներշնչեց աստուածային սէրը, մաքուր և երկնային զգացում մը. Յիսուսի մէջ երեւան եկած անեղբ, անբաղդատելի աստուածային սէրը, զգացումը՝ Մարիամինն է:

Կնոջ կոչումը՝ իր զաւակաց ազնիւ և մաքուր զգացում ներշնչելուն մէջ կ'կայանայ. կնոջ կոչումը մայրութիւնն է. կիները ամէն առաւելութիւններով օժտուած կրնան ներկայանալ մարդկային ընկերութեան մէջ. կիները կարող են արանց նման գործել, հաշուել, արամաբանել, վարել, գործել ևայլն, բայց ատոնք չեն իրենց կոչումը: Իորայէլի պատմութեան մէջ կը հանդպինք կիներու որոնք խիստ ուշագրաւ եղած են, և Իսրայէլի ճակատագրին վրայ մեծ դեր կատարած են. բայց իրենց կոչումին, այսինքն է մայրութեան մէջ միայն պիտի կրնային յաւիտենականանալ: Եսթեր՝ իր գեղեցկութիւնով վտանգուած Հրէութիւնը փրկեց. Յայել՝ իր քաջութիւնով փառք ու պարծանք եղաւ իր ցեղին և սոսկում ու արհաւիրք իր թշնամւոյն. Դեբովրայ՝ իր դատողութիւնով և օրէնագիտութիւնով պատիւ բերաւ կանանց սեռին. բայց միթէ կնոջ կոչումը գեղեցկութիւնը, քաջութիւնը և դատողութիւնն է. անտարակոյս՝ գեղեցիկ, արիասիրտ և դատող կիներ սիրելի և յարգելի է, բայց երբ այդ յատկութեանց չձակցուիր մայրութիւնը, այդ յատկութիւնները իրենց հմայքը կ'կորսնցնեն:

Մարդ երեք հանդիսարան ունի իր էութեան բարգաւաճման համար. ընճանիփ մը, պաշտօն մը և հայրենիփմը. մինչդեռ կինը միայն և միայն մէկ հանդիսավայր ունի, այսինքն է ընճանիփը. կնոջ համար ընտանիքն ալ, պաշտօնն ալ, հայրենիքն ալ ընճանեկան յարկն է: Քաղաքական, ասպարէզ, անհատական, արուեստագիտական ասպարէզ գրեթէ փակ պէտք է ըլլայ կանանց: Բայց անոնք որ մայր ըլլալու ընդունակ չեն, միթէ պէտք է փակել ասպարէզները անոնց առջեւ. այսօր թէ իմաստասիրութիւնը և թէ պատմութիւնը կուգան մեզ հաւաստել՝ թէ ըլլայ անհատական ձեռնարկներու մէջ, ըլլայ քաղաքական ասպարէզներու մէջ, կինն ամենամեծ յաջողութիւն կրնայ ունենալ և նոյնիսկ կրնայ գերազանցել այր մարդը: Երբեք իրաւունք չունինք ուրեմն մայրութեան անընդունակ կին դասակարգին ըսել. դուն իրաւունք չունիս քաղաքական և հրապարակային կեանքի մասնակցիլ:

Մայրերն են որ կ'կաղապարեն, կ'ստեղծեն իրենց զաւակաց խօսքը, լեզուն, զգացումը, գաղափարը, թուիչքը, նայուածքը, ձեւը, շարժումը, վերջապէս միայն և միայն մայրն է՝ որ ամենայն ինչ կուտայ, կ'պատրաստէ: Ան է որ կ'ճնանի զաւակաց մէջ բարեսրտութիւնը, գթութիւնը, կարեկցութիւնը, շնորհը և այլն: Ան է որ կ'ներշնչէ սէրն. ճրջափ գեղեցիկ կատարելութիւններ կան միմիայն այս բառին մէջ: Նաև կնոջ բարոյական արիութիւնը չքաղապարտուիր այր մարդուն արիութեան հետ. եթէ վտանգի մը դիմագրաւել, արիւն թափել հարկ ըլլայ, այր մարդը՝

կ'յարձակի, կինը՝ կը դողայ: Այր մարդը չգիտեր վշտերու բռնը տանիլ և համակերպիլ, հիւանդութիւնք զինք կ'յուսահատեցնեն, կորուստներն զինք կ'ընկճեն, մինչդեռ կին-մայրերը կ'յաղթանակեն և դժբաղդութեան առջև քաղցր կ'ըլլան. և ոչ միայն իրենց աղէտներն այլև այլոցը համակրութեամբ կ'տանին: Մօր մը սիրտը սահման չունի, չի սահմանափակուիր. սրտի իշխանութիւնը միայն մայրերուն սեփական է: Սիրտը՝ ո՛հ, սիրտն է որ մայրն կ'արիացնէ իր պարտականութեան մէջ, սիրտն է որ մայրն ամբողջ զիշեր շարունակաբար հսկել կուտայ իր զաւկին հիւանդութեան պահուն: Անդին սակայն ամենազօրաւոր հայր մը քանի մը ժամեր երբ անքուն անցէ, ոգեսպառ կ'քնանայ անոր քով՝ որ մահամերձ է. սիրտն է որ կ'արիացնէ մայրը

Ո՞վ կրնայ աւելի օգնել մարդուս կատարելագործման և երկրի երջանկութեան համար. միտքը թէ սիրտը. սիրելը մտածել է, բայց մտածելը սիրել չէ. ի՞նչ են իմաստասիրական գրութիւնները, բոլոր ընկերական երեւակայութիւնները, բոլոր քաղաքական մտածումները, բոլոր մտածուած յտեղծագործութիւնները. շատ անգամ վաղանցուկ բաներ են: Մտքի ստեղծագործութենէն ո՛ր և է վսեմ՝ նկատուած մտածում մը վաղը թերեւս ամուլ կամ ծաղրելի պիտի նկատուի: Ի՞նչ կարժէ ան՝ այն պաշտելի և անփոփոխ յաւիտենական առաքինութեան Սիրոյ քով, որ ո՛չ թուական, ո՛չ տարիք, ո՛չ ծերութիւն, ո՛չ անկում ունի, որ միմիայն զմեզ իրապէս Աստուծոյ

կ'մօտեցնէ։ Վաղը եթէ հանձարը աշխարհէս անհետանար, աշխարհ դարձեալ իւր ստեղծողին աչաց արժանի պիտի մնար. այլ եթէ սէրը, բարեգործութիւնը ջնջուէր, յայնժամ երկիրս դժոխք պիտի դառնար։

Մայրերն են որ այդ սէրը կ'ներշնչեն որդւոց, և այն որ առանց կնոջ կամ մօր մը խնամոց մեծցած է, գրեթէ միշտ գէթ թերութիւն մը պիտի ունենայ իր սրտովը, իր զգացումներովը, իր հաւատքովը։ Վետեան Կոյսերու պէս մայրերն են որ սիրոյ կրակը անշէջ կ'պահեն. թէ իսկ ամենամեծ հանձար մ'ըլլայ մարդ, եթէ մանկութեան մայրական գուրգուրանքի և խնամքի առարկայ չէ եղած, դժուար է սպասել ազնիւ զգացումի գործեր անկէ։ Ամենամեծ դէմքեր մտքերնիւ բերէք կարգաւ, ձեզի ծանօթ մեծ մարդիկը, եթէ անոնց կենաց գաղտնեաց թափանցել ուզէք, պիտի գտնէք անոնց մայրը որ իրենց կենաց մէջ ամենամեծ ներշնչողը եղած է։ Երբ հիմա ես կ'արտայայտուիմ ձեզի, գիտցէք որ իմ ձայնիս մէջ, իմ խանդիս մէջ յափշտակող ձայն մը, խանդ մը կայ, անլսելի ձայն մը, անխմանալի խանդ մը կայ. Մօրս Ձայնն է, Վօրս խանդն է այն. ան ստուերի մէջ թաղուցեալ խորհրդաւոր էակ մըն է. մարդ կատարեալ չէ ինքնին բայց միայն մօր մը ձեռամբ. « Մայր քո ծնցի մարմին անտխեղծ »։ Մայրերը գիտեն ուրիշի համար ապրիլ, բնատուր է կարծես անոնց մէջ անձնուիրութիւնը։ Անոնք միայն գիտեն բարիք ցուցնել և բարերարը ծածկել. սովորի՛ որպէսզի ուրիշ մը ուսանի. մտածել՝ որպէսզի ուրիշ մը

խօսի. լոյս փնտռել՝ որպէսզի ուրիշ մը փայլի. քան զայս գեղեցիկ և վսեմ ճակատագիր չկայ մօր մը համար: Այս ամէնն՝ անձնուիրութիւն կ'նշանակեն. այս անձնուիրութենէ աւելի ի՞նչ ազնիւ պաշտօն կայ. անով ամենէն յուսահատը կ'ոգեւորի: Պիտի ընկճի մարդ առանց մօր, առանց կնոջ, պիտի ապրի՝ եթէ իր քով, մայր մը, կին մ'ունի:

Տիեզերքի մէջ մայրերու տրուած է բարձրացուցիչ դեր մը, այսինքն է սէր մուծանելու դեր մը մարդկային բոլոր օրինաց և հաստատութեանց մէջ: Անոնք են որ այս կերպով մեր օրերու քաղաքակրթութիւնը պիտի վեր առնեն և պիտի հասցնեն իր ամենէն բարձր մակարդակին: Այս կերպով է որ սովորական կեանքին պիտի տան օգտաւէտ աղնուութիւն մը որ յիրաւի զմայլում կ'ազդէ:

Ո՞վ ներշնչեց, ո՞վ ուժ տուաւ, ո՞վ ոգեւորեց, ո՞վ դիւցապուններ տուաւ մարդկութեան. — Մայրը: Ա՛խ, ո՞վ տուաւ սիրտը, հոգին, եռանդը, խանդը, ոգեւորութիւնը մարդկութեան. — մայրը: Շատ անգամ ըսուած է թէ հռչակաւոր մարդիկ իրենց մօրմէն կրթուած են. Շիլլէրի, Լամառթինի, Անտրէ Շէնիէի անուններն այս մասին օրինակներ են. չեմ բերեր օրինակ մերիներէն, վասնզի չունինք կենսագրական, և ստույգ վկայութիւններ. մայրերն են որ անոնց մէջ հեղած են սուրբ հոգին, առանց որոյ ճշմարտապէս մեծ մարդ չկայ: Մայրերէն աւելի ո՞վ կարող է մեզ սորվեցնել թէ հայրենիքէն անդին

աշխարհ մը կայ, թէ մարդկութիւնը հայրենիքէն վեր է
 և թէ մարդկութենէ վեր ալ մեր պաշտաման առաջին
 և ամենասուրբ առարկան կայ՝ որ է Աստուած. միայն
 մայրերը կրնան տղուն զԱստուած սիրել սորվեցնել.
 Եթէ Որատիոս մօրմէն կրթուած լինէր՝ Կամեղան չէր
 սպաններ: Ո՞վ հաւատքի բերաւ Ս. Օգոստինոսը. — իր
 մայրը. ո՞վ կրթեց Ս. Ոսկեբերանը, — իր մայրը. ո՞վ
 փրկեց Ս. Բարսեղը. — իր մայրը. ո՞վ սրբացուց Ս.
 Լուդովիկոսը. — իր մայրը. մայրերն են որ կազմած են
 մարտիրոսաց վսեմ և գողտրիկ դասակարգը. խառնուրդ
 գառնուկին և առիւծին:

Արդ՝ կ'հարցնեմ. ո՞վ ներշնչեց, տուաւ, կաղապարեց
 Յիսուսի հոգին, սիրտը: Ո՞վ ձեւեց, ստեղծեց Յիսուսի
 լեզուն, խօսքը, զգացումը, գաղափարը, թռիչքը, նա-
 յուածքը, ձեւը, շարժումը: Ո՞վ տուաւ անոր սէրը, մա-
 քուր հոգին, սիրտը. — իր Մայրը Մարիամ: Մարիամ
 էր որ առաջինը եղաւ աշխարհի ցուցունելու թէ կնոջ
 կոչումը մայրութիւնն է, և մայրութեամբ է որ կինը իր
 պատիւը պիտի փրկէ և կինը պիտի ազատագրուի և
 լինի այր մարդուն համահաւասար արժանիքով և անկէ
 աւելի իսկ արժանի և յարգելի ընկերութեան մէջ:
 Մարիամ առաջին օրինակը ինքը եղաւ. պատրաստեց,
 ստեղծագործեց զաւակ մը, աշխարհի փրկիչ մը, անձնուէր
 հոգի մը, ազատագրող մը: Յիսուսի խօսքերուն մէջ չէք
 լսեր գուրգուրանքի, խանդաղատանքի ձայն մը. որոնք
 է այդ ձայնը. Յիսուսի ձայնին մէջ մօրը ձայնը անի-

մանալիօրէն զուգախառնուած է: Մարիամ իր աղքատիկ խրճիթին, իր անձուկ միջոցներովը կրցաւ փրկել ազատագրել աշխարհը, պարզեցնելով լաւագոյն ձիրքերով և առաւելութիւններով օժտեալ դաւակ մը, Աստուծոյ շնորհներով օժաւորեալ որդի մը: Զաւակին պատմութիւնը կարդալով կ'զիտնանք և մօր սիրտը, անձնութիւնը, սրբութիւնը, մայրութեան վեհութիւնը: Մենք պէտք է յարգենք Ս. Աստուածածինը ոչ անոր համար որ արգանդին մէջ սնուց և կրեց մարդայեալ Աստուածը, այլ անոր համար որ իր աստուածային շունչով, իր մաքրամաքուր զգացումներով այնպիսի շունչ և ոգի և սիրտ տուաւ իր դաւկին՝ որ դայն կրցաւ մարդկութեան ընծայել իբր կասարեալ մարդ և կասարեալ Աստուած. և հետեւաբար իրքան լաւ և վայելչօրէն կ'յարմարին Մարիամին համար Առակացի սա համարները.

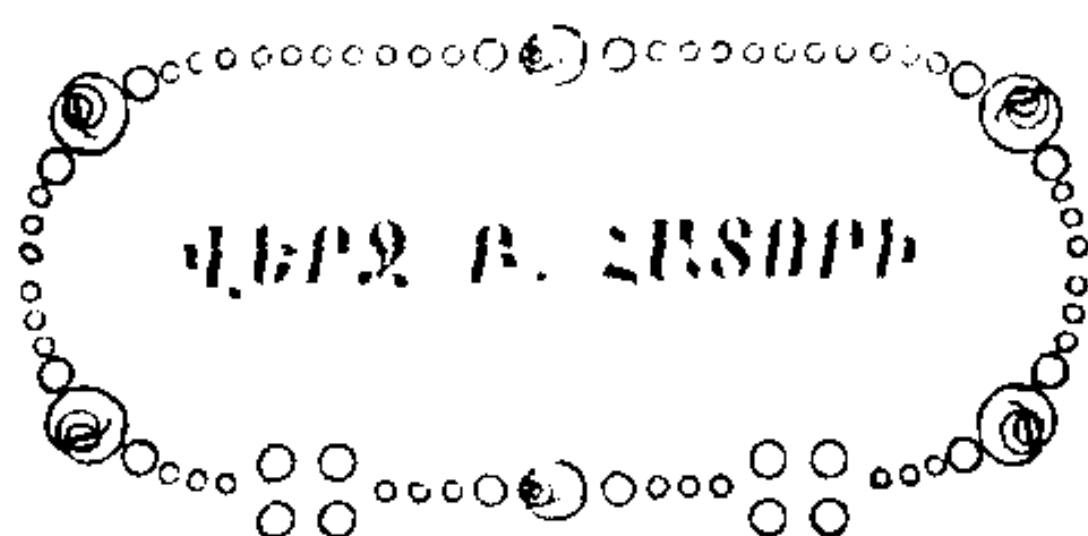
« Բազում դստերք ստացան զմեծութիւն,

« Բազումք արարին զօրութիւն,

« Բայց դու առաւել եղեր,

« Եւ անցուցեր զամենեքումքք: »

(Առակ. ԼԱ. 29:)

1237

Յ Ա Ն Կ Ն Ի Ի Թ Ո Յ

Զօն Յիշատակի	Էջ	3
Յառաջարան	»	5
Ա. — Աստուծոյ Աջքը	»	7
Բ. — Ծածկեալ Աստուածը	»	21
Գ. — Կրօնը և Բարոյականը	»	39
Դ. — Եկեղեցին և Պետութիւնը	»	55
Ե. — Հայ Եկեղեցին	»	71
Զ. — Սիրոյ գերազանցութիւնը	»	87
Է. — Յարգանքը	»	103
Ը. — Գոհունակութիւնը	»	121
Թ. — Աստուծոյ ճամբաներուն գաղտնիքը	»	137
Ժ. — Յիսուսի ազգարարութիւնը	»	155
ԺԱ. — Որոմը	»	173
ԺԲ. — Խաչին քարոզութիւնը	»	193
ԺԳ. — Յիսուսի Յարութիւնը	»	209
ԺԴ. — Որդին Աստուած	»	211
ԺԵ. — Հպարտութիւն և խոնարհութիւն	»	251
ԺԶ. — Հացերու բազմացումը	»	266
ԺԷ. — Խաղաղութիւնը	»	289
ԺԸ. — Տիրամայրը	»	305

Երկասիրութիւն
ՂԵՒՈՆԻ ԵՊՍ. ԴՈՒՐԵԱՆԻ

ՊԱՐԶ ՔԱՐՈԶՆԵՐ. — Ա. Հատ. 308 էջէ բաղ-
կացեալ, գինն է՝ շիլին 2. 6.

ԲՈՂԱՆԴԱԿՈՒԹԻՒՆ. — Միայն Աստուած բարի:
Քրիստոսի ծնունդը. — Փորձութիւն ի սատա-
նայէ: — Բարեգործութիւնը: — Ժամանակը:
— Աղքատասիրութիւնը: — Ճշմարտութիւնը:
— Տեսնելն զառաջ: — Դուք տաճար էք
Աստուծոյ: — Խնայողութիւն: — Պարտաճա-
նաչութիւն: — Աղօթքի զօրութիւնը: — Աս-
տուծոյ սէրը: — Սէր առ Աստուած և առ
մարդիկ: — Յիսուսի փրկագործութիւնը: —
Խոնարհութիւն: — Քաջարի Հովիւը: — Խա-
չելութիւն Քրիստոսի: — Յարութիւն Քրիս-
տոսի: — Համբարձումն Քրիստոսի: — Հոգևով
ճանաչում: — Խաչը կրել: — Վարագայ խաչ:
— Այլակերպութիւն Քրիստոսի: — Երանեալ
Ս. Մայրն:

ՊԱՐԶ ՔԱՐՈԶՆԵՐ. — Բ. Հատ. 315 էջէ բաղ-
կացեալ գինն է շիլին 2. 6.

ԲՈՂԱՆԴԱԿՈՒԹԻՒՆ. — Աստուծոյ աչքը. —
Ծածկեալ Աստուածը: — Կրօնը և բարոյա-
կանը: — Եկեղեցին և պետութիւնը: — Հայ
եկեղեցին: — Սիրոյ գերազանցութիւնը: —
Յարգանքը: — Գոհունակութիւնը: — Աս-
տուծոյ ճամբաներուն գաղտնիքը: — Յիսուսի
ազգարարութիւնը: — Որումը: — Խաչին քա-
րոյութիւնը: — Յիսուսի Յարութիւնը: — Որդին
Աստուած: — Հպարտութիւնը և խոնարհու-
թիւնը: — Հացերու բազմացումը: — Խաղա-
ղութիւնը: — Տիրամայրը:

ՄԿՐՏՈՒԹԵԱՆ ԽՈՐՀՈՒՐԴԸ. — 84 էջէ բաղ-
կացեալ, գինն է՝ շիլին 1.6

ԲՆԶՆԴԱԿԱՆՔԻՆ. — Նախաքրիստոնէական
մկրտութեանց պատմութիւնը: — Նորահաւատ-
ներու մկրտութիւնը: — Յովհաննէս Մկրտչի
մկրտութիւնը: — Քրիստոնէական մկրտութեան
պատմութիւնը: — Մկրտութեան խորհուրդին
հաստատութեան ժամանակը: — Մկրտու-
թեան բանաձեւը, ենթական, պաշտօնեայն,
նիւթը, եղանակը և կանոններ: — Քրիստո-
նէական մկրտութեան վարդապետութիւնը: —
Առանց մկրտութեան մեռնող մանկան առթիւ
Գեր. Պարոնեան վարդապետի գրած համակը:

ԶՈՐՍ ԱԽԵՏԱՐԱՆՆԵՐՈՒ ԾԱԳՈՒՄԸ և ՎԱ-
ԻԵՐԱԿԱՆՈՒԹԻՒՆԸ. — 99

էջէ բաղկացեալ, գինն է՝ շիլին 1.6.

ԲՆԶՆԴԱԿԱՆՔԻՆ. — Երեք խմբագիր աւե-
տարաններու հեղինակները. — Իւրաքանչիւրին
խմբագրութեան նպատակը, թուականը: —
Արտաքին և ներքին վկայութիւններ Աւետա-
րաններու ծագման և վաւերականութեան մա-
սին — Երեք խմբագիր աւետարաններու իրա-
րու հետ ունեցած աղերար: — Յովհաննու
Աւետարանը: — Սոյն Աւետարանին խմբագ-
րութեան հեղինակը: — Նպատակը և թուա-
կանը: — Արտաքին և ներքին վկայութիւններ
Աւետարանի ծագման և վաւերականութեան
մասին:

Ս. ԳՐՈՅ ԲՆԱՊԱՏՄՈՒԹԻՒՆԸ. —

- 1. — Հանգիւր. (Տէս 1906ի « Լոյս »
կրօնաթերթը):**
- 2. — Բոյսերը. (Տէս 1906—1907-ի
« Լոյս » կրօնաթերթը և 1914ի
« Հանդէս Ամսօրեայ » ն):**
- 3. — Կենդանիները. (Կ'մնայ անտիպ)**

ՔԱՐՈՉԻ ԾՐԱԳԻՐՆԵՐ. — Թարգմանութիւնն է
Սպրչընի և այլ Եւրոպացի քա-
րողիչներու քարոզի ծրագիրներուն:
(Կ'մնայ անտիպ):

ԵՐԿԱՍԻՐՈՒԹԻՒՆՔ ՂԵԻՈՆԴ ԵՊՍ. ԴՈՒՐԵԱՆԻ

**ՊԱՐԶ ՔԱՐՈԶՆԵՐ. Ա. ՀԱՏՈՐ. — 308 էջէ բաղկացեալ.
ղինն է շիլին 2. 6.**

**ՊԱՐԶ ՔԱՐՈԶՆԵՐ. Բ. ՀԱՏՈՐ. — 313 էջէ բաղկացեալ.
ղինն է շիլին 2. 6.**

**ՄԿՐՏՈՒԹԵԱՆ ԽՈՐՀՈՒՐԴԸ. — 84 էջէ բաղկացեալ.
ղինն է շիլին , ... 1. 5.**

**ՉՈՐՍ ԱՒԵՏԱՐԱՆՆԵՐՈՒ ԶԱԳՈՒՄԸ ԵՒ
ՎԱՒԵՐԱԿԱՆՈՒԹԻՒՆԸ. — 99 էջէ բաղկացեալ.
ղինն է շիլին 1. 5.**

Ս. ԳՐՈՑ ԲՆԱՊԱՏՄՈՒԹԻՒՆԸ. —

**1. — Հաճեալք. (Տես՝ 1906 թ « Լոյս »
կրօնաթերթը):**

**2. — Ռոյսեալք. (Տես՝ 1906—1907 թ
« Լոյս » կրօնաթերթը և 1914 թ « Հաճեալ
Ամսօրեայ » ն):**

3. — Անդամներք. (կր մնայ անսխալ):

ՔԱՐՈԶԻ ԶՐԱԳԻՐՆԵՐ. — (կր մնայ անսխալ).

ԴԻՆ՝ ՇԻԼԻՆ 2. 6.